

COLLECTION OF SCIENTIFIC PAPERS

SCIENTIA

AUGUST, 2023

AMSTERDAM, THE NETHERLANDS

**ADVANCED DISCOVERIES OF MODERN SCIENCE:
EXPERIENCE, APPROACHES AND INNOVATIONS**

IV INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND THEORETICAL CONFERENCE

**EUROPEAN
SCIENTIFIC
PLATFORM**

 August, 2023

Amsterdam, The Netherlands

**ADVANCED DISCOVERIES OF
MODERN SCIENCE: EXPERIENCE,
APPROACHES AND INNOVATIONS**
IV International Scientific and Theoretical Conference

Amsterdam, 2023

Chairman of the Organizing Committee: Holdenblat M.

Responsible for the layout: Zrada S.

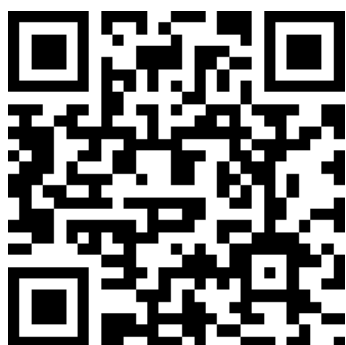
Responsible designer: Bondarenko I.

A 20 **Advanced discoveries of modern science: experience, approaches and innovations:** collection of scientific papers «SCIENTIA» with Proceedings of the IV International Scientific and Theoretical Conference, August 11, 2023. Amsterdam, The Netherlands: European Scientific Platform.

ISBN 979-8-88955-771-5

DOI 10.36074/scientia-11.08.2023

Papers of participants of the IV International Multidisciplinary Scientific and Theoretical Conference «Advanced discoveries of modern science: experience, approaches and innovations», held on August 11, 2023 in Amsterdam are presented in the collection of scientific papers.

The conference is included in the Academic Research Index ReserchBib International catalog of scientific conferences and registered for holding on the territory of Ukraine in UKRISTEI (Certificate № 49 dated January 17th, 2023).

Conference proceedings are publicly available under terms of the Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License (CC BY-SA 4.0).

UDC 001 (08)

© Participants of the conference, 2023

© Collection of scientific papers «SCIENTIA», 2023

© European Scientific Platform, 2023

ISBN 979-8-88955-771-5

CONTENT

SECTION 1.

ECONOMIC THEORY, MACRO- AND REGIONAL ECONOMY

- ВПЛИВ ВІЙСЬКОВИХ ДІЙ НА РІВЕНЬ ЕКСПОРТУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ В УКРАЇНІ
Тимкован В.І. 10
- ІНВЕСТИЦІЙНИЙ КЛІМАТ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ В ПЕРІОД ВІЙНИ В УКРАЇНІ
Заїка О.О. 13
- ІСТОРИЧНІ ФАКТИ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ
Кулик О.М., Гарасимчук Н.А. 15
- РОЛЬ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА У РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ
Тимкован В.І. 17
- СУТЬ І ЗНАЧЕННЯ БІЗНЕС-ПЛАНУ ДЛЯ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ В ПЕРІОД ВІЙНИ ДЛЯ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ
Коркуна І.І., Цільник О.Я., Маркевич Ю.О. 19
- УКРАЇНА НА ШЛЯХУ ДО СТАЛОГО РОЗВИТКУ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ТА ВНЕСОК УКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВОЇ СПІЛЬНОТИ
Буринський В.М. 22
- ЯК ПРИВАТИЗАЦІЯ ДОПОМАГАЄ ВИРІШУВАТИ ПРОБЛЕМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ Й ОБОРОНИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ
Кривов'язюк І.В...... 25

SECTION 2.

ENTREPRENEURSHIP, TRADE AND SERVICE SECTOR

- INFORMATION AND ANALYTICAL SUPPORT FOR THE DEVELOPMENT OF CONSTRUCTION ENTERPRISES
Мамонov К., Kovalenko L., Goi V...... 27
- АКТУАЛЬНІСТЬ РОЗРОБЛЕННЯ МАРКЕТИНГОВОЇ СТРАТЕГІЇ
Остапчук І.О., Науковий керівник: Астф'єва К.О. 29
- РИНОК МОЛОЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ УКРАЇНИ: СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ
Стахурська С. 31
- РОЛЬ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ В РОЗВИТКУ ФІНАНСОВИХ РИНКІВ
Фішук С.В. 33

SECTION 3.

FINANCE AND BANKING; TAXATION, ACCOUNTING AND AUDITING

ФІНАНСОВІ ПОСЕРЕДНИКИ НА РИНКУ БАНКІВСЬКИХ ПОСЛУГ

Поляк-Свергун М.М. 35

SECTION 4.

MARKETING AND LOGISTICS ACTIVITIES

ФОРМАЛІЗАЦІЯ КРИТЕРІЮ СТІЙКОГО ЗРОСТАННЯ ОБСЯГІВ СПОЖИВАННЯ
ПРОДОВОЛЬСТВА З ОГЛЯДУ НА МОЖЛИВЕ СКОРОЧЕННЯ ЙОГО ІМПОРТУ

Ємельянов О.Ю. 38

SECTION 5.

MANAGEMENT, PUBLIC MANAGEMENT AND ADMINISTRATION

DEVELOPMENT OF OUTSOURCING: INTERNATIONAL EXPERIENCE

Yevtushenko N., Polyakov A. 41

MEANS OF DEVELOPING CREATIVE COMPETENCIES OF MANAGEMENT
PERSONNEL

Matviishyn Ye.H. 44

ФОРМУВАННЯ ЦІЛЕЙ УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНОЮ СИСТЕМОЮ
ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ

Шалько М.Н. 46

SECTION 6.

INTERNATIONAL RELATIONS

US NATIONAL SECURITY STRATEGY 2017: APPROACH FROM THE
INTERNATIONAL RELATIONS METHODOLOGICAL POINT

Kraiev O., Research advisor: Halaka S. 48

SECTION 7.

LAW AND INTERNATIONAL LAW

PROBLEMS OF LEGISLATIVE DEFINITION OF SEXUAL HARASSMENT OF
WOMEN IN THE WORKPLACE IN NATIONAL LEGISLATION

Shum A.V., Shum O. I. 50

UNITED FRONTS: EXPLORING THE RANGE AND IMPACT OF US MILITARY
ASSISTANCE TO UKRAINE IN 2022

Nazarko A. 53

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СУБ'ЄКТИВНИХ ПУБЛІЧНИХ ПРАВ ОСІБ: АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ Задоя В.Є.	58
НЕДОПУСТИМІСТЬ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ Колот Н.М.	62
ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАЧЕННЯ ОБ'ЄКТА КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ЩО РЕГЛАМЕНТУЮТЬ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА БУЛІНГ ТА МОБІНГ Назарова О.О.	66
ОСОБЛИВОСТІ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ НАРУГИ НАД МОГИЛОЮ, ІНШИМ МІСЦЕМ ПОХОВАННЯ АБО НАД ТІЛОМ ПОМЕРЛОГО Стаднік Р.О., Ієрусалимов І.О.	69
ОСОБЛИВОСТІ ПОШИРЕННЯ ПАТЕНТУ ПРО ШЛЮБ 1783 Р. НА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ У СКЛАДІ ГАБСБУРЗЬКОЇ МОНАРХІЇ Савуляк Р.В.	75
ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ОБЧИСЛЕННЯ СТРОКІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ Колот Н.М.	79
СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ Рекотов П.В.	82
УГОДА ПРО ПАРТНЕРСТВО І СПІВРОБІТНИЦТВО МІЖ УКРАЇНОЮ І ЄВРОПЕЙСЬКИМИ СПІВТОВАРИСТВАМИ ТА ЇХ ДЕРЖАВАМИ-ЧЛЕНАМИ 1994 РОКУ – ОРІЄНТИР ДЛЯ НАБЛИЖЕННЯ УКРАЇНИ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ Рудик П.А.	84
УМОВИ ТРИМАННЯ ЗАСУДЖЕНИХ В РІЗНИХ КРАЇНАХ. ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ Кутєпов М.Ю.	87
ХАРАКТЕРНІ ОЗНАКИ ОСОБИ, ЩО ВЧИНЯЄ КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ «ВВЕДЕННЯ В ОМАНУ СУД АБО ІНШИЙ УПОВНОВАЖЕНИЙ ОРГАН» Войтенко О.О.	89
SECTION 8. FIRE AND CIVIL SAFETY	
МОДЕЛЮВАННЯ ТРАЄКТОРІЇ ДОСТАВКИ ВОГНЕГАСНОЇ РЕЧОВИНИ ДО БАГАТОПОВЕРХОВИХ БУДІВЛЬ Поліванов О.Г.	92

SECTION 9.

AGRICULTURAL SCIENCES AND FOODSTUFFS

ВПЛИВ МІНЕРАЛЬНОГО ТА ОРГАНІЧНОГО ЖИВЛЕННЯ НА БІОМЕТРИЧНІ ПОКАЗНИКИ ТА ВРОЖАЙНІСТЬ ЯЧМЕНЮ ЯРОГО ПРИ ВИКОРИСТАННІ МІКРОБНИХ ПРЕПАРАТІВ ТА РЕГУЛЯТОРІВ РОСТУ

Науково-дослідна група:

Чугрій Г.А., Вінюков О.О., Бондарева О.Б., Скнипа Н.Л. 95

ЕКОЛОГО-ЛІСІВНИЧІ АСПЕКТИ ЛІСОВІДНОВНОГО ПРОЦЕСУ

Власюк В.П., Поліщук О.Є., Талах Є.С.....100

SECTION 10.

GENERAL MECHANICS AND MECHANICAL ENGINEERING

PHYSICAL-CHEMICAL, MECHANICAL AND OPERATIONAL TESTS OF OIL AND GAS PIPES OF INCREASED CORROSION RESISTANCE

Derhach T.O., Sukhomlin G.D., Sukhomlyn D.A.....102

SECTION 11.

AUTOMATION AND APPLIANCES MAKING

SELECTION OF THE FUNCTIONAL SCHEME OF AUTOMATION OF THE TECHNOLOGICAL PROCESS OF TEMPERATING DURING THE PRODUCTION OF BLACK CHOCOLATE

Lukashuk V. A., Fedik L.Yu. 108

SECTION 12.

INFORMATION TECHNOLOGIES AND SYSTEMS

ПЕРЕДУМОВИ ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЇ ЗВОРОТНОГО ІНЖИНІРИНГУ

Майорова К.В., Бичков І.В., Малашенко В.Л., Бичков М.І., Комисаров О.Л. 111

ФІНАНСОВИЙ МОНІТОРИНГ ПІДПРИЄМСТВ ЯК ІНСТРУМЕНТ УХВАЛЕННЯ РІШЕНЬ

Галіцин В.К., Галіцина О.В., Ганус А.І. 114

SECTION 13.

TRANSPORT AND TRANSPORT TECHNOLOGIES

ВИКОРИСТАННЯ РЕВЕРС-ІНЖИНІРИНГУ І АДТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В АВІАЦІЙНОМУ ВИРОБНИЦТВІ

Бичков І.В., Майорова К.В., Малашенко В.Л., Бичков М.І., Комисаров О.Л. 116

SECTION 14.

SOCIOLOGY AND STATISTICS

ORGANIZATION OF CIVIL SPACE IS THE NEED TO RAISE THE CULTURE OF SOCIO-POLITICAL CREATIVITY

Shedyakov V.E...... 120

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ІНДИВІДУАЛЬНИХ ЗАВДАНЬ НА ЗАСАДАХ ІНТЕГРОВАНОГО ПІДХОДУ У ВИЩІЙ ШКОЛІ ДЛЯ СТУДЕНТІВ СПЕЦІАЛЬНОСТІ «СОЦІОЛОГІЯ» (НА ПРИКЛАДІ ВИКЛАДАННЯ ДИСЦИПЛІНИ «МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ»)

Артеменко С.Б., Оніщук І.І., Артеменко В.О. 125

SECTION 15.

PHILOLOGY AND JOURNALISM

«PHONETICS OF EMOTIONS»: TEMPO OF SPEECH AND TYPES OF HEADS AS MEANS OF EXPRESSING OF NEGATIVE EMOTIONS IN ENGLISH

Slipetska V.D...... 128

TYPES OF TECHNICAL TRANSLATION

Kugai K...... 130

ВИЗНАЧЕННЯ АНГЛОМОВНОГО ПУБЛІЦИСТИЧНОГО ДИСКУРСУ В ПЕРЕКЛАДАЦЬКОМУ АСПЕКТІ

Сливка Л.З. 132

ДІЛОВІ ДОКУМЕНТИ У ФРАНКО-УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДНОМУ ВИМІРІ

Білас А.А. 134

ТЕМАТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ СУЧАСНИХ АНГЛОМОВНИХ ПРИСЛІВ'ІВ ТА ПРИКАЗОК

Сливка Л.З. 136

SECTION 16.

PHILOSOPHY AND POLITICAL SCIENCE

СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКІ ДЕТЕРМІНАНТИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ АКСІОЛОГІЇ

Книш І.В...... 139

СУЧАСНЕ РОЗУМІННЯ КАТЕГОРІЇ «УКРАЇНСТВО»

Сергійчук В.І., Воропасва Т.С., Авер'янова Н.М...... 145

ТРОЯНСЬКИЙ МУЛЬТИЛАТЕРАЛІЗМ: КОЛАБОРАЦІЯ У ГАЛУЗІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

Сичова А.О. 151

SECTION 17.

PEDAGOGY AND EDUCATION

COMMUNICATIVE BEHAVIOR OF PARTICIPANTS IN THE EDUCATIONAL PROCESS: CONCEPTUALIZATION OF THE CONCEPT

Zaika T. 155

THE CONCEPT OF GENERAL CULTURE TRAINING OF TOURISM AND HOSPITALITY SPECIALISTS

Zhumbei M. 159

THE RELEVANCE OF THE DOGME APPROACH IN UKRAINIAN HIGHER EDUCATION

Hryhorash V. 160

THE ROLE OF TECHNOLOGY IN DEVELOPING CREATIVE TEACHING SKILLS FOR MODERN UNIVERSITY LECTURERS

Нукуроретс S. 162

КОМПЕТЕНТНІСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ НЕПЕРЕРВНОГО ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ЛІКАРІВ

Лазуренко О.О., Сміла Н.В. 168

НАПРЯМИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ПІДГОТОВКИ ДО ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ-ГУМАНІТАРІЇВ

Романюк Д.Х. 171

ПРИНЦИПИ ТРАНСФОРМАТИВНОЇ ПЕДАГОГІКИ ДЛЯ ДИЗАЙНУ НАВЧАННЯ HYFLEX

Бондаренко Л.І., Поляков С.М. 173

ПРОФЕСІЙНЕ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЛІКАРЯ

Мельник О.О., Кривошеєва В.В. 175

ПРОФІЛАКТИКА МОБІНГУ В КОЛЕКТИВІ PREVENTION OF MOBBING IN THE COLLECTIVE

Максименко М.В. 177

SECTION 18.

PSYCHOLOGY AND PSYCHIATRY

ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ

Рудюк Н.Л. 180

SECTION 19.

MEDICAL SCIENCES AND PUBLIC HEALTH

СПОСІБ ВИЗНАЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ КОМПЛЕКСНОГО ЛІКУВАННЯ КОМОРБІДНИХ СТАНІВ ТУБЕРКУЛЬОЗ-ГЕРПЕСВІРУСНІ ІНФЕКЦІЇ

Смілянська М.В., Волянський А.Ю., Дідоренко Т.П., Суханова Л.А. 182

SECTION 20.

PHYSICAL CULTURE, SPORTS AND PHYSICAL THERAPY

РОЛЬ ЕРГОТЕРАПІЇ У РЕАБІЛІТАЦІЙНОМУ ПРОЦЕСІ ПАЦІЄНТІВ З
ТРАВМАТИЧНИМИ НЕВРОПАТІЯМИ ВЕРХНЬОЇ КІНЦІВКИ

Бойко М.О., Вацик В.М...... 185

SECTION 21.

HISTORY, ARCHEOLOGY AND CULTUROLOGY

HISTORICAL CONTEXT OF CULTURAL HERITAGE

Griffen L.A...... 187

HISTORY OF DEVELOPMENT OF THE KIVERTSI DISTRICT LIBRARY FOR
CHILDREN (*VOLYN REGION*)

Demianiuk O.Yo., Konon N.H...... 191

МУЗИЧНА КУЛЬТУРА КОМПОЗИТОРІВ 50-60 РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ, ЯК
ГЕНЕЗИС У СТАНОВЛЕННІ МАСОВОЇ КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ

Ясюк Т.Л. 193

SECTION 22.

CULTURE AND ART

РОЛЬ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА ТА ГЛОБАЛЬНИХ
КОМУНІКАЦІЙНИХ СИСТЕМ В ОСВІТІ

Буряк Б., Байда І...... 196

ФЕСТИВАЛЬ-КОНКУРС ІМЕНІ ПАВЛА ВІРСЬКОГО – ФУНДАТОРНА
ПАРАДИГМА ТРАНСФОРМАЦІЇ НАРОДНОЇ ХОРЕОГРАФІЇ В СУЧАСНИЙ
МИСТЕЦЬКИЙ ПРОСТІР

Калієвський К.В., Науковий керівник: Берест Р.Я., Синюк В.А...... 199

SECTION 1.

ECONOMIC THEORY, MACRO- AND REGIONAL ECONOMY

Тимкован Владислава Ігорівна

аспірантка факультету управління та бізнес-дизайну

Київський національний університет технологій та дизайну, Україна

ВПЛИВ ВІЙСЬКОВИХ ДІЙ НА РІВЕНЬ ЕКСПОРТУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ В УКРАЇНІ

Сільське господарство є одним із основних секторів національної економіки. Це відображається насамперед на обсягах посівних площ сільськогосподарських культур, які станом на 2021 рік становили 28387.5 тис. га. згідно з даними Державної служби статистики [1]. Також визначним є той факт, що Україна є головним експортером зерна у Європейському Союзі, що також свідчить про роль України на міжнародному ринку. Також Україна є постачальником сільськогосподарської продукції для багатьох країн, що розвиваються та бідних країн, до яких входять: Індія, Китай, Єгипет та деякі країни ЄС. Внаслідок повномасштабного вторгнення Росії на територію України 24 лютого 2022 року діяльність сільського господарства зазнала багато втрат, серед яких перелічують окупацію територій, до якої входить більшість посівних площ, руйнування виробничих потужностей, викрадання сільськогосподарської техніки та продукції, зниження попиту на с/г продукцію внаслідок падіння доходів населення, руйнування транспортної інфраструктури, зменшення робочої сили, в першу чергу, через внутрішню та зовнішню міграцію тощо. Однак, саме підтримка сільського господарства залишається одною з головних цілей національної економіки для забезпечення рівня продовольчої безпеки.

Даним питанням науковці почали досліджувати майже одразу після початку повномасштабного вторгнення. Так, вже у червні 2022 року Негрей М. В. та Трофімцева О. В. [2] аналізували функціонування аграрного сектору України в умовах війни, а саме дослідили динаміку торгівлі між Україною та ЄС та структуру експорту сільськогосподарських культур у довоєнний час, експорт з України зернових, зернобобових (з продуктами їх переробки) та борошна станом на 10 червня 2022 року. Аналіз даних показників показав значний негативний вплив на діяльність сільськогосподарських підприємств. Також автори зазначають, що «причиною різкого зниження торгівельної активності стало не лише сам факт вторгнення російських військ, але й ситуація, яка склалася внаслідок вторгнення: руйнування виробничих потужностей, порушення логістичних процесів, відсутність ресурсів для виробництва та структурні зрушення на ринку робочої сили» [2]. В свою чергу, у науковій праці [2] приділяється особлива увага допомозі аграрного сектору з боку держави у вигляді ряду програм підтримки сільськогосподарських товаровиробників. Так, згідно цих програм бізнес з оборотом до 10 млрд грн повинен платити тільки 2% від свого обороту, а ПДВ та податок на прибуток скасовуються, будь-який сільськогосподарський бізнес має право на кредит 0% у сумі до 60 млн. грн., також скасування податку на землю та екологічного податку на територіях, де йдуть бойові дії тощо. Також можливими шляхами розвитку аграрного сектору в умовах війни автори вважають [2] використання нових можливостей аграрними виробниками, що

передбачає розвиток своєї діяльності у тих напрямках, які набирає попит у період війни.

На нашу думку, найвагомішою потребою здійснення діяльності сільськогосподарських підприємств є логістика, яка і є одним із основних предметів зернової угоди. Так, Кулакова С, Калембет А. та Подкопова Д. [3] у своїй науковій праці досліджують особливості формування логістичних витрат підприємств в умовах воєнного стану. Авторами [3] зазначається, що до початку повномасштабного вторгнення 2/3 експорту та імпорту в Україні здійснювалися морськими шляхами, однак використання даних шляхів ускладнилося через блокування портів Росією, що спричинило, в тому числі, збільшення логістичних витрат на зерно з центральних регіонів до портів Одеси. Так, до 24 лютого дані витрати становили близько 30 доларів/тонна, а на даний момент вартість логістики до портів сусідніх країн становить близько 180 доларів. Згідно з науковою статтею [3] державою було започатковано ініціативу «Зерно з України», що передбачало постачання зерна у найбільш бідні країни Африки в рамках гуманітарної продовольчої програми, що мало на меті забезпечити зерном щонайменше 5 мільйонів людей до кінця весни 2023 року. Також за ініціативи України, ООН та за посередництва Туреччини був запущений тимчасовий проєкт «Зерновий коридор, згідно якого частина заблокованих портів була розблокована і експорт українського зерна став можливим. Однак, протягом всього часу дана угода час від часу зривалася через провокації з боку Росії.

На нашу думку, цікавим для дослідження є порівняння товарної структури зовнішньої торгівлі у довоєнний період, у рік повномасштабного вторгнення та у II кварталі 2023 року, що наведені на рис. 1. та рис. 2. [4]

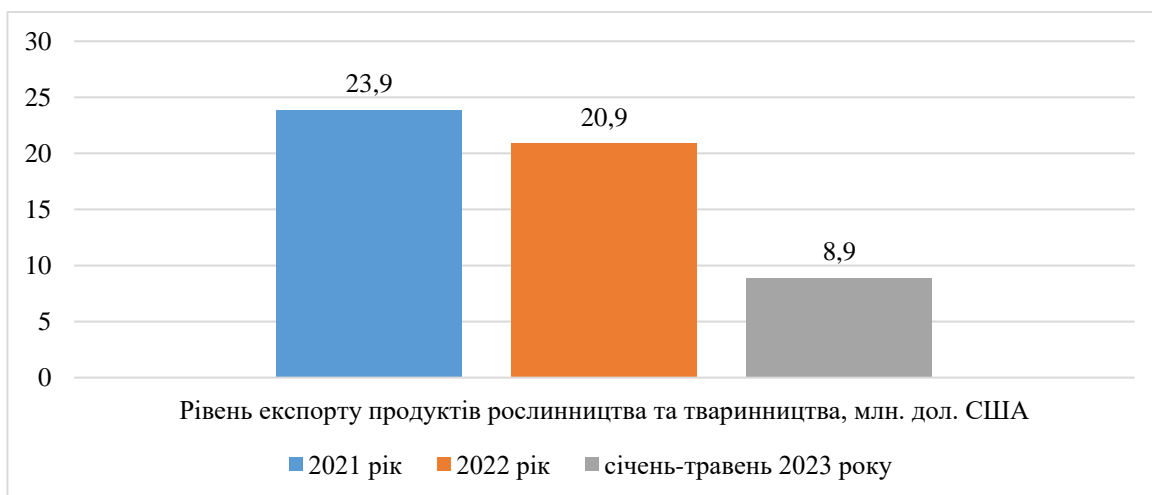

Рис. 1. Рівень експорту сільськогосподарської продукції

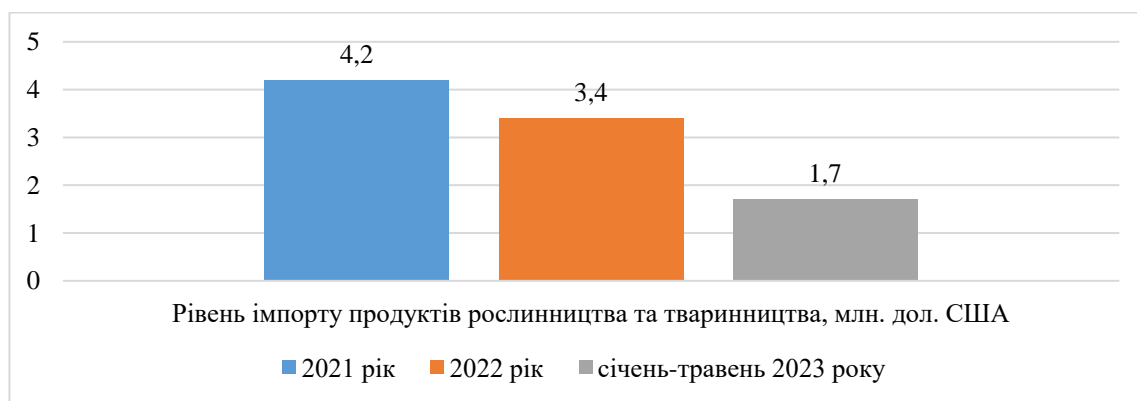

Рис. 2. Рівень імпорту сільськогосподарської продукції

Вищенаведені показники підтверджують значний негативний вплив військової агресії з боку Росії, що свідчить про важливу необхідність впровадження нових державних програм та продовження підтримки з боку іноземних фондів, компаній та держав, адже підтримка аграрного сектору економіки України як однієї з головних експортерів сільськогосподарської продукції буде відображатися і на економічній ситуації у всьому світі, зокрема на цінову політику с/г товарів.

Список використаних джерел:

1. Посівні площі сільськогосподарських культур за їх видами. URL: <https://ukrstat.gov.ua/>.
2. Негрей М. В., Трофімцева О. В. (2022). Аналіз функціонування аграрного сектору України в умовах війни. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна серія «Економічна», (102), 49-56. <https://doi.org/10.26565/2311-2379-2022-102-06>.
3. Кулакова С, Калембет А. та Подкопова Д. (2023). Особливості формування логістичних витрат підприємств в умовах воєнного стану. Фінансово-кредитні системи: перспективи розвитку, 1(8), 22-29. <https://doi.org/10.26565/2786-4995-2023-1-03>.
4. Товарна структура зовнішньої торгівлі України. URL: <https://ukrstat.gov.ua/>.

Заїка Олексій Олександрович

Аспірант, директор з питань експорту

*Державна установа «Інститут регіональних досліджень ім. М.І. Долишнього
НАН України», ДП ДГЗП «Спецтехноекспорт», м. Київ, Україна*

ІНВЕСТИЦІЙНИЙ КЛІМАТ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ В ПЕРІОД ВІЙНИ В УКРАЇНІ

Національна економіка України, як і вся Україна, вже понад рік, починаючи з 24 лютого 2022 року, живе і продовжує працювати, причому, демонструє тенденцію до збільшення дохідності. Зазначимо, що в період війни практично весь бізнес України змушений був адаптуватися до нових реалій сьогодення. Варто згадати, що на початку війни ситуація була надзвичайно важкою і незрозумілою, багато підприємств взагалі не могли прогнозувати своєї подальшої долі, дехто релокувався – це, здебільшого, підприємства східної України, а більшість продовжувала свою діяльність у межах своїх локацій, враховуючи всі можливі ризики.

Але зазначимо важливий фактор, що, попри війну, Україна залишається цікавою для іноземних інвесторів, її ринок збуту товарів та послуг є і надалі привабливим, що, своєю чергою, вселяє надію на подальше відновлення динаміки росту національної економіки. Наразі це дуже важливо для України. Відомо, що за три місяці роботи інвестиційної платформи Advantage Ukraine надійшло понад 500 запитів щодо можливостей інвестування в Україну, а також пропозицій стосовно проєктів та торговельної співпраці. Ця інформація опублікована пресслужбою Міністерства економіки України. Згідно з повідомленням міністерства, понад сотню запитів отримано від стратегічних та портфельних інвесторів усього світу, зокрема, зі США, Великобританії, Німеччини, Бельгії, Австрії, Бразилії, Польщі, Данії та Кореї [1].

Зазначимо, що в нашій роботі ми розглядаємо питання інвестиційного клімату національної економіки. Отож, під цим поняттям розуміємо наявність політичних, соціально-економічних, фінансових, організаційно-правових та інших факторів у регіонах, які визначають вибір інвесторів стосовно місця та часу, а також – форму вкладання коштів. Сьогодні багато іноземних інвесторів вкладають кошти в реконструкцію пошкоджених підприємств або історично важливих пам'яток держави з метою як інвестиційного вкладення, так і збереження історичного походження об'єкта.

Важливо зазначити, що, крім описаного вище, до факторів інвестиційного клімату належать:

- передбачуваний темп інфляції;
- ставка процента на ринку;
- ризики з податковим законодавством.

Також важливим є те, що існують різні підходи до оцінки інвестиційного клімату національної економіки, які можна виокремити залежно від цілей дослідження за кількістю аналізованих показників та їхніх показників якості.

Представимо класичну методику інвестиційного клімату, яка охоплює максимальну кількість економічних характеристик та показників (див. рис. 1) [2].

Рис. 1. Класифікація структури інвестиційного клімату

Важливим є те, що потенційним інвесторам в Україні слід детально проаналізувати всі можливі ризики, поетапно вивчити всі умови, переваги і недоліки інвестування, врахувати загрозливі форс-мажорні ситуації, наразі це – війна, що триває. Необхідно визначити роль держави в цьому процесі, а також ймовірну зацікавленість у приватизації державного майна і передачі його інвестору для подальшої реалізації проєкту. Тому вважаємо, що зацікавленість Україною і надалі зростатиме, а інвестори, які захочуть вкласти кошти для втілення своїх проєктів в Україні під час війни, будуть максимально задоволені і мотивовані від своїх капіталовкладень, що, своєю чергою, суттєво допоможе Україні в реалізації планів щодо відновлення інвестиційного клімату національної економіки.

Список використаних джерел:

1. Інвестування в Україну під час війни. URL: <https://trans.info/ua/investuvannya-v-ukrayinu-pid-chas-viyny-327240>.
2. Федоренко В. Г., Денисенко М. П., Воронкова Т. Є. Інвестування. Підручник. Київ. Алерта. 2012 рік.

Кулик Оксана Михайлівна

викладачка кафедри туризму

Львівський державний університет фізичної культури ім. Івана Боберського, Україна

Гарасимчук Назарій Андрійович

аспірант

Львівський університет бізнесу та права, Україна

ІСТОРИЧНІ ФАКТИ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

На сьогоднішній день туризм є однією з найпопулярніших галузей ринкової економіки. Розгляньмо детальніше етапи становлення туризму та основні історичні факти його розвитку в Україні.

Туризм – тимчасовий виїзд особи з місця постійного проживання з оздоровчою, пізнавальною, професійно-діловою чи іншою метою без здійснення оплачуваної діяльності в місці перебування [1].

Класифікувати етапи розвитку туризму можна, орієнтовно поділивши їх на чотири періоди. Представимо їх.

Рис. 1. Етапи розвитку туризму

Важливо зазначити, що туризм в Україні характеризується тривалим процесом розвитку. Аналізуючи писемні джерела IX-XII ст., можемо засвідчити, що Київська Русь підтримувала зв'язки з Візантією, Польщею, Угорщиною, Францією, скандинавськими, закавказькими й середньоазійськими країнами і народами. Своєрідними туристами того часу були купці, іноземні дипломати, мандрівники-найманці чи вигнанці (парії). Із запровадженням у 988 р. князем Володимиром Великим християнства як офіційної державної релігії Руської держави з'явився такий різновид туризму, як релігійне паломництво. Головними центрами, до яких прямували паломники Київської Русі, були Єрусалим, Константинополь, Назарет, Афон, Києво-Печерська лавра та різні монастирі. Визначною пам'яткою нашої давньої паломницької літератури є «Житіє і ходіння Даниїла, Руської землі ігумена» (XII ст.), де автор описує свою подорож до святих місць у Палестині, подаючи цікаві відомості про цю землю. Це – перший своєрідний туристичний путівник, довідник для археологів, істориків і географів. В епоху Київської Русі і Галицько-Волинського князівства починають створювати заповідні території, на яких було заборонено господарську діяльність (звіринець під Києвом та окремі масиви у Карпатах). Саме на перший період розвитку туризму як у світі, так і в Україні припадає зародження готельної справи.

Саме період першої половини XIX ст. серед української інтелігенції можна вважати

періодом, коли інтенсивно зростав інтерес до активного пізнання природно-історичних особливостей своєї землі, її історичних, культурних та природних цінностей. Члени «Руської трійці» М. Шашкевич, І. Вагилевич, І. Головацький, наприклад, організували та розробляли народознавчі мандрівки. Туристичні маршрути І. Вагилевича та І. Головацького вирізняються точністю описів і охоплюють, здебільшого, території Прикарпаття, Карпат і Закарпаття. Пізніше активну участь у таких мандрівках брав І. Франко. З другої половини XIX ст. починається завзяте освоєння рекреаційного потенціалу Криму, Прикарпаття і Закарпаття, інших лікувально-кліматичних місцевостей нашої країни [2]. Період другої половини XVIII ст. в Україні ознаменувався початком швидкого та інтенсивного розвитку курортів. Здійснювалося будівництво водолікарень, готелів, будинків для приїжджих, відбувалася комерціалізація курортної справи, тривали дослідження й пошуки нових родовищ. Дедалі ґрунтовніше починає досліджуватися сфера туризму, її можливості та економічне значення для країни.

На кінець XIX ст. припадає створення перших туристичних бюро, що займалися організацією туризму: в 1896 р. в Ялті, відтак, у Галичині (Львів, Чернівці, Перемишль); освоєння рекреаційно-туристичних місцевостей Яремча, Ворохти, Криворівні та ін. Починає розвиватися лижний туризм. Фахівці з курортної справи організуються у професійні товариства.

Друга половина XIX ст. відзначається національно-культурним відродженням в Україні, насамперед, на її західних теренах. Серед освічених людей зростало зацікавлення культурою, мовою, звичаями, пам'ятками матеріальної спадщини свого народу, що сприяло появі туризму як способу пізнання рідного краю.

Уже на початку XX ст. у Галичині утворилася певна кількість молодіжних і спортивних організацій, де практикували активний туризм: «Сокіл», «Плай», «Луг» та інші. Варто зазначити, що за роки Другої світової війни курорти, курортні комплекси та санаторії України були повністю або частково зруйновані, знищені та пограбовані.

У міжнародному туризмі того часу спостерігається період повільного розвитку через штучне обмеження пересування населення. Лише незначна частина громадян України мала змогу відвідувати іноземні країни. Іноземні туристи також не завжди могли скористатися своїм правом вільного пересування – багато міст України були закриті для іноземців. До головних центрів міжнародного туризму належали Київ, Одеса, Львів, південний берег Криму.

Масовий розвиток туризму дозволив мільйонам людей значно поглибити знання з історії своєї Батьківщини й інших країн, зробити їх більш ґрунтовними, конкретними, краще зрозуміти хід і значення окремих історичних подій і явищ, познайомитися з визначними пам'ятками тієї або іншої країни.

Отже, підсумовуючи історію та історичні факти про зародження та розвиток туризму в Україні, дуже важливо відобразити зацікавлення саме регіоном, показати його насиченість, багатство та культурне розмаїття, зацікавити туристично-рекреаційним потенціалом. Від початку існування туризму відбулось багато змін – від стрімкого зростання до занепаду, який залежав від різних факторів, але загалом на історичний період розвитку туризму найбільш негативний вплив мала тодішня влада, яка, так би мовити, гальмувала розвиток, або в якомусь аспекті дуже часто не була зацікавлена в ситуації, в якій була сама країна (Друга світова війна, Голодомор, переслідування владою та ін.). Сьогодні Україна уже понад рік часу переживає повномасштабне вторгнення Росії, окупацію окремих територій, тобто війну, що, відповідно, має негативні наслідки для розвитку туризму в Україні.

Список використаних джерел:

1. Туризм // Вікіпедія: вільна енциклопедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Туризм>.
2. Любінцева О. О. Ринок туристичних послуг (геопросторові аспекти): навч. посіб. К.: Альтерпрес, 2003. 436 с.

Тимкован Владислава Ігорівна

аспірантка факультету управління та бізнес-дизайну

Київський національний університет технологій та дизайну, Україна

РОЛЬ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА У РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Одним із основних галузей економіки України є сільське господарство, що робить Україну однією з основних експортерів сільськогосподарської продукції у Європейському Союзі згідно зі звітом Європейської комісії 2021 року [1]. За останні 3 роки однією з головних тем досліджень науковців є аналіз впроваджених технологічних інновацій та їх вплив на діяльність, що насамперед обумовлено зростаючою популярністю діджиталізації у провідних аграрних країнах Європи. В свою чергу згідно з даними Державної служби статистики [2] впровадження інновацій у сільське господарство України відбувається досить повільно у порівнянні з іншими секторами національної економіки. Водночас у рейтингу найрозвинутіших аграрних країн 2015 року Україна зайняла 8 місце [3], що свідчить про потенціал у розвитку даного напрямку.

Сам термін «діджиталізація» серед вітчизняних науковців розглядається з різних сторін: і як важливий елемент розвитку національної економіки, і як спосіб введення екологічних інновацій в сільське господарство для зменшення негативного впливу на рослинництво та тваринництво, та як процес, який сприяє збільшенню прибутків сільськогосподарських підприємств. В свою чергу, існують різні види діджиталізації. Так, Горобець Н. М. у своїй науковій роботі [4] приділяє увагу технологіям діджиталізації агробізнесу, які класифікуються за рівнем витрат на їх використання та впливу на вартість сільськогосподарського виробництва. За класифікацією Горобець Н. В. до технологій з високим впливом на ланцюг вартості сільськогосподарського виробництва входять: інтернет речей, роботизація, штучний інтелект та великі дані; до технологій із середнім впливом входять: супутникова система глобальної навігації, Blockchain, віртуальна реальність, безпілотні літальні апарати, геоінформаційні сервіси тощо; та до технологій із низьким впливом на ланцюг вартості с/г виробництва входять: широкосмугові інтернет-мережі, платформи для електронного бізнесу, інформаційно-комунікаційні технології, аграрні мобільні додатки, агрофоруми та мобільні месенджери [4]. В свою чергу, Меметов А. [5] у своїй науковій праці систематизував основні цифрові технології, які використовуються аграрними підприємствами. Зокрема, аграрії при обробці земель та вирощуванні сільськогосподарських культур займаються візуалізацією динаміки аналізу ґрунтів, створенням карт врожайності культур, відстеженням динаміки розвитку культур та контролем стану полів тощо. Також до використовуваних цифрових технологій входять ІТ-рішення, пов'язані з логістичним просуванням аграрної продукції, які за думкою автора допомагають побудувати фінансовообґрунтовані маршрути для збору та доставки готової с/г продукції до складу або переробного виробництва [5]. На нашу думку, ще однією важливою складовою ефективної діджиталізації сільського господарства є моніторинг с/г техніки, який також зазначений автором як один з сучасних використовуваних цифрових технологій. Меметов А. [5] вважає, що моніторинг сільськогосподарської техніки «слід проводити задля оптимізації планування ремонтів, як поточних, так і капітальних, з метою запобігання передчасного зношення певних деталей або механізмів шляхом системи нотифікацій та ведення обліку».

Аналізуючи наукові праці, можна виділити основні причини повільного розвитку діджиталізації сільського господарства, до яких включають:

1. Неєфективна кадрова політика зі сторони держави;
2. Незацікавленість агровиробників у використанні інноваційних технологій;
3. Несформована державна програма по розвитку діджиталізації сільського господарства;
4. Обмежені фінансові можливості агровиробників для впровадження технологій.

На нашу думку, головним чинником вищенаведених факторів є насамперед неєфективна інноваційна політика держави, яка включає недостатній рівень фінансування сільськогосподарських підприємств, низький рівень інформаційної політики щодо переваг використання інноваційних технологій у сільському господарстві, недостатній рівень державного фінансування закладів освіти сільськогосподарського спрямування для збільшення потенційної кількості молодих спеціалістів.

Тому перш ніж сформувати план для покращення рівня діджиталізації сільського господарства, необхідно проаналізувати кожен сферу національної економіки, яка взаємопов'язана з діяльністю сільського господарства. Даний аналіз дослідить як внутрішню політику держави, так і зовнішню, що допоможе покращити економічну ситуацію в країні та зайняти лідируючі позиції серед головних експортерів сільськогосподарської продукції у світі.

Список використаних джерел:

1. Україна залишається в п'ятірці найбільших експортерів сільськогосподарської продукції до ЄС. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3286008-ukraina-zalisaetsa-v-patirci-najbilsih-eksporteriv-silskogospodarskoi-produkcii-do-es.html>.
2. Інноваційна діяльність підприємств. URL: <https://ukrstat.gov.ua/>.
3. Україна на 8 місці у рейтингу найрозвинутіших аграрних країн. URL: <https://agropolit.com/news/172-ukrayina-na-8-mistsi-u-reytingu-nayrozvnutishih-agrarnih-krayin>.
4. Горобець Н. М. Напрямки діджиталізації аграрного виробництва: Economy, finance, law: current problems and development prospects: collective monograph. Anisiia Tomanek OSVČ. Prague Czech Republic. 2020. P. 5–15.
5. Меметов А. Практика діджиталізації підприємств вітчизняного агровиробництва. Економічний аналіз. 2022. 71-80.

Коркуна Іван Іванович

канд. екон. наук, доцент кафедри економіки та менеджменту,
Заслужений економіст України

Львівський державний університет фізичної культури ім. Івана Боберського, Україна

Цільник Олег Ярославович

аспірант

Львівський університет бізнесу та права, Україна

Маркевич Юрій Олексійович

магістр

Львівський національний університет «Львівська політехніка», Україна

СУТЬ І ЗНАЧЕННЯ БІЗНЕС-ПЛАНУ ДЛЯ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ В ПЕРІОД ВІЙНИ ДЛЯ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

На сьогоднішній день Україна переживає непростий час, оскільки повномасштабна війна триває уже понад рік, від 24 лютого 2022 року. Підприємствам малого та середнього бізнесу (МСБ) відведено понад 50% усього бізнесу, який наразі працює в Україні. В період війни звісно існувала частина пільг для МСБ, що стосувалося оподаткування. Станом на 01 серпня 2023 року війна триває, а пільги для МСБ скасовані. Тому в цій ситуації актуальності набирає питання щодо планування поточної діяльності підприємств та організацій, залучених у частині МСБ. На даний час малий і середній бізнес – це основа економіки, що створює 60% ВВП, сім мільйонів робочих місць та майже 40% податкових надходжень, що сьогодні є надзвичайно важливим для економіки України. Зазначимо, що малий та середній бізнес (МСБ) є невід’ємним складником ринкової економіки, це сприяє вирішенню багатьох важливих питань та цілої низки соціальних, економічних та науково-технічних проблем суспільства, які існують на теперішній час в Україні.

Зазначимо, що розвиток та функціонування підприємств малого та середнього бізнесу має багато переваг, серед яких можна назвати найбільш актуальні в період війни. Це, зокрема, такі:

- забезпечення національного ринку товарами та послугами, які є необхідними безпосередньо споживачеві в теперішній час;
- впровадження інновацій навіть у період війни, беручи до уваги досвід іноземних країн;
- новітні технології, що дає можливість забезпечувати робочими місцями велику кількість працездатного населення, яке в період війни залишилося на території України і продовжує жити та працювати;
- зменшення рівня безробіття населення навіть у період війни;
- стимулювання до споживання та зростання обсягів виробництва товарів і послуг національного виробника.

Як приклад аналізуємо досвід іноземних країн. У країнах Європи малі та середні підприємства становлять 99% від усіх підприємств ЄС, а за останніх п’ять років вони створили близько 85% нових робочих місць [1].

Зазначимо немаловажний фактор: малий та середній бізнес в економіці держави виконує низку специфічних соціально-економічних функцій, які є надзвичайно важливими. Зокрема:

- сприяє процесам демонополізації, приватизації та роздержавлення економіки,

стимулює розвиток економічної конкуренції, заохочує до формування численних суб'єктів ринкового господарства, орієнтованих на попит, конкуренцію тощо;

➤ залучає до економічного обігу матеріальні, природні, фінансові, людські та інформаційні ресурси, які «випадають» із поля зору великих компаній;

➤ поліпшує становище на ринках шляхом забезпечення еластичності їхньої структури, врегулювання попиту, пропозиції і цін, принаймні, часткової компенсації втрат пропозиції на період реструктуризації великих компаній, індивідуалізації пропозиції та диференціації попиту, насичення ринків, задоволення специфічних місцевих потреб;

➤ вивільняє великі підприємства від виробництва нерентабельної для них дрібносерійної та штучної продукції, яка задовольняє індивідуальний попит і підвищує тим самим ефективність їхньої діяльності;

➤ великим компаніям укладання коопераційних угод з малими підприємствами дає змогу підвищити гнучкість виробництва, зменшити комерційний ризик [2].

Варто зауважити, що основним бар'єром у розвитку малого підприємництва України, крім війни, на теперішній час є надмірний податковий тиск. Особливо це спостерігалось, коли було ухвалено новий Податковий кодекс, за умовами якого малі підприємства інколи повинні були сплачувати податки у такому самому розмірі, як і великі підприємства, а в період війни відновлення податкового навантаження для підприємств МСБ, яке датується 01.08.2023 р., однозначно негативно вплине на функціонування підприємств цієї ланки та призупинить їх потенційний розвиток, що, своєю чергою, відобразиться на скороченні надходжень до державного бюджету України та зменшить чисельність працевлаштування населення кожного з регіонів, де фіксується динаміка зростання та розвитку МСБ.

Враховуючи вищенаведене, варто зазначити, що в ситуації, яка склалася і продовжує розвиватися, важливим рішенням для МСБ в Україні сьогодні є складання стратегічного бізнес-плану підприємств.

Бізнес-план (англ. *Business plan*) – це техніко-економічне обґрунтування діяльності підприємств у ринкових умовах, програма його діяльності; він характеризує модель підприємства в майбутньому. Він складається для чинного підприємства, нового виду діяльності або продукції, для нового підприємства. Він потрібен керівникові фірми, акціонерам, інвесторам [3].

Варто зосередити увагу на основних функціях бізнес-плану, а саме:

➤ визначення цільової аудиторії, ємності ринку збуту і перспективності подальшого функціонування підприємства МСБ;

➤ оцінка витрат на виготовлення і реалізацію продукції або надання послуг в підприємствах МСБ;

➤ прогноз прибутковості та ефективності підприємства, демонстрація його привабливості для інвесторів, які потенційно планують вкласти кошти в розвиток суб'єктів, які належать до МСБ (див. рис. 1).

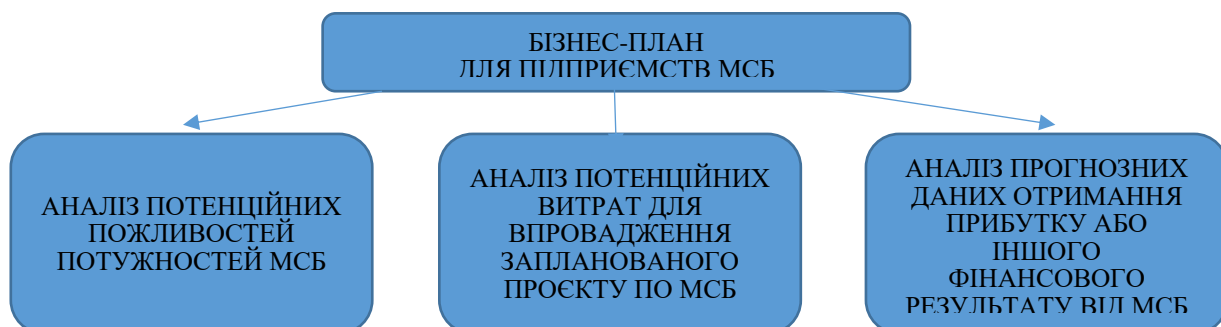

Рис. 1. Класифікація основних функцій бізнес-плану для підприємств малого та середнього бізнесу

Отже, проаналізувавши вищенаведене, зазначимо, що бізнес-план для підприємств МСБ відіграє важливу роль, при тому, що в період війни здійснення діяльності підприємствами МСБ є достатньо важким, що, своєю чергою, супроводжується низкою проблем, але, попри всі труднощі, він є вкрай важливим для стратегічного та оперативного планування діяльності підприємств, що в період війни в Україні дозволяє підприємствам провадити свій бізнес та оперативно планувати подальшу діяльність, враховуючи всі поточні ризики від війни в Україні.

Список використаних джерел:

1. <https://repository.kpi.kharkov.ua>.
2. <http://www.irbis-nbuv.gov.ua>.
3. Бізнес-план // Вікіпедія: вільна енциклопедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Бізнес-план>.

Буринський Володимир Михайлович
фізична особа-підприємець
Україна

УКРАЇНА НА ШЛЯХУ ДО СТАЛОГО РОЗВИТКУ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ТА ВНЕСОК УКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВОЇ СПІЛЬНОТИ

Концепція сталого розвитку стає все більш популярною, незважаючи на те, що її ідейні постулати вже відомі давно. Міжнародне співтовариство стикається зі складними проблемами, такими як екологічні катастрофи, економічні кризи, війни, демографічний вибух, бідність населення та зниження відновлюваних ресурсів. Ця ситуація вимагає негайних заходів на глобальному рівні. Однак, концепція сталого розвитку надає нам можливість звернути увагу на рішення цих проблем в трьох основних аспектах: екологічному, економічному та соціальному. Метою цієї концепції є забезпечення належного рівня існування людства і збереження природних ресурсів для майбутніх поколінь, що залежить від спільних зусиль.

Значний внесок у вивчення теоретичних й практичних проблем сталого розвитку зробили і вітчизняні науковці, такі як О. Білорус, С. Божко, В. Вернадського, Л. Корнійчук, А. Лісовий, Ю. Лопатинський, Ю. Мацейко, Г. Морозова, О. Попова В. Трегобчук, В. Шевчук, А. Кучер та інші.

Якщо повернутися до «коріння» формування концепції сталого розвитку, то вона знаходить свій особливий інтерес в теоретичних і практичних аспектах, і це можна побачити у дослідженнях багатьох учених. Варто зазначити, що перші ідеї про сталий розвиток були сформульовані українським вченим В. Вернадським, який на початку ХХ століття висловив думку про важливість розуміння взаємозв'язку між людиною і природою як одного цілого та про створення нової категорії – «ноосфери». У межах ноосфери людина повинна знаходити своє місце та розвиватися, дбаючи про баланс і гармонію з природою. Це сприятиме створенню сталого розвитку, який дозволить нам зберегти планету для майбутніх поколінь, а найважливіше – не виходити за рамки свого споживання. [2]. Ми повністю погоджуємося з цим твердженням і переконані, що забезпечення життєздатних умов для багатьох поколінь, де всі люди мають доступ до достатніх ресурсів, а природа зберігається і захищається.

Концепція сталого розвитку є багатогранною і включає як теоретичний, так і практичний аспекти, тому для її розробки були залучені численні науковці, політики та громадські активісти. Це призвело до різних трактувань самої концепції. Однак, ми вважаємо базовий підхід, запропонований Всесвітньою комісією з навколишнього середовища та розвитку ООН, під керівництвом Гро Гарлем Брундтланд. Цей підхід стверджує, що «сталий розвиток (англ. *sustainable development*) - це розвиток, який задовольняє потреби сучасного покоління, не посягаючи на здатність майбутніх поколінь задовольняти свої потреби». Це означає впровадження збалансованого підходу до економічного розвитку, збереження природних ресурсів та забезпечення соціальної справедливості між різними поколіннями. Важливо розуміти, що сталий розвиток не обмежує сучасні покоління у їхніх потребах, але наголошує на важливості розумного та відповідального використання ресурсів для забезпечення майбутніх поколінь щасливим та здоровим майбутнім [8].

Українська наукова спільнота також дала вагомий внесок у розуміння концепції

сталого розвитку. Протягом багатьох років вчені, дослідники та експерти з України працюють над розробкою та впровадженням різноманітних підходів і стратегій щодо сталого розвитку. Доцільним вважаємо навести трактування О. Білорус, Ю. Мацейко, які зазначають, що сталий розвиток є динамічним балансом, котрий визначений такими рамками, які не просто містять, але і примирюють і будуть зближувати, гармонізувати (дуже часто різні) інтереси – у відношенні економіки, екології, соціального прогресу, збереження, ефективності і рівності, включаючи Північ-Південь [1, с. 59]. Наведене тлумачення актуальне з позиції врахування інтересів всіх зацікавлених сторін, врегулювання яких повинне бути забезпечене в подальших наукових дослідженнях. Науковці Б. Карпінський, С. Божко розглядають сталий розвиток економіки як розвиток, який базується на впровадженні досягнень науково-технічного прогресу у виробництво і веде до зростання продуктивності праці, якості продукції, забезпечує раціональне витрачання природно-сировинних ресурсів і стан довкілля за якого встановлюється обмеження на витрачання природно-сировинних ресурсів і екстернальної шкоди [4, с. 39], що співпадає з нашою думкою.

Л. Корнійчук розглядає сталий розвиток як розвиток без зростання, тобто без виходу ресурсопотоку за межі регенеративних і поглинаючих можливостей довкілля [5, с. 89]. Таке тлумачення концепції, на наш погляд, дійсно відображає дисонанс поєднання термінів «сталий» та «розвиток», що залишає відкритими дискусії щодо їх перекладу. С. Мочерний розглядає сталий розвиток з позиції стратегії, що ґрунтується на оптимізації всієї діяльності людства в його взаємодії з довкіллям [3, с. 283]. Це тлумачення є актуальним для розробки необхідних заходів для впровадження ідеології сталого розвитку у життя. О. Олійник та Г. Морозова розглядають сталий розвиток як збалансоване зрівноважене зростання економічних, соціальних та екологічних параметрів [9, с. 27]. О. Осауленко визначає сталий розвиток як процес збалансованого економічного і соціального розвитку за умови дотримання екологічних критеріїв, відтворення природного середовища з врахуванням вимог нинішнього і майбутніх поколінь, в інтересах конкретної людини (як особистості) і людини в цілому [10, с. 8]. В основі цих тверджень є збалансування основних складових сталого розвитку, про які згадували раніше.

Вчена О. Попова розглядає концепцію сталого розвитку в площині збалансованого, зрівноваженого зростання економічних, соціальних і екологічних параметрів постійними пропорційними темпами, забезпечуючи загальний прогрес суспільства в усіх його сферах [11, с. 13]. Внесок цієї роботи в українську наукову думку полягає в детальному аналізі та висвітленні факторів, що визначають сталий розвиток аграрного сектора, а саме його детермінант. Це допомагає зрозуміти ключові виклики та можливості для забезпечення сталого розвитку у цій галузі.

Концепція сталого розвитку лягла в основу Європейського Зеленого Курсу (European Green Deal – EGD), що «перетворять Євросоюз на ефективну, стійку та конкурентоспроможну економіку, визначать засоби перетворення Європи на перший у світі кліматично нейтральний континент до 2050 р., стимулюючи розвиток економіки, покращення здоров'я та якості життя людей, а також трансформують кліматичні й екологічні виклики на можливості у всіх сферах та політиках ЄС, гарантуючи справедливий та інклюзивний характер зеленого переходу». Основні положення щодо досягнення еко-цілей EGD в аграрному секторі закріплено в рамках реформи Спільної аграрної політики ЄС (CAP) та стратегій ЄС про біорозмаїття і «Від лану до столу» [6]. Це ще одне твердження, що концепція сталого розвитку має практичне використання.

Реалізація EGD безпосередньо пов'язана з імплементацією принципів циркулярної економіки, зокрема, в аграрному секторі, що потребує реорієнтації агробізнесу в напрямі екологізації виробництва й розвитку розумного землеробства. Зокрема, передбачено зниження використання пестицидів, мінеральних добрив та антибіотиків у сільському

господарстві, а також введення заборони на імпорту харчової продукції з ринків, де держави не дотримуються законодавства ЄС з охорони довкілля [12]. Для впровадження сталого розвитку в українську стратегію, потрібна державна політика, орієнтована на програми розвитку провідних країн світу. Важливим першим кроком є розробка законодавчої бази для визнання та імплементації сталого розвитку як основного орієнтира в державній політиці. Проте, ситуація щодо сталого розвитку в Україні залишається відносно несприятливою, що зумовлено рядом факторів, а саме [7, с. 18]: економічна обмеженість, соціальна нерівність, екологічні проблеми, інституційна недосконалість.

Швидкий перехід до концепції сталого розвитку і його імплементація в українську стратегію в умовах сьогодення є складно реалізованим, проте актуальним. Головним є відновлення ресурсів та усвідомлення межі зростання, котра не зашкодить довкіллю і забезпечить належні умови життя для населення. Тому розробка конкретних заходів і механізму забезпечення сталого розвитку з врахуванням інтересів зацікавлених сторін становить завдання для подальших наукових досліджень.

Список використаних джерел:

1. Білорус О. Г. & Мацейко Ю.М (2006). Глобальний сталий розвиток: монографія КНЕУ, 488 С.
2. Вернадский В.И. (1967) Биосфера. Мысль, 376 С.
3. Мочерний С.В. (2002) Економічна енциклопедія: у трьох томах. Академія, 952 С.
4. Карпінський Б. А. & Божко С.М. (2005) Сталий розвиток економіки: узагальнена модель. Логос, 256 С.
5. Корнійчук Л. (2008) Економічне зростання і сталий розвиток. Економіка України (№ 4). С. 82–90.
6. Європейський Зелений Курс. URL: <https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/posolstvo/galuzevspivrobotnictvo/klimat-yevropejska-zelena-ugoda>.
7. Лопатинський Ю.М. (2015) Сталий розвиток аграрного сектора національної економіки у контексті євроінтеграції. Науковий вісник Чернівецького університету. Економіка. (Вип. 730-731). С. 17 – 20.
8. Наше общее будущее: Доклад Международной комиссии по окружающей среде и развитию (1989). Прогресс. 376 С.
9. Олійник О.В. & Морозова Г.С. (2012) Економічний механізм сталого розвитку сільськогосподарських підприємств: монографія. Міськдрук. 272 С.
10. Осауленко О. Г. (2000) Сталий соціально-економічний розвиток і моделювання та управління: монографія. К. 176 С.
11. Попова О. Л. (2009) Сталий розвиток агросфери України: політика і механізми. НАН України, Ін-т екон. та прогнозув. 352 С.
12. Кучер А. В., Кучер Л.Ю. & Пащенко Ю.В. (2021) Циркулярна економіка в системі сталого розвитку аграрного сектора в умовах євроінтеграції. Економіка та суспільство (Випуск 32).

Кривов'язюк Ігор Володимирович канд. екон. наук, професор, професор кафедри підприємництва, торгівлі та логістики
Луцький національний технічний університет, Україна

ЯК ПРИВАТИЗАЦІЯ ДОПОМАГАЄ ВИРІШУВАТИ ПРОБЛЕМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ Й ОБОРОНИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

З початку проголошення воєнного стану Україна зіштовхнулася з новою реальністю, що вимагала пошуку джерел фінансування забезпечення національної безпеки. Зрозуміло, що військова та фінансова підтримка міжнародних партнерів і країн відіграє надзвичайно важливе значення, проте вона мала цільове спрямування та обсяги її були недостатніми, а відтак, виникла необхідність залучення додаткових резервів, спрямованих на вирішення проблеми національної безпеки та оборони країни. Одним із дієвих механізмів, що здатен її хоч частково вирішити, стала приватизація.

Приватизація в Україні в умовах воєнного стану розглядається з позицій вирішення питання мобілізації державних економічних ресурсів і активів, що покликана задовольнити найважливіші військові та оборонні потреби [1], що на думку ряду вчених сприятиме розвитку підприємництва [2], а також поступовому економічному відновленню [3]. В той самий час, лишається небезпека подальшої монополізації виробництв і цілих сегментів економіки [5], які у військовий час є більш стійкими до потрясінь. Активізацію приватизаційних процесів в Україні в умовах воєнного стану за належної правової упорядкованості та неприпустимості зловживань слід розглядати як один зі шляхів до відновлення економіки [7] та оптимізації використання державних витрат [9]. За належної підтримки, це в змозі покращити й процеси інвестування інноваційної діяльності [6; 10].

Як показали дані досліджень, упродовж першої половини 2023 р. надходження від приватизації до загального фонду державного бюджету склали 1,8 млрд грн, що на 73,3% більше порівняно з аналогічним періодом 2021 р. та в 6,1 рази більше порівняно з відповідним періодом 2022 р. Найбільш значимими стали надходження коштів від приватизації готелю «Ермітаж» – 311 млн грн, ЄМК ДП «Укроборонресурси» – 210 млн грн, Усть-Дунайський порт – 201 млн грн, Сторонибабський спиртзавод – 142 млн грн, ЄМК ДП «Електронмаш» – 120,8 млн грн, готель «Власта» – 115 млн грн [4]. Надалі надходження лише зростали. У липні 2023 р. вони склали 521 млн грн, найбільше ж коштів було залучено від продажу: підприємства «Рівнеторф», ціна якого зросла у 4 рази – до 205 млн грн; Новосілівського спиртзаводу, переможна вартість якого зросла у 3 рази – до 90 млн грн; комплексу «Урожай» на Одещині, за який отримано 65 млн грн. ТОП регіональних відділень ФДМУ за обсягами залучення інвестицій в липні: Рівненська та Житомирська області (206,3 млн грн), Івано-Франківська, Чернівецька та Тернопільська області (100,6 млн грн), Львівська, Закарпатська та Волинська області (95,4 млн грн) [11]. Одним із важливих джерел надходження коштів стало здавання державного майна в оренду. Так, за 7 місяців 2023 року до державного бюджету надійшло понад 450 млн грн від здачі в оренду державного майна. З початку року ФДМУ уклав 1043 нових договорів – це тисячі нових можливостей для малого та середнього бізнесу, який створює нові робочі місця, сплачує податки та підтримує економіку країни під час війни [12]. Усі ці надходження було спрямовано на потреби національної безпеки та оборони України. Хочемо відзначити, що у серпні 2023 р. ФДМУ планує провести 85 орендних аукціонів та залучити через них, а також за діючими договорами щонайменше 75 млн грн до державного

бюджету.

Для старту великої приватизації через Прозорро.Продажі Кабінетом Міністрів України в липні 2023 р. було ухвалено порядок авторизації та організації проведення електронних аукціонів з продажу об'єктів великої приватизації, запроваджено положення, спрямовані на убезпечення електронних аукціонів від їх зриву недобросовісними учасниками. Також зміни, які прийняв уряд, мають вдосконалити проведення онлайн-торгів з малої приватизації, що також зроблено з метою скорочення кількості недоброчесних учасників, які зривають аукціони з продажів державного майна. Зокрема, за новим порядком, учасник електронного аукціону, який утримує друге місце за підсумками торгів, не матиме права відмовитися від очікування рішення щодо першого переможця. У випадку, якщо недоброчесні учасники торгів, які посіли перше або друге місце відмовлятимуться від сплати суми за актив, державний бюджет отримуватиме гарантійні внески обох учасників – майже 40% від стартової ціни об'єкта [8].

Таким чином, активізація приватизаційних процесів в умовах воєнного стану в Україні матиме не лише позитивний вплив на відновлення та економічне зростання через ефективне управління майном, покращення бізнес-клімату та залучення інвестицій, але й сприятиме вирішенню проблеми національної безпеки та оборони країни шляхом забезпечення зростання надходжень коштів на її забезпечення.

Список використаних джерел:

1. Будурова, Г.М. (2022). Приватизація в Україні в умовах воєнного стану. Приватне право в умовах війни, (15 листопада 2022 р.; Одеса, Україна), 584-587.
2. Головач, Т.В. (2023). Виклики та перспективи розвитку підприємництва в Україні. Підприємництво і торгівля: тенденції розвитку, (19 травня 2023 р.; Одеса, Україна), 26-29.
3. Ігнатенко, В.С. (2023). Аналіз факторів впливу на економічне відновлення та зростання в умовах тенденцій індустрії 4.0. Актуальні питання розвитку науки та забезпечення якості освіти у XXI столітті, (25 квітня 2023 р.; Полтава, Україна), 270-273.
4. Ільченко, Л. (2023). Рекордні кошти від приватизації-2023 держава спрямовує на покриття дефіциту бюджету. Українська правда. 18 липня 2023 р. Вилучено з: <https://www.epravda.com.ua/news/2023/07/18/702329/>.
5. Карпеко, Н.М., & Кравченко, А.О. (2023). Проблеми активізації механізмів державної політики в соціальній сфері сучасної України. Вісник НУЦЗ України. Серія: Державне управління, 1(18), 118-125.
6. Кривов'язюк, І.В. (2014). Криза та інноваційна діяльність промислових підприємств України. Актуальні проблеми економіки, 9, 218-223.
7. Кривов'язюк, І. (2022). Активізація приватизаційних процесів в Україні як шлях до відновлення економіки в умовах військового стану. Collection of Scientific Papers «SCIENTIA», (October 21, 2022; Bern, Switzerland), 9-11.
8. Павлиш, О. (2023). Кабмін ухвалив зміни для старту великої приватизації через Прозорро.Продажі. Українська правда. 18 липня 2023 р. Вилучено з: <https://www.epravda.com.ua/news/2023/07/18/702340/>.
9. Павлов, В.І., & Кривов'язюк, І.В. (1998). Приватизація державних підприємств. Луцьк: Надстир'я.
10. Пуліна, Т., Шитікова, Л., & Змикало, О. (2022). Шляхи активізації процесів інвестування інноваційної діяльності України в умовах російсько-української кризи. Управління змінами та інновації, (4), 14-19.
11. Фонд державного майна України (2023). Понад пів мільярда гривень інвестицій – підсумки приватизаційних аукціонів ФДМУ в липні. Вилучено з: <https://www.spfu.gov.ua/ua/news/9888.html>.
12. Фонд державного майна України (2023). Український бізнес продовжує відкривати для себе переваги оренди держмайна – з початку року Фонд уклав понад 1000 нових договорів. Вилучено з: <https://www.spfu.gov.ua/ua/news/9895.html>.

SECTION 2. ENTREPRENEURSHIP, TRADE AND SERVICE SECTOR

Kostyantyn Mamonov

doctor of economic sciences, professor, head of the Department of
land administration and geographic information systems
O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv, Ukraine

Liudmyla Kovalenko

candidate of physical and mathematical sciences, associate professor,
head of the Department of Higher Mathematics and Mathematical Modeling
O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv, Ukraine

Vasyl Goi

PhD in Economics, doctoral student of the Department of
Entrepreneurship and Business Administration
O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv, Ukraine

---

INFORMATION AND ANALYTICAL SUPPORT FOR THE DEVELOPMENT OF CONSTRUCTION ENTERPRISES

The deepening of crisis phenomena in the country's economy, disruption of regional and external relations, disparities and deformations observed in interaction with stakeholders require a rethinking of approaches to ensuring the development of business entities. The presented processes are reflected in construction enterprises as important elements of the functioning of the economy, acting as an indicator of its functioning. Along with this, in recent years, there has been a significant decrease in the volume of production and sale of construction products, a decrease in the pace of implementation of «new» construction projects, an increase in unfinished construction, and a reduction in production and economic potential.

Solutions to the problems of formation and use of information and analytical support for the development of construction enterprises are presented in the works [1-5].

To ensure the development of construction enterprises, it is necessary to apply modern tools, which are based on the results of quantitative assessment of directions and features of the development of construction enterprises. In this context, a necessary condition is the formation and application of complete and reliable information and analytical support of the theoretical and methodological approach to the assessment of the development of construction enterprises.

Information and analytical support for the development of construction enterprises is formed on the basis of data from financial and economic and statistical reporting of economic entities, accounting, primary documents, information on the state and transformational aspects of the functioning of the economy, in general, and the construction sector, in particular. At the same time, information and analytical support is used to build a multi-level system of assessment indicators and to develop a theoretical and methodological approach to the integrated assessment of the development of construction enterprises. The formation of information and analytical support allows you to build a system environment for making effective management decisions.

References:

1. Грицьков Є.В. (2021) Теоретико-метододогічні основи формування та використання корпоративної соціальної відповідальності будівельних підприємств: дис.. д-ра екон. наук: 08.00.04. Х.: Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова. 673.
2. Величко В.А. (2021) Теоретико-методологічні засади формування та реалізації стейкхолдерно-орієнтованої стратегії управління будівельних підприємств: дис.. д-ра екон. наук: 08.00.04. Х.: Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова. 644.
3. Мамонов К.А. (2006) Оцінка розвитку будівельних підприємств в умовах трансформаційних процесів України. Коммунальное хозяйство городов. 68, 134-137.
4. Пономаренко В.С., Гонтарева І.В. (2011) Проблема оцінки системної ефективності функціонування та розвитку підприємства. Економіка розвитку. 1 (57), 5–8.
5. Чаговець Л.О., Панасенко О.В., Діденко А.С. Індексна оцінка регіонального розвитку. URL: <http://www.repository.hneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/21944/1/Панасенко3.pdf>.

Остапчук Ігор Олександрович

здобувач вищої освіти факультете економіки та управління бізнесом
Криворізький національний університет, Україна

Науковий керівник: Астф'єва Катерина Олександрівна

канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри економіки,
організації та управління підприємствами
Криворізький національний університет, Україна

АКТУАЛЬНІСТЬ РОЗРОБЛЕННЯ МАРКЕТИНГОВОЇ СТРАТЕГІЇ

Дослідження з розробок маркетингової стратегії підприємства не одноразово показували, що маркетинг є одним із ключових факторів розвитку підприємства на ринку та невід'ємним елементом успішного бізнесу. Розробка правильної стратегії сприяє розвитку підприємства в цілому, а також покращенню його конкурентних переваг на ринку.

Це в першу чергу є основним важелем, щоб визначити вірний шлях для досягнення бізнес – цілей підприємства, задоволення бажань та потреб своїх споживачів, контролювання попиту, а разі чого і його підвищення.

Маркетингова стратегія є сучасною філософією функціонування підприємства в бізнес-середовищі за умов глобалізації, яка «передбачає розроблення стратегічних напрямів та методологічного інструментарію для досягнення довгострокових конкурентних переваг та можливості своєчасної адаптації суб'єктів господарювання до динамічних змін факторів макро- і мікросередовища, що сприяє формуванню потреб і смаків споживачів згідно із суспільними цінностями» [1].

Основним завданням маркетингової стратегії є позиціонування продукту або послуги підприємства на ринку таким чином, щоб вона відповідала потребам цільової аудиторії і перевершувала конкурентів. Також це з'ясування оптимального напрямку дії, який допоможе досягти успіху на ринку і створити досить сильну та міцну конкуренту систему підприємства.

Маркетингова стратегія є важливою складовою стратегічного набору підприємства та займає ведуче місце серед його функціональних стратегій. Це обумовлено тим, що вона не тільки обґрунтовує перспективні напрями маркетингової діяльності на цільових сегментах, але й окреслює шляхи побудови взаємовідносин суб'єкта господарювання із своїми внутрішніми та зовнішніми стейкхолдерами, а також сприяє нарощенню його конкурентних переваг [2].

На сьогоднішній день актуальність обґрунтування маркетингової стратегії залишається надзвичайно важливою. В умовах постійної зміни ринкових умов, конкуренції та споживчих поведінок, ефективна маркетингова стратегія стає основним інструментом успіху для будь – якого бізнесу.

Розробка маркетингової стратегії відносить до себе аналіз сторін підприємства, як сильних так і слабких сторін, аналіз галузі, можливостей та ринку на якому ведеться бізнес, враховується потенціал ринку та його конкурентоспроможність, моніторинг і контроль діяльності.

Наведемо як приклад експериментальне маркетингове дослідження, щоб підкреслити різноманітність та потенційні можливості маркетингової діяльності. Візьмемо за основу емпіричну статистику маркетингу. Зобразимо все на (рис. 1).

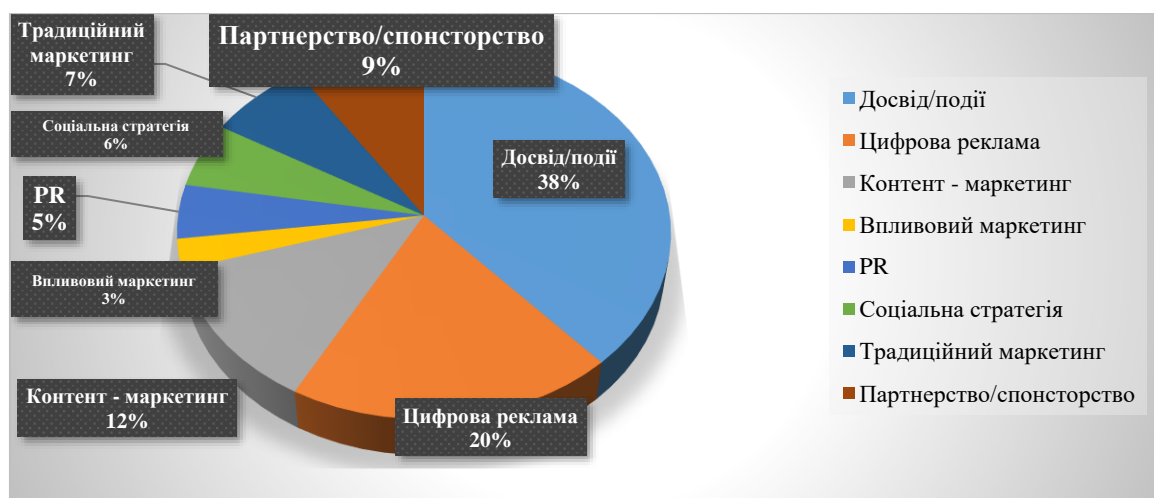

Рис. 1. Успішніша маркетингова тактика для професіоналів галузі

В цій діаграмі наглядно показано, які способи реклами мають найбільший та найефективніший вплив для пошуку потенційного споживача

Також розглянемо методи реклами на (рис. 2), що дасть нам розуміння, через що покупці найчастіше дізнаються про продукти та товари.

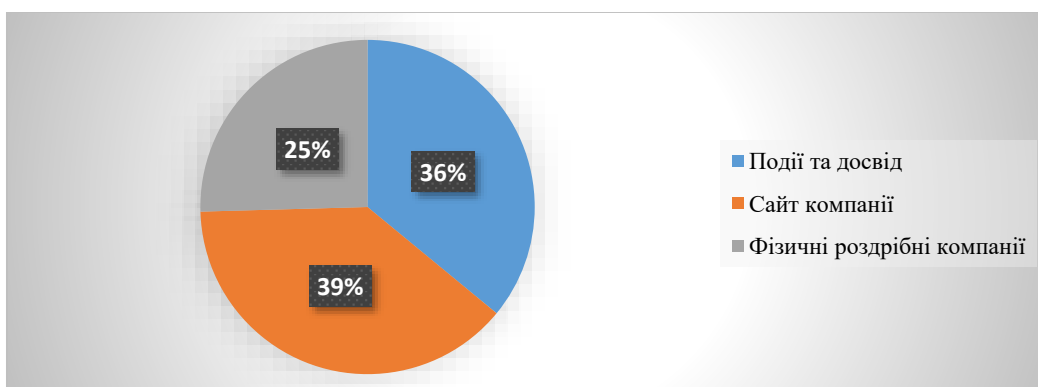

Рис. 2. Найпопулярніші методи реклами для розуміння продуктів для споживачів

Емпіричний маркетинг – це вид маркетингу, що застосовується в основному офлайн. Компанії організують вебінари, особисті міроприємства та міроприємства в магазинах, презентація товарів, прямі трансляції, виставки, все щоб завоювати споживачів. І хоч це один із багатьох методів маркетингу, але він наглядно показує, що є багато способів розвивати та представити власний бізнес більш ефективно.

Слід також бути уважним до ряду причин низької ефективності маркетингової діяльності, так як можливі недоліки через такі фактори як: нестабільність ринку, конкуренція, недостатні ресурси та помилки у прогнозування. Тому використання маркетингової стратегії є важливим етапом управління та еволюції розвитку підприємства.

Список використаних джерел:

1. Багорка М.О. Маркетингова стратегія як основа стратегічного розвитку аграрних підприємств. Держава та регіони. Серія «Економіка та підприємництво». 2019. № 5(110). С. 71–76. URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/36_2021ua/4.pdf (дата звернення 26.07.2023 р.).
2. Буняк Н. М. Сутність маркетингової стратегії підприємства. Вісник Волинського інституту економіки та менеджменту. 2019. Випуск 23, С. 22-29. URL: https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/17901/1/Буняк_марк_стр.pdf (дата звернення 26.07.2023).

Світлана Стахурська
аспірант кафедри підприємництва і торгівлі
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль, Україна

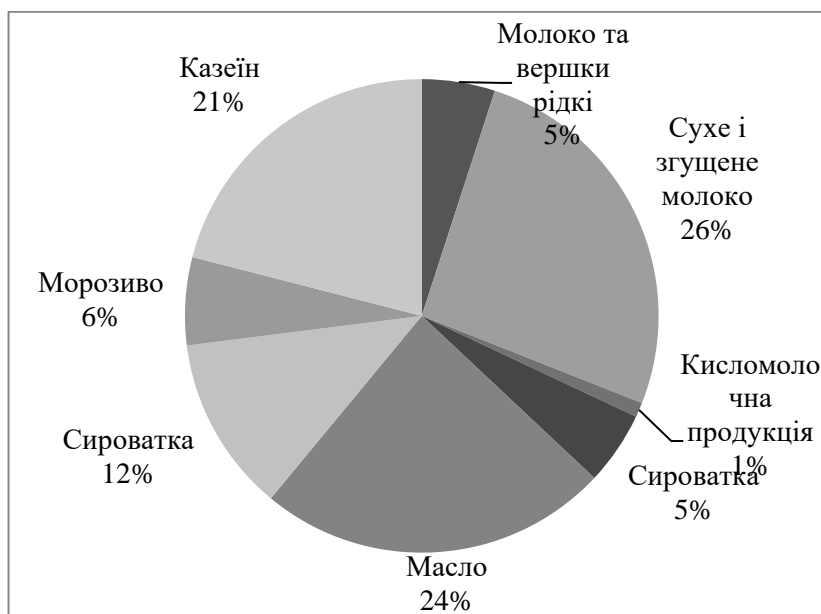
РИНОК МОЛОЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ УКРАЇНИ: СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ

Ринок молока та молочної продукції в Україні є важливою галуззю сільськогосподарського виробництва, яка має великий потенціал і займає вагомую частку у внутрішньому ринку та на міжнародному рівні. До складу молочної продукції входять молоко, йогурти, сир, вершки, масло та інші продукти, які виробляються з молока.

Основні особливості ринку молока та молочної продукції в Україні:

Україна має значний потенціал у виробництві молока, і є одним з провідних країн світу з великим стадом корів. Молочні ферми та підприємства забезпечують значну кількість молока щорічно;

Україна є великим експортером молочної продукції, зокрема сиру, який є основним експортним продуктом українського молочного ринку. Це дозволяє розширювати географію експорту та залучати іноземні ринки (рис.1);

Рис. 1. Структура експорту молочних продуктів у 2022 році, %
Джерело: Сформовано авторкою на основі [1, 2]

молочні продукти широко споживаються в Україні, як основні харчові продукти. Зростання доходів населення та підвищення свідомості про здоровий спосіб життя сприяють збільшенню попиту на якісні молочні продукти;

українські виробники активно впроваджують нові технології та стандарти виробництва, що дозволяє підвищити якість продукції та забезпечує відповідність світовим стандартам;

ринок молока та молочної продукції в Україні є досить конкурентним. Постійне зростання числа виробників та різноманітність продуктів створюють велику конкуренцію на ринку;

у сфері молочного виробництва діють законодавчі норми та стандарти, що регулюють якість та безпеку продукції, забезпечуючи захист інтересів споживачів.

Отже, стан ринку молочної продукції в Україні характеризується деякими особливостями та тенденціями. Однією з ключових галузей сільськогосподарського сектору країни є молочна індустрія, яка виробляє широкий спектр молочних продуктів.

Тенденції розвитку ринку молочної продукції в Україні [1-3]:

зростає увага до якості молочної продукції та дотримання стандартів виробництва, що сприяє збільшенню конкурентоспроможності української молочної продукції на зовнішньому ринку;

застосування сучасних технологій виробництва та переробки молока допомагає покращити ефективність та якість продукції;

розвиток експорту молочної продукції в Європейський союз та інші країни світу стає однією з пріоритетних стратегій для українських молочних компаній;

заходи щодо підвищення ефективності господарювання та розширення молочних ферм сприяють збільшенню виробництва молока;

впровадження інноваційних підходів у виробництво молочної продукції, таких як впровадження екологічно чистих технологій, стимулює розвиток галузі;

споживачі стають більш свідомими вибір молочних продуктів, звертаючи увагу на якість, безпеку та відповідність стандартам;

підвищений інтерес до українського ринку молочної продукції приводить до збільшення інвестицій у галузь, що сприяє її розвитку та модернізації;

запровадження нових функціональних молочних продуктів, які мають позитивний вплив на здоров'я, дозволяє розширити споживання молочної продукції;

молочна промисловість сприяє розвитку сільських територій, створюючи робочі місця та забезпечуючи зростання економіки в сільських районах;

розширення співпраці з міжнародними компаніями та експертами дозволяє залучати нові знання та технології, що підтримує розвиток українського ринку молочної продукції.

Усі ці тенденції свідчать про те, що ринок молочної продукції в Україні знаходиться в стадії активного розвитку. Забезпечення якості, розширення експортного потенціалу та застосування сучасних технологій є ключовими факторами, що сприяють успіху галузі в умовах конкурентного світового ринку. Таким чином, українська молочна промисловість має потенціал продовжувати зростати та розвиватися, забезпечуючи як внутрішній, так і зовнішній попит на молочні продукти.

Список використаних джерел:

1. Держстат оприлюднив дані щодо кількості молокопереробних підприємств. InfAgro. URL: <https://infagro.com.ua/ua/2023/02/16/derzhstat-oprilyudniv-dani-shhodo-kilkosti-molokopererobnih-pidpriyemstv/>.
2. Лінецька Я. Молочна галузь вистояла і продовжує працювати на перемогу. Milk.Ua. 2022. URL: <http://milkua.info/uk/post/molocna-galuz-vistoala-i-prodovzue-pracuvati-na-peremogu>.
3. Чагаровський В. П. (2020). Молочна галузь України та її майбутнє через 10 років: проблеми, національна програма розвитку та державна підтримка. URL: <https://agropolit.com/blog/412-molochna-galuz-ukrayini-ta-yiyi-maybutnye-cherez-10-rokiv-problemi-natsionalna-programa-rozvitku-ta-derjavna-pidtrimka>.

Фіщук Станіслав Володимирович

магістр

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна

РОЛЬ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ В РОЗВИТКУ ФІНАНСОВИХ РИНКІВ

У сучасних економічних умовах та торгових операціях фінансові ринки є невід'ємною складовою зовнішньоекономічної діяльності підприємств. Глобалізаційні процеси, які обумовили активну економічну інтеграцію та експансію, сприяли становленню та розвитку світових фінансових ринків, що посилює взаємозалежність, лібералізацію та транспарентність, зокрема валютного та фондового секторів. Динамічні трансформації світової економіки в умовах глобалізації зумовлюють необхідність адаптації суб'єктів господарювання до мінливих умов зовнішнього середовища, реагуючи на наявні і потенційні загрози та можливості на фінансових ринках.

Теоретичні засади вивчення впливу глобалізації у сфері міжнародної торгівлі відображені в працях вітчизняних та зарубіжних вчених, таких як, Г. Томпсон, С. Гофман, Г. Марковіц, Я. Крегель, Д. Гелд, М. Алле, В. Дергачова, З. Лучишин, А. Чупріна, О. Рогач, В. Коваленко, Ю. Макогон та інших.

Глобалізація – це процес посилення взаємозв'язку та взаємозалежності між країнами через обмін товарами, послугами, інформацією та ідеями [1]. Фінансові ринки, у свою чергу, виступають в ролі платформ, на яких приватні особи, підприємства та уряди можуть купувати і продавати фінансові активи, такі як акції, облигації та валюти [2].

Результати досліджень свідчать, що і фінансові посередники, і ринки відіграють вирішальну роль в економічному зростанні, а глобалізація сприяла розвитку і тих, і інших [2]. Глобалізація полегшила рух капіталу через кордони, що дозволило фінансовим посередникам розширити свою діяльність і надавати більш широкий спектр фінансових послуг. Вона також призвела до інтеграції фінансових ринків, що дозволило інвесторам отримати доступ до диверсифікованого переліку інвестиційних можливостей [3].

Встановлено, що глобалізація має значний вплив на інституційне регулювання, яке, в свою чергу, підтримує розвиток фінансових ринків [3]. Відкриваючи доступ до світових ринків, країни часто проводять інституційні реформи для залучення іноземних інвестицій та сприяння економічному зростанню. Подібні реформи включають вдосконалення нормативно-правової бази, підвищення транспарентності та зміцнення прав власності, що, передусім, обумовлює появу сприятливого середовища для розвитку фінансових ринків [3].

Відкриття фінансових ринків для іноземного капіталу через активне впровадження глобалізаційної інтеграції збільшує доступ до вільного капіталу та інвестицій [4]. Іноземні інвестори приносять додаткові кошти, які можуть бути використані бізнесом для розширення власної діяльності, інвестування в нові технології та створення робочих місць. Подібне надходження капіталу стимулює економічне зростання та сприяє розвитку фінансових секторів. Виявлено, що лібералізація ринків капіталу призводить до зниження вартості капіталу, що свідчить про те, що глобалізація полегшила доступ до вільних коштів та підвищила ефективність фондових ринків [4].

Глобалізація має прямий причинно-наслідковий вплив на розвиток фондового ринку, оминаючи інституційні канали комунікації [5]. Інтеграція світових фінансових ринків дозволяє інвесторам диверсифікувати свої портфелі та інвестувати в акції різних країн. Збільшення участі у фондових ринках призводить до більшої ліквідності, кращого встановлення цін та загального розвитку фондових ринків [5].

Отже, глобалізаційні процеси зумовили розвиток фінансових ринків, сприяючи зростанню кількості фінансових посередників і ринків, впровадженню інституційних реформ, покращенню доступу до капіталу та лібералізації валютного і фондового секторів. Глобалізація зумовила появу валютних криз, нерівності доходів і збільшення динаміки торгівлі на валютних ринках та сприяла лібералізації ринків капіталу, посиливши взаємозалежність економічних секторів, на фондових ринках. Важливість глобалізації також полягає у формуванні структури та функціонуванні фінансових ринків. Посилення інтеграційних процесів та економічної взаємозалежності обумовлює необхідність перманентної адаптації підприємств до мінливої глобальної кон'юнктури ринку.

Список використаних джерел:

1. Schenk, C. (2020). Regulatory Foundations Of Financialisation: May Day, Big Bang and International Banking, 1975–1990. *Financial History Review*, 3(27), 397-417. <https://doi.org/10.1017/s0968565020000189>.
2. Levine, R. (2004). Finance and Growth: Theory And Evidence. <https://doi.org/10.3386/w10766>.
3. Law, S., Tan, H., Azman-Saini, W. (2014). Globalisation, Institutional Reforms and Financial Development In East Asian Economies. *World Economy*, 2(38), 379-398. <https://doi.org/10.1111/twec.12168>.
4. Дронева А.Н. Вплив глобалізації на розвиток фінансових ринків. К.: Центр учбової літератури. 2013. 240 с.
5. Стукало Н.В. Глобалізація та розвиток фінансової системи України: [моногр.] / Стукало Н.В. – Д.: Інновація. 2006. – 248 с.

SECTION 3.

FINANCE AND BANKING; TAXATION, ACCOUNTING AND AUDITING

Поляк-Свергун М.М.

кандидат економічних наук

*Чортківський навчально-науковий інститут підприємництва і бізнесу
Західноукраїнського національного університету, Україна*

ФІНАНСОВІ ПОСЕРЕДНИКИ НА РИНКУ БАНКІВСЬКИХ ПОСЛУГ

***Анотація.** Успішне функціонування ринку фінансових послуг є фундаментом для стабільного розвитку економіки держави, формування її конкурентної позиції на світових ринках. Останнім часом економічна система зазнає досить значних науково-технологічних змін. Перехід на цифрову економіку вимагає використання новітніх фінансових та інформаційних технологій у банківському та небанківському фінансових секторах. Причому, активний розвиток і підвищення конкуренції на ринку фінансових послуг в Україні спонукає фінансові установи пізнавати для себе все нові методи для збільшення ефективності їхнього функціонування, шукати допоміжні напрямки перевершення конкурентів, особливо за допомогою введення фінансових та інформаційних технологій в сферу обслуговування клієнтів, випуску нових продуктів та послуг.*

Ефективність модернізації та зростання фінансового сектору, зокрема діяльності фінансових посередників, залежить від розвитку фінансових та інформаційних технологій. Аналіз стану та тенденцій розвитку фінансового посередництва України, в контексті впровадження у даний сектор інноваційних технологій, дозволить виявити проблеми, які існують у діяльності вітчизняного фінансового посередництва, та фактори, які стримують впровадження фінансових та інформаційних технологій.

Економічні агенти як самостійні та рівноправні учасники фінансового ринку спрямовані за своїми функціями не на самих себе, а на економіку в цілому, завдяки чому підвищується ефективність діяльності суб'єктів господарювання. Крім того, завдяки ефекту масштабу, що досягається завдяки наданню великого обсягу послуг і зменшенню питомих витрат на їх здійснення, фінансові посередники допомагають значно здешевити операції, які вони надають, порівняно з варіантом прямого фінансування. Усе це робить фінансове посередництво дуже важливим як для розвитку фінансового ринку, так і для економічного зростання країни. Саме зазначеними факторами та інструментами обумовлена актуальність фінансового посередництва в Україні.

Наявність ефективних фінансових посередників – банків, страхових компаній, недержавних пенсійних фондів, кредитних спілок та інших фінансових установ – сприяє стабільному розвитку всіх економічних процесів у суспільстві. Фінансові посередники є потужним джерелом інвестицій в економіку України.

Фінансове посередництво перш за все здійснює вплив на динаміку валового внутрішнього продукту, обсяги реалізованих товарів та послуг, індекси споживчих цін, курс національної валюти тощо. У порівнянні із впливом, що здійснюють інші суб'єкти фінансового ринку, аніж банківські установи, банківське кредитування суттєво переважає за всіма аспектами. Удосконалення фінансового посередництва та його постійний розвиток

залишається одним із основних шляхів виходу України із кризового стану. Скорочення останнім часом банками своєї діяльності у сфері кредитування, внаслідок світової економічної кризи та внутрішньої політичної кризи, похитнуло економіку нашої держави та помітно вплинуло на показники кредитного портфеля українських банків, динаміка розмірів та структури яких останніми роками бажає кращого.

Основна роль фінансових посередників у розвитку економіки будь-якої держави полягає в забезпеченні ефективного функціонування механізму залучення інвестицій. Рівень інвестицій значно впливає на обсяг національного доходу суспільства. Інвестиції у масштабах країни визначають процес розширеного відтворення. Будівництво нових підприємств, зведення житлових будинків, прокладання доріг, а, отже, і створення нових робочих місць залежать від процесів інвестування або капіталоутворення.

На законодавчому рівні у нас відсутнє поняття «фінансовий посередник», натомість використовується поняття «фінансова установа». Відповідно до Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», фінансова установа – це юридична особа, яка надає одну чи декілька фінансових послуг та внесена до відповідного реєстру [6]. Отже, фінансові посередники – це фінансові установи, які функціонують відповідно до законодавства та надають специфічні, притаманні кожній із цих груп фінансові послуги, спрямовані на трансформацію власних, залучених і запозичених коштів, а також інших фінансових послуг (кредитування, інвестування, послуги техніко-посередницького характеру) з метою одержання прибутку [7]

Фінансові посередники демонструють свою сутність через функції, що є обов'язковими для всіх видів фінансових посередників. Головною і першорядною прийнято вважати функцію перерозподілу вільних фінансових ресурсів в економіці. Під нею розуміється оптимальний розподіл фінансових ресурсів між галузями економіки шляхом акумулювання коштів індивідуальних інвесторів (постачальників капіталу), їх трансформації і переміщення до споживачів капіталу.

Крім того, система фінансового посередництва в економіці покликана виконувати функції зниження трансакційних витрат учасників інвестиційного процесу:

- перерозподіл і зниження ризиків інвестування шляхом диверсифікації активів;
- підвищення ліквідності інвестиційних ресурсів шляхом професійного управління активами;
- збалансування попиту і пропозиції на фінансовому ринку шляхом приведення активів і зобов'язань відповідно до потреб економіки;
- зниження витрат на здійснення операцій з активами;
- управління ризиками інвестування шляхом контролю та монітор

У сучасних умовах розвитку економіки можна впевнено стверджувати, що ступінь розвитку фінансового ринку характеризується кількістю і різноманітністю фінансових посередників, а також асортиментом фінансових послуг, які вони надають учасникам ринку. Фінансові посередники відіграють важливу роль на фінансовому ринку. Їхня діяльність сприяє зменшенню вартості фінансових операцій, підвищує ліквідність фінансових активів, диверсифікує ризик, створює умови для активізації роботи всіх учасників фінансового ринку. Відповідно до українського законодавства фінансове посередництво, як і на більшості ринків розвинених країн, поділяють на два типи: банківське та небанківське фінансове посередництво. Ключова роль у здійсненні посередницької діяльності на фінансовому ринку в Україні належить банкам, а головними послугами, які вони надають, є банківське кредитування

Життя кожного з нас так чи інакше пов'язане з банками. Ми отримуємо заробітну плату і соціальні виплати на банківські рахунки; зберігаємо в банках наші заощадження, використовуємо банки для здійснення платежів; беремо кредити, аби користуватися певними благами (житлом, побутовою технікою, електронікою, платною освітою тощо)

протягом багатьох місяців чи років, перш ніж заробимо всю необхідну для їхнього придбання суму. Не менш важливу роль відіграють банки й у роботі бізнесу: це і розрахунки, і кредитування поточних потреб, пов'язаних із сезонністю чи іншою циклічністю виробничого процесу, і фінансування інвестиційних проєктів, які почнуть приносити прибуток за рік або більше. Якщо ж банківську систему охоплює криза, економіка зазнає таких значних втрат, що її розвиток може загальмуватися на десятиліття.

Світ постійно розвивається, стрімко змінюються технології, зокрема фінансові. Глибока теоретична основа, що дозволяє формалізувати і найповніше оцінити соціально-економічну роль банків та інших фінансових посередників, виявити всі канали їхнього впливу на економіку, – найкраще підґрунтя для державних рішень як у кризових умовах, так і в будь-який інший момент у цьому мінливому світі.

В даний час банківський сектор проходить процес трансформації. Сьогодні цифрова економіка займає особливе місце у всіх сферах суспільного життя, а також безперечно впливає на фінансовий сектор. Завдяки сучасним цифровим технологіям можна бачити не лише появу нових електронних фінансових послуг та продуктів, а й модернізацію форм, у яких вони надаються. У той же час найбільш значні перетворення відбуваються у сфері споживчого банкінгу та платежів.

Сучасний рівень розвитку банківської сфери нерозривно пов'язаний із залученням клієнтської бази. З цією метою банки прагнуть розширити коло операцій та послуг, що надаються, що направлено в першу чергу на підвищення рентабельності та конкурентоспроможності самої кредитної установи. Для досягнення ефективності діяльності необхідно розширювати прибуткову базу та мінімізувати витрати від надання операцій. Важливим також є турбота про клієнтів, для чого доцільно прагнути скорочення їхніх витрат, що сприятиме підвищенню конкурентних позицій самого банку. Для досягнення високих результатів діяльності за нинішніх умов розвитку економіки доцільно впроваджувати інноваційні банківські продукти та послуги, при цьому наголошувати на партнерських взаєминах між клієнтом та банком, рівень конкуренції, динамічний розвиток науково-технічного прогресу.

Висновки. Загалом, діяльність фінансових посередників залежить як від економічних, регуляторних, так і від соціальних факторів. Насамперед, їхнє функціонування з економічного погляду залежить від макроекономічної ситуації в країні, добробуту населення, рівня інфляції. Що стосується регуляторних чинників, сюди належать: нормативно-законодавче, державне регулювання, саморегулювання. Соціальний фактор також грає одну з ключових ролей, адже рівень фінансової грамотності, обізнаності населення у керуванні особистими активами, довіри до фінансових інститутів, а також доступ громадян до фінансових послуг значною мірою впливають на діяльність фінансових посередників.

Список використаних джерел:

1. Бондаренко Л. П. Банківські інновації як необхідність ефективного функціонування банківського ринку. Інвестиції: практика та досвід. 2018. № 3. С. 5-8.
2. Пасічний М. Д. Фінансова політика держави: монографія. Київ: Київ. нац.торг.- екон. ун-т, 2019. 440 с.
3. Романовська Ю.А. Аналіз страхового ринку України Економіка та суспільство, 2016. С. 830-837.
4. Нікітішин А.О. Методологічні основи формування та розвитку податкового регулювання. Східна Європа: економіка, бізнес та управління. 2020. Вип. 1 (24). С. 215–220.
5. Пасічний М. Д. Фінансова політика держави: монографія. Київ: Київ. нац.торг.-екон. ун-т, 2019. 440 с.

SECTION 4. MARKETING AND LOGISTICS ACTIVITIES

Смельянов Олександр Юрійович

д-р. екон. наук, професор, професор кафедри економіки підприємства та інвестицій
Національний університет «Львівська політехніка», Україна

ФОРМАЛІЗАЦІЯ КРИТЕРІЮ СТІЙКОГО ЗРОСТАННЯ ОБСЯГІВ СПОЖИВАННЯ ПРОДОВОЛЬСТВА З ОГЛЯДУ НА МОЖЛИВЕ СКОРОЧЕННЯ ЙОГО ІМПОРТУ

Для підвищення конкурентоспроможності підприємств та національних економік у цілому необхідним є забезпечення належних темпів їхнього розвитку [1–3]. Зокрема, у цьому контексті важливе значення має розвиток, за якого економічне зростання супроводжується скороченням питомих витрат виробничих ресурсів [4–6]. Такий розвиток повинен характеризуватися і належним рівнем стійкості [7–10], що, своєю чергою, потребує підтримання стійкості як економік країн загалом [11], так і окремих галузей [12] та підприємств [13–16]. При цьому на зазначений рівень відчутний вплив справляють адаптаційні можливості відповідних економічних систем [17, 18].

Зокрема, якщо розглядати управління стійкістю споживання продовольства, то потрібно приділяти увагу таким заходам, як зниження ризикованості поставок сільськогосподарської продукції [19, 20], підвищення здатності сільськогосподарського виробництва пристосовуватися до змін [21–23], вдосконалення технологічних процесів такого виробництва тощо [24, 25]. При цьому зростання стійкості споживання продовольства повинно супроводжуватися збільшенням обсягів такого споживання. Проведене нами дослідження дало змогу змодельовати виконання цієї умови стосовно стійкості країн до скорочення імпорتنих поставок сільськогосподарської продукції. Зазначена модель має вигляд такого ланцюжка нерівностей:

$$\frac{I_1 \cdot (C - C_1 - C_2)}{I_2 \cdot C} + \frac{I_3 \cdot (C_1 + C_2)}{C} > I_4 > 1, \quad (1)$$

де:

I_1 – індекс зміни адаптаційних можливостей досліджуваної країни – імпортера певного виду продовольства до можливого скорочення його імпорتنих поставок у звітному році порівняно із базовим;

C – натуральний обсяг споживання певного виду сільськогосподарської продукції країною – її імпортером у базовому році;

C_1 – натуральний обсяг споживання даного виду сільськогосподарської продукції, яке забезпечується її власним виробництвом країною – імпортером цієї продукції, у базовому році;

C_2 – обсяг споживання даного виду сільськогосподарської продукції країною – її імпортером, яке покривається імпортом з тих країн, що здатні забезпечити стабільність поставок цієї продукції, у базовому році;

I_2 – індекс зміни можливого відносного скорочення обсягів поставок певного виду продовольства до досліджуваної країни з країн, які не здатні забезпечити стабільність поставок цієї продукції, у звітному році порівняно із базовим.

I_3 – індекс зміни стабільної частини обсягів споживання певного виду продовольства даною країною у звітному році порівняно із базовим;

I_4 – індекс зміни обсягів споживання певного виду сільськогосподарської продукції країною-імпортером у звітному році порівняно із базовим.

Перша нерівність у ланцюжку (1) характеризує умову зростання стійкості споживання певного виду продовольства країною-імпортером. При цьому зазначена стійкість визначається співвідношенням між величиною здатності досліджуваної країни адаптуватися до скорочення імпорту певного виду продовольства та величиною вразливості даної країни до такого скорочення.

Щодо другої нерівності у ланцюжку нерівностей (1), то вона характеризує умову зростання натуральних обсягів споживання певного виду продовольства країною-імпортером.

Ланцюжок нерівностей (1) можна подати також і у такому вигляді:

$$\frac{I_1 \cdot (1 - \varepsilon)}{I_2} + I_3 \cdot \varepsilon > I_4 > 1, \quad (2)$$

де: ε – частка стабільної частини споживання певного виду продовольства країною-імпортером у загальному обсязі такого споживання у базовому році, частки одиниці.

Визначення формалізованих умов стійкого зростання обсягів споживання продовольства з огляду на можливе скорочення його імпорту дає змогу виявити головні шляхи забезпечення такого зростання.

Список використаних джерел:

1. Погорелов, Ю. С. (2006). Розвиток підприємства: поняття та види. *Культура народів Причорномор'я*, (88), 75-81.
2. Герасимчук, В. Г., Довгань, Л. Є. & Давиденко, В. Р. (2006). Інноваційно-інвестиційний розвиток промисловості України: проблеми і перспективи. *Інвестиції: практика та досвід*, (12), 14–17.
3. Амоша, О. І., Булеєв, І. П. & Шевцова, Г. З. (2007). Інноваційне оновлення техніко-технологічної бази промислового виробництва на синергетичних засадах: теорія і практика. *Економіка промисловості*, (1(36)), 3–9.
4. Іваненко, О. В. (2013). Формування потенціалу ресурсозбереження соціально-економічних систем. *Економіка. Фінанси. Право*, (8), 7–10.
5. Некрасова, Л. А. & Хрїстова, А. В. (2017). Формування ресурсозберігаючої моделі розвитку підприємства. *Економіка: реалії часу*, (2 (30)), 79–84.
6. Yemelyanov, O., Petrushka, T., Lesyk, L., Symak, A. & Vovk, O. (2021). Assessment of Information Barriers to the Implementation of Energy Saving Projects at Ukrainian Enterprises. 11th International Conference on Advanced Computer Information Technologies (ACIT), Deggendorf, Germany, 376–380, doi: 10.1109/ACIT52158.2021.9548441.
7. Bachev, H. (2018). Institutional Environment and Climate Change Impacts on Sustainability of Bulgarian Agriculture. *Bulgarian Journal of Agricultural Science*, (24(4)), 523–536.
8. Kostetckaia, M. & Hametner, M. (2022). How Sustainable Development Goals interlinkages influence European Union countries' progress towards the 2030 Agenda. *Sustain. Dev.*, (30 (5)), 916–926.
9. Yemelyanov, O., Symak, A., Petrushka, T., Vovk, O., Ivanytska, O., Symak, D., Havryliak, A., Danylovych, T. & Lesyk, L. (2021). Criteria, Indicators and Factors of the Sustainable Energy Saving Economic Development: the Case of Natural Gas Consumption. *Energies*, (14 (18)), 5999.
10. Yemelyanov, O., Petrushka, T., Symak, A., Trevhoh, O., Turylo, A., Kurylo, O., Danchak, L.,

- Symak, D. & Lesyk, L. (2020). Microcredits for Sustainable Development of Small Ukrainian Enterprises: Efficiency, Accessibility, and Government Contribution. *Sustainability*, (12(15)), 6184.
11. Yemelyanov, O., Symak, A., Petrushka, T., Lesyk, R. & Lesyk, L. (2018). Assessment of the technological changes impact on the sustainability of state security system of Ukraine. *Sustainability*, (10(4)), 1186.
  12. Basso, B. & Antle, J. (2020). Digital agriculture to design sustainable agricultural systems. *Nat. Sustain.*, (3), 254–256.
  13. Ємельянов, О. Ю. (2020). Діагностування рівня фінансової стійкості підприємств агропромислового комплексу. *Агросвіт*, (21), 3–9.
  14. Чепка, В. В. & Матяш, О. К. (2017). Фінансова стійкість підприємства: сутність та фактори впливу. *Економіка і суспільство*, (12), 649–655.
  15. Dvořáková, L. & Zborková, J. (2014). Integration of Sustainable Development at Enterprise Level. *Procedia Eng.*, (69), 686–695.
  16. Lesinskyi, V., Yemelyanov, O., Zarytska, O., Petrushka, T. & Myroshchenko, N. (2022). Designing a Tool-Set for Assessing the Organizational and Technological Inertia of Energy Consumption Processes at Enterprises. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*, (6(13)), 29–40.
  17. Bose, S. & Khan, H. Z. (2022). Sustainable Development Goals (SDGs) Reporting and the Role of Country-Level Institutional Factors: An International Evidence. *J. Clean. Prod.*, (335), 130290.
  18. Kirby, A. (2019). Sustainability, adaptation and the local state: An overview. *J. Sustain. Res.*, (4), e190012. <https://doi.org/10.20900/jsr20190012>.
  19. Nyamah, E. Y., Jiang, Y., Feng, Y. & Enchill, E. (2017). Agri-Food Supply Chain Performance: An Empirical Impact of Risk. *Manag. Decis.*, (55), 872–891.
  20. Zhao, G., Liu, S., Lopez, C., Chen, H., Lu, H., Mangla, S. K. & Elgueta, S. (2020). Risk analysis of the agri-food supply chain: A multi-method approach. *Int. J. Prod. Res.*, (58), 4851–4876.
  21. Ding, Q., Chen, X., Hilborn, R. & Chen, Y. (2017). Vulnerability to impacts of climate change on marine fisheries and food security. *Mar. Policy*, (83), 55–61.
  22. Hashemi, S. M., Bagheri, A. & Marshall, N. (2015). Toward sustainable adaptation to future climate change: Insights from vulnerability and resilience approaches analyzing agrarian system of Iran. *Environ. Dev. Sustain.*, (19), 1–25.
  23. Yemelyanov, O., Petrushka, T., Lesyk, L., Havryliak, A., Yanevych, N., Kurylo, O., Bodakovskyy, V., Skoropad, I., Danylovych, T. & Petrushka, K. (2023). Assessing the Sustainability of the Consumption of Agricultural Products with Regard to a Possible Reduction in Its Imports: The Case of Countries That Import Corn and Wheat. *Sustainability*, (15), 9761.
  24. Ємельянов, О. (2023). Склад інформації, необхідної для управління енергозберігаючими технологічними змінами на підприємствах. *Матеріали конференцій МЦНД*, (17.03.2023; Дніпро, Україна), 97–99. вилучено із <https://archive.mcnd.org.ua/index.php/conference-proceeding/article/view/465>.
  25. Sredojecic, D., Cvetanovic, S. & Boskovic, G. (2016). Technological changes in economic growth theory: neoclassical, endogenous, and evolutionary-institutional approach. *Economic Themes*, (54(2)), 177–194.

SECTION 5.

MANAGEMENT, PUBLIC MANAGEMENT AND ADMINISTRATION

Yevtushenko Natalia

Doctor of economic sciences, professor, professor of the management department
State University of Telecommunications, Ukraine

Polyakov Anton

Postgraduate of the management department
State University of Telecommunications, Ukraine

DEVELOPMENT OF OUTSOURCING: INTERNATIONAL EXPERIENCE

The current state of the world economy characterized by a high degree of economic interdependence of countries, due to changes in the organizational structure of world production, the development of transnational trade and investment, the international division of labor, the presence of multinational companies, and close information ties. Traditional vertically integrated transnational corporations are becoming outdated, giving way to international horizontal network structures in which part of operations and business processes are outsourced.

Back in the 70s of the last century, the well-known marketer Philip Kotler emphasized, “Commit others to do what they do easier and cheaper” [1]. Since the 1980s, the global outsourcing market in the international market has developed into a stable and mature market. As the outsourcing market developed, so did the quality standards of services and processes. Outsourcing was the result of building an effective company development strategy based on industrial cooperation and long-term mutually beneficial partnership.

The world’s leading companies actively use the use of outsourcing as a fundamentally new management strategy. Today, it is the largest companies, such as Ford, British Petroleum, Procter & Gamble, Dell, Exel, BMW and others, who have achieved the most impressive economic results due to the use of outsourcing: almost doubling profits by reducing organizational and production costs, increasing the overall efficiency of their companies, reengineering. For example, two-thirds of the components and services used by Ford Corporation ordered from third parties (although Ford initially sought to be completely independent in all production cycles).

Not only industrial corporations demand outsourcing. So, the leader in the production of modern sportswear and shoes is the American multinational company Nike, which owns about 1,150 stores around the world, as well as NikeTown shopping centers. Nike, which develops and sells products through a network of its own stores, is currently a non-manufacturing company. Since its inception, Nike has gradually outsourced manufacturing functions to contractors in developing countries. These are more than 300 external independent suppliers in more than 35 countries such as Vietnam, China, Indonesia and Thailand. Nike has now completely abandoned the ownership of the means of production and is positioning itself in the global market as a research, design and marketing company [2].

According to the American Outsourcing Institute, 89% of US businesses outsource their business functions to external service providers. Leading the list are outsourcing of IT infrastructure, call centers and outsourcing of accounting services. The high cost-effectiveness of outsourcing operations has encouraged many US information technology companies with well-

known trademarks to establish product development centers in developing countries.

However, the US is not the only country that has valued outsourcing. It generally accepted that, on a par with the United States, UK law firms began to provide advice and services to their partners. A complex justice system based on precedents has allowed outsourcing to attract highly qualified professionals. A classic example can also be found in the automotive industry in Europe. The German manufacturer BMW to the English company Rolls Royce supplied about 30% of components. [3].

In the Land of the Rising Sun of Japan, outsourcing actively used for staff training, information systems management, accounting calculations, scientific research and many other areas. In Japan, outsourcing accounts for 30 to 40% of staff turnover [3].

According to a study by the international consulting company Deloitte, more than half (52%) of all companies use outsourcing for key business functions, such as legal, tax, HR or finance. More than three-quarters (76%) of all executives say they are outsourcing IT functions, primarily cybersecurity, followed by application and software development and IT infrastructure services. While 92% of businesses outsource IT, 37% of small companies outsource at least one business process [4].

Companies are also spending more and more money on outsourcing: In the 2022 Deloitte Global Outsourcing Survey, 67% of executives reported increasing their budget for operations services, 57% said they were spending more money on managed services, and 32% increased their budget for traditional outsourcing. In the US alone, about 300,000 jobs are outsourced each year [4].

Today, during the period of global transformations and the global economic crisis, the outsourcing services market is growing. Over the past 40 years, this marketplace around the world has completely changed and improved the way companies operate. From leveraging economies of scale to pooling resources and expertise, businesses and governments can now deliver services that were not possible before much faster, more cost-effectively and with the help of IT. Thus, according to Grand View Research, the total value of the outsourcing industry worldwide will reach \$405.6 billion by 2027. This forecast for the growth of the outsourcing services market is quite reliable, taking into account the performance of the largest outsourcing companies in the world [5].

The most demanded is contract manufacturing (manufacturing outsourcing), which is one of the types of outsourcing, which involves the transfer of all production functions or part of the tasks associated with the production of products to a third-party company. For example, the pharmaceutical industry is one of the most innovative sectors in Canada. The pharmaceutical contract manufacturing market in North America is valued at \$45.13 billion and is expected to reach \$62.04 billion at a CAGR of 5.2% over the forecast period 2021 to 2026 [6].

Industry Report 2022 Research & Markets Values Global Contract Manufacturing Market at \$246.51 billion in 2022, Projected to Grow to \$512.74 billion by 2030 at a CAGR of 9.58% from 2023 to 2030.

50% of companies surveyed by the Deloitte Global Outsourcing Survey said they are outsourcing model manufacturing and purchasing So the fastest way to outsource an iPhone maker to Apple is a consequence in the world of contract manufacturing with a market cap of \$48.5 (as of June 2023) [4].

According to experts, IBM is the largest outsourcing company in the world (with revenue of \$76.5 billion and a market capitalization of \$105.66 billion, the company employs 383,800 employees) in 2020. Deloitte follows with revenue of 47.6 billion dollars, in third place Accenture with revenue of 44.7 billion dollars [7].

Thus, the market for outsourcing services associated with the involvement of developing countries in the field of active scientific and technological development, which leads to fiercer global competition. On the one hand, outsourcing stimulates the development of competition,

undermining the oligopolistic and monopolistic structures of the world economy, providing an opportunity for new entities to enter the markets, eliminating the dominant position of individual companies in the market. On the other hand, large companies, possessing powerful resources, are constantly increasing their share of their presence in international markets, expanding geographical boundaries, putting more and more industries under control, that is, strengthening the function of control over the economies of countries. All this contributes to the transition of international companies to the "international network model of organizing activities", which helps to increase efficiency, reduce financial, production, technological, and political risks.

References:

1. Didukh O.V. (2011). Sutnist' aut-sorsynhu ta perspektyvy yoho zastosuvannya v Ukrayini [The essence of outsourcing and prospects for its application in Ukraine]. Ekonomichnyy prostir. - Economic space. № 54. P. 173-182.
2. Business model Nike. Removed from: <http://surl.li/jvpxp>. (12.04.2023).
3. Experience of other countries and pioneer companies in outsourcing Removed from: <http://surl.li/jvpvy>.
4. Deloitte Global Outsourcing Survey 2022. Removed from: <http://surl.li/jvpwd>.
5. IT Professional Services MarketSize, Share & Trends Analysis Report By Type (Project-oriented Services, ITO Services, IT Support & Training Services), By Deployment, By Enterprise Size, By End-use, By Region, And Segment Forecasts, 2023–2030. [Removed from: <http://surl.li/jvpwm>.
6. North American Pharmaceutical Contract Manufacturing Market: Growth, Trends, Covid-19 Impact and Forecasts (2023–2028). <http://surl.li/jvpwt>.
7. Biggest Outsourcing Companies in the World. Removed from: <http://surl.li/jvpxf> (21.07.2022).

Matviishyn Yevhen Hryhorovych
Doctor of Economic Sciences, Associate Professor,
Head of the Department of Regional and Local Development
Lviv Polytechnic National University, Ukraine

MEANS OF DEVELOPING CREATIVE COMPETENCIES OF MANAGEMENT PERSONNEL

In all areas, management personnel mobilize employees to accomplish tasks arising out of the strategy of a particular organization. At the same time, attention should be paid to the development of trust, commitment, and corporate spirit in a team, as well as various forms of employee communication. This approach helps to improve the attitude of employees toward their duties, which in turn leads to the satisfaction of customers, partner organizations, and top-managers (owners). Some researchers consider managerial competencies in the context of SRE – sustainability, responsibility, and ethics [1; 2] and use comprehensive approaches to assessing managerial competencies, such as those that take into account the company’s profitability, management evaluation by subordinates, and managers’ self-assessment [3]. However, managers need to possess creative competencies that allow them to solve problems arising in the activities of organizations in today’s rapidly changing environment in an extraordinary way, by setting appropriate tasks for their subordinates and offering innovative measures. People have different levels of creative competencies since they depend on their life experience, mindset, education, advanced training, and other factors. It is important to assess the level of these competencies among management personnel and develop them systematically.

To assess creative competencies, it is advisable to use benchmarking, which is based on a comparison of a number of selected indicators that characterize management work in terms of creativity. For comparison, indicators can be taken both within a particular organization and from several organizations with related activities [4]. Within one organization, a “benchmark” of an employee’s creative competence can be considered, and the achievement of this benchmark by a particular employee can be evaluated by the costs of the activities required for his/her training [5]. The use of assessment centers provides great opportunities for assessing competencies [6], which, however, requires careful preparation and implementation. The level of creativity among employees can also be revealed by their involvement in activities that are not directly related to production activities, such as organizing excursions, corporate recreation, and various event activities, as well as making posts on social media that reveal and spread positive information about the organization.

Developing the creative competencies of management employees requires a comprehensive approach. In particular, based on the preliminary assessment, a program shall be drawn up for each particular employee, focused on his/her current and future responsibilities for managing the unit. The content of the program for developing the creative competencies of a managerial employee should correspond to the activity type of the unit. For example, if the business deals with selling goods or providing services, an effective training method can be the analysis of video material that shows various examples of communication with consumers. This allows managers to create an original template for their employees to communicate with visitors according to the range of products or services they offer. Since clients can be people of different groups (children, adults, pensioners, and people with disabilities), it is necessary to be creative in building a communication strategy. When developing the creative competencies of management personnel, the training programs can be improved as well. This is achievable, as employees who undergo appropriate training can offer new and original approaches to solving current production problems

and acting in crisis situations. An effective method of developing the creative competencies of management personnel can be an internship in other units (branches) of the organization. This allows borrowing the experience of the best managers, which is confirmed by the results of their work. It is advisable to organize a presentation of the results after the training and internship. When preparing and conducting it, the employee will reveal the acquired skills to act creatively. Moreover, during the presentation, other colleagues may generate additional suggestions related to a creative approach to managing the unit. Due to this, the content of training on developing creative competencies of management personnel can be improved.

References:

1. Dzhengiz, T. & Niesten, E. (2020). Competences for environmental sustainability: A systematic review on the impact of absorptive capacity and capabilities. *Journal of Business Ethics*, 162(3), 881-906. DOI: 10.1007/s10551-019-04360-z.
2. Laasch, O. & Conaway, R. (2015). *Principles of responsible management: Glocal sustainability, responsibility, ethics.* Mason: Cengage. URL: https://www.researchgate.net/publication/327100670_Principles_of_Responsible_Management_Glocal_Sustainability_Responsibility_Ethics.
3. Smutny, P., Prochazka, J. & Vaculik, M. (2016). The relationship between managerial skills and managerial effectiveness in a managerial simulation game. *Innovar*, 26(62), 11-22. DOI: 10.15446/innovar.v26n62.59385.
4. Matviishyn, Ye. H. & Mylyanyk, R. V. (2022). Evaluating the development of managerial competencies through the prism of the organization's performance. *Efficiency of Public Administration*, (70/71), 73-79. DOI: 10.36930/507010.
5. Ushkalyov, V., Bezghin, K., Doronina, O., Moroz, O. & Kulga, A. (2021). Reflective aspects of enterprise personnel development management. *AD ALTA: Journal of interdisciplinary research*, 11, 2(XX). 190-195. URL: http://www.magnanimitas.cz/ADALTA/110220/papers/A_33.pdf.
6. Borodiyenko, O. (2017). Use of assessment centers for diagnosing of levels of professional competence development of heads of departments in communication companies. *Professional Pedagogics*, (14), 61-69. DOI: 10.32835/2223-5752.2017.14.61-69.

Мірослава Назарівна Шалько

Канд. мед. наук, доцент

Класичний приватний університет, м. Запоріжжя, Україна

ФОРМУВАННЯ ЦІЛЕЙ УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНОЮ СИСТЕМОЮ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ

Поняття «управління охороною здоров'я» означає сукупність дій суб'єкта управління, спрямовану зміну об'єкта управління у заданому напрямі задля досягнення поставленої мети, здійснюється у вигляді планування, організації, координації та контролю над ефективним використанням матеріальних, фінансових, трудових ресурсів.

Рівні управління охороною здоров'я:

- рівень стратегічного керівництва (макрорівень - Міністерство охорони здоров'я України)

- прогноз, планування, розробка довгострокових цілей, забезпечення їх досягнення;

- рівень тактичного керівництва (мезорівень – регіональний, місцевий)

- проектування, оптимальне розподіл ресурсів відповідно до обраної стратегії, організація, аналіз та контроль досягнення результатів [1., с.35].

У рамках економічного блоку вирішуються проблеми галузі за такими напрямками:

1. Визначення структури потреб у наданні медичної допомоги населенню, умов та методів господарювання з використанням різних організаційно-правових форм організацій охорони здоров'я

2. Визначення структури потреб у ресурсному забезпеченні організацій охорони здоров'я.

3. Вирішення питань щодо оплати медичної допомоги за рахунок держави, страхових організацій та пацієнтів, у т.ч. ціноутворення у галузі.

4. Планування та визначення результатів діяльності, зіставлення їх із запланованими показниками, розрахунок ефективності.

5. Розробка сучасних галузевих норм та нормативів, вартісних нормативів.

6. Вирішення проблем управління організаціями охорони здоров'я.

Успіх функціонування галузі багато в чому залежить від взаємодії соціального, медичного та економічного блоків системи охорони здоров'я.

Цілі управління національною системою охорони здоров'я: покращення та збереження «людського капіталу», стану здоров'я населення, в умовах фінансових обмежень – ефективне використання ресурсів [2, с.27].

Цілі управління організацією охорони здоров'я – управління професійною та фінансовою діяльністю установи для вирішення поставлених завдань у наданні медичної допомоги населенню, виявлення виникаючих при досягненні мети відхилень з подальшим прийняттям та реалізацією рішень щодо їх усунення. Суб'єкт управління організації охорони здоров'я – керівник, організатори, менеджери (може одночасно бути об'єктом управління в іншій системі управління); об'єкт управління – трудові, фінансові та матеріальні ресурси [3, с.19].

В організації охорони здоров'я можна виділити три рівні системи управління:

- стратегічний рівень (головний лікар);

- тактичний рівень (заступники головного лікаря за напрямками та розділів робіт);

- оперативний рівень (керівники відділень, підрозділів).

Особливості управління охороною здоров'я: складність структури та взаємовідносин суб'єкта, об'єкта та зовнішнього середовища; найважче виміряти результати, обмеження застосування кількісних показників; менший ступінь контролю за діяльністю через певну професійну автономність лікарів; висока спеціалізація медичних кадрів та взаємозалежність різних професійних груп; складність передбачення результатів та виправлення помилок.

Нова концепція ВООЗ щодо якості систем охорони здоров'я має на меті перехід від моделі, орієнтованої на хворобу, до «холістичного» (цілісного) підходу. Модель передбачає заходи, спрямовані на модернізацію організації обслуговування (стандарти/протоколи, акредитація), фінансування (бюджетування, системи оплати), технічних характеристик (зовнішні системи забезпечення якості), клінічного навчання (навчальні програми, ліцензування, сертифікація, задоволеність громадян та пацієнтів), безпеки пацієнтів (законодавство, інспекції, управління ризиками), показників у системі якості (індикатори, бази даних, інструменти, докази) [4, с.117].

Ці напрями необхідно враховувати у функціонуванні української системи охорони здоров'я.

Стан системи охорони здоров'я в Україні характеризується наявністю фундаментальних проблем, що вимагають прийняття Важливих рішень державному рівні. Як і раніше зберігаються характерні риси системи організації та надання медичних послуг, орієнтованої на екстенсивний розвиток та вузькоспеціалізовані види лікарських прийомів; відсутність етапності надання медичної допомоги, забезпечує оптимальну маршрутизацію потоку пацієнтів, недостатній розвиток загальнолікарської практики, сільської медицини, стаціонарозамінних технологій; відсутність належного обліку регіональних особливостей. Реалізація конституційного права громадян на медичні послуги на комунальному рівні найчастіше здійснюється при недостатньому фінансуванні. Системні проблеми управління українською охороною здоров'я: декларативний характер; буксуючий страховий механізм; відсутність науково-обґрунтованих організаційно-фінансових нормативів; відсутність взаємозв'язку організаційно-фінансових нормативів із прийнятими порядками та стандартами надання медичної допомоги; неефективне витрачання ресурсів; низька продуктивність праці та відсутність мотивації у медичного персоналу; недостатнє використання економічно ефективних інструментів управління у організаціях охорони здоров'я.

Список використаних джерел:

1. Лехан В. М., Крячкова Л. В., Волчек В. В. Управління змінами в системі охорони здоров'я України: історія та уроки пілотних регіонів: навчальний посібник. Дніпропетровськ, 2016. 53 с.
2. Шекера О. Г. Стан реформування системи охорони здоров'я в Україні (аналітичний огляд). Здоров'я людини. 2013. № 3 (48). С. 25-30.
3. Миськевич Т. Розвиток e-Health в контексті трансформації системи охорони здоров'я України. Громадська думка про правотворення. 2019. № 16 (181). С. 18–23. – URL: <http://nbuviar.gov.ua/images/dumka/2019/16.pdf>.
4. Інституціоналізація публічного управління в Україні: наук.-аналіт. доп. / за заг. ред. М. М. Білинської, О. М. Петроє. Київ: НАДУ, 2019. 210 с.

SECTION 6. INTERNATIONAL RELATIONS

Kraiev Oleksandr

MA in international relations, Phd candidate
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

Research advisor: Halaka Serhiy

Doctor of Political Science, professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

US NATIONAL SECURITY STRATEGY 2017: APPROACH FROM THE INTERNATIONAL RELATIONS METHODOLOGICAL POINT

The national security strategy is a mandatory document to be created by the presidential administration. According to the Goldwater-Nichols Act of 1986 to reorganize the US Department of Defense, the presidential administration is required to submit its own vision for the development of the defense sector and its strategic objectives to Congress [1].

The President of the United States is one of the key positions in the field of foreign policy formation and determination of the general strategic course of the state for a period that can often go beyond his term in office. Already classic for the historiography of international relations is the situation when the US foreign policy of the 20th century is literally studied by episodes, which are named according to one or another individual strategy and or doctrine of the president. Of course, it would be a mistake to consider the president's administration as the only point of reference responsible for the formation of the agenda in the state's foreign policy. However, at the same time, given the publicity and informational influence of this position - like what Theodore Roosevelt once called the "bully pulpit" - the strategies presented by the White House administration carry perhaps the most illustrative and narrative load.

In this article, we will try to highlight the key positions of the security doctrine of the forty-fifth US President Donald Trump and characterize its foreign policy components and factors. At the same time, we will try to approach its more hard-security aspects with a political theory's instruments.

It is obvious that most of this strategy is devoted to external factors, external threats and generally the international response of the United States to the emergence of certain security issues. However, for the purposes of this article, we focus on the international dimension as an aspect of cooperation and the formation of this strategy, and not on the instrumental component. Thus, in the future, we will consider the geographical dimension of this strategy, the main narratives of the United States regarding partner countries, opponent countries, and the main international external threats.

The strategy identifies China and Russia as the main international threats to the United States. According to the authors of the strategy, "China and Russia challenge American power, influence and interests, which impairs the security and prosperity of the United States. They chose to make economies less free and less fair, build up their military and control information and data in order to repress their societies and expand their influence. At the same time, the dictatorships

of the Democratic People's Republic of Korea and the Islamic Republic of Iran are determined to destabilize the regions, to pose a threat to the Americans and our allies, and to brutalize their own people." [2, p. 2].

In addition, the authors distinguish two types of non-state threats in the international arena. In the section describing the first "pillar" of American security - namely, "Chasing threats to their roots" - two goals are identified for neutralizing international threats to the United States. The first of them is the victory over jihadist terrorists [2, p. 10-11], the second is the destruction of the system of transnational criminal groups [2, p. 11-12].

Regionally, the strategy represents the interests of the United States in the following regions: the Indo-Pacific, Europe, the Middle East, South and Central Asia, the Western Hemisphere, and Africa. In the regional aspect, the allocation of the Indo-Pacific region is extremely interesting. Such zoning was unusual for several previous strategies of American administrations and, most likely, tells us about the frontal approach of the Trump administration to the settlement of the situation in the region, given the change in Chinese policy during the first term of his presidency.

One of the defining features of the strategy is a new approach to the classification of security issues in the Middle East. Since the end of the Cold War, within each presidential administration, we have seen the Arab-Israeli conflict centring all security and political issues in the region. Departing from this approach, the Trump administration's strategy, in turn, asserts that the key issue for the security of the region is not Israel's policy, but the threats posed by the already mentioned terrorist organizations and the threat of strengthening Iran and its influence on neighbouring countries and terrorist organizations.

It is worth noting that although most analysts declared the first term of President Trump a complete departure from the so-called "grand strategy" of the United States, at the same time, the security strategy of his administration generally adheres to the course of this geopolitical maxim. Of course, certain changes can be observed both in the regional zoning of the strategy and in the change of certain regulations regarding key players in these regions. At the same time, the list of threats - both state and non-state - as well as the general view of allies and enemies remained continuously stable.

We also have to admit that, in contrast to previous strategies, the Trump administration has begun to shift emphasis to threats that are more non-classical for the American strategy. On the one hand, this indicates the formation of new threats and the strengthening of non-standard types of threats that the United States is currently dealing with. On the other hand, the unpredictability of Donald Trump's steps and decisions has already been seen as his signature political move, so such a departure from the classic positions of American politics may be a manifestation of his personal approach to conducting affairs. It is worth noting that in the external political establishment there was indeed a request for a frank and professional review of priorities and an adequate assessment, but in reality Trump's approach to national security very quickly moved away from attempts at modernization and concentrated on solving domestic political issues at the expense of foreign policy [3, p. 22-25].

References:

1. H.R.3622 - Goldwater-Nichols Department of Defense Reorganization Act of 1986 // US Congress Official Website. – 1986. – Link: <https://www.congress.gov/bill/99th-congress/house-bill/3622>.
2. National Security Strategy of the United States of America // White House Official Website. – 2017. – Link: <https://trumpwhitehouse.archives.gov/wp-content/uploads/2017/12/NSS-Final-12-18-2017-0905.pdf>.
3. Ahmed S., Bick A. Trump's National Security Strategy: A New Brand of Mercantilism? // Carnegie Endowment for International Peace. - 2017.

SECTION 7.

LAW AND INTERNATIONAL LAW

Shum Anastasiia Viacheslavivna

Commissioner for Anti-Corruption Activities
Lesya Ukrainka Volyn National University, Ukraine

Shum Oleksandr Ihorovych

Master's degree in law
Lesya Ukrainka Volyn National University, Ukraine

PROBLEMS OF LEGISLATIVE DEFINITION OF SEXUAL HARASSMENT OF WOMEN IN THE WORKPLACE IN NATIONAL LEGISLATION

Violence as a phenomenon has attracted the attention of scholars and philosophers of various fields from the time of ancient states to the present. The topic of studying mental violence is quite relevant. Since the human psyche has never been sufficiently protected by law, it is difficult to determine the causal link between the actions of the subject and mental trauma, which is often more dangerous to human health than trauma caused by physical violence.

Legal scholars, including O. Dudorov, H. Malyar, L. Serdiuk, I. Efanova, T. Martseniuk, A. Kletsyn, V. Markin, and others, have devoted their scientific works to the study of certain aspects of sexual harassment. It is worth noting that today the concept of sexual harassment is not well studied in legal doctrine, therefore, without detracting from the contribution of these scholars to the field, we note that there is no consensus, and therefore this offense requires further scientific research and improvement.

There is a growing interest in the problem of sexual harassment in the workplace. Particular attention is being drawn to the eternal problem of women workers who dare to speak out loud, name their offenders, and create entire confrontation movements, as this topic is no longer taboo.

Given that the recent amendments to the Criminal Code of Ukraine are a novelty of domestic criminal law, the issue of sexual harassment as a criminal offense has not been studied, in particular, in terms of the interpretation and legal nature of the concept of "sexual harassment" and its distinctive features from "coercion to engage in sexual intercourse".

The purpose of the article is to provide a legal analysis of the concept of sexual harassment and to study this legal institution in the context of the amendments to the current legislation of Ukraine.

Summary of the main material. The issue of sexual violence is important for Ukraine, given that statistical data demonstrate a disappointing situation, in particular, with regard to sexual harassment of Ukrainian women.

In Ukraine, a study "Women in the Legal Profession" was conducted by the Ukrainian Women Lawyers Association "JurFem", according to which almost 37% of respondents admitted that they had been harassed in the workplace, 42% said they found it difficult to answer, and only 21% chose the option that they had not been harassed [1].

This situation indicates that, despite the fact that sexual harassment is committed against individuals at work, victims mostly keep silent about this fact. In our opinion, this is due to distrust of law enforcement agencies, social services, fear of the offender and the fact that he or she will

not be punished, and thus such unacceptable actions will be repeated, etc.

First of all, it is worth defining what sexual harassment is in the legal sense of international and national legislation.

In the Declaration on the Elimination of Violence against Women of 20.12.1993, the term "sexual harassment" is defined as "physical, sexual and psychological violence that occurs in society at large, including rape, sexual assault, sexual harassment and intimidation at work, in educational institutions and elsewhere, trafficking in women and forced prostitution" [2]. This definition of "sexual harassment" is almost duplicated in many normative legal acts of European legislation, in particular in the Convention concerning Discrimination in Respect of Employment and Occupation No. 111 as amended on 24.06.1975, the European Social Charter of 18.10.1961.

As for Ukrainian legislation, the term "sexual harassment" appears in the Law of Ukraine "On Ensuring Equal Rights and Opportunities for Women and Men" of 2005, where it is defined as "actions of a sexual nature, expressed verbally (threats, intimidation, indecent remarks) or physically (touching, patting), which humiliate or offend persons in relations of labor, service, material or other subordination" [3].

It is believed that this wording is incomplete, as it provides only for vertical relations (subordination of the superior-subordinate type) and does not include horizontal relations (between colleagues), among which there are also cases of sexual harassment.

However, in our opinion, the content of the legislative definition of "sexual harassment" should not be downplayed, as it should only be supplemented by the vertical relationships mentioned by the scholar in order to enable victims to refer to this article.

When researching this topic, it is often observed in the legal literature that sexual harassment is identified with the concept of "coercion to engage in sexual intercourse", which is criminalized under Article 154 of the Criminal Code of Ukraine. However, in our opinion, the use of these two terms as equivalent and interchangeable is incorrect and not legally justified.

In addition, in our opinion, the use of these two terms as equivalent and interchangeable is incorrect and legally unjustified. It follows that sexual harassment cannot be qualified under either part of Article 154 of the Criminal Code of Ukraine.

Part 1 of Article 154 states the following: "Coercion of a person without his/her voluntary consent to perform an act of sexual nature with another person". According to O. Dudorov, a literal interpretation of part 1 implies that the other person referred to in this provision should be recognized as the one who is forcing and any other person [4].

The position of V. Markin on this issue looks somewhat controversial. This author writes that in accordance with Part 1 of Article 154, the subject must force the victim to perform a sexual act exclusively with "another person" and not with himself [4].

In our opinion, V. Markin's position seems quite understandable, since the legislator clearly stated this in the disposition of the article.

Also, according to the scholar O. Dudorov, the phrase "forcing a person without his/her voluntary consent to commit a sexual act..." used in Part 1 and Part 2 of Article 154 of the Criminal Code is incorrect, since coercion as such already indicates the lack of voluntary consent of the victim to commit a certain action against him/her [4].

Analyzing part 2 of Article 154, which is formulated as follows: "Coercion of a person without his/her voluntary consent to perform a sexual act with a person on whom the victim is financially or officially dependent", it should be noted that in the context of this article, coercion to have sexual intercourse occurs only when the victim is financially or officially dependent on the person.

The Resolution of the Plenum of the Supreme Court of Ukraine of May 30, 2008, No. 5 "On Judicial Practice in Cases of Crimes against Sexual Freedom and Sexual Inviolability of a Person" states that the material dependence of the victim occurs, in particular, when he or she is fully or partially dependent on the perpetrator, lives in his or her living space, and when the perpetrator, by his or her actions or inaction, is able to cause a significant deterioration in the financial situation of the victim [5].

In turn, official dependence occurs when a woman or man holds a certain position in which she is subordinate to the person who uses coercion or is subject to the control of such a person, or the interests of the victim depend on the official position of the perpetrator.

Thus, in order to hold a person criminally liable for sexual harassment manifested through coercion to engage in sexual intercourse, such a woman must be officially or financially dependent on the offender, and then, in a procedural manner, it is necessary to prove the fact of coercion, not just a proposal or statement.

In addition, coercion can occur when, for example, the offender threatened to dismiss, calculate vacation pay or reduce wages, and the woman had real grounds to believe that if she refused, she would be subjected to psychological pressure, humiliation, unfounded accusations, etc.

Taking into account all of the above, it can be argued that in the legal sense, sexual harassment is a broader concept than coercion to have sexual intercourse, as the former concept encompasses the latter. That is, coercion to engage in sexual intercourse will always be sexual harassment, but not all sexual harassment is expressed only in coercion to engage in sexual intercourse. It follows that criminal liability does not cover all cases of harassment, but only a part of them.

In addition, unacceptable and undesirable actions may not always constitute a crime under current criminal law. Therefore, these social relations are still unprotected by law. De jure, women can apply to the state authorities to bring the perpetrator to administrative or civil liability, taking into account the Law of Ukraine "On Ensuring Equal Rights and Opportunities for Women and Men".

Conclusions. In order to help reduce the incidence of sexual harassment, it is necessary to stimulate the improvement of the general legal and gender culture of society, the formation of zero tolerance for any manifestations of discrimination on the basis of sex, compliance with the principles of gender equality in the workplace, the availability of certain rules, codes of conduct, instructions in organizations aimed at preventing sexual harassment, and raising awareness of employees about sexual harassment and ways to overcome it.

In addition, in our opinion, it would be advisable to supplement part 1 of Article 154 of the Criminal Code of Ukraine and to set it out in the following wording: "Coercion of a person without his/her voluntary consent to perform a sexual act with the perpetrator and/or another person".

In our opinion, such a wording would clearly define the concept of sexual harassment in the context of coercion to engage in sexual intercourse by any entity.

References:

1. Zhinky u yurydychnii profesii [Women in the legal profession]. YurFem: vebsait - YurFem: website. Retrived from <http://jurfem.com.ua/school/дослідження-жінки-у-юридичній-профес/> [in Ukrainian].
2. Deklaratsiia pro vykorinennia nasylstva shchodo zhinok vid 12 gru. 1993 roku №48/104 [Declaration on the Elimination of Violence Against Women from December 12 1993 №48/104]. Retrived from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_506 [in Ukrainian].
3. Pro zabezpechennia rivnykh prav ta mozhlyvostei zhinok i cholovikiv: Zakon Ukrainu vid 08 ver. 2005 roku №2866-IV [On ensuring equal rights and opportunities for women and men: The Law of Ukraine from September 8 2005, №2866-IV]. Retrived from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text> [in Ukrainian].
4. Dudorov O.O. (2018). Zlochyny proty statevoi svobody ta statevoi nedotorkanosti osoby [Crimes against sexual freedom and sexual inviolability of the person]. Sievierodonetsk: MVS Ukrainy, Luhanskyi derzhavnyi universytet vnurishnikh sprav imeni E.O. Didorenka.
5. Pro sudovu praktyku u spravakh pro zlochyny proty statevoi svobody ta statevoi nedotorkannosti osoby: Postanova Plenumu Verkhovnoho sudu Ukrainy vid 30 tra. 2008 roku № 5 [On judicial practice in cases of crimes against sexual freedom and sexual inviolability of a person: Resolution of the Plenum of the Supreme Court of Ukraine of May 30, 2008 №5]. Retrived from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-08>.

Artem Nazarko

PhD student, Faculty of Law
Palacký University Olomouc, Czech Republic

UNITED FRONTS: EXPLORING THE RANGE AND IMPACT OF US MILITARY ASSISTANCE TO UKRAINE IN 2022

Summary. *This article analyses of the extensive international military assistance from the USA extended to Ukraine during the Russian invasion. Focused on understanding the significance and effectiveness of this aid, the study explores the various forms, motives, and challenges faced by Ukraine. The article highlights the unprecedented financial, humanitarian, and military support from more than 50 countries, including the United States. The study emphasizes the pivotal role of this assistance in Ukraine's defence, enabling the nation to halt the aggressor's offensive and launch a successful counter-offensive. The article also discusses the importance of maintaining Ukraine's democratic image for sustained international support and emphasizes the significance of long-term cooperation with global defence coalitions.*

The full-scale invasion of Ukraine by the Russian Federation on 24 February 2022 was a stage of the Russian-Ukrainian war, which Russia launched on 20 February 2014. According to some estimates, this conflict is currently Europe's most significant armed conflict since World War II.

Due to Ukraine's unpreparedness for such a war, significant economic and infrastructural losses due to Russia's aggression, the scale and high intensity of hostilities, and without financial and military assistance from Western partners, Ukraine would not have been able to stop the aggressor's offensive. That is why one of the crucial tasks for researchers at this stage is to record and study the forms, methods, motives, and problems of international military assistance to Ukraine from leading democratic states.

In his programme article, the Commander-in-Chief of the Armed Forces of Ukraine, Valeriy Zaluzhnyi, clearly states that the material basis of Ukrainian resistance and the key to Ukraine's victory is partner countries' significant military and technical assistance. [1] It should be emphasised that the level of aid to Ukraine from the civilised world was unprecedented and provided in the military, humanitarian, and financial spheres.

According to estimates by the Centre for Economic Strategies (Ukraine), from 24 February to 14 December 2022, the Ukrainian budget received \$28.1 billion in financial assistance from international partners. [2] According to the Prime Minister of Ukraine, Dmytro Shmyhal, in 2022, Ukraine attracted \$31.2 billion in support from international partners. These are primarily funds from the United States of America (USA), the European Union (EU), and the International Monetary Fund (IMF). Of these, 45% are grants.

More than 50 countries have provided financial, humanitarian and military assistance to Ukraine. Humanitarian and financial support to Ukraine has been supplied by more than 30 foreign business giants (Airbnb, Netflix, PayPal, Tesla Inc.), as well as several international organisations, e.g. EU, IMF, United Nations (UN), World Bank (WB) etc.

In 2022, the United States remained Ukraine's largest donor of international financial, humanitarian and military assistance. Thus, as of 7 June 2022, out of €85 billion in total commitments to help Ukraine, the USA allocated €42.7 billion, or 50% of the total obligations. [5]

It should be noted that, according to researchers from the Ukraine Support Tracker project of the Kiel Institute for the World Economy, since 4 October 2022, the EU has, for the first time,

outstripped the USA in terms of total aid to Ukraine. Thus, as of 20 November 2022, EU countries and institutions declared almost €52 billion in military, financial and humanitarian aid. For comparison, the commitments made by the United States at that time were just under €48 billion.

At the same time, this calculation by researchers from the Kiel Institute for the World Economy could not take into account the US military aid packages to Ukraine provided during December 2022 - early January 2023 (9 December 2022 - \$275 million [7], 21 December 2022 - \$1.85 billion [8], 6 January 2023 - \$3.075 billion [9]). It is also known that the US budget 2023, signed at the end of December 2022, provides at least \$45 billion to help Ukraine. [10] From the beginning of Russia's unprovoked and brutal invasion on 24 February 2022 to 6 January 2023, the United States has spent at least \$3.75 billion on aid to Ukraine. The United States has allocated \$24.2 billion for security assistance to Ukraine. [11] US military assistance to Ukraine in 2022 is \$21.9 billion. [12] At the same time, the United States remains the most prominent foreign donor to the Ukrainian budget. [13]

US military assistance is provided in three main formats with varying degrees of efficiency: a) the Lend-Lease Act; b) long-term assistance under the Ukraine Security Assistance Initiative (USAI); c) the operational programme of "withdrawals" from the US Department of Defence stockpiles under the Presidential Decision Authority (PDA) for free transfer to Ukraine. Currently, the United States prioritises those security assistance formats to Ukraine that do not require us to repay the funds later (unlike the Lend-Lease). The current US assistance (other than the lend-lease) is provided within the framework of individual programmes and assistance packages approved by US Congress, totalling more than \$40 billion. [14]

a) The Ukraine Democracy Defence Lend-Lease Act of 2022 is an act of the United States Congress, which, like the Lend-Lease Act of World War II, is the US response to Russia's invasion of Ukraine. The first deliveries of arms and military equipment under the US Lend-Lease Act for Ukraine began in October-November 2022 [15].

b) Ukraine Security Assistance Initiative (USAI), announced on 24 August 2022. Its total amount is about \$3 billion [16], equal to three annual budgets of the Ministry of Defence of Ukraine for purchasing all weapons and military equipment in 2021.

c) Operational assistance under the US Department of Defence's Presidential Drawdown Assistance (PDA) programme. During the fiscal year (from August 2021 to August 2022), the Biden administration used this presidential authority 19 times to provide military assistance to Ukraine, totalling more than \$8.01 billion. Of this amount, \$7.75 billion was provided after 24 February 2022 [17]. On 6 January 2023, the 29th package of such assistance was provided.

The formats mentioned above are the main ones but do not exhaust Ukraine's security cooperation with the United States. Other important cooperation and assistance coordination formats include the so-called "Ramstein Air Base meeting". This is a regular meeting of the permanent international Ukraine Defence Consultative Group, initiated by the United States, which takes place every month (online or in person) to coordinate urgent military assistance to Ukraine. Observers compare the creation of an international defence coalition in the Ramstein format to the Tehran Conference of 1943, where the Anti-Hitler Coalition during World War II was finally formed. [18]

The last meeting of the Ukraine Defence Consultative Group in 2022 occurred at the end of November 2022. Another format is "Copenhagen" (the Conference of Northern European Allies in Copenhagen, #CopenhagenUkraine). [19] This format, launched on 11 August 2022 by the defence ministers of 26 countries, raised €1.5 billion for military assistance to Ukraine at its first meeting. [20] Unlike the Ramstein format, which provides urgent assistance, the Copenhagen format is distinguished by its long-term projects. [21] The Copenhagen meetings are an extension of the International Fund for Ukraine (IFU), established in April 2022 to coordinate the procurement and transportation of military equipment from third countries or industries.

Another assistance format is the United States European Command (EUCOM) Control

Center Ukraine (ECCU). The US Department of Defence established it in the area of responsibility of the US European Command in Germany (based at the US European Military Command headquarters at the US military base "Patch Barracks" in Stuttgart, Germany). The ECCU is a crucial international hub in Europe, where the bulk of the work on supplying Ukraine with military equipment occurs. [22]

The Ukrainian Armed Forces effectively used the foreign military assistance provided. Thanks to the high level of operational and strategic skills of the Ukrainian Armed Forces command, the courage of Ukrainian soldiers and Western weapons, the Armed Forces not only held back the aggressor's advance but also launched a successful counter-offensive in early September on the Kharkiv and Kherson directions. The Western press notes that equipped with a growing arsenal of long-range Western weapons, Ukraine was able to strike at Russian troops deep in the rear, disrupting critical supply lines and increasingly hitting targets of crucial importance to Russia's combat capabilities. [23]

As a consequence of confidence in Ukraine and its Armed Forces, this year has seen a change in the dynamics and the context of foreign military assistance, including from the United States. While at the beginning of the war, Ukraine's Western allies sent mainly small arms, ammunition, anti-tank and anti-aircraft missiles, now it is heavy weapons such as artillery, multiple launch rocket systems, and air defence systems, including Patriot missile systems.

The rhetoric and actions of not only such consistent partners of Ukraine as the United States, Britain or Poland but also countries that are more moderate in their support for our country are also changing significantly. The change in Germany's position is significant. [24] Russia's invasion of Ukraine has led to a fundamental paradigm shift in the EU's approach to financing lethal military equipment. For the first time, the European Union is financing the purchase of lethal weapons for a third country at war.

Conclusion. The duration of the war in Ukraine, and therefore the scale of potential negative consequences for the Ukrainian and global economy from this war, depends on the size and effectiveness of Western assistance to Ukraine, primarily on three interdependent main factors: a) the pace and scale of supply of highly effective offensive weapons to Ukraine; b) the pace of their mastery by the Ukrainian military; c) the ability to effectively use them in actual combat conditions and demonstrate visible success in countering the enemy.

The need for a prompt supply of weapons for the final defeat of the aggressor at the front is undeniable. At the same time, to further prevent threats without a peak, it is necessary to focus on the long-term perspective: a) Ukraine's membership in NATO, which will be the actual record of Ukraine's victory. After all, preventing Ukraine's accession to NATO was one of the critical goals of Russia's large-scale invasion of Ukraine; b) expanding the global coalition in support of Ukraine in the format of the Ukraine Defence Contact Group (Ramshackle). This initiative currently unites more than 50 partners. However, everything is learned in comparison: The Global Coalition to Defeat ISIS, which the United States created in 2014, includes 80 countries and four international regional organisations. [25] The expansion of such a coalition is essential not only because of the possibility of Ukraine receiving military assistance but also because it will help to create new effective mechanisms and structures for responding to international security challenges in the future.

In this context, maintaining the image of Ukraine as a democratic state governed by the rule of law remains essential for further financial and military support for Ukraine and its European and Euro-Atlantic integration. In this regard, the cases of top-level corruption in times of war, attempts at politically motivated persecution of the pro-European opposition, and restrictions on freedom of speech, which are not requirements or consequences of the martial law regime imposed in Ukraine, are harmful to Ukraine's democratic image.

The latest NATO summit and the new formats of cooperation, Ramstein and Copenhagen, give reason to hope that Ukraine will eventually receive the number of weapons necessary to turn

the tide in this war in its favour and thus ensure victory on the battlefield and the end of the war on terms favourable to our country and the international coalition supporting it.

References:

1. Zaluzhnyi, V. & Zabrodskyi, M. (2023) Prospects for ensuring the military campaign of 2023: Ukrainian perspective. Ukrinform. 07.09.2022. Available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3566162-ak-zabezpeciti-voennu-kampaniu-u-2023-roci-ukrainskij-poglad.html>.
2. Vyshlinskyi, H., Gaidai, Y., Horyunov, D. & Repko, M. (2023) Ukraine's economy during the war: December 2022 and the results of the year. Centre for Economic Strategy. 19.12.2022. Available at: <https://ces.org.ua/economy-of-ukraine-during-the-war-december-amndhe-results-of-the-year/>.
3. Shmyhal D. (2023) Ukraine entered 2023 determined, unbreakable, united in its desire to defeat the enemy and liberate its land. Facebook. 01.01.2023 p. Available at: <https://www.facebook.com/dshmyhal/posts/712668963756547>.
4. Ukraine Support Tracker (2023) A Database of Military, Financial and Humanitarian Aid to Ukraine. Kiel Institute for the World Economy. Available at: <https://www.ifw-kiel.de/topics/war-against-ukraine/ukraine-support-tracker/>.
5. Members – The Global Coalition To Defeat ISIS. United States Department of State. Available at: <https://www.state.gov/the-global-coalition-to-defeat-isis-partners/>.
6. Additional US military assistance to Ukraine in the amount of \$275 million. U.S. Embassy in Ukraine. 09.12.2022. Available at: <https://ua.usembassy.gov/uk/275-million-in-additional-u-s-military-assistance-for-ukraine-2/>.
7. 1.85 Billion USD in Additional Security Assistance for Ukraine. U.S. Department of Defense. 21.12.2022. Available at: <https://www.defense.gov/News/Releases/Release/Article/3252782/185-billion-in-additional-security-assistance-for-ukraine/>.
8. More Than \$3 Billion in Additional Security Assistance for Ukraine. U.S. Department of Defense. 06.01.2023. Available at: <https://www.defense.gov/News/Releases/Release/Article/3261263/more-than-3-billion-in-additional-security-assistance-for-ukraine/>.
9. Biden signs the US budget for 2023: it contains "crucial" aid to Ukraine. Slovo & Dilo. 30.12.2022. Available at: <https://www.slovoidilo.ua/2022/12/30/novyna/polityka/bajden-pidpysav-byudzhet-ssha-2023-rik-vin-mistyt-vyrishalnu-dopomohu-ukrayini>.
10. Immediate Release Fact Sheet on U.S. Security Assistance to Ukraine January 6, 2023. U.S. Department of Defense. 06.01.2023. Available at: <https://media.defense.gov/2023/Jan/06/2003141218/-1/-1/1/UKRAINE-FACTSHEET-JAN-6.PDF>.
11. Masters, J. & Merrow, W. (2023) How Much Aid Has the U.S. Sent Ukraine? Here Are Six Charts. Council on Foreign Relations. 10.07.2023. Available at: <https://www.cfr.org/article/how-much-aid-has-us-sent-ukraine-here-are-six-charts>.
12. Mirer P. How much money did Ukraine receive in 2022 from the US and international allies? Suspilne Novyny. 30.12.2022. Available at: <https://suspilne.media/280175-skilki-grosej-ukraina-otrimala-vid-ssa-ta-miznarodnihsouznikov/>.
13. Bills Signed: H.R. 7691 and H.R. 7791. The White House. 21.05.2022. Available at: <https://cutt.ly/5wdiDV3a>.
14. Vidakuswara, P. & Yarish, O. (2022) White House comments on the use of the Ukraine landmark. Voice of America. 13.07.2022. Available at: <https://ukrainian.voanews.com/a/white-house-lend-lease/6657075.html>.
15. Statement from President Biden on Ukraine Independence Day. The White House. 24.08.2022. Available at: <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/statementsreleases/2022/08/24/statement-from-president-biden-on-ukraine-independence-day/>.
16. U.S. Security Assistance to Ukraine. Congressional Research Service Reports. 15.06.2023. Available at: <https://crsreports.congress.gov/product/pdf/IF/IF12040>.
17. Vladimir Yelchenko (2022) Meeting in Ramstein proves the creation of an anti-Putin coalition. Ukrinform. 27.04.2022. Available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3468789-zustric-u-ramstajni-zasvidcila-stvorennia-antiputinskoi-koalicii-elcenko.html>.
18. Ministerin stimmt sich mit US-Kollegen zur Ukraine ab. Bundesministerium der Verteidigung, 06.01.2023. Available at: <https://www.bmvg.de/de/presse/ministerin-stimmtsich-mit-us-kollegen-zur-ukraine-ab-5565398>.

19. CopenhagenUkraine: Joint Declaration on Ukraine. Forsvarsministeriet. 11.08.2022. Available at: <https://cutt.ly/JwdiH6q9>.
20. Valeria Kondratova (2022) #CopenhagenUkraine. More weapons and \$1.5bn in aid: what Ukraine's allies have agreed on. LIGA.net. 11.08.2022. Available at: <https://www.liga.net/ua/politics/articles/copenhagenukraine-bolshe-orujiya-i-15-mlrd-pomoschi-o-chem-dogovorilis-soyuzniki-ukrainy>.
21. The Patch Barracks base in Stuttgart is a centre for the delivery of weapons to Ukraine. Militaryni. 18.06.2022. Available at: <https://mil.in.ua/uk/articles/baza-patch-barracks-v-shtutgarti-tsentrdostavky-zbroyi-ukrayini/>.
22. Santora M., Schwirtz M., & Nicas J. (2022) With New Weaponry, Ukraine Is Subtly Shifting Its War Strategy. The New York Times. 14.08.2022. Available at: <https://www.nytimes.com/2022/08/13/world/europe/ukraine-russia-himars-kherson.html>.
23. Siebold S., & Hovet J. (2022) Germany's Scholz pledges to support Ukraine "for as long as it takes". Reuters. 29.08.2022. Available at: <https://www.reuters.com/world/europe/germanys-scholz-we-will-keep-up-support-ukraine-long-it-takes-2022-08-29/>.

**This research was supported by the Palacký University Young Researcher Grant
(Grant No. JG_2023_043)**

Задоя Вікторія Євгенівна

викладач кафедри загальноправових дисциплін

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СУБ'ЄКТИВНИХ ПУБЛІЧНИХ ПРАВ ОСІБ: АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Європейський вектор розвитку нашої держави, функціонування інститутів публічної влади на засадах «good governance», гарантування прав свобод людини, проголошення країни де панує верховенство права та демократія обумовлюють створення ефективної системи не тільки реалізації, але й захисту проголошених в Основному Законі прав і свобод людини. Створення ефективного та цілісного механізму захисту публічних прав осіб, за допомогою якого забезпечується їх відновлення, усунення перешкод у реалізації є важливим елементом подальшої розбудови нашої держави, як демократичної і правової. З іншого боку, трансформаційні процеси у публічно-правовій сфері, обумовленні впровадження електронної демократії, урядування та судочинства, процеси цифровізації публічних послуг, зміна концепції адміністративних процедур, поширення альтернативних способів захисту вимагають перегляду підходів до питання захисту прав осіб у публічно-правових відносинах, оновлення законодавства у цій сфері. Тому, сьогодні актуальним стає дослідження і наукове осмислення сутності та змісту захисту суб'єктивних прав осіб у публічно-правових відносинах.

У правничій літературі хоча і вироблений загальнотеоретичний підхід з окресленого питання, однак проблеми сучасного стану захисту суб'єктивних публічних прав осіб в адміністративному праві, з врахуванням тих процесів державотворення та правотворення, які відбуваються у країні, з врахуванням європейських принципів та стандартів, досліджено недостатньо. Хоча, беззаперечно, не можна не звернути увагу на загальні, фундаментальні дослідження захисту прав осіб у публічно-правових відносинах таких вчених, як В.Б. Авер'янов, В.М. Бевзенко, Ю.П. Битяк, Є.В. Курінний, Т.О. Коломоєць, В.К. Колпаков, Р.С. Мельник, Т.П. Мінка, В.Я. Лазур, О.П. Рябченко та ін.

До галузі адміністративного права належать усі ті права і свободи громадянина, які він використовує у сфері державного управління і не може реалізувати без вступу у відносини з органами виконавчої влади. Формування змісту суб'єктивного публічного права відбувається через встановлення загальних і сходження від них до більш конкретних, деталізованих меж, визначених об'єктивним правопорядком, як певного простору (чи об'єму), у якому гарантується можливість отримання відповідних благ [1, с. 67; 2]. Широкий спектр державно-владної діяльності обумовлює велику сферу прояву, закріплених у Конституції України прав особи у відносинах з державою, звідси і значне коло напрямків регулювання здійснення цих прав, а також їх захисту [3; 4]. Враховуючи це, в різні роки вчені-адміністративісти намагалися виробити підходи до групування та класифікації суб'єктивних публічних прав осіб.

І це не дивно: адже, беручи до уваги поліаспектність взаємодії індивідів і держави та її органів, що виступають як публічна влада, можна впевнено припустити, що досліджувані права надзвичай різноманітні як за сферою суспільних відносин, яких вони стосуються, так і за власним юридичним змістом. Взагалі метод класифікації виступає одним із найважливіших методів наукового пізнання, осмислення та описання закономірностей

оточення, а також формою пізнання, базою емпіричного знання, засобом впорядкування знань. У нашому випадку це узагальнення масиву знань і пошук правдивих пояснювальних (теоретичних) моделей розподілу суб'єктивних публічних прав, які можуть бути продуктивно екстрапольовані на весь масив досліджуваних прав і дадуть уявлення про їх різноманітність та однорідність, про загальні й специфічні їхні характеристики [5; 6; 7], а також уявлення про форми їх захисту.

Свого часу В.К. Колпаков виділяв такі групи прав громадян у публічній сфері: а) соціально-економічні, які стосуються основ життя людей – право на працю, матеріальне забезпечення, право на освіту, на охорону здоров'я; б) політичні права і свободи – права на свободу думки, совісті, релігії, зібрань, мітингів, демонстрацій тощо; в) особисті права і свободи – це права, які пов'язані з виконанням громадянами дій, спрямованих на задоволення особистих потреб [8, с. 158-159]. Ю.П. Битяк вибрав інший підхід до класифікації суб'єктивних прав осіб і поділяв їх на такі групи: 1) участь у державному управлінні та соціально-політичну активність; 2) одержання допомоги від відповідних компетентних організацій; 3) права, що захищаються: в адміністративному порядку (адміністративна скарга, адміністративно-юрисдикційне провадження), у судовому порядку (скарга, позов), особисто громадянином (необхідна оборона) [9]. С.В. Васильєв суб'єктивні права особи поділяв на ті, що виникають: а) у результаті соціально-політичної активності громадян, їх участі в державному управлінні; б) унаслідок сприяння держави в реалізації громадянами конституційних прав і свобод у соціально-культурній сфері; в) у результаті реалізації права на захист, зокрема під час подання адміністративної скарги або позову до суду; г) унаслідок використання процесуальних засобів захисту в адміністративно-юрисдикційному провадженні, застосування заходів необхідної оборони [10, с. 119; 2]. Можна зазначити, що Ю.П. Битяк, С.В. Васильєв та В.К. Колпаков заклали загальнотеоретичний фундамент про групування суб'єктивних прав осіб у публічній сфері. Подальші наукові дослідження щодо класифікації суб'єктивних публічних прав дещо удосконалювали, уточнювали ці загальні засади. Незважаючи на множинність підходів до класифікації суб'єктивних публічних прав, слід зазначити, що всі вони мають право на існування, і таке різноманіття підходів обумовлене предметами наукових досліджень тієї чи іншої сфери публічних відносин.

Захист суб'єктивних прав осіб виникає внаслідок порушення цих прав і представляє собою процес реалізації заходів щодо їх захисту. В науковій літературі виділяють такі форми захисту суб'єктивних прав осіб, як юрисдикційна та неюрисдикційна.

Юрисдикційна форма захисту суб'єктивних прав осіб передбачає звернення до уповноважених органів публічної влади чи до суду за захистом порушеного права. Гарантіями такого захисту слугують конституційні положення ст. 55 Конституції України згідно до якої держава гарантує кожному захист своїх прав і свобод, у тому числі способами, які незаборонені законом. У ст. 124 Конституції України держава гарантує кожному захист суб'єктивного публічного права у судовому порядку [11].

Неюрисдикційна форма захисту проявляється у тому, що особа здійснює захист свого суб'єктивного публічного права самостійно, не звертаючись до уповноважених органів публічної влади чи до суду. До неюрисдикційних форм захисту відносять самозахист, незаборонені законом способами, а також використання допомоги інших суб'єктів (альтернативні форми захисту суб'єктивних публічних прав). Аналіз законодавства та наукової літератури дозволяє віднести до альтернативних форм захисту договірні, ті, які не пов'язані зі зверненням до органів публічної влади.

Для альтернативних форм захисту характерна договірна основа, оскільки їх використання є правом особи, а не обов'язком. Суб'єкти права самостійно, на власний розсуд обирають таку форму договірного регулювання відносин для захисту свої

суб'єктивних прав та законних інтересів, яка для них є найбільш прийнятною [12, с. 340; 13; 14]. Крім того, для неюрисдикційних форм захисту характерна квазісудова форма обрання засобів самозахисту. Особа на власний розсуд визначає шляхи захисту свого порушеного права, наприклад шляхом примирення (медіація), чи використання інституту адміністративного оскарження або звернення громадян.

Таким чином форми захисту суб'єктивних публічних прав представляють собою комплекс заходів щодо захисту цих прав від порушень і протиправних посягань. Поряд з цим, імперативність адміністративно-правового регулювання, на відміну від цивільно-правового, обумовлює певні рамки використання форм захисту суб'єктивних прав осіб, які передбачені у законодавстві і не суперечать останньому. Особа, захищаючи свої суб'єктивні публічні права обмежена вимогами законодавства і повинна діяти у його межах. Якщо мова йде про примирення чи медіацію, то у цьому разі КАС України [2; 15] визначає порядок реалізації такого заходу. Відповідно закон України «Про звернення громадян» регулює питання адміністративного оскарження.

Отже, захист суб'єктивних публічних прав осіб представляє собою комплекс засобів правозахисного спрямування, спрямованих на припинення порушень прав осіб, з їх відновленням або визнанням, що здійснюється у межах і способами, який встановлений у нормах адміністративного права, за допомогою органів публічної влади або суду, або особою, суб'єктивні права якої порушені, самотійно. Захист суб'єктивних публічних прав осіб може відбуватися у юрисдикційній або неюрисдикційній формах. При цьому імперативність адміністративно-правового регулювання обумовлює межі і процедури реалізації юрисдикційних і неюрисдикційних форм захисту публічних прав осіб.

Список використаних джерел:

1. Мацелик Т.О. Суб'єктивне публічне право як юридичний феномен. Юридичний вісник. № 3(20). 2011. С. 67-71.
2. Задоя В. Правова природа захисту суб'єктивних публічних прав осіб в адміністративному праві. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2023. № 2 (123).
3. Nalyvaiko L., Shepik-Tregubenko O. Ensuring the electoral rights of internally displaced persons in local elections: problems of theory and practice. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2018. № 2. С. 59-63.
4. Nalyvaiko L. State System Guarantees: Theoretical and Legal Characteristics. The issues of improving legal knowledge in the XXI century: the unity of theory and practice: collective monograph. Lviv-Toruń: Liha-Pres, 2019. P. 131-150.
5. Чуб А. Класифікація суб'єктивних публічних прав приватної особи. URL: http://yurvisnyk.in.ua/v4_2020/15.pdf.
6. Літошко В. В., Задоя В. Є. Підготовка медіаторів у вищих навчальних закладах: проблеми та перспективи / Реформування законодавства в контексті проведення державних реформ: матеріали наук.-практ. конф., м. Запоріжжя, 16-17 вересня 2022 р. С. 7-10.
7. Наливайко Л.Р., Бочковий О.В., Мінакова Є.В. Проблеми реалізації повноважень органів місцевого самоврядування з питань, пов'язаних з внутрішньо переміщеними особами в умовах децентралізації влади (за результатами опитування пілотних громад). Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. № 1, 2022, с. 129-136.
8. Колпаков В. К. Адміністративне право України: підручник. К.: Юрінком Інтер, 1999. 736 с.
9. Адміністративне право України: підруч. для юрид. вузів і ф-тів / Ю. П. Битяк, В. В. Богуцький, В. М. Гарашук та ін.; [за ред. Ю. П. Битяка]. Х.: Право, 2001. 528 с.
10. Васильев А.С. Административное право Украины. Х.: Одиссей, 2002. 288 с.
11. Конституція України від 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
12. Маркова О. О. Захист суб'єктивних прав і законних інтересів при застосуванні форм

- договірному регулюванню відносин. Форум права. 2013. № 3. С. 340-345.
13. Nalyvaiko L., Chepik-Tregubenko O. Main Directions of Effective Interaction of Public Authorities and Institutes of Civil Society. Legislation of EU countries: history, shortcomings and prospects for the development: collective monograph // Frankfurt (Oder): Izdevniecība «Baltija Publishing, 2019. P. 197–214.
  14. Наливайко Л. Р., Чепік-Трегубенко О. С. Децентралізація влади в Україні в умовах розбудови демократичного громадянського суспільства. Підприємництво, господарство і право. 2015. № 10. С. 44-47.
  15. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>.

Колот Наталія Миколаївна

Прокурор, аспірантка кафедри кримінального процесу
*Зміївський відділ Чугуївської окружної прокуратури Харківської області,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Україна*

НЕДОПУСТИМІСТЬ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

У частині 1 ст. 87 КПК України закріплено поняття недопустимості доказів, згідно з визначенням якого головною підставою визнання доказів недопустимими є істотне порушення прав і свобод людини, гарантованих Конституцією та законами України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також будь-які інші докази, одержані завдяки інформації, отриманій унаслідок істотного порушення прав і свобод людини.

Перелік істотних порушень прав і свобод людини регламентовано в ч. 2 ст. 87 КПК України. [1]

Несистематизованість підстав визнання доказів недопустимими призводить до неоднакової правозастосовної практики, неузгодженості інституту недопустимості доказів з окремими його правилами тощо.

Безумовно, чітка конкретизація підстав визнання доказів недопустимими неможлива, оскільки різноманітність допущених порушень, які стають підставою визнання доказів такими, а також їх динамічність породжує нові прецеденти визнання доказів недопустимими. Однак закріплення на підставі класифікації та аналізу базових підстав, на мою думку, підвищить ефективність механізму визнання доказів недопустимими. Брак такої систематизації призводить до неоднакового застосування норм права та визнання доказів недопустимими на різних підставах. Це спричиняє порушення прав і свобод громадян, покарання невинної або виправдання особи, яка вчинила злочин.

У теорії кримінального процесу здебільшого недопустимі докази класифікують залежно від критеріїв, характеру допущеного процесуального порушення. Зокрема, Н. М. Кіпніс [2] пропонує такі критерії недопустимості доказів: неналежний суб'єкт, уповноважений проводити процесуальні дії, спрямовані на отримання доказів; неналежне джерело фактичних даних (відомостей, інформації), які є змістом доказів; неналежна процесуальна дія, яку використовували для одержання доказів; неналежний порядок проведення процесуальної дії, яку застосовано як засіб отримання доказів.

На мою думку, за наявності процесуальних порушень порядку отримання доказів визнавати їх недопустимими слід лише тоді, коли вони: прямо та істотно порушують права і свободи людини; та /або надають підстави для сумнівів у достовірності отриманих фактичних даних, які не вдалося за можливе усунути в ході судового розгляду.

Велика Палата Верховного суду у своїй постанові від 31.08.2022 зазначила: «У випадку призначення експертизи слідчим, який не входить до складу визначеної у кримінальному провадженні слідчої групи суд, вирішуючи питання про допустимість даних висновку експерта як доказів, повинен у межах доводів сторін перевірити, чи призвів спосіб призначення експертизи до порушення тих чи інших прав і свобод людини, передбачених Конвенцією та/або Конституцією України. У разі визнання доказів недопустимими суд має вмотивувати свої висновки про істотне порушення вимог кримінального процесуального закону, зазначивши, які саме і чий права і свободи було порушено і в чому це виражалось.

Також Суд зазначив, що якщо доказ визнається недопустимим з посиланням на

частину 1 статті 87 КПК України, суд має зазначити, наслідком порушення якого саме фундаментального права або свободи стало отримання цього доказу та хто саме зазнав такого порушення. Обґрунтовуючи наявність такого порушення, суд має полатися на конкретні норми Конституції та/або міжнародних договорів, якими гарантуються ці права і свободи, і за потреби на практику відповідних органів, уповноважених тлумачити ці норми, і має обґрунтувати, чому він вважає порушення фундаментального права або свободи настільки істотним, щоб зумовити визнання доказу недопустимими.

Відповідно до позиції Великої Палати Верховного Суду (далі - ВС), викладеної у постанові у справі №756/10060/17 від 31.08.2022 [3], послідовність викладення в диспозиції ст. 2 КПК України завдань кримінального провадження дає підстави для висновку, що застосування належної юридичної процедури є не самоціллю, а важливою умовою досягнення результатів кримінального судочинства, визначених законодавцем як пріоритетні, - захисту особи, суспільства та держави від злочинних посягань, охорони прав і свобод людини, забезпечення оперативного й ефективного розкриття кримінальних правопорушень і справедливого судового розгляду.

Невідповідність тим чи іншим вимогам закону нівелює доказове значення відомостей, одержаних у результаті відповідних процесуальних дій, не в будь-якому випадку, а лише в разі, якщо вона призвела до порушення прав людини і основоположних свобод або ж ставить під сумнів походження доказів, їх надійність і достовірність.

У своїй постанові у справі №318/292/18 від 01.12.2020 ВС зазначив, що норми ст. 87 КПК України не передбачають, що будь-яке формальне недотримання вимог кримінального процесуального закону при отриманні доказу автоматично тягне необхідність визнання доказу недопустимим. Натомість, закон зобов'язує суд дати оцінку доказу з точки зору його допустимості з урахуванням того, чи було допущено порушення КПК істотним та яким чином воно перешкоджало забезпеченню та реалізації прав і свобод особи. [3]

Згідно з правовою позицією ВС, що викладена у постанові від 22.10.2021 у справі №487/5684/19, критерії визнання доказів недопустимими обумовлюють диференційований порядок вирішення питання щодо їх недопустимості: під час будь-якого судового розгляду у разі встановлення очевидної недопустимості доказу (ч. 4 ст. 87, ч. 2 ст. 89 КПК України) - у випадках, коли такі докази отримані внаслідок істотного та очевидного порушення прав та свобод людини і їх недопустимість обумовлена такими обставинами, які у будь-якому випадку не можуть бути усунуті в ході подальшого судового розгляду; у нарадчій кімнаті під час ухвалення судового рішення по суті (ч. 1 ст. 89 КПК України) - якщо при отриманні доказів допущено процесуальні порушення, які тягнуть інші порушення прав людини та потребують оцінки на підставі всієї сукупності доказів; зумовлюють сумніви у достовірності здобутих відомостей та суд має вирішити питання щодо можливості усунення вказаного сумніву на підставі сукупності інших зібраних допустимих доказів. Вирішуючи на підставі ч. 1 ст. 87 КПК України питання щодо допустимості доказу, який отриманий з істотним порушенням фундаментальних прав чи свобод людини, суд має обґрунтувати, яке саме фундаментальне право чи свобода особи були порушені, в чому саме полягає істотність такого порушення в тій мірі, що обумовлює недопустимість доказу, та за відповідності ситуації переліку критеріїв, наведених в ч. 2 ст. 87 КПК України, полатись на конкретний пункт цієї норми. При вирішенні питання щодо допустимості похідних доказів, суд має встановити не лише те, що первісний доказ отриманий з істотним порушенням фундаментальних прав і свобод людини та використовувався в процедурах, які призвели до отримання похідного доказу, а також те, що похідний доказ здобутий саме завдяки тій інформації, яка міститься в первісному доказі, що визнаний недопустимим на підставі частин 1-3 ст. 87 КПК України. Визнання недопустимими первісних доказів за іншими правилами допустимості, передбаченими КПК України, саме по собі не дає підстав

для визнання недопустимими похідних доказів на підставі ч. 1 ст. 87 КПК України [3].

У разі встановлення іншого порушення прав і свобод людини, окрім істотних, суд в кожному конкретному випадку має перевірити, у тому числі, чи вплинуло таке порушення на загальну справедливість судового розгляду за критеріями Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, практики ЄСПЛ та національного законодавства.

Окрім того, при вирішенні питання щодо допустимості фактичних даних, отриманих з порушенням процесуального закону, суд в кожному конкретному випадку має встановити: чи спричинило це порушення появу обґрунтованих сумнівів у достовірності фактичних даних, отриманих в результаті проведення процесуальної дії; чи можливо усунути такі сумніви за допомогою інших доказів чи додаткових процесуальних засобів доказування. У цьому випадку докази, отримані з порушеннями КПК України, можуть бути використані судом як допустимі лише у разі, якщо: ці порушення не є істотними, тобто не могли вплинути та не впливають на достовірність отриманих фактичних даних; порушення є суттєвими (такими, що породжують сумніви у достовірності доказів), втім такі сумніви можуть бути усунуті іншими зібраними допустимими доказами. У разі встановлення порушення, що породжує сумніви в достовірності отриманих фактичних даних, які неможливо усунути на основі інших доказів чи за допомогою проведення додаткових процесуальних дій, суд має визнати такий доказ недопустимим. Суд здійснює встановлення достовірності доказу шляхом дослідження та аналізу його змісту, перевірки та співставлення з іншими доказами на предмет об'єктивного взаємозв'язку та взаємоузгодження.

Прикладом застосування цих критеріїв може слугувати справа «Шенк проти Швейцарії» (рішення від 12.07.88). В ній національний суд Швейцарії використав як доказ магнітофонні записи й відмовився їх визнавати недопустимими попри те, що вони отримані незаконно, оскільки не були санкціоновані компетентним судовим органом.

Пан Шенк стверджував, що записування його телефонних розмов з паном Поті та їх використання як доказу порушує п.1 ст.6 конвенції. Він також наполягав, що використання незаконно отриманих доказів достатньо для визнання судового розгляду несправедливим і що його засудження ґрунтується переважно на магнітофонному записі.

ЄСПЛ у своєму рішенні зазначив, що магнітофонний запис телефонних розмов не був єдиним доказом, на якому ґрунтувався вирок. Відмова кримінального суду виключити касету з переліку доказів пов'язана з наявністю свідчень пана Поті щодо змісту запису, а також деяких інших свідків. У рішенні неодноразово підкреслювалось, що суд виходив також з інших доказів, які підтверджують висновок про винуватість пана Шенка, що впливає з магнітофонного запису.

Отже, ЄСПЛ зробив висновок, що використання як доказу магнітофонного запису не позбавило заявника справедливого судового розгляду і, як наслідок, не порушило п.1 ст.6 конвенції.

Відповідно до ухвали ВС у справі №711/2233/18 від 07.09.2021 для прийняття рішення у справі суд має отримати якомога більшу інформацію щодо фактичних обставин, важливих для вирішення справи, забезпечивши сторонам можливість у змагальній процедурі перевірити та заперечити цю інформацію.

На мою думку, порушення тих чи інших численних формальностей, які регулюють порядок проведення кримінального розслідування чи окремих процесуальних дій і які жодним чином не зачіпають права і свободи особи, мають оцінюватися виходячи з балансу конкуруючих інтересів: потреби суспільства у розкритті злочину і покаранні злочинця та важливості тих формальностей для забезпечення справедливості розгляду справи в цілому.

У Постанові Верховного суду від 17.05.2023 справа №607/20877/19 Верховний суд зазначає, що вирішуючи питання про вплив порушень порядку проведення процесуальних дій на доказове значення отриманих у їх результаті відомостей, повинен насамперед

з'ясувати вплив цих порушень на ті чи інші конвенційні або конституційні права людини, зокрема встановити, наскільки процедурні недоліки «зруйнували» або звузили ці права або обмежили особу в можливостях їх ефективного використання [3].

При цьому у справі «Кривіцька та Кривіцький проти України» (п.43 рішення) ЄСПЛ наголосив, що вислів «згідно із законом» не тільки передбачає дотримання національного права, а й стосується якості цього права, вимагаючи, щоб воно не суперечило принципу верховенства права.

Так, у п.49 рішення у справі «Волохи проти України» зазначено: верховенство права ґрунтується на тому, що втручання органів виконавчої влади в права осіб має підлягати ефективному контролю, який зазвичай здійснюється судовим органом як останньою інстанцією, оскільки судовий контроль дає найбільші гарантії незалежності, безсторонності та здійснення належного провадження.

Отже, аналізуючи практику ЄСПЛ, можна виділити основні стандарти, за якими суд повинен враховувати три основні критерії при визнанні доказів недопустимими: інтенсивність порушення конституційних прав під час отримання доказу; роль доказу в стратегії обвинувачення (чим важливіша роль, тим більш недопустимим є такий доказ); чи підтверджуються висновки, зроблені стороною обвинувачення на підставі доказу, іншими матеріалами справи.

Список використаних джерел:

1. Кримінально-процесуальний кодекс України [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради - 2013. - №13 – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
2. Кипнис Н. М. Допустимість доказательств в уголовном судопроизводстве: учебник / Н. М. Кипнис. – М.: Юристъ, 1995. – 128 с.
3. Практика Верховного Суду // <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pokazniki-diyalnosti/analiz/>.
4. Рішення Європейського суду з прав людини [Електронний ресурс] // <https://minjust.gov.ua/m/rishennya-schodo-ukraini-vineseni-evropeyskim-sudom-z-prav-lyudini>.

Назарова Оксана Олександрівна

Аспірантка

Приватний вищий навчальний заклад «Європейський університет», Україна

ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАЧЕННЯ ОБ'ЄКТА КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ЩО РЕГЛАМЕНТУЮТЬ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА БУЛІНГ ТА МОБІНГ

В сучасній кримінально-правовій доктрині питання визначення та сутності об'єкта кримінального правопорушення викликає дискусію. Незважаючи на те, що ця дискусія триває вже десятки років, конкретики або визначеності досі досягти не вдалося. Ми не ставимо за мету вивчити філософський зміст та сутність об'єкта кримінального правопорушення взагалі, тому обмежимося позицією більшості сучасних науковців кримінально-правової доктрини, яка полягає у тому, що об'єкт кримінального правопорушення – це те, на що посягає злочинець. Обов'язковою ознакою об'єкту кримінального правопорушення є благо, цінність, інтерес, на які посягає злочинець (або ж суспільні цінності – якщо брати до уваги позицію іншої когорти вчених). Проаналізуємо, які особливості об'єктів тих кримінальних правопорушень, що мають ознаки булінгу та мобінгу.

В першу чергу, варто зауважити, що Кримінальний кодекс України (далі – КК України) окремо не виділяє такі кримінальні правопорушення. Тому виділити ознаки об'єктів кримінальних правопорушень, які за своєю суттю є проявами булінгу та мобінгу, вбачається можливим лише за допомогою кримінально-правового аналізу таких суспільно небезпечних діянь, як кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи, проти громадського порядку та моральності, проти власності, а також проти трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина. Звичайно, варто обов'язково звернути увагу на те, що далеко не усі вказані кримінальні правопорушення мають ознаки булінгу чи мобінгу. Тому, серед загальних ознак об'єктів цих кримінальних правопорушень спробуємо виділити специфічні ознаки, які вказують саме на ці негативні явища.

Сьогодні булінг та мобінг залишаються негативними соціальними феноменами, які в першу чергу характеризуються цькуванням та дискримінацією особи у колективі. Нормативне закріплення (в Законі України «Про освіту», а також Кодексі України про адміністративні правопорушення) має лише булінг: діяння учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи або такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого [1; 2]. Стосовно мобінгу слід додати, що у зв'язку з недостатньою розробленістю цієї проблематики, цей термін не зустрічається ані в кримінальному, ані в адміністративному законодавстві України.

Кримінальні правопорушення, об'єднані у Розділі II КК України «Кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи», мають спільний родовий об'єкт: власне, життя та здоров'я людини, а також тілесна недоторканість. Але варто підкреслити, що якщо ці кримінальні правопорушення мають ознаки булінгу або мобінгу, то додатковим безпосереднім об'єктом завжди виступають честь та гідність особи, адже головною метою злочинця є приниження потерпілої особи та погіршення її психічного стану.

Менш розповсюдженими, але не менш важливими для дослідження, є кримінальні правопорушення проти власності (Розділ VI КК України), які мають ознаки булінгу або мобінгу. Це можуть бути, зокрема, крадіжки, грабежі, розбої, факти умисного знищення чи пошкодження майна, а також погрози знищення майна. Специфіка окремих способів кримінально протиправного заволодіння чужим майном є такою, що кримінальні правопорушення проти власності одночасно посягають не тільки на власність, а й на інші охоронювані кримінальним законом суспільні відносини. Саме тому додатковими (обов'язковими або факультативними) об'єктами окремих кримінальних правопорушень проти власності (залежно від характеру дії і способу кримінально протиправного посягання) є життя, здоров'я, честь, гідність, особиста недоторканність, безпека людини та інші суспільні відносини, які порушуються чи можуть порушуватися у зв'язку з посяганням на відносини власності як на основний об'єкт (відносини приватної, комунальної чи державної форм власності). Безперечно, зазначені додаткові об'єкти певною мірою підвищують ступінь суспільної небезпеки вчиненого, що суттєво впливає на конструкцію санкцій і тяжкість покарання, передбаченого в них за ці кримінальні правопорушення [3, с. 154]. Враховуючи те, що характерними ознаками булінгу та мобінгу є психологічний тиск на потерпілу особу, такі кримінальні правопорушення проти власності є більш характерними для аналізованих випадків.

Окремої уваги заслуговує дослідження об'єкту такого кримінального правопорушення, як хуліганство. В кримінально-правовій доктрині безпосереднім об'єктом хуліганства визнається громадський порядок в частині забезпечення спокійних умов суспільно корисної діяльності, побуту і відпочинку людей. Іншими словами, сукупність суспільних відносин, які забезпечують громадський спокій, нормальні умови праці, побуту і відпочинку людей. Додатковим об'єктом можуть бути здоров'я людей, власність, навколишнє природне середовище [4, с. 298]. Хуліганські дії досить часто можуть бути пов'язані з булінгом або мобінгом.

Говорячи про факти мобінгу, варто зауважити, що вони можуть містити ознаки кримінальних правопорушень проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина: порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками, а також грубе порушення законодавства про працю. При порушенні рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками (ст. 161 КК України), відповідно до науково-практичного коментаря КК України, основним безпосереднім об'єктом є рівність громадян у їх конституційних правах та рівність їх перед законом як принцип конституційно-правового статусу людини і громадянина, а факультативними додатковими об'єктами можуть бути честь і гідність особи, її життя, здоров'я, власність [5]. Об'єктом грубого порушення законодавства про працю є трудові права людини, які включають право на працю, право на гарантовану заробітну плату, право на відпочинок. Мобінг вирізняється цькуванням, приниженням працівника, тому лише за наявності психологічного тиску на потерпілу особу можна говорити про його наявність.

Тож, об'єктами кримінальних правопорушень, що регламентують відповідальність за булінг та мобінг, можуть бути життя, здоров'я людини, громадський порядок, право власності, трудові права особи або рівність громадян у їх конституційних правах та рівність їх перед законом як принцип конституційно-правового статусу людини і громадянина. Такі суспільно небезпечні діяння передбачаються у різних Розділах Особливої частини КК України, а це означає, що безпосередні об'єкти цих кримінальних правопорушень різняться. У зв'язку з тим, що булінг та мобінг вчиняються з метою виведення жертви з рівноваги, приниження її, досягнення психологічної переваги над нею, усі об'єкти таких різноманітних складів різних кримінальних правопорушень об'єднані тим, що додатковим

безпосереднім об'єктом завжди є честь та гідність потерпілої особи.

Список використаних джерел:

1. Про освіту: Закон України. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.
2. Кодекс України про адміністративні правопорушення. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>.
3. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.; за ред. проф. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Х.: Право, 2010. 456 с.
4. Кримінальне право України: Особлива частина: підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.; за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна та ін. Х.: Право, 2015. 680 с.
5. Коментар до статті 161 Кримінального кодексу України. URL: <http://yurist-online.com/ukr/uslugi/yuristam/kodeks/024/159.php>.

Стаднік Роман Олегович

Аспірант

ПВНЗ «Європейський університет», м. Київ, Україна

Ієрусалимов Ігор Олександрович

канд. юрид. наук, доцент

ПВНЗ «Європейський університет», м. Київ, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ НАРУГИ НАД МОГИЛОЮ, ІНШИМ МІСЦЕМ ПОХОВАННЯ АБО НАД ТІЛОМ ПОМЕРЛОГО

Згідно зі ст. 223 КПК України, *слідчі (розшукові) дії* є діями, спрямованими на отримання (збирання) показів, речей і документів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні.

Закон передбачає проведення таких слідчих (розшукових) дій, як:

Допит (ст.ст. 225, 352, 353, 351, 226); пред'явлення особи для впізнання (ст.ст. 228, 229, 230); огляд (ст.ст. 237, 238, 239); ексгумація трупа (ст. 239); обшук (ст. 234); слідчий експеримент (ст. 240); освідування особи (ст. 241); проведення експертизи (ст. 242).

Слідчі (розшукові) дії слід відрізняти від *негласних слідчих (розшукових) дій*, які хоча і є їх різновидом, проте відомості про факт та методи їх проведення не підлягають розголошенню.

Негласні слідчі (розшукові) дії, є різновидом слідчих (розшукових) дій, проте відомості про факт та методи їх проведення не підлягають розголошенню. Проводяться у випадках, якщо відомості про кримінальне правопорушення та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб (ч.ч. 1, 2 ст. 246 КПК України).

Негласні слідчі (розшукові) дії проводяться у випадках, якщо відомості про кримінальне правопорушення та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб (ч.ч. 1, 2 ст. 246 КПК України). До них слід віднести: аудіо-, відеоконтроль особи (ст. 260); накладення арешту на кореспонденцію (ст. 261), огляд і виїмка кореспонденції (ст. 262), зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263), зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264), обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267), установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268), спостереження за особою, річчю або місцем (ст. 269), аудіо-, відеоконтроль місця (ст. 270), контроль за вчиненням злочину (ст. 271), виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 272), негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження (ст. 274).

Правомірність проведення слідчих (розшукових) дій визначається такими умовами, які в літературі ще визначаються як *правила провадження слідчих (розшукових) дій*.

Слідчий, прокурор повинен вжити належних заходів для забезпечення присутності під час проведення слідчої (розшукової) дії осіб, чий права та законні інтереси можуть бути обмежені або порушені. Перед проведенням слідчої (розшукової) дії особам, які беруть у ній участь, роз'яснюються їх права і обов'язки, а також відповідальність, встановлена законом.

Проведення слідчих (розшукових) дій у нічний час (з 22 до 6 години) не допускається, за винятком невідкладних випадків, коли затримка в їх проведенні може призвести до втрати слідів кримінального правопорушення чи втечі підозрюваного.

У разі отримання під час проведення слідчої (розшукової) дії доказів, які можуть вказувати на невинуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення, слідчий, прокурор зобов'язаний провести відповідну слідчу (розшукову) дію в повному обсязі, долучити складені процесуальні документи до матеріалів досудового розслідування та надати їх суду у випадку звернення з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів виховного чи медичного характеру або клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності.

Слідча (розшукова) дія, що здійснюється за клопотанням сторони захисту, потерпілого, проводиться за участю особи, яка її ініціювала, та (або) її захисника чи представника, крім випадків, коли через специфіку слідчої (розшукової) дії це неможливо або така особа письмово відмовилася від участі в ній.

Під час проведення такої слідчої (розшукової) дії присутні особи, що її ініціювали, мають право ставити питання, висловлювати свої пропозиції, зауваження та заперечення щодо порядку проведення відповідної слідчої (розшукової) дії, які заносяться до протоколу.

Обшук або огляд житла чи іншого володіння особи, обшук особи здійснюються з обов'язковою участю понятих та захисника незалежно від застосування технічних засобів фіксування відповідної слідчої (розшукової) дії.

Понятими не можуть бути потерпілий, родичі підозрюваного, обвинуваченого і потерпілого, працівники правоохоронних органів, а також особи, заінтересовані в результатах кримінального провадження. Зазначені особи можуть бути допитані під час судового розгляду як свідки проведення відповідної слідчої (розшукової) дії. Особа, яку залучають до проведення процесуальних дій під час досудового розслідування як понятого або яка стала очевидцем таких дій, зобов'язана на вимогу слідчого, прокурора не розголошувати відомості щодо проведеної процесуальної дії.

Відповідно до ч. 8 ст. 223 слідчі (розшукові) дії, не можуть проводитися після закінчення строків досудового розслідування, крім їх проведення за дорученням суду у випадках, передбачених ч. 3 ст. 333 КПК України, де зазначається, що у разі, якщо під час судового розгляду виникне необхідність у встановленні обставин або перевірці обставин, які мають істотне значення для кримінального провадження, і вони не можуть бути встановлені або перевірені іншим шляхом, суд за клопотанням сторони має право доручити органу досудового розслідування провести певні слідчі (розшукові) дії. У разі прийняття такого рішення суд відкладає судовий розгляд на строк, достатній для проведення слідчої (розшукової) дії та ознайомлення учасників судового провадження з її результатами.

Будь-які слідчі (розшукові) або негласні слідчі (розшукові) дії, проведені з порушенням цього правила, є недійсними, а встановлені внаслідок них докази – недопустимими.

Усі слідчі (розшукові) дії проводяться за наявності *підстав*:

Правова підстава – це сукупність передбачених кримінально-процесуальним законом умов, що дають право слідчому, прокурору, суду проводити ту або іншу слідчу дію.

Фактична підстава – це наявність достатніх відомостей, що диктують слідчому, прокурору, суду необхідність виконання конкретних дій в інтересах встановлення істини у справі.

Мета проведення тієї чи іншої слідчої дії прямо передбачена в нормах КПК (наприклад: мета огляду – виявлення слідів кримінального правопорушення, з'ясування обстановки події). Сутність слідчих (розшукових) дій обумовлена їх *пізнавальною і*

нормативною стороною.

Пізнавальна сторона слідчих (розшукових) дій представлена, зокрема, такими прийомами пізнання, що використовуються слідчим при їх провадженні, як спостереження, допит, опис.

Нормативна сторона слідчих (розшукових) дій полягає в детальній регламентації правил і умов їх проведення, що встановленні кримінально-процесуальним законодавством.

Слідчі (розшукові) дії можна класифікувати залежно від цілей, об'єктів, методів виконання, часу і правил провадження, а також деяких інших критеріїв. Класифікація за різними критеріями допомагає усвідомити внутрішню сутність слідчих (розшукових) дій, визначити їх місце серед інших подібних.

1) *основні та додаткові*. Якщо після провадження слідчої (розшукової) дії не в повній мірі досягнута поставлена мета, проводиться додаткова слідча (розшукова) дія (наприклад: додатковий допит, після першого допиту свідка-очевидця, проводиться додатковий допит з метою з'ясування окремих обставин справи вчинення кримінального правопорушення).

2) *первинні та повторні*. Повторні – це коли певна слідча (розшукова) дія проводиться знову у повному обсязі. Після першого допиту, огляду, обшуку тощо та сама дія проводиться ще раз в повному обсязі. Коли висновок експерта буде визнано необґрунтованим або інакше викликає сумніви в його правильності, може бути призначена повторна експертиза.

3) *невідкладні (негайні, екстрені) та інші*. Невідкладність проведення слідчої (розшукової) дії може виникнути не тільки на початковому етапі розслідування, а й у ході подальшого його провадження. Наприклад, достатні підстави для проведення обшуку на квартирі знайомої підозрюваного виникли лише після допиту самого підозрюваного.

4) *обов'язкові та необов'язкові*. Обов'язковість слідчої (розшукової) дії може визначатись прямою вказівкою в законі: обов'язкове призначення судово-медичної експертизи для з'ясування тяжкості тілесних ушкоджень; призначення судово-психіатричної експертизи для з'ясування психічного стану підозрюваного чи обвинуваченого; допит підозрюваного після його затримання; допит обвинуваченого у справі, що передається з обвинувальним актом.

Крім того обов'язковість слідчої (розшукової) дії може визначатись вказівкою начальника слідчого відділу або прокурора. Необов'язковість слідчої (розшукової) дії, як правило, визначається межами доказування у конкретній кримінальній справі. Якщо одні і ті ж обставини вчинення кримінального правопорушення одночасно спостерігали на стадіоні численні громадяни, то не обов'язково їх усіх допитувати.

За своєю процесуальною формою слідчі (розшукові) дії можна поділити на ті які провадяться:

1) *з дозволу (ухвали) слідчого судді або без нього*

За ухвалою слідчого судді проводяться: огляд житла чи іншого володіння особи; обшук; примусове залучення особи для проведення медичної або психіатричної експертизи.

2) *за постановою прокурора і без неї*

За постановою прокурора проводяться: огляд трупа, пов'язаний з ексгумацією; освідування особи.

4) *за участю понятих і захисника і без них:*

За участю понятих і захисника провадяться: обшук або огляд житла чи іншого володіння особи; обшук особи.

Також слідчі (розшукові) дії залежно від їх мети, можуть бути такими, що спрямовані на збирання або перевірку доказів.

Існує також поділ слідчих (розшукових) дій на *вербальні* (допити), *нонвербальні* (огляд, освідування) та *змішані* (пред'явлення для впізнання, слідчий експеримент).

Відомо, що першочергові слідчі (розшукові) дії (як і невідкладні) чинним законодавством не регламентуються, з чого можна зробити висновок про те, що такий перелік суто індивідуальний і кожного разу обумовлений характером вчиненого кримінального правопорушення, а також особливостями слідчої ситуації, що склалася, в ході його розслідування. Тому, як у разі неочевидності, так і при деякій очевидності кримінального правопорушення, на початковому етапі його розслідування невідкладність (негайність) проведення окремих слідчих дій часто є запорукою його успішного розкриття і розслідування.

Для першочергових слідчих (розшукових) дій найбільш важливим є з'ясування всього або як можна більшого кола обставин, що підлягають доказуванню. Односторонній підхід до проведення цих слідчих дій і, як наслідок, неповнота отриманих матеріалів, повинні бути виключені.

Тактичні, техніко-криміналістичні і психологічні основи цієї слідчої дії досить повно розроблені і широко висвітлені в криміналістичній літературі. Тому ми зупинимося лише на його організаційно-тактичних особливостях.

Як загальні *завдання* огляду місця події для всіх типових ситуацій по даній категорії кримінальних правопорушень, можна назвати: встановлення предмету (об'єкту), що піддався злочинній дії (тіло померлого, надмогильна споруда будівля і ін.), його характеристика; кому належить; у відношенні якого місця поховання здійснено, хто в ньому похований, хто за ним доглядає і т.д.; встановлення способу вчинення кримінального правопорушення і характерних слідів; з'ясування, що змінилося на місці події після вчинення кримінального правопорушення і в результаті яких дій; встановлення (хоч би імовірно) кількості осіб і конкретного наміру злочинців (як правило, інформацію про це дає співвідношення безпосереднього предмету злочинного посягання із способом його здійснення і характерними слідами, залишеними на ньому); визначення (хоч би імовірно) мотиву вчинення кримінального правопорушення; встановлення обставин можливого приховування, інсценування; визначення характеру, об'єму і вартості пошкодженого, викраденого майна (якщо є інформація про корисливий мотив), а також обставин, підтверджуючих даний факт; визначення (хоч би імовірно) осіб, яким кримінальним правопорушенням завдано матеріальну шкоду; здійснення заходів, пов'язаних із запобіганням наслідків вчиненню кримінального правопорушення (якщо предметом злочинного посягання було тіло померлого і є інформація про можливість розповсюдження якого-небудь захворювання і тому подібне); встановлення причин і умов, сприяючих вчиненню даного кримінального правопорушення, і деякі інші.

Не менш важливим і складним в тактиці огляду місця події по даній категорії кримінальних правопорушень є правильне визначення меж території огляду і об'єктів на ній. Значна, як правило, протяжність місця події, «розкиданість» слідів, що відносяться до наслідків кримінального правопорушення, істотно ускладнюють рішення даної задачі.

Часто злочинці, діючи в групі, ушкоджують не одне надмогильну споруду, а декілька і в різних місцях кладовища. Тому не завжди відразу відомо, де, скільки і що пошкоджено, зруйновано, знищено. Як показує практика, інформація про шкоду, заподіяну кримінальним правопорушенням, в подібних випадках, на момент огляду місця події поступає до слідчого не вся і не відразу.

Таким чином, виходячи з конкретної характеристики місця події, часто належить ухвалювати рішення про огляд всієї території місця поховання, меморіалу. Проте як визначити, чи піддалися об'єкти злочинному впливу або вони опинилися у такому стані після тривалого часу без належного догляду?

Виходом з вказаної ситуації в окремих випадках є допит особи, що має інформацію про розташування і локалізацію слідів кримінального правопорушення на місцевості, проведення огляду за її участю. В ролі таких осіб зазвичай виступають представники адміністрації місця поховання, співробітники його охорони, особи, постраждалі від кримінального правопорушення.

Крім того, корисно використовувати план або карту кладовища, місця поховання і тому подібне. Огляд у такому разі набуває методичного та впорядкованого (планового і системного) характеру, а у суб'єкта розслідування з'являється реальна можливість проведення первинного огляду місця події в повному об'ємі і «в один прийом».

Практика показує, що «скупчення» слідів в основному спостерігається навколо конкретного місця поховання, пам'ятника.

Кожен такий «вузол» підлягає детальному огляду. При цьому загальний огляд всієї території можна проводити фронтальним способом. У разі виявлення явних слідів кримінального правопорушення огляд належить проводити ексцентричним способом (від центру до периферії по спіралі, що розгортається). Межею такого огляду найчастіше є обгороджена територія, на якій розташовано місце поховання, пам'ятник тощо.

Разом з тим локалізація предметів і слідів часто може бути не тільки на основному об'єкті, але і на прилеглий до нього території.

Нерідко місце події, наприклад кладовище, займаючи велику територію, граничить з дорогами, лісною місцевістю, полем, які, у свою чергу, можуть бути місцями: пересування злочинців до обгородженої території до вчинення кримінального правопорушення; тимчасового заховання викрадених частин конструкцій надмогильної споруди; збору співучасників для обговорення своїх задумів, спільного проведення дозвілля; вживання ними спиртних напоїв безпосередньо перед вчиненням даного кримінального правопорушення або, можливо, після.

Межі такого огляду необхідно розширити згідно з припущеннями, що є у суб'єкта розслідування, про цілі і мотиви діяння. Такою інформацією в певному об'ємі можуть володіти особи, що доглядають за місцем поховання і ін. У зв'язку з цим огляд місця події рекомендується проводити за їх безпосередньою участю.

Якщо на момент огляду при порузі (наприклад, викраденні предметів, що знаходяться на тілі померлого) виникла ситуація, коли могила розрита, але тіло померлого знаходиться в ній, загальному огляду підлягають навколишня територія, могила і тіло померлого (останки) без витягання його (їх) звідти. При цьому фіксується поза трупа, розташування його в могилі, в труні, труни в могилі. Особлива увага приділяється фіксації слідів руйнування надмогильної споруди, самої могили і труни.

У динамічній (детальній) стадії робочого етапу огляду тіло померлого, труна витягуються (у проведенні ексгумації як самостійної слідчої дії в даному випадку необхідності немає) і оглядаються за допомогою фахівця в галузі судової медицини.

Якщо ж є інформація про те, що після скоєння кримінального правопорушення тіло померлого (останки) були знову зариті в могилу, оглядається як безпосереднє місце поховання, так і навколишня територія. Хід і результати огляду оформляються протоколом огляду місця події.

Список використаних джерел:

1. Горб Н. Наруга над могилою: економіко – правові проблеми / Н. Горб // Підприємництво, господарство і право. – 2002. – № 5. – С. 76 – 78.
2. Горб Н.О. актуальні проблеми попередження злочинів, передбачених ст. 297 КК України / Н.О. Горб // Актуальні проблеми кримінального і кримінально-процесуального законодавства та практики його застосування: збірник тез доповідей учасників регіонального круглого столу.

- м. Хмельницький, 21-22 лютого 2003р. – Хмельницький: ХІУП, 2003. – С.147 – 149.
3. Горб Н.О. наруга над могилою та суміжні склади злочинів: проблеми розмежування / Н.О. Горб // науковий вісник юридичної академії МВС України: збірник наукових праць. – Дніпропетровськ, 2003. – № 1. – С. 230 – 236.
  4. Горб Н. Термінологічні проблеми застосування ст. 297 КК України Н. Горб // Підприємництво, господарство і право. – 2003. – № 4. – с. 109 – 110.
  5. Закон України “Про захист суспільної моралі” від 20 листопада 2003 р. № 1296 // Голос України. – 2004. – 13 січ.
  6. Закон України “Про поховання та похоронну справу” від 10 липня 2003 р. № 1102 // Голос України. – 2003. – 4 верес.

Савуляк Роман Васильович

канд. юрид. наук, докторант кафедри історії держави, права та політико-правових учень, суддя судової палати з розгляду цивільних справ
*Львівський національний університет ім. Івана Франка,
Львівський апеляційний суд, Україна*

ОСОБЛИВОСТІ ПОШИРЕННЯ ПАТЕНТУ ПРО ШЛЮБ 1783 Р. НА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ У СКЛАДІ ГАБСБУРЗЬКОЇ МОНАРХІЇ

Укладенню в Габсбурзькій монархії за часів правління Йосифа II Йозефінського кодексу 1787 р., а точніше його першої частини про особове право («Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch» («Загальний цивільний кодекс»), чи «Josefinisches Gesetzbuch» («Йозефінський кодекс законів», чи «Йозефінська книга законів»)) [1] передувала видача імператором Патенту про шлюб (Ehepatent) від 16 січня 1783 р. (JGS 117/1783) [2]. Він містив 57 параграфів, положення яких невдовзі були здебільшого аналогічно відображені у третьому розділі «Про права подружжя» Йозефінського кодексу, котрий, щоправда, мав понад удвічі більший обсяг (126 параграфів). Автором Шлюбного патенту, як і творцем концепції нового шлюбного права Габсбурзької монархії в цілому, був керівник Законотворчої комісії (Gesetzgebungs kommission) Йоганн Бернгард Гортен [3, s. 267], який розробив також згаданий Кодекс.

Патент про шлюб від 16 січня 1783 р. вперше заявляв про повноваження держави законодавчо регламентувати вступ у шлюбні відносини та передавати виникаючі з цих відносин правові спори до суду світської юрисдикції, тобто фактично скасовував існуючу досі винятково церковну юрисдикцію у шлюбних справах на підставі канонічного права [4, s. 143]. Отож, у Патенті про шлюб вперше було формально закріплено відокремлення державного шлюбного права від церковного, оскільки у ньому шлюб розглядався як цивільний договір (контракт) (§ 1) [2]. Це фактично означало заміну церковного закону про шлюб здебільшого державним регулюванням шлюбних відносин [5, s. 241]; щоправда, Церква і надалі відала таїнством шлюбу [6, s. 82; 7, s. 527]. А саме, Йосиф II дотримувався принципу, згідно з яким шлюб слід вважати насамперед цивільним договором і лише в другу чергу таїнством Католицької церкви. Відтак, Патент про шлюб вплинув на відносини держави як до Католицької церкви, так і інших релігійних громад [8, s. 41], особливо єврейської, про що йтиметься нижче.

Окрему увагу слід звернути на особливості поширення Патенту про шлюб від 16 січня 1783 р. на західноукраїнських землях, а саме щодо галицького єврейства. Зауважимо, що доволі часто наукові пошуки дослідників історії австрійського права спрямовані саме на конфесійні аспекти у шлюбному праві Габсбурзької монархії, у т. ч. у Патенті про шлюб, а насамперед вони зосереджені на проблемі правового врегулювання шлюбів євреїв. Так, Кетрін Гьоссвайнер досліджуючи шлюбне право йозефінської епохи, зокрема Патент на шлюб та шлюбне законодавство для євреїв, приділяє особливу увагу його конфесійним положенням [8]. Магдалена Люсі також опрацьовує зміст йозефінського шлюбного законодавства, зосереджуючись на конфесійних моментах, у т. ч. розкриває проблему родинних шлюбів у австрійських євреїв наприкінці XVIII – у середині XIX ст. [9]. Відзначимо, що австрійський теолог Бруно Приметсхофер ще у 1967 р. видав працю про правову історію змішаних шлюбів упродовж 1781-1841 рр., в якій розглядав взаємовідносини Габсбурзької монархії і Церкви у питанні шлюбу, зокрема за правління

Йосифа II, акцентуючи на конфесійній проблематиці [10]. А особливо цікаво, що американська професорка юдаїки в університеті Меріленда (США) Рейчел Манекін, чії наукові інтереси сконцентровані на темі галицьких євреїв Габсбурзької монархії, теж вивчає йозефінське шлюбне законодавство у контексті єврейських релігійних звичаїв у статті «Закони Мойсея і Закони імператора: австрійське шлюбне законодавство та євреї Галичини» [11, р. 237-244]. А почесна професорка релігії у Коледжі Сміта (м. Нортгемптон у штаті Массачусетс), що є одним з найбільших жіночих коледжів у США, Лоїс Дубін, котра як учасник Програми юдаїки є автором низки досліджень з єврейської історії та думки XVIII-XIX ст., приділяючи особливу увагу гендерним проблемам та становищу жінки в єврейській історії, вивчає, зокрема, появу цивільного шлюбу та розлучення в Європі у XVIII ст., передусім у Габсбурзькій монархії, та його трансформаційний вплив на взаємовідносини євреїв і юдаїзму з державою, а також на єврейських жінок.

Р. Манекін відзначає, що галицьке єврейство в Габсбурзькій монархії (мається на увазі єврейство новоствореної у 1772 р. провінції Австрійської імперії – Королівства Галиції і Лодомерії, до складу котрого входили західноукраїнські етнічні землі (а саме, Галичина, а також Буковина, яка становила його округ з 1786 р. до 1849 р., а опісля була виділена в окремий коронний край монархії під назвою Герцогство Буковина) як Східна Галичина, та польські етнічні землі – як Західна Галичина; та яке в історичній науці отримало назву Галицького коронного краю. – *Примітка Р. С.*) тривалий час не могло засвоїти австрійські цивільно-правові норми, особливо про шлюб та розлучення. Відтак, велика кількість галицьких євреїв таємно одружувалися відповідно до єврейського законодавства, але всупереч австрійським законам, і австрійська влада, хоч і знала про проблему, мало як могла їй протидіяти. Діти в таких шлюбах носили прізвище матері і за австрійським законодавством вважалися позашлюбними [11, р. 235]. Свідченням масштабу цієї проблеми було те, що галицьке єврейство більш ніж удвічі перевищувало усе єврейське населення Габсбурзької монархії [11, р. 236].

Тому Йосиф II мав на меті врегулювати проблему єврейських шлюбно-сімейних відносин, котрі ґрунтувалися на іудейському праві. Отож, після майже дворічних дискусій про регламентування єврейських шлюбів і розлучень після проголошення Патенту про шлюб від 16 січня 1783 р. він постановив у рішенні від 4 квітня 1785 р. застосувати усі його положення і щодо євреїв, обґрунтовуючи це тим, що цей закон торкнувся шлюбу лише як цивільно-правового договору, залишаючи релігійні аспекти, які не перебувають під жодним контролем держави, духовенству, а тому повинен поширюватися на всіх однаково [11, р. 241]. Відтак, перше окреме рішення щодо євреїв Йосиф II прийняв 5 квітня 1785 р., проголошуючи, що євреї повинні одружуватися відповідно до Патенту про шлюб та передавати свої шлюбні спори на розгляд цивільного суду [12, s. 258-9]. А едикт Йосифа II про скасування рабинських судів від 27 травня 1785 р. фактично підпорядкував євреїв загальному цивільному праву, підтверджуючи цим, що Патент про шлюб має бути обов'язковим для них [13, s. 11-12].

І, врешті, Промульгаційний патент від 3 травня 1786 р. (JGS 543/1786) [14] оголосив, що всі положення Патенту про шлюб застосовуються також і до євреїв, попри їхні прохання щодо непоширення його на них, щоправда із певними особливостями (зокрема, їм було дозволено шлюб між певними родичами згідно з іудейським законодавством) [11, р. 242]. 8 червня 1786 р. цей Промульгаційний патент було оприлюднено окремо для Галичини [11, р. 243].

Відтак, на євреїв як Габсбурзької монархії в цілому, так і Галицького коронного краю зокрема було поширено положення Патенту про шлюб від 16 січня 1783 р. передусім щодо взаємної згоди сторін і на укладення шлюбу, і на розлучення. А крім того, Патент не увів реєстрацію шлюбу державною посадовою особою, а вимагав попереднього оголошення духовенством у церкві упродовж трьох неділь про плановане вінчання, проведення

релігійного обряду та церковну реєстрацію всіх шлюбів [11, р. 238]. Відповідно, євреїв повинен був одружувати рабин, а повідомлення про майбутній шлюб потрібно було оголошувати в синагозі упродовж трьох субот поспіль; а також шлюб мав бути належним чином зареєстрований рабином згідно з § 35 Патенту [4].

Звернемо увагу, що згадувана вище Л. Дубін відзначає роль Шлюбного патенту 1783 р. для єврейської громади, а головню емансипації єврейських жінок, у Габсбурзькій монархії. Американська дослідниця наводить приклад розлучення Рахелі Моршене з Трієста, котра в 1796 р. стала однією з перших єврейських жінок, які отримали цивільне розлучення в християнській Європі, узгодивши положення Патенту про шлюб та Галахи (збірна назва традиційного іудейського права, сукупності законів та установлень юдаїзму, що регламентують релігійне, сімейне та суспільне життя євреїв-іудеїв. – *Примітка Р. С.*), відповідно, про цивільне та релігійне розлучення. А саме, її розлучення відбулося внаслідок переконливого доведення нею смертельної небезпеки, яку становило венеричне захворювання її чоловіка; що, як зауважує Л. Дубін, відображало погляди епохи Просвітництва та природного права на шлюб і здоров'я. А надалі цей правовий прецедент посприяв переговорам між єврейськими лідерами та державними чиновниками щодо розлучної юрисдикції і процедури, а також більшому простору для ініціативи єврейських жінок у розлученні, ніж це традиційно дозволялося єврейським законом і звичаєм [15, р. 65].

Отож, можемо констатувати, що, попри спершу велике небажання єврейства Габсбурзької монархії щодо поширення на них положень Патенту про шлюб від 16 січня 1783 р., цей Патент врешті мав дуже позитивний вплив на забезпечення як їхніх шлюбно-сімейних прав, так і в цілому рівноправності.

Список використаних джерел:

1. Josephinisches Gesetzbuch (JGS 591). Faksimile des. Joseph des Zweyten, Römischen Kaisers, Gesetze und Verfassungen im Justitz-Fache. Jahrgang von 1785 bis 1786. Zweyte Fortsetzung (1786). Justizgesetzsammlung. ALEX – Historische Rechts- und Gesetzestexte Online. Wien: Kaiserlich-königliche Hof- und Staats-Serarial-Druckerei, 1817. S. 71-130. URL: <https://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?apm=0&aid=jgs&datum=10030003&zoom=2&seite=00000071&ues=on&x=16&y=9>.
2. Ehe patent vom 16ten Januar 1783 (JGS 117). Faksimile des. Joseph des Zweyten, Römischen Kaisers, Gesetze und Verfassungen im Justitz-Fache. 1780-1784: Gesetzestexte. Justizgesetzsammlung. ALEX – Historische Rechts- und Gesetzestexte Online. Wien: Kaiserlich-königliche Hof- und Staats-Serarial-Druckerei, 1817. S. 192-203. URL: <https://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=jgs&datum=1001&page=214&size=45>.
3. Mühlsteiger Johannes. Der Geist des josephinischen Eherechtes. Forschungen zur Kirchengeschichte Österreichs / hgg. von Ferdinand Maas. Wien; München: Herold-Verlag, 1967. Band 5 (zugleich: Habilitationsschrift. Innsbruck, 1967).
4. Harrasowsky Philipp Harras Ritter. Geschichte der Codification des österreichischen Civilrechtes. Wien: G. J. Manz'schen Buchhandlung, 1868. XII, 167 s. URL: <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=hvd.32044056941719&view=1up&se>.
5. Kleinheyder Gerd. Wandlungen der elterlichen Gewalt zwischen dem 16 und 19 Jahrhundert, dargestellt am Beispiel des elterlichen Ehekonsensrechts. Festschrift für Günther Beitzke zum 70. Geburtstag am 26 April 1979 / hrsg. von Otto Sandrock. Berlin, New York: Walter De Gruyter, 1979.
6. Michel Adalbert Theodor. Beiträge zur Geschichte des österreichischen Eherechtes. I. Heft. Maria Theresia – Franz I. (1740-1835). Graz: Universitätsbuch handlung von Leuschner & Lubensky, 1870. 95 s. URL: https://books.googleusercontent.com/books/content?req=AKW5QadviBvs7Uegy9MRo_mcfawty_ykPZl1q89wsi0TpDvFQvXKsF6eQguGJnLpQDCEjASe5AKY542zPeYjnHa3hNsp6MMN4MtPg9Z1Gtvrzg1CGcSaAVPekM7gihQzn1jRymBm2gXtTv986TOZ4XxtW6Gx4YkfkXETOm8b0ocPLjqWEvKkH_7xbRM-Kj00UTI8pQBdVdCBI_E4meHSY7IWG_cS0vp14La3J4o6W2mw6AwlDOPxYGq3EWGRDMJ8pEk4AkfWHkKOp4A5zGnJj6_K3V5d6vUIQ7rStzqMMchPw9_f4k_azc0.

7. Pribram Alfred F. Einleitung. Urkunden und Akten zur Geschichte der Juden in Wien. Erste Abteilung, allgemeiner Teil 1526-1847 (1849). 2 Bd. Wien und Leipzig, 1918. Bd. 1.
8. Gössweiner Kathrin. Die konfessionellen Aspekte des Josephinischen Eherechts: Diplomarbeit / Zur Erlangung des akademischen Grades einer Magistra der Rechtswissenschaften an der Karl-Franzens-Universität Graz; eingereicht bei Ao.Univ.-Prof. Dr.iur. Helmut Gebhardt am Institut für Österreichische Rechtsgeschichte und Europäische Rechtsentwicklung. Graz, 2014. URL: <https://unipub.uni-graz.at/obvugrhs/content/titleinfo/243200/full.pdf>.
9. Lucy Magdalena. Verwandtenehen im österreichischen Judentum. Wien, 1782 bis 1848. Ein Quellenstudium: Diplomarbeit / Zur Erlangung des akademischen Grades einer Magistra der Philosophie (Mag. phil.). Wien, 2011.
10. Primetshofer Bruno. Rechtsgeschichte der gemischten Ehen in Österreich und Ungarn (1781-1841). Ein Beitrag zur Geschichte der Beziehungen zwischen Kirche und Staat. Wien: Herder, 1967. 184 s.
11. Manekin Rachel. The Laws of Moses and the Laws of the Emperor: Austrian Marriage Legislation and the Jews of Galicia. Polin: Studies in Polish Jewry. 2021. Vol. 33. P. 235-260. URL: https://www.academia.edu/44921833/Rachel_Manekin_The_Laws_of_Moses_and_the_Laws_of_the_Emperor_Austrian_Marriage_Legislation_and_the_Jews_of_Galicia_Polin_Studies_in_Polish_Jewry_vol_33_2021_235_260.
12. Hock von C., Bidermann I. Der österreichische Staatsrath (1760-1848). Vienna, 1879.
13. Stoger M. Darstellung der gesetzlichen Verfassung der galizischen Judenschaft. 2 vols. Lemberg, 1833.
14. Ehe patent vom 3ten Mai 1783 (JGS 543). Faksimile des. Joseph des Zweyten, Römischen Kaisers, Gesetze und Verfassungen im Justiz-Fache. Jahrgang von 1785 bis 1786. 2 Forts. (1786). Justizgesetzsammlung. ALEX – Historische Rechts- und Gesetzestexte Online. Wien: Kaiserlich-königliche Hof- und Staats-Serarial-Druckerei, 1817. S. 42-43. URL: <https://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=jgs&datum=1003&page=48&size=45>.
15. Dubin Lois C. Jewish Women, Marriage Law, and Emancipation: A Civil Divorce in Late-Eighteenth-Century Trieste. New Series. Vol. 13. No. 2 (Winter, 2007). P. 65-92. URL: <https://www.jstor.org/stable/4467766>.

Колот Наталія Миколаївна

Прокурор, аспірантка кафедри кримінального процесу
*Зміївський відділ Чугуївської окружної прокуратури Харківської області,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Україна*

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ОБЧИСЛЕННЯ СТРОКІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Строк досудового розслідування – це визначений кримінальним процесуальним законодавством період часу, протягом якого слідчий (дізнавач) має провести досудове розслідування і передати обвинувальний акт до суду або закрити кримінальне провадження.

Такі строки, у відповідності до вимог статті 28 Кримінального процесуального кодексу (КПК) України, повинні бути розумними. Так, під час кримінального провадження кожна процесуальна дія або процесуальне рішення повинні бути виконані або прийняті в розумні строки. Розумними вважаються строки, що є об'єктивно необхідними для виконання процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень. Розумні строки не можуть перевищувати передбачених КПК України строків виконання окремих процесуальних дій або прийняття окремих процесуальних рішень. Проведення досудового розслідування у розумні строки забезпечує прокурор, слідчий суддя (в частині строків розгляду питань, віднесених до його компетенції), а судового провадження – суд.

Однією з загальних засад кримінального провадження є доступ до правосуддя та обов'язковість судових рішень.

Відповідно до ст.21 КПК України, кожному гарантується право на справедливий розгляд та вирішення справи в розумні строки незалежним і неупередженим судом, створеним на підставі закону.

Статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (ЄКПЛ) гарантується право людини і громадянина на справедливий суд. У цьому аспекті найбільш розповсюдженим порушенням у справах проти України, що констатує Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ), є порушення права на розгляд судом справи протягом розумного строку.

З аналізу практики ЄСПЛ щодо тлумачення положення «розумний строк» вбачається, що строк, який можна визначити розумним, не може бути однаковим для всіх справ, і поняття «розумний строк» є оціночним, тобто таким, що визначається у кожному конкретному випадку з огляду на сукупність усіх обставин вчинення і розслідування злочину (злочинів). Визначення розумного строку досудового слідства та судового розгляду залежить від багатьох чинників, включаючи обсяг і складність справи, кількість слідчих дій, число потерпілих та свідків, необхідність проведення експертиз та отримання висновків тощо.

Строк досудового розслідування обчислюється з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань до дня звернення до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності або до дня ухвалення рішення про закриття кримінального провадження.

Загальний строк досудового розслідування з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань до дня повідомлення особі про підозру не може перевищувати (ч. 2 ст. 219 КПК України):

- 1) дванадцять місяців – у кримінальному провадженні щодо нетяжкого злочину;
- 2) вісімнадцять місяців – у кримінальному провадженні щодо тяжкого або особливо тяжкого злочину.

Необхідно зазначити, що законодавцем при визначенні загальних строків досудового розслідування залишено поза увагою строки розслідування у кримінальних проступках, тобто у категорії справ про найменш тяжкі кримінальні правопорушення такі строки взагалі не передбачені. На сьогодні у практиці складається парадоксальна ситуація, що кримінальні провадження, зареєстровані за фактом скоєних кримінальних проступків, можливо розслідувати без будь-яких обмежень строків.

У ч. 2 ст. 298 гл. 25 КПК «Особливості досудового розслідування кримінальних проступків» встановлено правило про те, що досудове розслідування кримінальних проступків (дізнання) здійснюється згідно із загальними правилами досудового розслідування, передбаченими цим Кодексом, з урахуванням положень цієї глави. [1].

Тобто КПК України не визначає строк дізнання для кримінальних проступків з моменту внесення відповідних відомостей до ЄРДР.

Разом з тим кримінальні проступки за ст. 12 КК України є найменш суспільно небезпечними діяннями. На наступному щаблі градації за суспільною небезпекою - нетяжкі злочини.

У ч. 2 ст. 219 КПК України визначено строк досудового розслідування для нетяжких, тяжких та особливо тяжких злочинів.

З огляду на те, що кримінальні проступки є менш суспільно небезпечними діяннями порівняно з нетяжкими злочинами, строк їх розслідування не повинен бути більшим, ніж для нетяжких злочинів.

Вказана позиція відображена у Постанові Верховного Суду від 06.06.2023 справа №461/9707/21 (провадження №51-3012км22) [3].

Так, суд першої інстанції ухвалою, яку апеляційний суд залишив без змін, кримінальне провадження про вчинення проступку закриття, посилаючись на п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК України (закриття кримінального провадження, якщо після повідомлення особі про підозру закінчився строк досудового розслідування, визначений ст. 219 КПК, крім випадку повідомлення особі про підозру у вчиненні тяжкого чи особливо тяжкого злочину проти життя та здоров'я особи).

У касаційній скарзі сторона обвинувачення стверджувала, що в КПК України передбачено строки дізнання для кримінальних проступків після повідомлення особі про підозру, а не до цього моменту, а тому вважала, що закриття кримінального провадження на підставі п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК є неправильним.

Касаційний кримінальний суд у складі Верховного Суду не погодився з такими доводами сторони обвинувачення.

Із вказаною позицією Верховного Суду я повністю не погоджуюся так, як порядок кримінального провадження на території України визначається лише кримінальним процесуальним законодавством України.

Кримінальне процесуальне законодавство України складається з відповідних положень Конституції України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, цього Кодексу та інших законів України.

Зміни до кримінального процесуального законодавства України можуть вноситися виключно законами про внесення змін до цього Кодексу та/або до законодавства про кримінальну відповідальність, та/або до законодавства України про адміністративні правопорушення.

На даний час будь-які зміни до КПК України щодо визначення строку досудового розслідування у кримінальних проступках законодавцем не вносилися тому на даний час вказане питання на законодавчому рівні неврегульовано?!

Чи необхідно у Кримінальному процесуальному Кодексі України визначати строки досудового розслідування у кримінальних проступках з моменту внесення відомостей до

ЄРДР до моменту повідомлення про підозру??!!

На мою думку, звичайно, що так!!

Для прикладу звернімося до рішення, ухваленого ЄСПЛ 15 липня 2010 року у справі «Буряга проти України», за яким провадження (враховуючи усі три інстанції) тривало понад п'ять років і сім місяців. Показовим є те, що Суд, хоча і визнав, що з огляду на кількість підсудних та висунутих обвинувачень справа, яка розглядається, є досить складною, однак з огляду на низку випадків відкладення судового розгляду та повернення справи на дорозслідування для виправлення процесуальних помилок дійшов висновку про те, що тривалість цього провадження була надмірною і вийшла за межі розумного строку [2].

В зв'язку з вищевикладеним, вважаю за необхідне внести зміни до статті 219 Кримінального процесуального кодексу України і викласти її в наступній редакції: « строк досудового розслідування з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань або винесення постанови про початок досудового розслідування у порядку, встановленому статтею 615 цього Кодексу, до дня повідомлення особі про підозру становить дванадцять місяців – у кримінальному провадженні щодо кримінального проступку.

Ще однією проблемою в правозастосовчій практиці є те, що положення частини восьмої ст.615 КПК України у чинній редакції не поширюються на кримінальні провадження, досудове розслідування в яких розпочато після введення в Україні воєнного стану. Відповідно строк досудового розслідування у таких провадженнях визначається на підставі п.2 ч.2 ст.219 КПК України та становить 18 місяців щодо тяжких або особливо тяжких злочинів та 12 місяців у кримінальних провадженнях щодо нетяжких злочинів.

Оскільки на теперішній час ч.8 ст.615 КПК України діє в редакції Закону України від 14.04.2022 №2201-ІХ, строк досудового розслідування у кримінальних провадженнях, в яких жодній особі не повідомлено про підозру, може бути продовжений у порядку, визначеному ст.ст.219, 294 КПК України.

В зв'язку з вищевикладеним, вважаю за необхідне внести зміни до ч.8 ст.615 КПК України, яку викласти в наступній редакції: «У кримінальних провадженнях, в яких жодній особі не було повідомлено про підозру на дату введення воєнного стану та у кримінальних провадженнях, які були розпочаті після введення воєнного стану, та в яких жодній особі не було повідомлено про підозру, строк від зазначеної дати до дати припинення чи скасування воєнного стану не зараховується до загальних строків, передбачених статтею 219 цього Кодексу.

Війна змінила життя кожного українця, не минули ці зміни і кримінальний процес. Ані суди, ані правоохоронні органи не були готові до роботи в таких умовах, більше того, саме законодавство не дозволяло налагодити роботу в умовах складних воєнних реалій. Відтак, з метою наближення кримінально-процесуальної діяльності до воєнних реалій, були прийняті низка законів, що спрямовані на регламентацію питань кримінального провадження в умовах воєнного стану та на даний час виникла необхідність у прийнятті ще інших Законів.

Список використаних джерел:

1. Кримінально-процесуальний кодекс України [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради - 2013. - №13 – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
2. Рішення Європейського суду з прав людини [Електронний ресурс] // <https://minjust.gov.ua/m/rishennya-schodo-ukraini-vineseni-evropeyskim-sudom-z-prav-lyudini>.
3. Постанова Верховного Суду від 06.06.2023 справа №461/9707/21 (провадження №51-3012км22) // https://verdictum.ligazakon.net/document/111431127?utm_source=jurliga.ligazakon.ua&utm_medium=news&utm_content=jl03.

Рекотов Петро Валентинович

канд. юрид. наук, доцент, доцент кафедри інформаційної економіки, підприємництва та фінансів

*Інженерний навчально-науковий інститут ім. Ю.М. Потебні
Запорізького національного університету, Україна*

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ

На сьогоднішній день дотримання правил у сфері інтелектуальної власності є одним з важливих показників розвитку суспільства. Проблеми формування правової охорони у сфері інтелектуальної власності в Україні, їх значення, обумовлюється важливістю даного аспекту у зв'язку з широким використанням у цивільному обороті творів науки, літератури та мистецтва, об'єктів суміжних, патентних та інших виняткових прав і, відтак прирівнюється до відносин у галузі матеріального виробництва, які були донедавна єдиною сферою цивільно-правового регулювання.

Цивільний кодекс України містить наступне визначення права інтелектуальної власності – «це право особи на результат інтелектуальної, творчої діяльності або на інший об'єкт права інтелектуальної власності, визначений цим Кодексом та іншим законом»¹ Під охороною прав інтелектуальної власності розуміють встановлення системи правових норм, що регулюють відносини з приводу створення і використання об'єктів інтелектуальної власності².

Виокремлення проблем у сфері правової охорони інтелектуальної власності, принаймні за останні два десятиліття, дозволяє говорити про такі з них.

Вдосконалення системи охорони прав інтелектуальної власності у нашій державі з наближенням до стандартів, визначених конвенціями ВОІВ та нормами ЄС. Щонайменше це стосується сфер нових комунікацій та мережі Інтернет³. Вирішення питання щодо «інтелектуальної спадщини» ЄСРР. Недостатність економічного стимулювання комерціалізації запатентованих науково-технічних досягнень⁴.

Розширення обізнаності громадян у існуючих правових механізмах захисту прав інтелектуальної власності⁵. Високий рівень порушень у цій сфері.

Необхідність нарощення ефективності законодавства, здолання правового нігілізму громадян. Окрім того, низький прожитковий рівень населення, що знаходиться у більшості своїй за межею бідності, призводить до споживання підробленої продукції, виготовленої без дотримання законодавчих вимог.

---

¹ Цивільний кодекс України : від 16 січня 2003 року № 435-IV / вебсайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.

² Ходаківський С. І. Інтелектуальна власність: економіко-правові аспекти : підручник / С. І. Ходаківський, В. П. Якобчук, І. Л. Литвинчук. 3-тє вид., перероб. та допов. Київ : Центр учбової літератури, 2017. С. 160.

³ Костюк В.В. Кримінологічна характеристика злочинності у сфері інтелектуальної власності: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2019. С. 229.

⁴ Сиденко В. Охорона інтелектуальної власності в Україні: проблеми і рішення. URL: <http://www.zn.ua/3000/3050/32785/2>.

⁵ Кравченко І. О., Кузнєцова Ю. В. Актуальні питання правової охорони інтелектуальної власності в Україні в умовах сталого розвитку. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/278219/273025>

Вихолощення науково-технічного кадрового потенціалу, незатребуваність суспільством і, як наслідок, витік його за кордон. Слабкість освітньої політики, спрямованої на підвищення обізнаності в інтелектуальній сфері⁶ та ін.

Отже, на сьогодні Україна має цілий ряд проблем, що заважають підвищенню результатів інтелектуальної діяльності і їх вирішення значною мірою пов'язане з забезпеченням правової охорони інтелектуальної власності в державі та має співпадати з вектором сучасних світових тенденцій.

---

⁶ Ткачов М. М. Дослідження проблем правової охорони інтелектуальної власності в Україні / М. М. Ткачов // *Вісник НТУ «ХПІ» (економічні науки) : зб. наук. пр.* Харків : НТУ «ХПІ», 2023. № 22. С. 13.

Рудик Петро Андрійович
доктор сторичних наук, професор
Україна

УГОДА ПРО ПАРТНЕРСТВО І СПІВРОБІТНИЦТВО МІЖ УКРАЇНОЮ І ЄВРОПЕЙСЬКИМИ СПІВТОВАРИСТВАМИ ТА ЇХ ДЕРЖАВАМИ- ЧЛЕНАМИ 1994 РОКУ – ОРІЄНТИР ДЛЯ НАБЛИЖЕННЯ УКРАЇНИ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Про власні наміри укласти угоду з Європейськими Співтовариствами вперше Україна офіційно заявила у Постанові Верховної Ради України «Про основні напрями зовнішньої політики України» від 2 липня 1993 року. Уже тоді зазначалося, що з «метою підтримання стабільних відносин з Європейськими Співтовариствами Україна укладе з ними Угоду про партнерство і співробітництво, реалізація якої стане першим етапом просування до асоційованого, а згодом—до повного її членства у цій організації» [1]. І вона реалізувала свій намір. 16 червня 1994 року Україна першою серед колишніх республік СРСР уклала Угоду про партнерство та співробітництво (надалі Угода або УПС) з Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами, котра була ратифікована Верховною Радою України 10 листопада 1994 року та набула чинності 1 березня 1998 року після її ратифікації всіма державами-членами Європейського Співтовариства. В УПС викладалися взаємні зобов'язання. Основою партнерства були зобов'язання Співтовариства і його держав-членів та України зміцнювати політичні та економічні свободи. Початковий період Угоди визначався десятьма роками з можливістю продовження її дії(ст.101 угоди). УПС визначала і підтримувала бажання України встановити тісне співробітництво з Європейськими інститутами; визнавала, що підтримка незалежності, суверенітету і територіальної цілісності України сприятиме зміцненню миру і стабільності в регіоні Центральної та Східної Європи і на європейському континенті в цілому.

Згідно статті 1 Угоди **цілями зазначеного партнерства** визначалися: забезпечення у відповідних рамках політичного діалогу між Співтовариством і його державами-членами та Україною, котрий мав сприяти розвитку тісних політичних відносин між ними; сприяння розвитку торгівлі, інвестицій і гармонійних економічних відносин між ними, що мало прискорювати їхній сталий розвиток; створення основ взаємовигідного економічного, соціального, фінансового, цивільного, науково-технічного і культурного співробітництва; підтримка зусиль України по зміцненню демократії та розвитку її економіки і завершенню переходу до ринкової економіки тощо [2].

Сторони стверджували, що **поважання демократичних принципів та прав людини, принципів ринкової економіки** є основою їхніх внутрішньої і зовнішньої політики та становлять істотний елемент партнерства й Угоди. Вони виступали за те, щоб нові незалежні держави, котрі з'явилися в результаті розпаду СРСР підтримували і розвивали співробітництво між собою відповідно до принципів Хельсінкського заключного акта, міжнародного права та в дусі добросусідських відносин, враховуючи при цьому бажання України підтримувати стосунки співробітництва з іншими незалежними державами. З подальшим просуванням України по шляху економічних реформ Сторони зобов'язалися розглянути доповнення розділу III і статті 49 Угоди з метою створення зони вільної торгівлі

між ними, проте лише шляхом укладання угоди між Сторонами згідно з їхніми відповідними процедурами. А з огляду на зміну обставин, і, зокрема, у зв'язку із приєднанням України до Генеральної угоди з тарифів і торгівлі (ГАТТ) УПС передбачалося можливе внесення доповнень до будь-якої частини Угоди. При цьому зазначалося, що перший такий розгляд міг відбутися через три роки за таких обставин: або після набуття чинності Угодою, або коли Україна стане Договірною Стороною ГАТТ (ст.2,3,4,5 угоди).

Угодою Співтовариство та Україна встановили між собою **регулярний політичний діалог**. Для нього мали створюватися спеціальні процедури та механізми, застосовуватися різні форми роботи: зустрічі на рівні старших посадових осіб (представників обох сторін); контакти у двосторонній і багатосторонній галузях (ООН, зустрічі НБСЄ тощо); парламентський рівень; обмін регулярно інформацією з питань політичного співробітництва в Європі; будь-які інші заходи, що сприяли зміцненню та розвитку політичного діалогу. Все це мало зміцнювати зближення України із Співтовариством і демократичними державами, сприяти встановленню нових форм співробітництва, економічному зближенню, зближенню позицій з міжнародних питань, зміцненню стабільності і безпеки в Європі, додержанню принципів демократії, поваги і сприяння правам людини, в тому числі правам національних меншин. Водночас передбачалося, що у разі необхідності Сторони могли проводити між собою консультації на найвищому політичному рівні. На міністерському рівні такий діалог мав здійснюватися в рамках Ради з питань співробітництва згідно положень статті 85 УПС, а в інших випадках за взаємною згодою, включаючи зустрічі з Трійкою Союзу (Франція, Німеччина та Італія). На парламентському рівні політичний діалог мав здійснюватися в рамках Комітету з парламентського співробітництва, котрий мав бути створений згідно із статтею 90 УПС і мав стати форумом для обговорення або вирішення значимих проблем членами парламенту України та Європейського парламенту. Такі заходи мали сприяти підвищенню **інтенсивності політичних відносин між Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами й Україною** (ст.6,7,8,9,85,90 угоди).

В Угоді викладені основні положення, що мали сприяти **розвитку торговельно-економічних відносин** між Україною та державами ЄС. Євросоюз й Україна мали надавати один одному режим найбільшого сприяння у торгівлі товарами згідно з пунктом 1 статті 1 ГАТТ, котра (торгівля) мала здійснюватися між сторонами за ринковими цінами при цьому без застосування в Україні певних пільг. Зокрема, конкретно фіксувався перелік положень пункту 1 статті 1 ГАТТ не застосування пільг (п.1,2 ст.10). Проте передбачалися для України деякі можливості: більш вільний доступ на єдиний ринок ЄС української продукції з врахуванням інтересів кожної із сторін та розв'язання їх інтересів шляхом консультацій; здійснення заходів стосовно поступового наближення системи державного регулювання в Україні до вимог Євросоюзу; можливість створення зони вільної торгівлі з ЄС в Україні тощо. Сторони закріпили положення, що мали позитивно впливати на підприємницьку діяльність та інвестиції, транскордонні послуги, проти обмежень конкуренції, що не сприяли торгівлі між Співтовариством і Україною (ст.49 та ін. угоди).

Для зміцнення і розвитку економічних зв'язків Співтовариство та Україна мали **вступити в економічне співробітництво**, котре мало сприяти процесу економічних і соціальних реформ, перебудові економічної системи в Україні, відродженню і сталому розвитку України. Цьому мали бути підпорядковані політичні та інші заходи. Вони мали визначатися вимогами сталого та гармонійного соціального розвитку і в повній мірі враховувати екологічні аспекти. (п.1,2 ст. 52 угоди).

Положення УПС чітко визначали пріоритетні сфери співробітництва: промислова кооперація, заохочення та захист інвестицій, державні поставки, наука і техніка, зближення політики стандартизації в гірничо-видобувній та сировинній галузях, аграрно-промисловий комплекс і сільське господарство, освіта та навчання, охорона довкілля, енергетика,

космос, цивільна ядерна галузь, транспорт, телекомунікації, валютна політика, фінансові послуги, «відмивання» грошей, регіональний розвиток, соціальна кооперація, туризм, мале та середнє підприємництво, засоби інформації та зв'язку, захист прав споживачів, митна справа, співробітництво в галузі статистики, економіка та боротьба з наркотичним бізнесом тощо (п.3,4,5,6 ст.52 угоди). Перед Україною ставилося конкретне завдання: продовжити удосконалювати захист прав на інтелектуальну власність і впродовж п'яти років після набуття чинності УПС довести рівень їх захисту до аналогічно існуючого в Співтоваристві та приєднатися до багатосторонніх конвенцій про права на інтелектуальну власність згідно вимог Євросоюзу (п.1, 2 ст. 50 угоди). Співтовариство та Україна зобов'язувалися сприяти, заохочувати та допомагати розвитку культурного співробітництва (ст.80 угоди). Особлива увага мала приділятися заходам співробітництва між незалежними державами та іншими сусідніми країнами для стимулювання гармонійного розвитку регіону.

Для розвитку співробітництва у цих та інших сферах створювалися відповідні органи: Рада з питань співробітництва, Комітет з питань співробітництва між Україною та ЄС, відповідні підкомітети та Комітет парламентського співробітництва, котрі мали сприяти і стежити за виконанням положень УПС. Україна і Співтовариство мали вживати будь-яких загальних або спеціальних заходів, необхідних для виконання своїх зобов'язань та досягнення цілей, визначених Угодою (п.1ст.102 угоди).

Висновки. Отже, УПС в умовах після проголошення незалежності України в 1991 році став першим спільним базовим юридичним актом, котрий започаткував партнерство між Європейськими Співтовариствами і їх державами-членами та Україною, визначив правовий механізм їх двостороннього співробітництва. Євросоюз та Україна визначили основні принципи внутрішньої та зовнішньої політики, шляхи і форми встановлення регулярного політичного діалогу, можливості сприяння розвитку торговельно-економічних відносин між Україною та країнами ЄС на принципах лібералізації, котрі містить Генеральна угода по тарифах і торгівлі. Реалізація положень Угоди потребує окремого дослідження.

Список використаних джерел:

1. Про Основні напрями зовнішньої політики України (Постанова Верховної Ради України). № 3360-ХІІ.(1993) Вилучено з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3360-12#Text>.
2. Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами (Закон України). № 237/94-ВР. (1994). Вилучено з https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_012#Text.

Кутєпов Максим Юрійович

кандидат юридичних наук, науковий співробітник відділу
дослідження проблем кримінально-виконавчого права

*Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка
В.В.Сташиса Національної академії правових наук України, м. Харків, Україна*

УМОВИ ТРИМАННЯ ЗАСУДЖЕНИХ В РІЗНИХ КРАЇНАХ. ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Особливе значення в умовах реформування та розвитку пенітенціарної системи України, займають питання щодо дотримання в установах виконання покарань законності і правопорядку, а також забезпечення відповідного рівня проведення соціально-виховної та психологічної роботи, що у взаємодії спрямовані на кінцеву мету санкції - виправлення і ресоціалізації засуджених.

На сучасному етапі розвитку вітчизняної юриспруденції актуальність проведення порівняльного аналізу у сфері кримінально-виконавчого права зумовлена стрімкими процесами реформування кримінально-виконавчої системи України і вдосконалення кримінально-виконавчого законодавства, зокрема в частині адаптації правового статусу засудженого до європейських стандартів.

У різних країнах використовуються різні терміни для позначення місць утримання під вартою, в яких знаходяться особи, які очікують суду, вже засуджені або розділені за принципом різного ступеня строгості режиму утримання. Наприклад, в США місця, в яких утримуються особи, які очікують суду нижчої інстанції або ті, хто вже був засуджений до короткострокового ув'язнення, зазвичай позначаються словом "в'язниця"; місця тримання засуджених злочинців зазвичай називають "виправними установами".

Для більшості європейських країн майже обов'язковим приписом стало підпорядкування пенітенціарних установ міністерствам юстиції: Англія, Бельгія, Греція, Італія, Польща, Фінляндія, Франція, Чехія, Швеція та ін. Установи виконання покарань в Україні також підпорядковані Міністерству юстиції.

Мінімальні стандартні правила поведінки з ув'язненими (далі – Правила) є одним із найповніших міжнародних документів, що визначають засади поведінки з особами, позбавленими волі, і здобули величезний авторитет і значущість для кримінально-виконавчого права всіх без винятку держав, що їх ратифікували.

Незважаючи на низку спільних рис кримінально-виконавчих систем у різних країнах, які закріплені міжнародними правилами та стандартами, кожна держава все ж має певні особливості організації та забезпечення виконання судових рішень, пов'язаних з ізоляцією особи від суспільства.

В Англії було запроваджено тюремну систему, яка отримала в подальшому назву англійської прогресивної системи відбування покарання. Одним із головних засобів виправлення засудженої особи мала стати її праця, у якій був би зацікавлений сам засуджений (в'язням нараховувалися бали або марки, що давали пільги).

У Великобританії в 1999 році прийнятті Тюремні правила, які регулюють загальні питання відбування покарання ув'язненими, такі як робота, освіта, права й обов'язки, релігійні обряди і т. п. Тюремні правила, незважаючи на більш розгорнутий опис прав і обов'язків ув'язнених і працівників в'язниць, не є вичерпним документом [3, ст. 195].

Регіональні установи Норвегії несуть відповідальність за виконання покарань у межах регіону, а також забезпечують комплексне використання ресурсів і тісну співпрацю з іншими регіонами. У кожному з п'яти виправних регіонів є наглядова рада, яка в кінці

кожного року подає в регіон річний звіт про пробації й роботу в кожній із в'язниць. Крім того, у Норвегії, порівняно з Україною, відрізняється й суб'єкт прийняття рішення про звільнення особи від відбування покарання умовно-достроково. Якщо в Україні прийняття остаточного рішення є прерогативою суду, то в Норвегії, як установлено дослідниками, таке рішення приймає директор тюрми [1, ст. 84].

Тюремна служба Польщі підпорядкована Міністру юстиції та має свою власну організаційну структуру. Нагляд за законністю й дотриманням правил виконання покарання в вигляді позбавлення волі, арешту, утримання під вартою здійснюється пенітенціарним суддею, який має право без обмежень входити в будь-який час у місця, де утримуються особи позбавлені волі.

Умови тримання засуджених в Німеччині досить вільні порівняно з умовами тримання засуджених у вітчизняних установах виконання покарання. Якщо засуджений відбув 18 місяців покарання, то йому надається право на відпустку, а якщо це довічно засуджена особа, то йому право на відпустку надається після закінчення 10 років відбутого строку. Велике значення надається відправленню в тюрмах релігійних обрядів, на які не існує обмежень. Для підтримання відповідного режиму тримання передбачена система заходів дисциплінарного впливу на засуджених, заходів заохочення, спеціальних заходів безпеки [2, ст. 241].

Отже, для сучасної України характерна тенденція до поступового узгодження кримінально-виконавчого законодавства, що сприяє якісному виконанню судових рішень установами виконання покарань із дотриманням норм міжнародного права. Дослідження діяльності зарубіжних пенітенціарних систем є необхідною умовою для впровадження позитивного пенітенціарного досвіду іноземних держав у вітчизняну практику. Однак під час запозичення досвіду зарубіжних країн щодо організації та забезпечення виконання судових рішень установами виконання покарань варто враховувати проблеми та специфіку економічного й соціального розвитку України, історичний досвід та особливості розвитку й функціонування вітчизняної кримінально-виконавчої системи.

Список використаних джерел:

1. Пузирьов М. С. (2017) Порівняльний аналіз застосування прогресивної системи виконання покарання у вигляді позбавлення волі на певний строк в Україні та Норвегії. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція (26), 82-85. Вилучено з: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_jur_2017_26_22.
2. Муравйов К. (2017) Досвід Німеччини та Франції щодо реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань та можливості його використання в Україні. Підприємництво, господарство і право. (2), 240-244. Вилучено з: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pgip_2017_2_47.
3. Муравйов К. (2017) Досвід США та Великобританії щодо реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань та можливості його використання в Україні. Підприємництво, господарство і право. (1), 193-197. Вилучено з: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pgip_2017_1_37.

Войтенко Олександр Олександрович

Аспірант

Приватний вищий навчальний заклад «Європейський університет», Україна

ХАРАКТЕРНІ ОЗНАКИ ОСОБИ, ЩО ВЧИНЯЄ КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ «ВВЕДЕННЯ В ОМАНУ СУД АБО ІНШИЙ УПОВНОВАЖЕНИЙ ОРГАН»

Криміналістичне розуміння особи, яка вчиняє кримінальне правопорушення, не обмежується визначенням певних ознак визначеного кола осіб, тому що воно також комплексно розглядає моральний і духовний світ у взаємодії з соціальними та індивідуальними життєвими обставинами, які в кінцевому рахунку впливають на прийняття особою рішення щодо вчинення суспільно небезпечного діяння. Особа, яка вводить в оману суд або інший уповноважений орган, своїми діями свідомо протидіє правосуддю у встановленні істини в кримінальному судочинстві, саме тому ми вважаємо вивчення особливостей таких осіб важливим та дієвим задля своєчасного виявлення обману і виробленню лінії поведінки, що допоможе досягти цілей правосуддя.

Особа злочинця як об'єкт криміналістичного дослідження нерозривно пов'язана з подією злочину. В криміналістичній характеристиці значна увага приділяється вивченню різних її аспектів. Однак буде неправильним звужувати поняття особи злочинця та представляти його лише як один з елементів криміналістичної характеристики. Криміналістичне вивчення особи злочинця являє собою один з випадків дослідження та пізнання людини, а також різноманітних аспектів її діяльності. Людина в даному випадку розглядається як особливий носій суттєвих і відносно стійких якостей, які закономірно сформувалися під дією різноманітних обставин соціального середовища, в якому вона перебуває [1, с. 120]. Варто також погодитися з думкою К. Калюги стосовно того, що традиційно криміналістика вивчає особу злочинця з різних позицій: як елемент криміналістичної характеристики злочину; об'єкт і суб'єкт тактичної взаємодії під час розслідування злочинів; поведінку злочинця під час вчинення злочину (механізм і спосіб вчинення), який містить органічно взаємопов'язані елементи внутрішньої (психічної) та зовнішньої (фізичної) діяльності [2, с. 249]. Спробуємо визначити ті характерні ознаки, які притаманні особам, що вчиняють правопорушення «Введення в оману суд або інший уповноважений орган».

Відповідно до ст. 384 Кримінального кодексу України, суб'єктом кримінального правопорушення, передбаченого цією статтею, є особа, яка має спеціальний статус: свідок, потерпілий, експерт або перекладач. Крім того, суб'єктом цього кримінального правопорушення може бути особа, яка подала завідомо недостовірні або підроблені докази чи завідомо неправдивий звіт оцінювача про оцінку майна. За загальним правилом, це є фізична осудна особа віком від 16 років. Досліджуючи характерні риси особи злочинця, слід додати, що в юридичній літературі висловлюються різні погляди щодо їх кількості та змісту. Зміст особи злочинця як елемента криміналістичної характеристики полягає у дослідженні людини як певної системи, властивості та ознаки якої знаходять відображення у навколишньому середовищі та використовуються під час розслідування. Крім того, наявність спеціального суб'єкту свідчить про те, що особа, яка вчиняє таке правопорушення, має специфічні ознаки, тобто повинна мати певний процесуальний

статус.

Вивчення архівних кримінальних проваджень по цій категорії справ свідчить про те, що чоловіки вчиняють аналізований злочин в 3 рази частіше за жінок, більше половини таких осіб не одружені та не мають неповнолітніх дітей на утриманні. Переважають особи, які на момент вчинення кримінального правопорушення не мали постійного місця роботи. Демографічні та соціальні ознаки осіб, які вчинили кримінальне правопорушення «Введення в оману суд або інший уповноважений орган», дозволяють уявити приблизний портрет цього злочинця, маючи на увазі так би мовити «зовнішні ознаки». Однак з метою підвищення ефективності виявлення та розслідування вказаних кримінальних правопорушень варто також дослідити «внутрішні ознаки» таких осіб, тобто ті моральні та психологічні якості, які сприяють злочинній діяльності, а саме – надання неправдивих показань.

Цікавим в цьому аспекті є дослідження Дженіфер Вендемія. Вона запропонувала кілька теорій щодо емоційного стану особи на момент ситуацій, пов'язаних із наданням особою неправдивих відомостей. Її дослідження ґрунтується на результатах вивчення мозкових процесів в такі періоди. Так, вона вважає, що процес надання завідомо неправдивих відомостей пов'язаний зі зміною в активності механізмів уваги або зі зміною навантаження на механізми пам'яті, або вирішенням конфлікту, що виникає між процесами сприйняття і пам'яті. Зміна уваги полягає, перш за все, в його перемиканні на фактори можливої загрози. Наприклад, гучний шум повертає нашу увагу тому, що він може становити загрозу. Аналогічно питання, на які людина збирається відповісти неправду, залучають її підвищену увагу, оскільки пов'язані з загрозою можливого викриття брехні. Проголошення неправди завжди є набагато складнішою діяльністю, ніж проголошення правди [3, с. 90]. Загальноприйняті підходи до аналізу психологічного стану особи, яка надає неправдиву інформацію, свідчать про наявність трьох основних типів емоцій у таких осіб: це страх, вина та емоційний підйом. Ці три емоції можуть проявлятися в різних ступенях в залежності від психологічного стану особи, яка надає неправдиві відомості.

Також важливим питанням є дослідження невербальних ознак у поведінці особи, яка повідомляє неправдиву інформацію. Характерна і найвідоміша ознака брехні – блукаючий погляд або очі, відведені в сторону під час прямого запитання. Але, як слушно зазначає В. Ревенко, таке цілком можливо, якщо особа потрапила в незнайоме оточення, спілкується з тим, кого бачить вперше, або просто хвилюється. Аллан Піз, один з найвідоміших фахівців у сфері невербалики, запропонував власний набір жестів, що означають, що людина надає неправдиві відомості або щось приховує. Наприклад, це:

- прикривати рот рукою. Підсвідомо людина це робить, щоб не сказати зайвого. Причому жест може мати різні варіанти: відкрите прикривання рота рукою, пальці лише злегка обводять лінію губ, особа доторкається до рота лише злегка помітним рухом;

- торкатися до носа. Як правило, це дуже швидкий і легкий рух, в чомусь більш витончений варіант прикривання рота рукою. Безумовно, людина може й просто почухати ніс, але якщо цей жест повторюється, слід задуматися;

- смикати вухо. Відтягувати мочку вуха кілька разів, погладжувати за вухом, потирати вушну раковину кінчиком пальця. На думку Аллана Піза, всі ці варіанти – еквіваленти дитячого жесту: дитина закриває обидва вуха, щоб не слухати, як його лають за брехню та ін. [4].

Таким чином, характерні ознаки осіб, які вчиняють кримінальне правопорушення «Введення в оману суд або інший уповноважений орган», можна розділити умовно на «зовнішні» та «внутрішні». Звичайно, за «зовнішніми» ознаками, тобто за соціально-демографічними рисами неможливо виділити осіб, які найімовірніше будуть надавати неправдиві відомості. Тому вкрай важливим є дослідження психологічних та емоційних

ознак цих осіб. На допомогу приходять чисельні дослідження вітчизняних та зарубіжних науковців у галузі психологічної науки. Серед іншого, це є яскравим прикладом міждисциплінарного зв'язку.

Список використаних джерел:

1. Дрозд В. Г. Особа злочинця при криміналістичній характеристиці злочину щодо заподіяння тяжких тілесних ушкоджень. Митна справа. 2013. № 4 (88). Частина 2. Книга 1. С. 120 – 124.
2. Калюга К. Історія виникнення криміналістичного поняття особи злочинця. Підприємництво, господарство і право. 2016. № 12. С. 249-253.
3. Вендемя Дж. Детекция лжи. Polygraph. 2003. 32 (2). С. 97–106.
4. Ревенко В. С. Невербальне спілкування: як розпізнати ознаки брехні. URL: <http://conferences.vntu.edu.ua/index.php/all-hum/all-hum-2016/paper/view/701>.

SECTION 8.

FIRE AND CIVIL SAFETY

Поліванов Олександр Геннадійович

викладач кафедри інженерної та аварійно рятувальної техніки
Національний університет цивільного захисту України, Україна

МОДЕЛЮВАННЯ ТРАЄКТОРІЇ ДОСТАВКИ ВОГНЕГАСНОЇ РЕЧОВИНИ ДО БАГАТОПОВЕРХОВИХ БУДІВЛЬ

Наведено спосіб розрахунку траєкторії доставки контейнера з вогнегасною речовиною до багатоповерхових будівель, де виникла пожежа. При цьому у якості засобу доставки використовується імпульсний вогнегасник Тайфун-10, який перероблено у пневматичну гармату для можливості дискретної доставки вогнегасних речовин. За основу розрахунків обираються розв'язки диференціальних рівнянь. Мають враховуватися такі параметри: початкова швидкість і кут вильоту контейнера, маса і радіус (сферичного) контейнера, значення щільності повітря.

Одержані результати доцільно покласти в основу тактики гасіння пожеж у багатоповерхових будинках. Вона повинна характеризуватися оперативністю прибуття пожежно-рятувальних підрозділів, незалежністю від стану під'їзних шляхів до будівлі, а також існування перепон безпосередньо на подвір'ї перед будинком. Все це дозволить запобігти поширенню пожежі згідно правила «перших хвилин пожежі», та як найшвидшої (навіть - оптимальної за часом) доставки вогнегасних речовин до осередку пожежі [1]. Особливо це актуально при гасінні пожеж під час воєнного стану.

Для визначення траєкторій доставки до верхніх поверхів будівлі контейнера з вогнегасною речовиною було залучено відомі з диференціальні рівняння, реалізовані у середовищі математичного пакету Maple. Ці співвідношення пов'язують між собою параметри, характерних для належності точок $M(x, y)$ шуканої траєкторії.

v - швидкість вильоту контейнера (м/сек);

α - кут вильоту контейнера відносно горизонту (рад);

m - маса контейнера (кг);

g - прискорення земного тяжіння (м/сек²);

r - радіус сферичного контейнера (м);

C_f - коефіцієнт опору форми контейнера (парусність);

ρ - значення щільності повітря;

S - характерна площа опору контейнера (м²).

Доповненням до цих результатів стануть одержані залежності для опису пари «кутів досяжності».

$$\arctg \alpha = \arctg \frac{v^2 \pm \sqrt{v^4 - g(gx^2 + 2v^2y)}}{gx} \quad (1)$$

Вираз (1) визначає пару кутів вильоту контейнера, які забезпечують перетин

настільної і навісної траєкторій в наперед заданій точці (у вікні будівлі необхідного поверху).

Було складено `maple` – програму побудови цих двох траєкторій за умови, що задана висота H поверху і відстань L від імпульсного вогнегасника до стіни.

На рис.1 наведено результат побудови траєкторій з параметрами:

$$v_0=20; m=0.145; r=0.069; H=18; C_f=0.01; rho=1.2; S=Pi*r^2; L=4.$$

Траєкторії перетинаються біля вікна шостого поверху (відстань до стіни $L=4$).

На рис.2 наведено результат побудови траєкторій з параметрами:

$$v_0=23; m=0.145; r=0.069; H=24; C_f=0.01; rho=1.2; S=Pi*r^2; L=8.$$

Траєкторії перетинаються біля вікна восьмого поверху (відстань до стіни $L=8$).

На рис.3 наведено результат побудови траєкторій з параметрами:

$$v_0=20; m=0.145; r=0.069; H=18; C_f=0.01; rho=1.2; S=Pi*r^2; L=10.$$

Траєкторії перетинаються біля вікна восьмого поверху (відстань до стіни $L=10$).

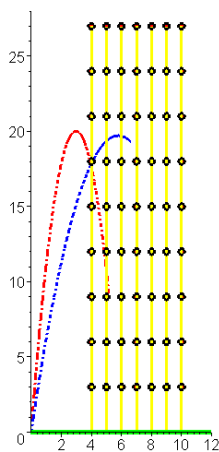

Рис. 1. Варіант №1

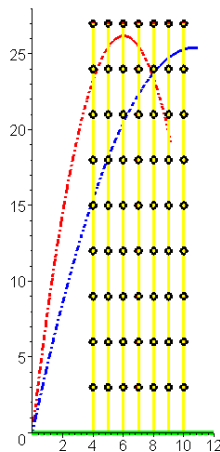

Рис. 2. Варіант №2

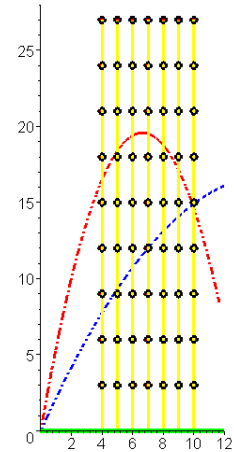

Рис. 3. Варіант №3

Для зручності використання результатів на практиці їх можна представити у вигляді таблиці, де кути вильоту контейнера поставлені у залежність від номеру поверху. Таблицю можна побудувати з використанням формули (1) за допомогою `maple` – програми:

```
for i from 2 to 9 do
  H := 3*i;
  ug1[i]:=arctan((v0^2 - sqrt(v0^4-g*(g*L^2 + 2*H*v0^2)))/(g*L));
  ug2[i]:=arctan((v0^2 + sqrt(v0^4-g*(g*L^2 + 2*H*v0^2)))/(g*L));
  et[i]:=H/3;
end do;
matrix([[et[2], ug1[2], ug2[2]],[et[3], ug1[3], ug2[3]],
        [et[4], ug1[4], ug2[4]],[et[5], ug1[5], ug2[5]],
        [et[6], ug1[6], ug2[6]],[et[7], ug1[7], ug2[7]],
        [et[8], ug1[8], ug2[8]],[et[9], ug1[9], ug2[9]]]);
```

Для варіанту №3 таблиця має вигляд, зображений на рис. 4. В першому стовпці зображено номери поверхів. Для обраної швидкості вильоту контейнера з пневматичної гармати деякі поверхи можуть бути недосяжними. Такі поверхи в таблиці позначені нулями.

2	0.6755787997	1.435637027
3	0.8755961882	1.428015241
4	1.028845096	1.418009282
5	1.150144632	1.403445418
6	1.259167917	1.375326233
7	0	0
8	0	0
9	0	0

Рис. 4. Таблиця значень кутів, відповідних номеру поверху на відстані від будівлі $L=10$

Планується зарання сформувати необхідну кількість таблиць, відповідних відстаням L , і помістити їх у смартфон. Тоді необхідні значення кутів будуть завжди доступні (наприклад, при тренуваннях).

В даній роботі вважалося, що траєкторії доставки контейнера розташовані в площині, перпендикулярної площині фасаду будівлі. Тому в подальшому планується усунути таке припущення.

Висновок: Одержані результати є корисними і важливими, адже вони дозволяють започаткувати нову тактику гасіння пожеж у багатоповерхових будівлях. Для її реалізації, крім одержаних в даній статті результатів, необхідне нове пневматичне обладнання. До того ж, для прицільної доставки вогнегасних речовин в осередок пожежі імпульсний вогнегасник повинен забезпечуватись засобами лазерного прицілювання, вимірювання кутів та дальноміром.

Список використаних джерел:

1. Довідник керівника гасіння пожежі / За загальною редакцією Кропивницького В.С. – К.: ТОВ "Літера-Друк", 2016. – 320 с.

SECTION 9.

AGRICULTURAL SCIENCES AND FOODSTUFFS

НАУКОВО-ДОСЛІДНА ГРУПА:

Чугрій Ганна Анатоліївна

доктор філософії з агрономії, зав. відділом технологій
виробництва сільськогосподарської продукції

Донецька державна сільськогосподарська дослідна станція НААН, Україна

Вінюков Олександр Олександрович

д-р. с.-г. наук, старший дослідник, директор

Донецька державна сільськогосподарська дослідна станція НААН, Україна

Бондарева Ольга Браунівна

канд. техн. наук, старший науковий співробітник, учений секретар

Донецька державна сільськогосподарська дослідна станція НААН, Україна

Скнипа Надія Леонідівна

молодший науковий співробітник

Донецька державна сільськогосподарська дослідна станція НААН, Україна

ВПЛИВ МІНЕРАЛЬНОГО ТА ОРГАНІЧНОГО ЖИВЛЕННЯ НА БІОМЕТРИЧНІ ПОКАЗНИКИ ТА ВРОЖАЙНІСТЬ ЯЧМЕНЮ ЯРОГО ПРИ ВИКОРИСТАННІ МІКРОБНИХ ПРЕПАРАТІВ ТА РЕГУЛЯТОРІВ РОСТУ

Анотація. Досліджувалась ефективність мікробних препаратів та регуляторів росту при вирощуванні ячменю ярого на фоні мінерального та органічного живлення. На мінеральному фоні живлення найвищий показник продуктивності рослин ячменю ярого забезпечив варіант з інокуляцією насіння сумішшю препаратів Мікрогумін та Байкал – 3,6 т/га (прибавка склала 0,3 т/га або 9,1 % до контролю), при обробці посівів у фазі куціння виділився варіант з використанням препарату Біоритм забезпечивши врожайність 3,3 т/га. На органічному фоні живлення найвища врожайність зерна була отримана при інокуляції насіння препаратом Мікрогумін та обприскуванні посівів препаратом Екостимул – 3,0 т/га (прибавка склала 0,5 т/га або 20,0 % до контролю).

Ключові слова: ячмінь ярий, фон живлення, мікробні препарати, регулятори росту, біометричні показники, показники структури врожаю, урожайність.

Останнім часом проблема вирощування екологічно безпечної сільськогосподарської рослинної продукції разом з підвищенням врожайності набула значної актуальності [1]. Її вирішення сприятиме зростанню рівня здоров'я населення та якості життя в цілому і тому має суттєвий соціальний ефект.

Вирішення цієї проблеми можливе шляхом розробки нових та удосконалення існуючих елементів технологій вирощування зернових культур, в тому числі й за рахунок застосування біологічних препаратів, мікродобрив та мікробіологічних препаратів, які

здатні регулювати процеси життєдіяльності рослин та ґрунтової мікрофлори [2–4].

До екологічно безпечних засобів технологій вирощування зернових колосових культур належить використання біологічних препаратів, які застосовуються як при обробці насіння, так і при догляді за посівами. Це дозволяє не тільки зберегти високу продуктивність, але й сприяє підвищенню якісних показників зерна [5, 6].

Метою досліджень було вивчення дії мікробних препаратів та регуляторів росту на біометричні показники та врожайність ячменю ярого на фоні мінерального та органічного живлення.

Дослідження виконувались у польовій сівозміні Донецької державної сільськогосподарської дослідної станції НААН. Повторність у досліді 3-кратна. Розміщення ділянок – систематичне. Площа облікової ділянки становила 40 м².

Ґрунт – чорнозем звичайний мало гумусний важкосуглинковий. Вміст гумусу в орному шарі становить 4,5 %. Валовий вміст основних поживних речовин: N – 0,28-0,31 %, P₂O₅ – 0,16-0,18 %, K₂O – 1,8-2,0 %.

Технологія вирощування була загальноприйнятою для східної частини Північного Степу України, крім поставлених на вивчення питань та відповідає зональним і регіональним рекомендаціям.

Статистична оцінка виконана згідно методики польового досліді Б. А. Доспехова із застосуванням ППП «ОСГЕ».

На мінеральному фоні добрив, не залежно від варіанту, рослини ячменю ярого відзначились надмірним розвитком габітусу. Порівняно з органічним фоном живлення рослини були вищими в середньому на 8 см (табл. 1).

Таблиця 1

Біометричні показники рослин ячменю ярого сорту Бравий у фазі повної стиглості

Варіант досліді	Висота, см	Кількість стебел, шт./м ²		Коефіцієнт кущіння	
		Загал.	Прод.	Загал.	Прод.
Фон живлення N ₃₀ P ₃₀					
Мікрогумін (обробка насіння)	70	722	421	1,6	1,0
Мікрогумін + Байкал (обробка насіння)	70	681	515	1,6	1,2
Мікрогумін (обробка насіння) + Біоритм (фаза кущіння)	69	618	508	1,3	1,1
Мікрогумін (обробка насіння) + Екостимул (фаза кущіння)	70	550	501	1,2	1,1
Байкал (обробка насіння) + Біоритм (фаза кущіння)	69	634	475	1,5	1,1
Байкал (обробка насіння) + Екостимул (фаза кущіння)	66	584	497	1,3	1,2
Байкал (фаза кущіння)	66	774	515	1,1	1,1
Біоритм (фаза кущіння)	66	581	504	1,3	1,2
Екостимул (фаза кущіння)	66	576	467	1,3	1,1
Фон живлення Біогумус – 1000 кг/га					
Мікрогумін (обробка насіння)	62	640	389	1,3	0,8
Мікрогумін + Байкал (обробка насіння)	59	582	452	1,2	1,0
Мікрогумін (обробка насіння) + Біоритм (фаза кущіння)	58	578	454	1,2	1,0
Мікрогумін (обробка насіння) + Екостимул (фаза кущіння)	62	579	447	1,3	1,1
Байкал (обробка насіння) + Біоритм (фаза кущіння)	59	578	439	1,3	1,1
Байкал (обробка насіння) + Екостимул (фаза кущіння)	63	607	475	1,3	1,1
Байкал (фаза кущіння)	62	600	463	1,3	1,1
Біоритм (фаза кущіння)	59	564	456	1,2	1,1
Екостимул (фаза кущіння)	58	606	419	1,5	1,1

[авторська розробка]

На мінеральному фоні живлення найвищі коефіцієнти загального кушіння були на варіантах з обробкою насіння Мікрогуміном та при сумісній інокуляції насіння Мікрогуміном та Байкалом (1,6). Такий же показник забезпечило обприскування посівів в фазу кушіння препаратом Байкал. Кращі коефіцієнти продуктивного кушіння були отримані на варіантах, де застосовувалась інокуляція препаратом Байкал.

За органічного фону живлення суттєвої різниці за коефіцієнтами загального та продуктивного кушіння між варіантами не було відмічено.

Між фонами живлення істотної різниці також не було.

Фони живлення дещо по різному впливали на ефективність запропонованих варіантів формувати показники структури врожаю ячменю ярого (табл. 2). Так, на мінеральному фоні живлення найбільша довжина колосу була при інокуляції насіння препаратом Мікрогумін. Дещо поступався йому (на 0,07 см) варіант із сумісною обробкою насіння Мікрогуміном та Байкалом.

Таблиця 2

Показники структури врожаю ячменю ярого сорту Бравий

Варіант досліджу	Висота рослин, см	Коеф. прод. кущ.	Довжина колосу, см	Маса зерна в колосі, г	Кількість зерна в колосі, шт.	Маса 1000 зерен, г
Фон живлення N ₃₀ P ₃₀						
Мікрогумін (обробка насіння)	70	0,98	4,27	0,56	10,64	46,12
Мікрогумін + Байкал (обробка насіння)	70	1,19	4,2	0,49	10,92	41,99
Мікрогумін (обробка насіння) + Біоритм (фаза кушіння)	69	1,12	4,06	0,42	10,99	37,72
Мікрогумін (обробка насіння) + Екостимул (фаза кушіння)	70	1,12	3,99	0,42	10,71	35,69
Байкал (обробка насіння) + Біоритм (фаза кушіння)	67	1,12	3,99	0,42	10,64	38,21
Байкал (обробка насіння) + Екостимул (фаза кушіння)	66	1,19	4,06	0,49	10,85	41,92
Байкал (фаза кушіння)	66	1,05	3,78	0,42	10,22	38,77
Біоритм (фаза кушіння)	66	1,19	4,13	0,49	10,85	39,47
Екостимул (фаза кушіння)	66	1,05	3,92	0,42	10,43	37,79
Фон живлення Біогумус – 1000 кг/га						
Мікрогумін (обробка насіння)	62	0,84	3,99	0,49	10,08	41,36
Мікрогумін + Байкал (обробка насіння)	59	0,98	4,06	0,42	10,85	37,3
Мікрогумін (обробка насіння) + Біоритм (фаза кушіння)	57	0,98	4,13	0,49	10,99	38,84
Мікрогумін (обробка насіння) + Екостимул (фаза кушіння)	62	1,05	4,27	0,49	11,2	39,19
Байкал (обробка насіння) + Біоритм (фаза кушіння)	59	1,05	3,85	0,49	10,43	40,52
Байкал (обробка насіння) + Екостимул (фаза кушіння)	63	1,05	4,13	0,42	11,06	36,11
Байкал (фаза кушіння)	62	1,05	4,06	0,42	10,78	35,34
Біоритм (фаза кушіння)	59	1,05	4,34	0,42	11,2	35,69
Екостимул (фаза кушіння)	57	1,05	4,34	0,42	11,41	36,46

[авторська розробка]

Маса зерна з колосу також найбільшою була за використання цих варіантів. Найбільшу кількість зерен у колосі забезпечив варіант, де проводилась інокуляція насіння Мікрогуміном, а в фазу кушіння посіви обробляли препаратом Біоритм. Найбільша маса 1000 зерен була за інокуляції насіння Мікрогуміном. Жоден з інших варіантів на мінеральному фоні живлення не забезпечив масу 1000 зерен, яка б зрівнялася з попереднім

варіантом.

На органічному фоні живлення найкращими виявилися варіанти, де проводили обприскування посівів препаратами Біоритм та Екостимул у фазі кущіння. Так, довжина колосу на цьому варіантах була 4,34 см, маса зерна з колосу – 0,42 г, кількість зерен у колосі – 11,2 та 11,41 шт., відповідно.

Лише за показником маси 1000 зерен стабільно найкращим виявився варіант з інокуляцією насіння препаратом Мікрогумін.

Порівняння двох фонів живлення між собою говорить про істотну перевагу мінерального фону лише за показником маси 1000 зерен. За іншими показниками структури врожаю ячменю ярого результати були майже рівними.

Найбільш істотний прояв ефективності запропонованих варіантів відбився на врожайності зерна ячменю ярого (табл. 3).

Таблиця 3

Урожайність зерна ячменю ярого, 2021-2022 р.

Варіант дослідю	Урожайність, т/га	Прибавка	
		т/га	%
Фон живлення N ₃₀ P ₃₀			
Мікрогумін (обробка насіння)	3,3	-	-
Мікрогумін + Байкал (обробка насіння)	3,6	0,3	9,1
Мікрогумін (обробка насіння) + Біоритм (фаза кущіння)	3,2	-0,1	-3,03
Мікрогумін (обробка насіння) + Екостимул (фаза кущіння)	2,8	-0,5	-15,2
Байкал (обробка насіння) + Біоритм (фаза кущіння)	2,9	-0,4	-12,13
Байкал (обробка насіння) + Екостимул (фаза кущіння)	3,5	0,2	6,06
Байкал (фаза кущіння)	3,1	-0,2	-6,06
Біоритм (фаза кущіння)	3,3	0,0	0
Екостимул (фаза кущіння)	2,8	-0,5	-15,2
Фон живлення Біогумус – 1000 кг/га			
Мікрогумін (обробка насіння)	2,5	-	-
Мікрогумін + Байкал (обробка насіння)	2,7	0,2	8,0
Мікрогумін (обробка насіння) + Біоритм (фаза кущіння)	2,9	0,4	16,0
Мікрогумін (обробка насіння) + Екостимул (фаза кущіння)	3,0	0,5	20,0
Байкал (обробка насіння) + Біоритм (фаза кущіння)	2,9	0,4	16,0
Байкал (обробка насіння) + Екостимул (фаза кущіння)	2,8	0,3	12,0
Байкал (фаза кущіння)	2,6	0,1	4,0
Біоритм (фаза кущіння)	2,7	0,2	8,0
Екостимул (фаза кущіння)	2,6	0,1	4,0

[авторська розробка]

На мінеральному фоні живлення найвищий показник продуктивності рослин забезпечив варіант з інокуляцією насіння сумішшю препаратів Мікрогумін та Байкал – 3,6 т/га (прибавка склала 0,3 т/га або 9,1 % до контролю). Серед варіантів, де проводилась лише обробка посівів у фазі кущіння виділився варіант з використанням препарату Біоритм забезпечивши врожайність 3,3 т/га.

На органічному фоні живлення найвища врожайність зерна була отримана при інокуляції насіння препаратом Мікрогумін та обприскуванні посівів препаратом Екостимул – 3,0 т/га (прибавка склала 0,5 т/га або 20,0 % до контролю).

Порівняння двох фонів живлення демонструє перевагу мінерального фону, який забезпечив зростання рівня врожайності порівняно з органічним. Проте, ефективність препаратів, що вивчалась більше розкрилась на органічному фоні живлення.

Дослідженнями встановлено, що найкращі показники економічної ефективності вирощування ячменю ярого були отримані фоні живлення N₃₀P₃₀ при використанні препаратів Мікрогумін + Байкал (обробка насіння) – 33,8%, а на фоні живлення

Біогумус-1000 кг/га найбільша рентабельність була при використанні препаратів Мікрогумін (обробка насіння) + Екостимул (фаза кущіння), яка склала 12,4%.

Висновки. На мінеральному фоні живлення найвищий показник продуктивності рослин ячменю ярого забезпечив варіант з інокуляцією насіння сумішшю препаратів Мікрогумін та Байкал – 3,6 т/га (прибавка склала 0,3 т/га або 9,1 % до контролю). Серед варіантів, де проводилась лише обробка посівів у фазі кущіння, виділився варіант з використанням препарату Біоритм забезпечивши врожайність 3,3 т/га.

На органічному фоні живлення найвища врожайність зерна була отримана при інокуляції насіння препаратом Мікрогумін та обприскуванні посівів препаратом Екостимул – 3,0 т/га (прибавка склала 0,5 т/га або 20,0 % до контролю).

Список використаних джерел:

1. Вінюков, О. О., Бондарева, О. Б., Коноваленко, Л. І., & Коробова, О. М. (2018). Науково-методичні засади отримання якісної і екологічно безпечної рослинницької продукції в умовах промислового регіону. Київ: Голден Арт Принт.
2. Патика В. П. (1994). Проблеми і перспектива використання мікробіологічних препаратів. Вісник аграрної науки, (11), 96–101.
3. Найдьонова, О. Є. (2015). Застосування гумінового препарату «Humin plus» в органічному землеробстві. Вісник ХНАУ, (2), 39–50.
4. Волкогон, В. В., Гусев, О. В., & Волкогон, К. І. (2005). Особливості азотного живлення ячменю при застосуванні нового біологічного препарату мікрогуміну. Живлення рослин: теорія і практика. К.: Логос.
5. Шерстобоева, О. В. (2004). Роль мікробіологічних препаратів у підвищенні продуктивності рослин екологічно безпечними засобами. Физиология и биохимия культурных растений, 36 (3), 229–235.
6. Василенко, М. Г., Стадник, А. П., Душко, П. М., Драга, М. В., Кічігіна, О. О. & Зацарінна, Ю. О. (2018). Урожайність і якість насіння сільськогосподарських культур за дії регуляторів росту рослин. Агроекологічний журнал, (1), 96-101. DOI:10.33730/2077-4893.1.2018.161350.

Власюк Володимир Павлович

Канд. с.-г. наук, доцент, доцент кафедри лісівництва, лісових культур та таксації лісу
Поліський національний університет, Україна

Поліщук Олег Євгенійович

Канд. с.-г. наук, доцент, доцент кафедри лісівництва, лісових культур та таксації лісу
Поліський національний університет, Україна

Талах Євгеній Сергійович

здобувач вищої освіти факультету лісового господарства та екології
Поліський національний університет, Україна

ЕКОЛОГО-ЛІСІВНИЧІ АСПЕКТИ ЛІСОВІДНОВНОГО ПРОЦЕСУ

Продуктивність лісових насаджень, їх господарська цінність та ступінь виконання ними корисних екологічних функцій залежать від їх життєстійкості, яка, у свою чергу, залежить у найбільшій мірі від способу ведення лісового господарства загалом, і процесу лісовідновлення зокрема.

Створення і вирощування лісових насаджень штучного походження повинно базуватися на теоретичних положеннях еколого-лісівничих засад, відповідно до яких, природні деревостани, як і лісові культури, слід розглядати як сукупність лісової рослинності та інших компонентів лісу і навколишнього середовища загалом [1].

Основним компонентом лісового біогеоценозу являється деревостан. У зв'язку з цим, формування складу насаджень, визначення схем змішування лісових культур і розміщення деревних порід на лісокультурній площі має основне значення у процесі проектування майбутніх лісових культур. Виходячи із еколого-лісівничих засад лісовідтворення, підбір як головних, так і другорядних та супутніх деревних порід потрібно здійснювати відповідно до біолого-екологічних властивостей деревних видів рослин та лісової типології із урахуванням форми і складу корінних деревостанів, лісорослинних умов та лісокультурного районування [1, 2]. Крім того, деревні породи для створення лісових культур потрібно підбирати із урахуванням цільового призначення майбутніх деревостанів. Під час підбору складу насаджень слід ураховувати і можливість пошкодження лісових культур дикими звірами [3]. У випадку відтворення корінних деревостанів до складу лісових культур недопустимо вводити деревні види, які не властиві таким деревостанам. Особливо це стосується інтродукованих та адвентивних видів деревних порід.

Під час створення лісових культур, у абсолютній більшості випадків, навіть не дивлячись на цільове призначення насаджень, слід надавати перевагу змішаним насадженням, адже, як відомо, такі лісові ділянки володіють досить високими показниками біологічної стійкості. Змішані насадження, на відміну від чистих, є суттєво стійкішими до ураження як хворобами, так і шкідливими комахами-ентомофагами [4, 5].

Чисті за складом насадження доцільно створювати лише у випадку закладання лісових промислових плантацій з метою отримання деревини спеціального призначення. Створення зазначених насаджень можливе лише у багатих лісорослинних умовах із підбором деревних порід, які за своїми еколого-біологічними особливостями чітко відповідають умовам місцезростання.

Відповідно до еколого-лісівничих засад, лісовідновлення у процесі створення лісових культур найдоцільніше, у більшості випадків, застосовувати деревно-тіньово-чагарниковий тип змішування деревних порід. Це пов'язано з тим, що даний тип

змішування найкраще відповідає екології лісових ценозів та у значній мірі сприяє стійкості лісових екосистем. Крім того, використання зазначеного типу змішування покращує міжвидову взаємодію між деревними рослинами у насаджені.

Окрім формування складу лісових насаджень у процесі лісовідтворення, не менш важливе значення має і густина лісових культур. Встановлюючи зазначений показник потрібно враховувати біологічні особливості деревних порід, лісорослинні умови лісокультурної ділянки, її категорію, а також метод лісовідновлення і вид та вік садивного або посівного матеріалу.

Заниження початкової густоти лісових культур у процесі лісовідтворення негативно впливає на швидкість відновлення природних ознак лісового ценозу та своєчасне формування екологічної рівноваги між окремими деревними породами та іншими компонентами лісу. Також низька початкова густина, особливо головної породи, не сприяє зайняттю нею панівного положення у процесі формування деревостану, що особливо чітко проявляється у віці молодняків. Зазначена обставина може призвести до формування лісових насаджень із перевагою у їх складі супутніх і другорядних деревних порід, що досить негативно позначиться на господарській цінності насаджень.

Отже, з метою вирощування високопродуктивних, біологічно стійких та господарсько-цінних деревних насаджень, необхідно врахувати значну кількість обставин щодо підбору, формування складу та густоти лісових культур ще на стадії їх проектування.

Список використаних джерел:

1. Маурер, В. М. & Колодій, Ю. О. (2005). Лісовідновлення на засадах екологічно орієнтованого лісівництва як основа біологічної стійкості лісів. Науковий вісник НАУ. Серія: Захист лісу, (83), 52–59.
2. Бабенко, В. В. & Киричок, Л. С. (1999). Природне поновлення сосни звичайної у свіжих суборах. Науковий вісник НАУ, (17), 325–327.
3. Власюк, В. П. Пошкодження лісових культур мисливськими тваринами: причини і наслідки. Sectoral research XXI: characteristics and features: collection of scientific papers «SCIENTIA» with Proceedings of the III International Scientific and Theoretical Conference (Vol. 2, pp. 39–40). April 22, 2022, Chicago, USA: European Scientific Platform.
4. Андреєва, О. Ю., Житова, О. П., Мартинчук, І. В., Власюк, В. П. & Стегняк, В. Д. (2019) Біотичні чинники ослаблення дубових насаджень Житомирської області. Лісівництво і агролісомеліорація, (135), 174–183.
5. Вишневський, А. В., Власюк, В. П., Швець, М. В. & Турко, В. М. (2022) Ураження насаджень сосни звичайної збудником кореневої губки у Житомирському Поліссі. Вісник Малинського фахового коледжу, (1), 37–48.

SECTION 10.

GENERAL MECHANICS AND MECHANICAL ENGINEERING

Derhach Tetiana Oleksandrivna

dr. sc. (tech.), head res.

Pridneprovs'ka State Acad. of Civil Engineering and Architecture, Dnipro, Ukraine

Sukhomlin Georgy Dmytrovych

dr. sc. (tech.), head res.

Pridneprovs'ka State Acad. of Civil Engineering and Architecture, Dnipro, Ukraine

Sukhomlyn Dmytro Andriyovych

Cand. Sc. (Chem.), Assoc. Prof.

*State Higher Education Institution Ukrainian State Chemical Engineering University,
Dnipro, Ukraine*

PHYSICAL-CHEMICAL, MECHANICAL AND OPERATIONAL TESTS OF OIL AND GAS PIPES OF INCREASED CORROSION RESISTANCE

Introduction. One of the main reasons for the failure of pipes and other equipment operated in the oil and gas industry is metal corrosion caused by the presence of heterogeneous liquid and corrosively active components in formation waters and well products that surround them: chlorides, carbon dioxide, hydrogen sulfide [1–3]. Corrosion significantly shortens the useful life of equipment, leads to accidents in oil and gas industries, causes significant economic losses and pollutes the environment [1–5]. The most susceptible to corrosion are pump-compressor pipes (PCP), because they are in the most difficult conditions during operation. At the same time, the vast majority of destruction occurs along the thread [1, 5]. Therefore, the reliability and durability of equipment at oil and gas fields is determined by the rational choice of structural materials and pipe manufacturing technologies.

The literature analysis shows that, depending on the aggressiveness of the environment in the well, it is economically feasible to use pipes of increased and high corrosion resistance, made of low-alloy steels containing up to 2% Cr, of stainless high-chromium, chromium-nickel, and chromium-nickel-molybdenum steels and alloys [5–10], as well as with protective anti-corrosion coatings. In environments with an increased content (up to 4...6%) of chlorides and a partial pressure of carbon dioxide up to 30 MPa at temperatures up to 150°C quite corrosion-resistant turned out to be pipes made of martensitic steels with 9...12% Cr [5, 11]. With a higher content of chlorine ions in the environment, especially in conditions of high temperatures and CO₂ pressure, pipes made of ferritic-austenitic (duplex) steels are more corrosion-resistant [12-15], and in deposits that contain hydrogen sulfide and carbon dioxide at a partial pressure of up to 30 MPa each and a temperature of up to 200°C, – tubing made of austenitic Cr – Ni – Mo alloys [15, 16].

One of the effective ways to increase the operational reliability of pipes with threaded ends, in particular, tubing, is the use of anti-corrosion coatings that can provide threads and threaded connections with high corrosion and erosion resistance, wear resistance and tightness during operation. The analysis of the literature showed the advantage of thermodiffusion iron-zinc coatings obtained in powder mixtures, as they have increased resistance against the corrosive and

erosive effects of an aggressive water environment due to the appropriate structure, increased hardness and other special properties [1, 5, 17-19]. Recently, the development of a new generation of coatings has begun, which are a duplex system - a combination of a metal coating (from zinc, zinc-aluminum or iron-zinc alloy) with an organic coating applied to it, which, thanks to a synergistic effect, provides optimal anti-corrosion properties to the steel product in aggressive environments [5].

The purpose of the work was to study the qualitative characteristics of oil and gas pipeline (smooth) and pump-compressor (threaded) pipes of increased and high corrosion resistance, manufactured according to the developed technologies, and to provide recommendations for their rational use in the oil and gas production industry in environments of various corrosion activity.

Research materials and methods. Pipes made of steels of various degrees of alloying, manufactured according to the developed technologies, were studied: oil and gas pipelines made of low-alloy steel 06Cr1 of corrected chemical composition; pump-compressor (threaded) pipes made of high-alloy martensitic (20Cr13), ferritic-austenitic (02Cr22Ni5NMo3) steels and austenitic chrome-nickel-molybdenum alloy, as well as pipes with a protective anti-corrosion thermodiffusion iron-zinc coating.

The microstructure of steels and protective coatings was studied by the methods of light metallography and electron microscopy. Attention was paid to the definition and quantitative assessment of special low-energy grain boundaries (SG) in the theory of coincident site lattices (CSL). Corrosion tests of the pipes were carried out in laboratory conditions by gravimetric and electrochemical methods in environments inherent in the oil and gas production industry: chloride, chloride-acetate solutions, in a solution of sulfuric acid and thiourea, as well as for resistance to sulfide stress corrosion cracking (SSCC) and hydrogen cracking (HC). according to the methods of NACE TM 0177 and NACE TM 0284. Industrial tests of pipes were carried out in highly mineralized reservoir water at oil and gas fields of Ukraine.

The mechanical properties of the pipes were tested for tension and impact bending by standard methods.

Research results and their discussion. Oil and gas pipelines made of steel 06Cr1. Complex metallographic, corrosion, mechanical and operational studies established the following.

Oil and gas pipelines made of 06Cr1 steel, due to the application of the principle of grain-boundary engineering (GBE) of polycrystalline materials [18] in their manufacture, were characterized by a fine-grained ferrite-pearlite structure with an increased content of special low-energy grain boundaries (SB) in ferrite (Fig. 1) and low-energy ferrite-pearlite interphase boundaries.

Due to the selected chemical composition and structure of steel, pipes made of steel 06Cr1 had a significant advantage in corrosion resistance compared to pipes made of steel 20 according to GOST 8732, which are still used in the oil and gas industry, namely [4-10]:

- 40 times lower corrosion rate when testing samples by the gravimetric method for 1,500 h in a model chloride-acetate solution of 0.1N NaCl + 0.5 g/l CH₃COOH and the ability to passivate (Fig. 2);

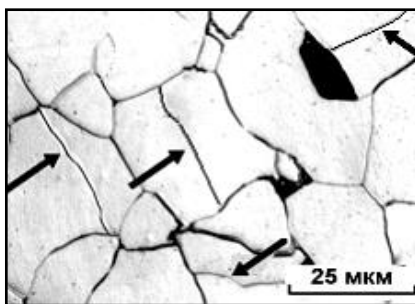

Fig. 1. Microstructure of oil and gas pipelines made of steel 06X1, special boundaries in ferrite are marked by arrows

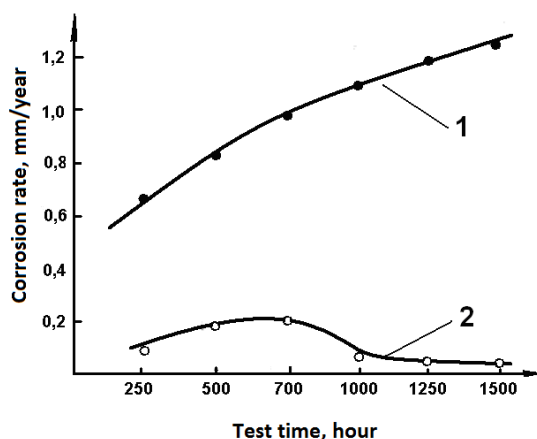

Fig. 2. Corrosion kinetics of pipe samples made of steel 06X1 (grade 1) and steel 20 (grade 2) in a model chloride-acetate solution

- a significantly lower tendency to flooding in the process of cathodic polarization of samples in a solution of sulfuric acid and thiourea $1N H_2SO_4 + 1.5 g/l CS(NH_2)_2$, in particular, a 5 times lower cathodic current density ($Lg I_k$) after holding for 4 h at potential $E = -1.2 V$;
- 2.7 times lower corrosion rate during the hydrogen cracking test (CR);
- were characterized by an almost 250-fold decrease in the dissolution current ($Lg I_a$) on the anodic polarization curve in a 0.1 N NaCl solution after long-term operation in an oil field in highly mineralized formation water.

During operational tests at an oil and gas field for 6 years, the average corrosion rate of pipes made of 06X1 steel was 0.052 mm/year.

The mechanical properties of pipes made of 06X1 steel correspond to the X42-X46 strength group according to the API 5L standard of the American Petroleum Institute and are characterized by high plasticity, including impact strength at negative temperatures (Table 1).

Table 1.

Mechanical properties of specimens of pipes taken from steel of 06Cr1

Tube size, mm	σ_B , MPa	$\sigma_{0.2}$, MPa	$\sigma_{0.2} / \sigma_B$	δ_5 , %
$\varnothing 76 \dots 114 \times 6 \dots 9$	420...460	300...345	0.71...0.75	32...37
Requirements of API 5L to tubes of X 42 / X 46 strength groups	not less than		not more than	not less than
	420 / 441	294 / 322	0.93	23 / 22

Heat treatment of pipes according to the developed technology contributed to the improvement of the steel structure due to the release of finely dispersed chromium carbides in the ferritic base, and also increased the strength of the pipes to group X 56 according to API 5L and resistance to SSCC.

Pipes made of high-alloy steels. The results of research on pump-compressor pipes made of high-alloy steels showed the following [11-16].

Pipes made of 20Cr13 steel had a martensitic structure after pressing; during the next tempering in the temperature range of 600...800°C, the martensite disintegrated into a ferrite-carbide mixture. The mechanical properties of the pipes after tempering according to the developed regimes corresponded to strength groups L80...P110 according to the API 5CT standard (for threaded pipes).

Hot-pressed pipes made of duplex steel 02Cr22Ni5NMo3 were characterized by a two-phase fine-grained structure with an elongated austenite phase in the ferrite base in the direction of deformation. Heat treatment of pipes according to the developed technology of double hardening, based on the principle of GBE [9], ensured obtaining an optimal structure of steel with

an increased content of special low-energy grain boundaries in the austenitic and ferritic phases (Fig. 3).

Mechanical properties of pipes made of duplex steels corresponded to the group N 80 (API 5CT): $\sigma_B = (760...765)$ MPa, $\sigma_{0.2} = (563...568)$ MPa, $\delta_5 = (35...38)\%$, $\psi = (77...79)\%$, $KCV = (285...289)$ J/cm².

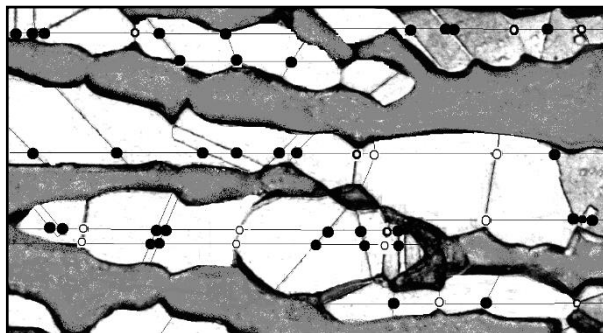

Fig. 3. Microstructure of pipes made of ferritic-austenitic steel 02X22H5AM3, prepared using new technology, $\times 1000$; sign: $\bullet$ – SG $\Sigma 3$ CSL at γ -phase; $\circ$ – borders of the general type

The microstructure of pipes made of the 03Cr25Ni30Mo3Nb alloy was represented by recrystallized austenite grains No. 6-7 according to GOST 5639 with an increased content of special low-energy twin boundaries $\Sigma 3$ (CSL), Fig. 4.

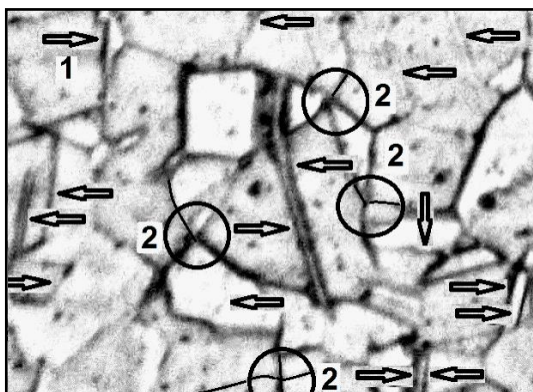

Fig. 4. Microstructure of pipes made of steel 02Kh25N22AM2: arrows show coherent SG $\Sigma 3$ CSL; arrow from No. 1 – facets on SG $\Sigma 3$; circles 2 circle characteristic multiple joints, $\times 500$

The level of mechanical properties corresponded to strength group L 80 according to the API 5ST standard. A further increase in the strength of such pipes can be achieved only by their subsequent cold deformation.

Tests of samples of pipes made of duplex steel 03Cr22Ni5NMo3 and austenitic alloy 03Cr25Ni30Mo3Nb for resistance against SSCC and against general corrosion in a hydrogen sulfide-containing solution according to the NACE TM 0177 method solution have established that they are not prone to corrosion cracking under tensile stresses $\sigma = 0.9 \sigma_{0.2}$ and $\sigma = \sigma_{0.2}$, respectively. The corrosion rate of duplex steel pipes was 0.005 mm/year, and of Cr-Ni-Mo alloy pipes was 0.00048 mm/year. Therefore, despite the high cost of pipes made of high-alloyed steels, their use in highly aggressive environments with a high content of carbon dioxide and hydrogen sulfide is considered economically feasible, because over time it gives a significant profit due to savings on the operation of wells.

Studies of thermodiffusion iron-zinc coatings with increased corrosion resistance and wear resistance showed their unique properties [1; 5; 17]. They are caused by the structure of the coating and interpenetration and a uniform change in the concentrations of zinc and iron throughout the thickness of the coating with its maximum content in the outer layers. This ensures satisfactory plasticity, high corrosion resistance of the tread type, the effect of solid lubrication in threaded pipe joints and high tightness during multiple (up to 20...30 or more) screwing-unscrewing operations required in the process of well operation. The advantages of the protective thermodiffusion iron-zinc coating are also its high resistance to mechanical damage, the absence of corrosion centers in the event of artificial damage to the coating, and the reliability of the resource of threaded joints.

The results of long-term (for 5.5 years) industrial tests of a batch of diffusion-galvanized pipelines (with the initial thickness of the coating layer on the inner and outer surfaces of 35...65 μm) at the oil wells of Oil and Gas Production Administration «Poltavanaftogaz», Public Joint Stock Company «Ukrnafta», with periodic lifting of pipe columns and inspections of the pipes showed that during operation the coating remained on the surface of the pipes and retained its protective anti-corrosion and anti-erosion properties. Unscrewing of pipes with a diffusion zinc coating, in contrast to pipes without coating, occurred without damage to the thread.

A promising direction of corrosion protection of pump-compressor pipes, which is rapidly developing abroad, is the use of protective duplex systems, which are two-layer metallization and polymer coatings that have a synergistic protective effect.

Thus, complex studies have shown that in oil and gas fields with a high content of chlorides in formation water, it is economically feasible to use oil and gas pipelines made of low-alloy steels of the 06Cr1 type and diffusion-galvanized pump-compressor pipes; in deposits with an increased content of carbon dioxide, it is promising to use high-strength pump-compressor pipes made of martensitic steel 20Cr13 and ferritic-austenitic (duplex) steels of the type 02Cr22Ni5NMo3, and for deposits with an increased content of carbon dioxide and hydrogen sulfide – tubing made of an austenitic chrome-nickel-molybdenum alloy of the type 03Cr25Ni30Mo3Nb.

Conclusions

On the basis of complex physical and chemical studies of pipes of the oil and gas range of increased corrosion resistance from low-alloyed and high-alloyed steels, manufactured according to the developed technologies, recommendations were given for their rational use in oil and gas fields with different aggressiveness of reservoir waters.

The results of the work and recommendations for the rational use of oil and gas pipes with increased corrosion resistance can be used to increase the economic efficiency of production in the oil and gas industry.

References:

1. Dergach T.A., Proskurkin E.V. Otechestvennye razrabotki v oblasti proizvodstva trub nefljanogo sortamenta vysokoj korrozionnoj stojkosti i jekspluacionnoj nadezhnosti // Metallurgicheskaja i gornorudnaja promyshlennost'. Nauchno-tehnicheskij i proizvodstvennyj zhurnal. 2006. № 3. P. 51–57.
2. Nuborg R., Dugstad A., Dronen P. Effect of chromium on Meza Corrosion. Attack of Carbon Steel. The European Corrosion Congress EURUCORR-97, Norway, 1997, P. 9-15.
3. Ikeda A., Veda M., Murai S. CO₂ – behaviour of Carbon and Cr Steels // Advances in CO₂-corrosion. NACE, 1984. P. 52–54.
4. Dergach T. A. Nauchnoe obosnovanie vybora nizkolegirovannoj stali i tehnologii izgotovlenija neftegazoprovodnyh trub povyshennoj korrozionnoj stojkosti // Sb. nauch. trudov Stroitel'stvo, materialovedenie, mashinostroenie. Ser.: Starodubovskie chtenija–12. 2012. Vyp. 64. P. 202–210.
5. Bolshakov V.I., Dergach T.O., Sukhomlin D.A. Smooth and threaded pipes of the oil and gas assortment of increased corrosion resistance // Metal science and heat treatment of metals. 2021. No. 3 (94). P. 7–18.

6. Sukhomlin G.D., Dergach T.A. Primenenie zernogranichnogo konstruirovaniya stali dlya polucheniya trub s vysokim kompleksom svojstv. *Metallurgicheskaya i gornorudnaya promyshlennost'*. 2008, no. 6, pp. 50–53.
7. Derhach T.A. Kompleksnie yssledovaniya neftehozoprovodnykh trub, yzgotovlennykh po enerhosberehaiushchei tekhnolohyy // *Metallurhycheskaia y hornorudnaia promyshlennost*. 2009. № 3. P. 100–103.
8. Patent № 88711, Ukraina, MPK S21D 9/08 (2006/01) Sposib termichnoi obrobky trub naftovoho sortamentu z nyzkolehovanykh staley / Bolshakov V. I., Derhach T. O., Sukhomlyn H. D. / № u 2013 13046; zaiavl. 11.11.2013; opubl. 25.03. 2014, Biul. № 6.
9. Bolshakov V.I., Dergach T.O. and Sukhomlin G.D. Sposib polipshennya strukturi i vlastivostej trub z niz'kolegovanih stalej. *Metaloznavstvo ta termichna obrobka metaliv*. 2019, no. 1. (84), pp. 13–17.
10. Dergach T.O., Sukhomlin G.D. Metodi pidvischennya koroziynoi trivkosti trub dlya naftogazovidobuvnoyi galuzi. *Fiziko-himichna mehanika materialiv [Physico-Chemical Mechanics of Materials]*. Lviv, 2020, no. 5, pp. 99–104.
11. Ikeda S. Mucai and Ueda M. Corrosion behavior of 9 to 25 % Cr Steels in wet CO₂ environments // *Corrosion*. 1985, vol. 41, no. 4, pp. 185–192.
12. Dergach T.O. Teoretichni ta tehnologichni osnovi pidvischennya koroziynoi stlykosti trub z nizkolegovanih i visokolegovanih staley: avtoref. dis. dokt. tehn. nauk: 05.02.01. Dnipro, 2018, 36 p.
13. Dergach T.O., Sukhomlyn G.D. Theoretical and technological foundations of the development of innovative technologies for the production of pipes from high-alloy steels // *Physico-chemical mechanics of mater. Spec. issue. No. 12. Problems of corrosion and anti-corrosion protection of materials*. Lviv: 2018. – P. 153–158.
14. Bolshakov V.I., Panchenko S.A., Dergach T.A. Nauchnye i tehnologicheskie metody povysheniya korrozionnoj stojkosti trub iz dupleksnyh stalej: monografiya. Dnipropetrovsk: Lithographer, 2016, 135 p.
15. Derhach T.O., Sukhomlyn H.D., Deyneko L.M., Balyev A.Ye., Krasnyuk A.V. Laboratorni ta ekspluatatsiyni vyprovuvannya trub z vysokolehovanykh staley, vyhotovlennykh za novitnimy tekhnolohiyamy // *Ukr. zhurnal budivnitstva ta arkhitektury*. 2022. no. 4. pp. 47–58.
16. Derhach T.A. Sukhomlin G.D., Dejneko L.M., Balyev A.Ye., Krasnyuk A.V. Improving the quality characteristics of pipes made of low-alloyed and high-alloyed steel // *Mater. The 9th International scientific and practical conf. «Science and innovation of modern world» (May 18-20, 2023), London, 2023*, pp. 171–177.
17. Proskurkin Ye.V., Dyachenko V.S., Petrov I.V., Bolshakov V.I. and Dergach T.O. The ways of improvement of operational reliability and extension of service life of threaded joints in oil-country tubes. *Wire and Tube News*. March, no. 24, 2014. URL: <http://www.wireandtubenews.com>.
18. Watanabe T. Grain boundary engineering: historical perspective and future prospects. *J. Mater Sci*. 2011, vol. 46, no. 12, pp. 4095–4115.

SECTION 11. AUTOMATION AND APPLIANCES MAKING

Lukashuk Vadim Alexandrovich

Student

Lutsk National Technical University, Ukraine

Fedik Lesya Yuryevna

Associate Professor of the Department of ACIT

Lutsk National Technical University, Ukraine

SELECTION OF THE FUNCTIONAL SCHEME OF AUTOMATION OF THE TECHNOLOGICAL PROCESS OF TEMPERATING DURING THE PRODUCTION OF BLACK CHOCOLATE

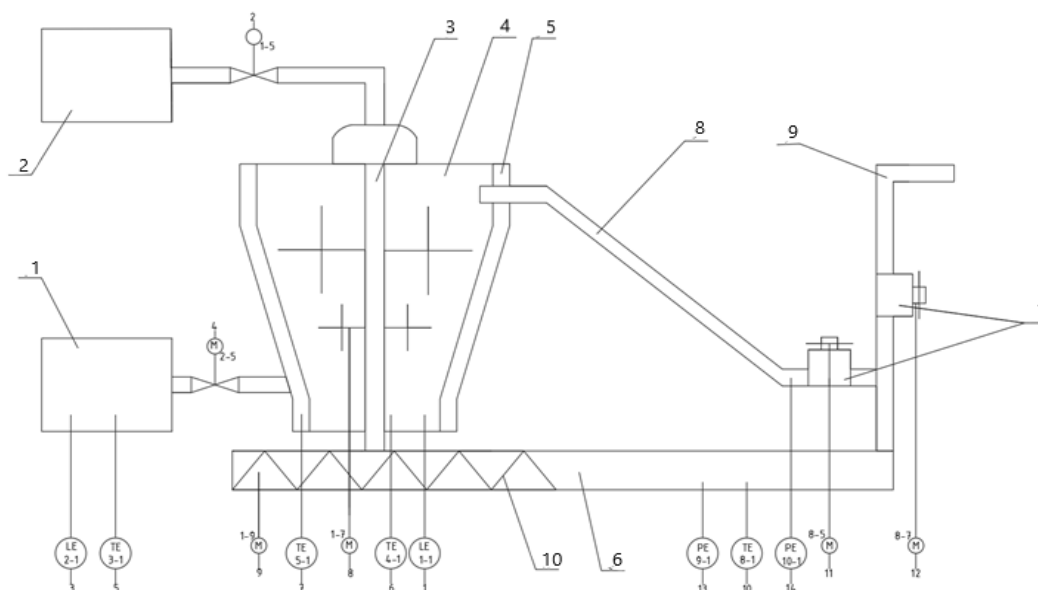
The food industry of the country is one of the largest branches of the processing industry. And the state of the economy and the development of the markets of our state depend on its development. Dark chocolate occupies a proper place among the products of this industry. Due to its properties to lower blood pressure, reduce the risk of blood clots and improve the circulation of the heart [1].

The basis for the efficient and competitive development of enterprises is the automation of production. Therefore, to display the technical levels of automation of the dark chocolate production process, we will develop a functional diagram of automation of the tempering process [2].

The process of tempering chocolate masses begins after the chocolate mass is fed at a temperature of 45-50°C into a cone-shaped mixer with a water jacket from the hopper, where it got after the preliminary processes for making the chocolate mass [3].

After filling the tamper chamber with chocolate mass to a predetermined limit, the level sensor 1-1 is triggered and the data is transmitted evenly to the measureless 1-2, fig. 1. Switch 1-4 gives a signal that the corresponding filling level of the tamper chamber has reached valve 1-5 and the supply of chocolate masses is stopped. This continues until the mass level in the tamper chamber again falls below the predetermined level. Then the indicator of the level of the substance in the tank 1-3 sends a signal to the switch to open the valve.

If the tamper chamber is filled to the required limit, then the substance level indicator 1-3 gives a signal to the electric motors 1-7 and 1-9, which actuate the stirrer and the five-way screw, respectively. Thanks to stirring, uniform cooling and supply of the substance to the horizontal cylinder, divided into three sections, is carried out. Cooling also takes place in a tempering chamber, the walls of which have a lower temperature than the chocolate mass. A temperature meter 5-1 is installed on the wall of the water jacket, connected to a thermometer 5-2, which transmits the readout data of the device for the measurement indicators installed on the shield 5-3. To maintain a constant temperature in the water jacket, the water is constantly changing due to its supply from the tank through pipes.

Fig. 1. Functional diagram of the tamper chamber: 1 – container with water; 2 - container with chocolate; 3 - stirrer; 4 - cone-shaped container; 5 - water jacket; 6 – horizontal cylinder; 7 - crane-pump; 8 - inclined pipe; 9 - outlet pipe; 10 - five-way auger

The scheme works as follows. In the water tank there are sensors 2-1 and 3-1 - respectively a level meter and a temperature meter. The level sensor 2-1 notifies the level measuring device with remote readings 2-2, which, in turn, transmits information to the panel to the device indicating the level of the substance in the tank 2-3. If the water level in the tank is restored and corresponds to the set value, then the signal is sent to sensor 2-4, the valve with the pump opens and the cooling water enters the water jacket. Since the water from the water jacket has a markedly elevated temperature, the process of controlling the temperature of the water is very important. Thanks to the metal cooling tubes in the tank, the water is cooled. In order to know the temperature of the water in the tank, a temperature measurement sensor 3-1 is installed, connected to a scaleless temperature measuring device with remote transmission of readings 3-2. The latter remotely transmits signals to the device for determining the temperature and is installed on the shield 3-3. To control the temperature of the chocolate masses, a temperature meter 4-1 is installed inside the cone-shaped container. The temperature gauge 4-2 displays information for the temperature gauge 4-3 located on the switchboard.

After the first and second tempering zones, sensors are installed that transmit a signal about the temperature of the devices. Thermometers have two arrows: adjusting and showing. The third device shows the temperature of the water in the jacket of the third zone and the jacket of the outlet pipe. The setting arrows of the thermometers are interlocked with relays and electromagnetic valves that automatically regulate the water supply to the jacket of the corresponding zone.

The temperature of the chocolate mass when leaving the first cooling zone should be 33-34°C, and from the second zone - 31-32 °C. To maintain this temperature, water at a temperature of 31-32°C is supplied to the jackets of the third zone and outlet pipes. Thus, the chocolate mass entering the molding always has a constant temperature and viscosity. After passing through the cylinder, the five-way screw and sequentially passing through the zones of the tempering chamber, into the shirts of which water is continuously supplied, the chocolate mass acquires the desired temperature. Moving along the conveyor, chocolate enters the second zone, in which there is a temperature measurement sensor 8-1, which transmits a signal about the temperature of the device installed in place 8-2. He remotely transmits the received signal to shield 8-3. If the chocolate temperature corresponds to the set value and satisfies the conditions, then the

signal is sent to the sensor 8-6, which opens the valve-pump 8-7 and the chocolate mass goes to the next stage of chocolate production and the tempering process is completed. Although the tempering process is carried out continuously, however, if the chocolate mass does not meet the set temperature, then the signal from 8-3 is sent to the sensor 8-4. Which, in turn, activates the valve-pump 8-5, closes the valve and opens the valve on the inclined pipe, with which the mass returns to the machine.

To control the pressure in the horizontal cylinder and the inclined pipe, pressure sensors 9-1 and 10-1 are installed, respectively, transmitting the information received to the automation panel.

References:

1. Мармуль Л.О. (2023). Інноваційні засади розвитку харчової промисловості України. 61-66. Removed from pdau.edu.ua.
2. ДСТУ Б А.2.4-16:2008. Система проектної документації для будівництва. Автоматизація технологічних процесів. Зображення умовні приладів і засобів автоматизації в схемах. Removed from <http://www.tsatu.edu.ua/ettp/wp-content/uploads/sites/25/11-dstu-b-a.2.4-16-2008.pdf>.
3. Lukashuk V.A., Fedik L.Y. (2023). Determination of the quality of the chocolate mass prepared for tempering as a control object during the production of black chocolate // The driving force of science and trends in its development: collection of scientific papers «SCIENTIA» with Proceedings of the IV International Scientific and Theoretical Conference, July 14. Coventry, United Kingdom: European Scientific Platform. 85-88. (ISBN 979-8-88955-773-9. DOI 10.36074/scientia-14.07.2023).

SECTION 12. INFORMATION TECHNOLOGIES AND SYSTEMS

Майорова Катерина Володимирівна

канд. техн. наук, доцент, завідувач кафедри технології виробництва ЛА
Національний аерокосмічний університет ім. М.С. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут», Харків, Україна

Бичков Ігор Валерійович

д-р. техн. наук, старший науковий співробітник,
професор кафедри технології виробництва ЛА
Національний аерокосмічний університет ім. М.С. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут», Харків, Україна

Малашенко Володимир Львович

кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри технології виробництва ЛА
Національний аерокосмічний університет ім. М.С. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут», Харків, Україна

Бичков Микола Ігорович

кандидат технічних наук, асистент кафедри технології виробництва ЛА
Національний аерокосмічний університет ім. М.С. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут», Харків, Україна

Комисаров Олег Леонідович

науковий здобувач кафедри технології виробництва ЛА
Національний аерокосмічний університет ім. М.С. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут», Харків, Україна

ПЕРЕДУМОВИ ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЇ ЗВОТНОГО ІНЖИНІРИНГУ

Зворотний інжиніринг (реверс інжиніринг), або зворотним проектуванням, являє собою отримання 3D-моделі готового виробу для подальшого його вдосконалення, модернізації, поліпшення або просто тиражування. Його застосовують у багатьох сферах виробництва виготовлення аналогічних чи подібних деталей. Він дозволяє, маючи фізичний зразок виробу, отримати точні параметри: розміри, форму, 3D-модель. На основі цих даних отримати технологічну документацію та оснащення, а потім – розпочати самостійне виробництво. Сьогодні можна виділити такі сфери застосування зворотного інжинірингу:

- 1) дослідження деталі чи виробу на наявність похибок, порівняння (інспекція) виготовленого об'єкта з CAD-моделлю, отримання технічної документації вузла чи деталі;
- 2) проектування виробів, запасних частин та оснащення за відсутності оригінальної технічної документації на виріб;
- 3) 3D-оцифрування поверхонь складної форми, у тому числі художніх форм та зліпків;
- 4) створення 3D-моделі об'єкта для подальшого виготовлення на верстаті з ЧПК або 3D-друку [1].

Як апаратні засоби зворотного проектування зазвичай використовуються 3D-сканери, 3D-принтери, комп'ютери для збору та обробки масиву даних. Залежно від завдання застосовуються сканери з різною роздільною здатністю, точністю, мобільністю. В якості програмних засобів може використовуватися ряд продуктів для збирання та обробки даних, математичного моделювання.

Завдяки сучасним технологіям, які використовуються в 3D-сканерах, модель досліджуваного об'єкта виходить дуже точною. Сучасні методи 3D-сканування дозволяють досягти мікронної точності, що уможливорює аналіз відхилень об'єкта від вихідної CAD-моделі за допомогою різних програмних засобів. Це не тільки дає можливість визначити, чи знаходяться лінійні значення даного об'єкта в рамках допуску, а також чи відповідають фасонні поверхні різної складності запланованим параметрам. Також високоточне 3D-сканування дає можливість використання моделі для різних інженерних розрахунків у програмі ANSYS. Можливості контролю якості, ANSYS-розрахунків, а також редагування геометрії є дуже важливими у машинобудуванні та інших видах промисловості, тому реверс інжиніринг стає невід'ємною частиною сучасного промислового комплексу [3].

Ідея зворотного інжинірингу з'являється, як правило, після вивчення ринку аналогів та бажання виробляти подібний продукт. Важливо розуміти, що вартість та термін розробки такої технології суттєво залежить не тільки від складності самого виробу, але й насамперед від наявності вихідних даних, грамотного технічного завдання, а також фахівця, який до тонкощів розуміється на технології роботи даного механізму. Якщо в якості вихідних даних на розробку, наприклад, верстата, є тільки картинки з інтернету і зразкове розуміння того результату, який повинен приносити механізм, процес розробки буде включати багато творчої складової конструктора, багато ітерацій, щоб отримати потрібний результат, і необхідність виготовлення не одного досвідченого зразка. Найбільш прийнятний для зворотного інжинірингу варіант – наявність самого механізму плюс технолога, який до тонкощів знає всі особливості його роботи, проблеми та способи їх усунення плюс повні вихідні дані плюс технічне завдання. У будь-якому випадку зворотний інжиніринг складного механізму – це практично розробка виробу з нуля, з урахуванням полегшення завдання завдяки тому, що деякі технічні рішення можна «підглянути». У складному механізмі легко можна скопіювати тільки зовнішній вигляд виробу, в іншому – навіть якщо копіювати кожен деталь окремо - немає жодної гарантії, що виріб буде працювати так само як і зразок, так як при копіюванні кожної деталі є ризик припуститися помилки [1, 2].

ЕТАПИ РЕВЕРС ІНЖИНІРИНГУ

Залежно від складності та типу виробу технічна задача на зворотний інжиніринг може включати наступні основні етапи:

1. Розбирання виробу. На даному етапі можуть виникнути свої складності, наприклад, виробник, може захистити свої вироби секретками або запаяними з'єднаннями, які доведеться висвердлювати або відкривати спеціальним інструментом в особливих умовах (наприклад, під тиском).

2. Визначення матеріалів, що використовуються. При цьому конструктор повинен визначити, які частини є критичними, а які можна підібрати виходячи з функції тієї чи іншої деталі. Для критично важливих деталей необхідна лабораторна експертиза матеріалу.

3. Підготовка деталей виробу до сканування. Технологія 3D-сканування дає можливість отримати точну копію виробу (з точністю 3D-сканера) з усіма вадами (бруд, іржа, фарба) і пошкодженнями. Тому перед початком сканування необхідно очистити деталі від бруду, а при необхідності видалити шар фарби. Сканери працюють у видимому оптичному діапазоні, звідси впливає кілька обмежень: виникають складності при скануванні прозорих, блискучих, білих та дуже чорних об'єктів. Їх сканування найкраще

проводити після нанесення на них спеціальної матуючої речовини, яку після можна легко прибрати.

4. Тривимірне сканування об'єктів – отримання координат масиву точок (файл *.stl) і їх подальша обробка та оптимізація у спеціалізованому програмному забезпеченні.

5. Побудова САД-моделі об'єкта за результатами сканування. Технічна побудова САД-моделі являє собою вписування у результат сканування елементарних геометричних примітивів (пряма, площина, циліндр тощо) чи криволінійних поверхонь високого порядку. Дана модель є вихідним матеріалом для створення самої деталі, оснастки, інструменту та ін. САД-модель є електронною копією відсканованого виробу.

6. Прототипування – створення першої пробної деталі за спрощеною технологією. Отриманий прототип дає розуміння про правильність виготовлення деталі з погляду її форми, розмірів, сумісності з іншими деталями пристрою та ін. Деякі промислові рішення здатні працювати безпосередньо з полігональними моделями, що дозволяє перевірити правильність отриманого масиву точок до побудови САД-моделі. Наприклад, полігональні моделі можуть бути відправлені на верстат з ЧПК для фрезерування заготовки, надруковані 3D-принтером, або використані в програмах для симулювання та розрахунку параметрів аеродинаміки. Після контролю прототипу приймається рішення початку виробництва виробу чи доопрацюванні його САД-моделі.

7. Планування технології виробництва – це розробка конструкторської документації, оснащення, підбір інструменту, підбір методики виготовлення та проміжного контролю за допомогою КВМ та 3D-сканерів виробу тощо. Впровадження інформаційних систем на виробництві дозволяє багаторазово покращити точність виробів, збільшити довговічність агрегатів і істотно знизити витрати на контроль продукції та розробку продукції [1, 2].

ВИСНОВКИ

Зворотний інжиніринг – складний процес, і кожен проект повинен розглядатися індивідуально як з точки зору можливості розробки конструкторської документації, так і з точки зору доцільності копіювання. Якісне та швидке відтворення складного виробу за зразком можливе за наявності гарного технічного завдання, повних вихідних даних, самого виробу в наявності та фахівця, який розуміється на принципах його роботи.

Список використаних джерел:

1. Сікульський, В.Т., Майорова, К. В., Воробйов, Ю. А., Бойко, М. М., & Комісаров, О. Л. (2022). Розробка алгоритмів процесів формоутворення для виготовлення авіаційної техніки при технологічній підготовці виробництва. *Авіаційно-космічна техніка і технологія*, № 2(178), 64-73. DOI: 10.32620/aktt.2022.2.08.
2. Бичков, І.В., Селезньова, А.С., Майорова, К.В., Воробйов, Ю.А., & Сікульський, В.Т. Формування вимог до інформаційного супроводу виробництва аерокосмічних виробів для забезпечення їх якості. *Авіаційно-космічна техніка і технологія*, № 4(180), 22-35. DOI: 10.32620/aktt.2022.4.03.
3. Sikulskiy, V., Maiorova, K., Vorobiov, Yu., Boiko, M. & Komisarov, O. (2022). Implementation of reengineering technology to reduce the terms of the technical preparation of manufacturing of aviation technology assemblies. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*, 3(1(117)), 25-32. DOI: 10.15587/1729-4061.2022.258550.

Галіцин Володимир Костянтинович

Д-р. екон. наук, професор, професор кафедри системного аналізу та кібербезпеки
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, Україна

Галіцина Ольга Володимирівна

канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри математичного моделювання та статистики
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, Україна

Ганус Андрій Іванович

старший викладач кафедри системного аналізу та кібербезпеки
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, Україна

ФІНАНСОВИЙ МОНІТОРИНГ ПІДПРИЄМСТВ ЯК ІНСТРУМЕНТ УХВАЛЕННЯ РІШЕНЬ

Для підвищення ефективності використання економічного потенціалу підприємств необхідно вдосконалювати систему їх управління на базі повної та своєчасної інформації про функціонування цих об'єктів. Перед економічною наукою стоїть завдання теоретичного та методологічного обґрунтування застосування інструментів, що забезпечують прийняття рішень у системах управління підприємствами. Серед інших, таким інструментом є моніторинг.

Спектр потенційних застосувань систем моніторингу підприємств досить широкий. У сфері державного управління, наприклад, це можуть бути питання ефективного управління державною власністю. У сфері банківського та лізингового бізнесу це можуть бути питання оцінки потенційних позичальників з урахуванням галузевих особливостей. Однак в українській економічній практиці спостерігається брак застосування систем моніторингу з точки зору формування запобіжних впливів.

Система фінансового моніторингу підприємств повинна враховувати не тільки поточний стан об'єктів, що спостерігаються, але і дозволяти передбачати стан об'єктів спостереження (підприємств) для своєчасного впровадження попереджувальних впливів. У зв'язку з цим, представляється важливим розглядати моніторинг у широкому значенні, не просто як систему спостереження і фіксації поточного положення об'єкта, що спостерігається, але і як систему, що дозволяє аналізувати розвиток об'єкта за рахунок комбінованого застосування методів аналізу та прогнозування.

Зважаючи на те, що поєднання методів аналізу та прогнозу для формування запобіжних впливів є складним завданням не тільки з економічної, а й з математичної точки зору, зростає актуальність вибору адекватного інструментарію, що дозволяє комплексно реалізувати завдання побудови динамічної моделі аналізу даних та прогнозування.

Для створення інформаційної технології фінансового моніторингу підприємств необхідно визначити склад, способи використання та механізми інтеграції елементів. Для практичного застосування системи фінансового моніторингу важливо сформулювати рекомендації щодо створення програмного забезпечення.

Слід зазначити, що поряд із досить глибокою опрацьованістю проблеми мають місце дискусійність, а в окремих випадках і суперечливість у визначенні понятійного апарату фінансового моніторингу. З цього можна зробити висновок про багатоаспектність цієї проблеми та необхідність розгляду цього питання з теоретичної та практичної сторін.

Поняття «моніторинг» має включати: спостереження, аналіз стану об'єктів і прогноз.

Під фінансовим моніторингом підприємств, як інструментом підтримки прийняття управлінських рішень, слід розуміти комплекс дій, що проводиться на регулярній основі, зі збору інформації, її оцінки, аналізу, прогнозу подальшого розвитку досліджуваних підприємств, а також якісної оцінки даного прогнозу для забезпечення ефективного

фінансового управління контрольованими підприємствами чи їх агрегатами (холдинг, галузь, фінансово-промислова група).

Доцільно класифікувати види моніторингу для уточнення класифікаційних ознак і типів моніторингу (таблиця 1).

Таблиця 1

Класифікація видів моніторингу		
Рівень ієрархії	Класифікаційна ознака	Види моніторингу
Генеральний	Галузь застосування	Екологічний Економічний Інвестиційно-інноваційний Політичний Соціальний Трудовий Метрологічний Медичний
Субгенеральний	Коло розв'язуваних завдань	Комплексний Спеціалізований
Локальний	Суб'єкт моніторингу	Зовнішній Внутрішній
	Періодичність надходження даних для моніторингу	Безперервний Дискретний
	Ступінь охоплення об'єктів	Міжнародний Федеральний Регіональний Галузевий Моніторинг окремого об'єкту

[авторська розробка]

Для побудови ефективної системи фінансового моніторингу важливо визначити джерела вихідної інформаційної бази та часовий режим дослідження (періодичність).

До даних, що збираються про функціонування підприємств, пред'являється ряд вимог: достовірність, повнота, сумісність, зручність отримання, економічність.

Джерело, що найбільш повно відповідає вимогам системи фінансового моніторингу підприємств, є бухгалтерська звітність. Слід зазначити, що у вітчизняній економічній практиці бухгалтерська звітність має низку проблем, таких як відносно велика часова затримка отримання звітності, можливість маніпулювання даними для досягнення тих чи інших цілей, відсутність важливих даних, наприклад, про ключові інвестиційні проекти, що впливають на трактування результатів.

Моніторинг здійснює контроль поточного та прогнозного стану контрольованого об'єкта на основі аналізу великої кількості вихідних даних (параметрів), що характеризують цей об'єкт. Тобто, система покликана будь-якої миті часу дати у відповідь питання, у якому з можливих станів перебуває досліджуваний об'єкт.

Таким чином, реалізація автоматизованої інформаційної системи фінансового моніторингу підприємств, що включає в себе інструменти експрес-аналізу та прогнозування, дозволить отримувати наочну інформацію про стан окремих підприємств і різних їх сукупностей.

Список використаних джерел:

1. Галіцин В.К. (2000). Системи моніторингу. Київ: КНЕУ.
2. Григорків В. С. (2001). Оптимальне керування в економіці. Чернівці: ЧНУ.
3. Кузьмінська О. Е. & Абесінова О. К. (2021). Удосконалення нормативно правового забезпечення фінансового моніторингу в Україні. *Фінанси України*, (7), 108-126.
4. Кузьменко О. В., Яровенко Г. М., Бойко А. О. & Миненко С. В. (2019). Інформаційна система фінансового моніторингу: особливості розробки та реалізації в сучасних умовах протидії легалізації кримінальних доходів. Суми: Ярославна.
5. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні (Закон України). № 996-XIV. (1999). Вилучено з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text>.

SECTION 13.

TRANSPORT AND TRANSPORT TECHNOLOGIES

Бичков Ігор Валерійович

д-р. техн. наук, старший науковий співробітник,
професор кафедри технології виробництва ЛА
Національний аерокосмічний університет ім. М.Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут», м. Харків, Україна

Майорова Катерина Володимирівна

канд. техн. наук, доцент, завідувач кафедри технології виробництва ЛА
Національний аерокосмічний університет ім. М.Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут», м. Харків, Україна

Малашенко Володимир Львович

кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри технології виробництва ЛА
Національний аерокосмічний університет ім. М.Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут», м. Харків, Україна

Бичков Микола Ігорович

кандидат технічних наук, асистент кафедри технології виробництва ЛА
Національний аерокосмічний університет ім. М.Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут», м. Харків, Україна

Комисаров Олег Леонідович

науковий здобувач кафедри технології виробництва ЛА
Національний аерокосмічний університет ім. М.Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут», м. Харків, Україна

ВИКОРИСТАННЯ РЕВЕРС-ІНЖИНІРИНГУ І АДИТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В АВІАЦІЙНОМУ ВИРОБНИЦТВІ

ВСТУП

Авіаційне виробництво характеризується великою кількістю деталей з геометричною точністю в межах $\pm 0,1...0,3$ мм. З цієї причини в авіаційному виробництві широко використовуються координатно-вимірвальні машини (КВМ) та 3D-сканери. Вони є незамінні при здійсненні великої кількості операцій механооброблення, складання, вимірювання, а також операцій реверс-інжинірингу та контролю деталей і елементів оснастки тощо [1]. Технологія реверс-інжинірингу на базі КВМ набула широкого використання при ремонті та відновленні авіаційних деталей та виробу в цілому. Особливо це стосується випадків модернізації виробів до цифрового періоду розроблення, за якими створюються оснащення і для яких актуальним стає їх оцифрування. Виготовлення заготовок із заданою геометрією та припуском для оброблення на верстатах з ЧПК на сьогодні можна реалізувати двома шляхами – за традиційною технологією фрезеруванням з моноліту та за адитивними технологіями 3D-друком. В обох технологіях вагомим

чинником економічної ефективності є зменшення припуску на оброблення, часу і вартості виготовлення. В деяких випадках при використанні 3D-друку ці показники суттєво менші, ніж при фрезеруванні на ЧПК. Серед інших переваг використання 3D-друку є можливість виготовлення деталей без використання додаткових фрезерувальних операцій з видаленням припуску по контуру, але в таких випадках все залежить від вимог щодо геометричної точності, фізико-хімічних властивостей та життєздатності деталі. Зважаючи на вищесказане, актуальним є впровадження реверс-інжинірингу з адитивними технологіями в авіаційне виробництво деталей.

ПРОЦЕДУРА СКАНУВАННЯ ТА ОТРИМАННЯ CAD-МОДЕЛІ

Процедура 3D-сканування здається досить простою – прилад підсвітив виріб, і 3D-зображення на екрані комп'ютера готове. Однак насправді все виявляється трохи складнішим. Процес об'ємного сканування можна розбити на такі етапи:

1. Підготовка деталі. До підготовки деталей відносяться: розбирання складені вироби на деталі; очищення від бруду та іржі; матування (якщо необхідне); нанесення міток (якщо потребує метод сканування). На попередньо очищену поверхню наносять дрібнодисперсний білий спрей, що матує її. Після сканування спрей можна змити водою, а залишки у важкодоступних місцях зняти спиртом. Для найкращої автоматичної зшивки окремих сканів на деталь наносяться маркери – чорні крапки на клейкій основі, які після сканування легко знімаються та не залишають слідів.

2. Вибір зони сканування та налаштування сканера. Сканер налаштовується та калібрується залежно від розміру деталі та необхідної точності сканування.

3. Отримання достатньої кількості сканів з усіх боків деталі. Особливу складність є сканування у важкодоступних місцях. У цьому ряд поверхонь, наприклад, глибокі отвори, і залишаться для сканера недоступним, їх доведеться добудувати на етапі твердотільного моделювання.

4. Вирівнювання та зшивка сканів із контролем точності. У програмному забезпеченні, що поставляється зі сканером, відбувається вирівнювання та зшивка сканів в одну модель, там же можна провести первинне очищення моделі від сміття, шумів та дірок. В результаті виходить полігональна модель у форматі stl (поверхня деталі, що складається з безлічі трикутників) (рис. 1-2).

Рис. 1. Процес вирівнювання гайкового ключа в програмі ArtecStudio

Рис. 2. Доопрацювання та редагування stl-моделі в GeomagicStudio

5. Обробка stl-моделі. У спеціальній програмі проводиться фінішна обробка stl-моделі, на цьому етапі виходить гладка, цільна поверхня (рис. 2). Більшість операцій проводиться у напівавтоматичному режимі. Трудомісткість цього етапу залежить від того, наскільки якісно вдалося сканувати виріб. Таку модель можна відправляти на 3D-друк, але не можна редагувати в CAD-програмі, для цього необхідно створити твердотільну модель [2].

Виготовлення деталей адитивними технологіями

Наступним процесом після сканування і отримання CAD-моделі деталей є їх виробництво. На сьогодні сучасними є адитивні технології, які з легкістю замінюють традиційні технології виготовлення деталей на станках з ЧПК. Адитивне виробництво (АД) – це 3D-друк деталі, процес якого керується комп'ютером, який створює тривимірні об'єкти шляхом осадження або накладання шарів матеріалів [3]. Існує декілька методів 3D-друку і найпоширенішими з них є наступні: стереолітографія (SLA); вибіркоче лазерне спікання (SLS); PolyJet; моделювання плавним осадженням (FDM); Технологія наплавлення (DLP); Multi Jet Fusion (MJF); електронно-променева плавка (EBM).

На рис. 3 показана схема виготовлення опори трансмісії гелікоптеру за допомогою реверс інжинірингу та 3D-друку [3].

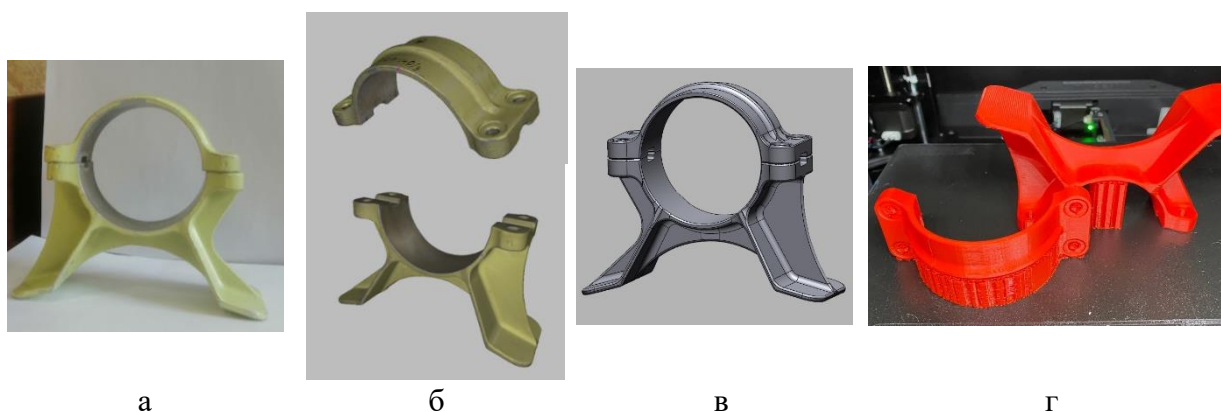

Рис. 3. Виготовлення опори трансмісії гелікоптеру: а – дослідна деталь; б – stl-модель деталі; в – CAD-модель деталі; г – надрукована деталь

Наступними етапами мають бути:

- механічне оброблення для видалення припуску, який утворився на поверхнях, а також видалення додаткової опори – підтримки, розташованої на нижній частині дослідної деталі;

- контроль надрукованої опори трансмісії гелікоптера шляхом використання зворотного інжинірингу, а саме: сканування та отримання портрету дослідної деталі та її порівняння з CAD-моделлю;

- при задовільній якості та відповідності отриманої геометрії заданим параметрам, деталь має пропуск у виробництво, а при зворотних результатах – бракування і доопрацювання технології виготовлення.

ВИСНОВКИ

Проаналізовані етапи зворотного інжинірингу та представлена апробація використання зворотного інжинірингу і адитивних технологій на опорі трансмісії гелікоптеру. Надані наступні виробничі дії щодо пропуску деталі у виробництво. Показана актуальність впровадження реверс-інжинірингу та адитивних технологій в авіаційне виробництво як комплекс робіт, які потребують радикальних змін технологічних процесів з метою мінімізації використання виробничих ресурсів, зменшення тривалості та вартості виробничого циклу, підвищення якості виробу та його виготовлення.

Список використаних джерел:

1. Воробйов, Ю.А. Бичков, І.В. Майорова, К.В. Комісаров, О.Л., Рябіков, С.М. Аналіз тенденцій вітчизняного авіаційного виробництва. SCIENTIFIC COLLECTION «INTERCONF» Scientific Collection «InterConf», (90): with the Proceedings of the 4th International Scientific and Practical Conference «Current Issues and Prospects for the Development of Scientific Research» (December 7-

- 8, 2021). Orléans, France: Epi, № 90, 2021. C. 329-333.
2. Bychkov, I., Maiorova, K., Suponina, V., Riabikov, S. Reengineering based on 3D-scanning in the process of propeller analytical standard constructing for an ultra-light twin-seat aircraft. Integración de las ciencias fundamentales y aplicadas en el paradigma de la sociedad post-industrial: Colección de documentos científicos «ΛΟΓΟΣ» con actas de la Conferencia Internacional Científica y Práctica 24 de abril de 2020. Barcelona, España: IATAforma Europea de la Ciencia. – Vol. 2. – P. 32 – 38.
  3. Maiorova, K., Sikulskyi, V., Vorobiov, Iu., Kapinus, O. & Knyr, A. Study of a geometry accuracy of the bracket-type parts using reverse engineering and additive manufacturing technologies. In: Nechyporuk M., Pavlikov V., Kritskiy D. (eds). Integrated Computer Technologies in Mechanical Engineering - 2022. ICTM 2022.

SECTION 14. SOCIOLOGY AND STATISTICS

Vladimir E. Shedyakov
Dr. Sc. (Sociology), Ph. D. (Economics)
Freelancer scientist, Ukraine

ORGANIZATION OF CIVIL SPACE IS THE NEED TO RAISE THE CULTURE OF SOCIO-POLITICAL CREATIVITY

The mutual imposition of the characteristics of post-globality, social catharsis and organizational-managerial reflexivity can provide changes with a cumulative effect [1-10]. In particular, a holistic model of harmonious development includes effective mechanisms for the development and realization of creative initiative based on a conscious attitude to life. The right to significant differences and errors in the innovative search is part of the sense of justice in the social structure. For the organic and fruitful disclosure of the post-global potential of society, forms of activation of the reflexive features of social change are extremely important. It is necessary to cultivate a civil polylogue, and to create public space on effective basis. As you know, a systemic violation of the social space, which would be based on the power of the people, occurs in connection with corruption, the state of war and plutocracy, suggesting the structuring of society on completely different principles. Cultivating critical thinking and civic engagement is the path to growing a solid social foundation for self-reliance and responsible decision-making. Accordingly, the question of the quality of not only education, but also upbringing requires not a separate, but a nationwide decision. In turn, it is ensured by the involvement of efforts not by a separate group of ascetic teachers, but by the entire state and society. The spread of horizontal connections is fixed by a network-centric organization with the strengthening of multi-level regions and the so-called "sub- and super-spaces", changing the ratio of society and the state, real and formal citizenship. Socio-political programming of a productive consensus and upward development presupposes the cultivation of a progressive environment in society. Conscious development and reformation on productive conditions of the space of life, multi-level clusters of political and economic space and socio-cultural communications is required. At the same time, the antagonism between, on the one hand, the objective need to maximize the creative realization of the abilities of the population and, on the other hand, corruption, the militarization of public life and plutocracy has a historical character and features of a global, regional and national scale. In turn, the fate of both hyper-industrialization and all modernization will depend on the resolution of this antagonism.

Changing of all aspects of life space for a person and society becomes an organic element of the process of global transformations [11-21]. A person feels the impact of the characteristics of the process of reformatting both personal and civil space, both sociocultural and political-economic. A person, as a rule, himself would like to combine changes for the better and preserve what has already been achieved. At the same time, ideas about the best and worthy are also changing. The most powerful inequality is the inequality of giftedness and talent. A number of writers have a plot: in order to maintain the exaggerated idea of social stability, justice and equality, masks are put on excessively beautiful people, weights on the strong, and so on. Here,

fate sends a weighty limitation to those who are bigger than the personality. Canonically: after a person and a cross. Controlled, self-controlled and uncontrolled processes form complex combinations of historical reality. Non-violent consolidation of society presupposes careful reflection of the understanding of due, reasonable in the arrangement of public space [22-34].

Of course, factors and expressions of people's satisfaction and dissatisfaction are changing. Achieving moral and ethical, cultural, political and ideological maturity by a critical mass of people is a condition for successful transition and use of the "border time". And on the contrary: accelerated political-economic, socio-cultural, demographic, etc. degradation is the path of self-destruction. As is well known, aggressive expansion and militaristic hubris generates global destabilization. Actually, from the transformation of provocations into the conduct of large-scale military actions (first of all, by the hands of limiters and with the use of proxy collisions), only the endurance of the opponents saves. Calls to follow the uniformity of the device model in this situation reveal claims to global hegemony in order to use other people's resources without responsibility for them. The total purchase of public property by large capital automatically leads to the imposition of convenient templates exclusively for themselves. The instructions on the abstraction of the 19th century: free competition, private ownership, economic man – clearly contradict the current realities. So, the processes of socialization of production, distribution, exchange and consumption of the post-modern level, on the one hand, in order to maintain their competitiveness, presuppose the extensive use of marketing tools, which means that production is far from an unknown market, where only the public price of an item or service is established, and the volume of demand is revealed they. On the other hand, segmentation is continuing and production is being strengthened according to the consumer inclinations of specific groups. That is, socialization manifests itself not only in standardization, but also in individualization of reproductive processes. The new era creates conditions for the unfolding of the shaping of freedom, diversity, and dialogue. But, if opportunities released by time are missed, the prospects for subsequent historical development may be irreversibly limited. The rise of false social formations, characteristic of an override form of the social system, allows for a variety of quasi-manifest and pseudo-manifest, imaginary values of the social-political system, the transition of subjectivity to which can irreparably change the very vector of movement. Then, not only the state, but also the fabric of sociality, the public itself, crumbles. As a result, the slide from the "force of law" to the "law of force" accelerates, many allow themselves to have two models of perception and decision: on the abstract and concrete levels, "in principle" and "in practice", "for myself with friends" and "for others". As you know, when the westernized version of the modern project of human emancipation is replaced/perverted by the liberation of instincts (mainly, the instinct of pleasure: in consumption or accumulation), the irrationalism of public life grows. In particular, it opens up the possibility of turning the former "corridor of freedom" into a breakthrough not so much into the prospects of developing post-industrial opportunities, but into a breakdown in the territory of socio-cultural and political-economic super-exotics under the external form of pseudo-westernism and through the creation of counter-modern mechanisms with inherent by depopulation, degradation and social cannibalism.

Creative diversity and search in the development of civic space is a powerful asset of society. Creating an environment conducive to creative activity is not only a factor in successful development, but also a condition for strategic security [35-44]. External and internal conditions for enhancing the freedom of creativity must be provided, protected and protected by means of both state administration and local self-government, suppressing provocations and strengthening the means of their timely stopping, which is the main task of the anti-crisis political and economic core. Accordingly, the state provides a set of rights and freedoms, social standards and guarantees for its citizens. Of course, cohesion and unity is a necessity for the survival and development of society, but it is the growth of originality that creates the basis for complementarity and interconnection, and hence for strengthening mutual interest [45-48]. At the heart of civil self-

consciousness is not ethnic isolation, not tribal strife (where each nation elects its own leaders), but an understanding of separateness, the specificity of the mission of the entire cultural-civilizational world. On the contrary, the recognition of the right to exist that is different from the usual; the inclusion of heterogeneous in strengthening the core of society is an urgent demand for change [49-57]. Already the very perception of the public is being transformed, including adapting to direct changes in conditions, as well as trends in the logic of history.

References:

1. Fromm, E. (1941). *Escape from Freedom*. N. Y.: Henry Holt, Rinehart and Winston.
2. Логачёва, Т.М. (1997). Владимир Шедяков «Свобода бросает свой вызов каждому из нас». *Панорама*, (45 / 356), 1, 3.
3. Пыжиков, А.В. (2013). Грани русского раскола. М.: Древлехранилище.
4. Шилов, В.В. (2021). Социология и история: общее, особенное, перспективы. *Общественные науки и современность*, (2), 103-113.
5. Шедяков, В.Е. (2020). У колыбели новой общественной парадигмы. *Перспективи*, (3), 100-108. DOI <https://doi.org/10.24195/spj1561-1264.2020.3.13>.
6. Шедяков, В.Е. (2019). Геостратегические трансформации как политико-экономическая среда организационных изменений. *Проблеми системного підходу в економіці*, (1 / 69 - 1), 16-24.
7. Шедяков, В.Е. (2020). Постглобальные возможности и угрозы: диапазон решений. *Economic Development: Global Trends and National Peculiarities* / Pawlik, A., Shaposhnykov, K. (eds.). Kielce: Baltija Publishing, 261-275. DOI 10.30525/978-9934-588-61-7-18.
8. Шедяков, В.Е. (2021). Социальные коммуникации в контексте парадигмальных трансформаций. *Соціальні комунікації: інструменти, технологія і практика*: Матер. Міжнар. наук.-практ. конф. Запоріжжя, 45-48.
9. Володимир Шедяков: Система світогосподарських зв'язків переживає стан, близький до інституціональної невизначеності. (2015). *Економіст*. (9), 1-3.
10. Шедяков, В.Е. (2020). Обеспечение национальных интересов при постглобальном изменении формата международного мироустройства. *Political science, philosophy, history and sociology: development areas and trends in Ukraine and EU*: Proceed. of Intern. Scient. and Pract. Conf. Wloclawek, 149-152. DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-588-91-4-41>.
11. Глухов, А.М., Душин, И.Л., Шедяков, В.Е. (1992). Развитие Харькова к 2000 году и в начале 21 века. Доклад-92. Харьков: Стилос; рец.: *Ділова Україна*, (1993). (10 / 62), 5.
12. Шедяков, В.Е. (2020). Согласование интересов территориальными общинами как основа органичного функционирования государства и экономики общего блага. *Регіональні студії*, (21), 57-64. DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6170/2020.21.9>.
13. Шедяков, В.Е. (2000). Экономика пространства. *Бизнес Информ*, (11-12), 3-6.
14. Шедяков, В.Е. (2020). Трансформации политико-экономического пространства. *Economic security: state, cluster, enterprise*: Proceed. of Intern. Scient. Conf. Lisbon, 47-50. DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-018-6-10>.
15. Шедяков, В.Е. (1997). Организация экономического пространства и социальных коммуникаций: к вопросу о стратегии развития общества. *Пути сообщения, коммуникации, научные достижения народов Евразии*: Матер. Междунар. научно-практ. конф. Березники, 122-125.
16. Шедяков, В.Е. (2016). Социокультурные поля как основание развития «умного общества». *Пріоритети розвитку суспільних наук у XXI столітті*: Матер. Міжнар. наук.-практ. конф. Одеса, 85-90.
17. Шедяков, В.Е. (2021). Социокультурный потенциал структурирования политического пространства. *History, political science, philosophy and sociology: revolutionary changes*: Proceed. of Intern. Scient. and Pract. Conf. Wloclawek, 52-55. DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-079-7-13>.
18. Шедяков, В.Е. (2021). Общественная консолидация – фактор эффективного использования переходного периода. *The economic comparative studies: theory, methodology, practice*: Proceed. of Intern. scient. conf. Kielce, 49-54. DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-125-1-10>.
19. Шедяков, В.Е. (2019). Активизация социально-экономических ресурсов обеспечения

- общественного согласия в решении стратегических созидательных задач. *Інституціалізація як фактор забезпечення розвитку системи інвестиційно-інновац. безпеки України / Гальцова, О.Л. (заг. ред.). Запоріжжя: Гельветика, 242-261.*
20. Shedyakov, V. (2022). Consolidation without suppression of alternatives: recourse and methodological bases of management. *Transformation of economy, finance and management in modern conditions / Pawlik, A., Shaposhnykov, K. (eds.). Kielce – Riga: Baltija Publishing, 236-256.* DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-220>.
  21. Шедяков, В.Е. (2022). Нарращивание продуктивной социокультурной ткани как задача: условия пандемии. *Economy digitalization in a pandemic conditions: processes, strategies, technologies: Proceed. of II Intern. Scient. Conf. Kielce, 133-137.* DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-194-7-25>.
  22. Аргайл, М. (2003). Психология счастья. СПб.: Питер.
  23. Джидарьян, И.А., Антонова, Е.В. (1995). Проблема общей удовлетворённости жизнью: теоретическое и эмпирическое исследование. *Сознание в кризисном обществе. М.: Педагогика, 76-94.*
  24. Куликов, Л.В. (2000). Детерминанты удовлетворённости жизнью. *Общество и политика. СПб.: Изд-во СПбГУ, 476-510.*
  25. Шедяков, В.Е. (2018). Сравнение с представлением о должном как основание для оценки действительности. *Акт. проблеми філософії та соціології, (21), 125-130.*
  26. Шедяков, В.Е. (2021). Формирование отношения к себе и миру как фактор трансформаций. *Scholarly disputes in philosophy, sociology, political science, and history amidst globalization and digitalization: Proceed. of Intern. scient. conf. Venice, 127-130.* DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-181-7-33>.
  27. Шедяков, В.Е. (2021). Взаимная ответственность государства и населения: акценты периода посткоронавирусного восстановления. *The modern trends in the development of business social responsibility: Proceed. of V Intern. scient. conf. Lisbon, 28-31.* DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-107-7-7>.
  28. Шедяков, В.Е. (2021). Диалектика прав та обов'язків як рушій соціогенезу. *Регіональні студії, (25), 66-71.* DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6170/2021.25.12>.
  29. Шедяков, В.Е. (2016). Создание привлекательных условий жизни и благоприятных для творчества предпосылок – цель и условие долгосрочного эндогенного социально-экономического развития при формировании «умного общества». *The Development of International Competitiveness: State, Region, Enterprise: Proceed. of Intern. Scient. Conf. Lisbon, Part (II), 34-36.*
  30. Шедяков, В.Е. (2017-2018). Ценность жизни и возможность творчества как характеристики общественных изменений. *Екон. вісник Запорізької держ. інженерної академії, (5 / 11), 11-18; (6 / 18), 34-39.*
  31. Шедяков, В.Е. (2016). Развитие добровольной деятельности как черта постсовременности. *Політологія, філософія, соціологія, психологія: контури міждисциплінарного перетину: Матер. IV Міжнар. наук.-практ. конф. Одеса, 19-24.*
  32. Шедяков, В.Е. (1998). Самоуправление и народовластие: хозяйственные механизмы возрождения. *Економика, общество, рынок. Харьков: ХИУ, (4), 123-155.*
  33. Шедяков, В.Е. (2019). Власть народа и качество управления. *Регіональні студії, (18), 44-51.* DOI [10.32782/2663-6170/2019.18.7](https://doi.org/10.32782/2663-6170/2019.18.7).
  34. Шедяков, В.Е. (1990). Распределение труда по способностям и становление справедливости. *Проблемы социальной защищенности и социальной справедливости: Тез. Всесоюз. научно-практ. конф. Уфа, 46-48.*
  35. Золочевский, И. (1994). Если можешь что-либо сделать, делай! *Время, (19 / 13824), 6 янв., 1.*
  36. Логачева, Т.М. (1998). Искусство возможного на фоне бессознательного. *Панорама, (4 / 367), 24 янв., 3.*
  37. Быховский, В. (1998). Содружество состоявшихся людей. *Журналист, (15 / 61), 23-29 апр., 3.*
  38. Шедяков, В.Е. (2019). Политическая самоорганизация как направление творческой активности народа. *Politicus, (3), 61-67.* DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616-2019-3-61-67>.
  39. Шедяков, В.Е. (2020). Свобода творчества и справедливость в развитии ойкумены. *Global Economic Trends: New Opportunities and Threats: Proceed. of Intern. Scient. Conf. Le Mans, 1-4.*

40. Шедяков, В.Е. (1988). Укрепление социальной справедливости и развитие творчества. *Научно-технический прогресс и научное творчество: Тез. Всесоюз. чт. памяти акад. Б.М. Кедрова*. Свердловск, (II), 76-80.
41. Шедяков, В. (1979). Иметь активную жизненную позицию. *Красный маяк*, (31 / 4699), 13 марта, 2.
42. Шедяков, В.Е. (2018). Терпимость к инакомыслию – условие развития. *Розвиток сучасного суспільства в умовах глобальної нестабільності*: Матер. Міжнар. наук.-практ. конф. Одеса, 79-85.
43. Шедяков, В.Е. (2018). Язык как среда социокультурных коммуникаций и средство управления. *Вплив суспільних наук на процес розвитку суспільства: можливе та реальне*: Матер. Міжнар. наук.-практ. конф. Київ, 34-39.
44. Шедяков, В.Е. (2017). Учёт языковой среды реализации смыслов в системе социальной работы как фактор совершенствования PR-отношений. *Акт. проблеми філософії та соціології*, (16), 161-164.
45. Стратегія національної безпеки (альтернативна). (2016). Луцьк: Християнське життя; Майдан закордонних справ.
46. Шедяков, В.Е. (2015). Трансформация социокультурных измерений гражданственности. *Гражданственность личности в условиях изменяющегося мира: от протестной к созидательной активности*: Матер. Междунар. научно-практ. конф. Курск, 151-159.
47. Шедяков, В.Е. (2018). Воспитание гражданственности – условие подъёма иммунитета общественной среды. *Актуальні питання суспільних наук: соціологія, політологія, філософія, історія*: Матер. Міжнар. наук.-практ. конф. Київ, 27-32.
48. Шедяков, В. (1991). Громадське самоврядування. *Слобідський край*, (226 / 18490), 27 лист., 2.
49. Шедяков, В.Е. (2021). Воспитание гражданственности в развитии реального суверенитета. *Labyrinths of Reality*. Montreal: ASF, (9 / 14), 9-15.
50. Анисимов, О.С. (2006). Стратегическое управление и государственное мышление. М.: ФГОУ Рос ФКО АПК, ЭСП.
51. Малган, Дж. (2011). Искусство государственной стратегии: Мобилизация власти и знания во имя всеобщего блага. М.: Ин-т Гайдара.
52. Ostrom, E. (1990). *Governing the Commons: The Evolution of Institutions for Collective Action*. Cambridge University Press.
53. Шедяков, В.Є. (2017). Продуктивні основи поєднання ресурсно-методологічних баз соціально-економічного саморозвитку і стратегічного управління. *Моделювання та інформатизація соціально-економічного розвитку України*, (1 / 3), 11-25.
54. Shedyakov, V.E. (2020). The mastery of social pedagogy is an integral condition of organic economic development. *Anti-Crisis Management: State, Region, Enterprise / Bendaravičienė, R., Shaposhnykov, K. (eds.)*. Kaunas – Riga: Baltija Publishing, 89-106. DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-020-9-7>.
55. Шедяков, В.Е. (2020). Рефлексивная модернизация и социальная педагогика: дрейф общественных коммуникаций. *Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики*, (86), 187-200. DOI <https://doi.org/10.32840/2707-9147.2020.86.17>.
56. Шедяков, В.Е. (2018). Общественная среда и социальная инженерия. *Habitus*, (5), 54-59.
57. Шедяков, В.Є. (2010). Можливості ефективної організації та стимулювання бажаних трансформацій. *Сучасна українська політика*. Політики і політологи про неї, (19), 327-338.

Артеменко Світлана Богданівна

кандидат соціологічних наук, доцент, доцент кафедри соціології,
факультету управління персоналом, соціології та психології
КНЕУ імені Вадима Гетьмана, Україна

Оніщук Ілля Ігорьович

студент III курсу, спеціальності «Інженерія програмного забезпечення»
Фаховий коледж інформаційних систем і технологій
КНЕУ імені Вадима Гетьмана, Україна

Артеменко Вероніка Олексіївна

студентка I курсу, спеціальності «Філологія»
Фаховий коледж Київського міжнародного університету, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ІНДИВІДУАЛЬНИХ ЗАВДАНЬ НА ЗАСАДАХ ІНТЕГРОВАНОГО ПІДХОДУ У ВИЩІЙ ШКОЛІ ДЛЯ СТУДЕНТІВ СПЕЦІАЛЬНОСТІ «СОЦІОЛОГІЯ» (НА ПРИКЛАДІ ВИКЛАДАННЯ ДИСЦИПЛІНИ «МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ»)

Актуальність теми. Чи не найголовнішим завданням сучасної освіти у вищій школі в умовах різноманітних викликів навчання виступає постійне підвищення якості знань здобувачів за допомогою новітніх педагогічних технологій. Показовим у цьому контексті виступають інтегровані заняття, навчальний потенціал яких спрямований на активізацію освітнього процесу, підвищенню мотивації студентів, зростанню їх зацікавленості до пізнання соціальної реальності, встановленні причинно-наслідкових зв'язків у досліджуваних явищах, формування мовленнєвих компетентностей та цілісності наукової картини світу в цілому. Також інтегрована освітня технологія позитивно зарекомендувала себе під час вивчення іноземної мови через шкільні навчальні предмети у всьому світі.

При цьому якісна трансформація системи вищої школи на основі підвищення якості навчання вимагає утвердження міждисциплінарного підходу у викладанні університетських дисциплін, збільшенні кількості інтерактивних інтегрованих занять у навчальному плані для підготовки здобувачів вищої освіти. Формування міждисциплінарних зв'язків між соціо-гуманітарними дисциплінами та іноземною мовою сприятиме підготовці кваліфікованих фахівців з високим рівнем іншомовної комунікативної компетенції, креативним мисленням, здатного вирішувати професійні завдання за допомогою системного підходу, що підвищує конкурентноспроможність молодих фахівців на ринку праці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематикою імплементації та адаптації інтегрованого підходу у вищій школі, різними питаннями предметно-інтегрованого навчання у вищій школі займалися такі вітчизняні науковці: Т. Кириченко, Т. Рідель, А. Бабенко, Ю. Соболев, О. Даналій, А. Хабюк, В. Ільченко, Р. Мартинова, Г. Беленька, Н. Євтушенко, Н. Яременко, О. Павлова, Л. Монастирська та інші.

Однак поза увагою сучасних вчених залишається дослідження організації занять у вищій школі на основі міжпредметних зв'язків, інтегративного підходу для студентів нефілологічних спеціальностей під час викладання соціо-гуманітарних дисциплін з метою

підвищення іншомовної комунікативної компетенції.

Тому **метою дослідження** виступає зображення специфіки організації викладання соціо-гуманітарних дисциплін на засадах інтегративних зв'язків на прикладі розробки індивідуальних завдань з дисципліни «Міжкультурна комунікація» для студентів спеціальності «Соціологія» з метою підвищення рівня володіння фаховою іноземною мовою.

Виклад основного матеріалу. Розглянемо приклад викладання дисципліни «Міжкультурна комунікація» для студентів спеціальності «Соціологія» бакалаврського рівня навчання на засадах інтегративного підходу з метою підвищення ефективності вивчення іноземної мови в межах навчального процесу. В цих умовах індивідуальні завдання в межах вище означеної дисципліни, розроблені на засадах інтегративного підходу, мають містити певні навчальні теми, які сприятимуть формуванню міждисциплінарних зв'язків та кращому засвоєнню іноземної мови під час освітньої діяльності. За основу формування міждисциплінарних зв'язків у індивідуальному завданні візьмемо такі навчальні дисципліни бакалаврського рівня навчання: «Міжкультурна комунікація», «Фахова англійська мова», «Мовна культура бізнес-комунікацій» «Українознавство», «Вступ до спеціальності: тренінг-курс» «Сучасне українське суспільство: соціологічний аналіз», «Загальна соціологічна теорія», «Історія соціології», «Методологія соціологічного дослідження», «Теорія і практика досліджень сучасних медіа», «Сучасні соціологічні теорії глобалізації» [1].

Показовим прикладом, який би відповідав вище означеним вимогам можуть виступати індивідуальні роботи з дисципліни «Міжкультурна комунікація» для студентів спеціальності «Соціологія» із застосуванням інтеграційних зв'язків на тему: «Особливості формування українців, які пов'язані з культурно-історичними та політичними подіями, у лексиці сучасної англійської мови».

Метою цього завдання виступатиме аналіз впливу глобалізаційних, соціально-історичних, соціокультурних, політичних процесів на становлення англійської мови як цілісної знакової системи; розкриття сутності поняття «українізм», їх місця в лексичній структурі сучасної англійської мови та особливостей формування українців в контексті суспільно-історичних етапів розвитку українського суспільства. Основою інтеграції навчальних дисциплін виступає робоча навчальна програма дисципліни «Міжкультурна комунікація» [2], теми якої логічно пов'язані проблематикою вище означених інтегрованих дисциплін.

Для реалізації індивідуального завдання на засадах інтегрованого підходу здобувачі освіти повинні опанувати використання різних типів методів, наприклад: загальнонаукових методів (аналіз, синтез, систематизація, класифікація, системний підхід), лінгвістичних методів (дискурс-аналіз, лексико-семантичний аналіз словникових дефініцій, контекстуальна інтерпретація), соціологічної методології (традиційний аналіз та контент-аналіз документів).

Необхідно підкреслити, що в процесі виконання інтегрованої індивідуальної роботи такого типу у студентів формуються система загальних, фахових компетентностей та програмних результатів навчання згідно зі стандартом вищої освіти за спеціальністю 054 «Соціологія» галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти.

Звідси, у здобувачів освіти формуються такі *загальні компетентності*: здатність спілкуватися іноземною мовою; здатність бути критичним і самокритичним; здатність спілкуватися з представниками інших професійних груп різного рівня (з експертами з інших галузей знань/видів економічної діяльності); здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями; здатність використовувати інформаційні та комунікаційні технології; здатність генерувати нові ідеї (креативність); здатність реалізувати свої права і обов'язки

як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні.

Фахові компетентності, які формуються у студентів в межах індивідуального завдання інтегрованого типу: здатність аналізувати соціальні зміни, що відбуваються в Україні та світі в цілому; здатність збирати, аналізувати та узагальнювати соціальну інформацію з використанням соціологічних методів; здатність аналізувати та систематизувати одержані результати, формулювати аргументовані висновки та рекомендації; здатність дотримуватися у своїй діяльності норм професійної етики соціолога.

Програмні результати навчання є такими: пояснювати закономірності та особливості розвитку і функціонування соціальних явищ у контексті професійних задач; вільно спілкуватися державною та іноземною / іноземними мовами усно і письмово з професійних питань; обґрунтовувати власну позицію, робити та аргументувати самостійні висновки за результатами досліджень і аналізу професійної літератури; презентувати результати власних досліджень для фахівців і нефахівців; знати та дотримуватися етичних норм професійної діяльності соціолога [3].

Висновки. Навчальні заняття, в межах яких викладачами застосовуються різноманітні типи інтегрованих завдань: індивідуальні чи інші види робіт, володіють значним педагогічним потенціалом в контексті покращення якості освіти та підвищення фахової комунікації іноземною мовою. Інтегрований підхід у викладанні навчальних дисциплін сприяє формуванню у студентів нефілологічним спеціальностей низку різних загальних та фахових компетенцій. Зокрема, це актуально для тих здобувачів освіти, у яких викладання навчальних предметів відбувається виключно державною мовою, крім фахової іноземної мови.

На основі вище означеного прикладу, можемо констатувати, що інтегровані заняття сприятимуть збільшенню у студентів обсягу активного та пасивного запасу лексики з англійської мови; підвищенню їх рівня знань з історії розвитку українського суспільства або інших знань в залежності від сукупності інтегрованих предметів; формуванню навичок використання системного підходу у дослідженні соціальних явищ та процесів; розвитку у здобувачів освіти креативного мислення та навичок науково-дослідної роботи; активізації навчально-пізнавальної діяльності загалом.

Перспективи подальших наукових досліджень авторів будуть спрямовані на вивчення зарубіжного інноваційного досвіду імплементації та адаптації інтегрованого підходу у викладанні соціо-гуманітарних дисциплін у вищій школі, аналіз переваг та обмежень інтегрованої освітньої технології в умовах глобалізаційних викликів.

Список використаних джерел:

1. Навчальний план. Освітньо-професійна програма «Соціальні та медіа-комунікації». – Режим доступу до ресурсу: https://drive.google.com/file/d/1II_DJQqfzk7m0ASRMEVBbSzJTqZX3I/view.
2. Артеменко С.Б. Робоча програма вибіркової навчальної дисципліни: Міжкультурна комунікація. – Режим доступу до ресурсу: https://drive.google.com/file/d/1mo8ZzoOVrfRIT6Nj4DK_4mrFKnbzD15Z/view.
3. Стандарт вищої освіти першого (бакалаврського) рівня за спеціальністю 054 «Соціологія» від 4.03.2020. – Режим доступу до ресурсу: https://drive.google.com/file/d/1nywsp_z-FltVqddpRe2XH8NzmZG46w-A/view.

SECTION 15. PHILOLOGY AND JOURNALISM

Slipetska Vira Dmytrivna

Doctor of Philosophy, Head of the English Language Practice and Methods
of Teaching English Department, Faculty of Ukrainian and Foreign Philology
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, Ukraine

«PHONETICS OF EMOTIONS»: TEMPO OF SPEECH AND TYPES OF HEADS AS MEANS OF EXPRESSING OF NEGATIVE EMOTIONS IN ENGLISH

Emotions penetrate all spheres of a human life. Grammar and phonetics are "imbued" with emotional overtones. "Grammar of emotions" develops the issues of "emotional syntax" and "emotional morphology" (affixation, grammatical forms of words in the text) [Slipetska, 2017; Slipetska, 2022]. Phonetics of emotions is intonation realization of a speech content.

The goal of the research is to elucidate tempo of speech and types heads as means of verbalization of negative emotions and states.

Tempo of speech makes it possible to distinguish the emotional state of the interlocutors, indicates the social status, age, gender of the speaker. The type of tempo is a kind of indicator of cognitive and mental activity of an individual. An accelerated pace is characteristic of individuals with an easily excitable psyche. Accelerated tempo can indicate a joyful, excited state of the speaker, emotional speech characteristic of middle-aged and older people; low social status of the individual. A fast tempo of speech, for example, is associated with verbalization of a negative emotion of *anger*, for example:

a) *Where is \hammer? What did you do with \hammer?* **||**

b) *Great \Heaven! | \Seven of you, | gaping \round there, | and \don't know what I 'did with the \hammer!* **||** [Jerome K. Jerome. "Three Men in a Boat"].

A slow tempo can indicate *doubt, accusation* of a speaker, a depressed state, for example:

a) *Mrs. Warren (passionately): "What's the use of going to bed? Do you think I could sleep?"* **||**

Voice: "Why not? I shall." **||**

Mrs. Warren: You! || You have no \heart. [B. Shaw. "Mrs. Warren Profession"].

b) *So they sat | by the firelight, | in silence, | one on each side of the hearth.* **||** [B. Shaw. "Mrs. Warren Profession"].

A slow tempo of speech contains many pauses indicating *doubt, hesitation, uncertainty* caused by various emotions, forgetfulness, etc. The general laws of functioning of pauses in speech are usually considered to be as follows: pauses reflect a speaker's emotional state of dissatisfaction (*insult, anger, fear, despair*), for example:

What a shame | poor darling; | look her, I'll | er | see if I can buy another pair for you. **||** [Kingdon, 1995].

In English, when in doubt, hesitation pauses can be filled with the so-called hesitation fillers, for example: *you see, you know, I mean, I mean to say, so to speak, well, um – ah – eh – erm – er, let me see, etc.* [Kingdon, 1995].

Suppressed negative emotions are actualized by means of a low descending head; positive

strong unrestrained emotions are expressed on the basis of the interaction of a high register, a wide range of descending, ascending-descending head, a sliding or descending scandent head.

Thus, it can be argued that the types of heads are quite strongly correlated with the emotional state: *dissatisfaction, irritation* – the ascending head, for example: *There's 'no 'need to 'lose your ,temper!* (Low Rise); *'When is he 'coming down a ,gain?* (Low Rise); *anger, hatred* – (Low Fall): *'Why are you so `angry with him?* (High Fall); *'Never been 'known to `fail!* (High Fall); *I've 'told you 'more than 'once to 'stop ,smoking!* (Low Fall); *I 'hate 'doing ,nothing!* *'Stop 'making that 'dreadful ,thing!* (Low Fall) [Kingdon, 1995].

Thus, analyzing considering the system of emotional elements and emotional means at the phonetic level, it should be noted that this is additional information that is expressed by tempo of speech, types of pauses, types of heads.

References:

1. Slipetska, 2017 – Slipetska V. D. *Linhvistyka emotsiy* [Linguistics of Emotions]: monograph. Drohobych: publishing department of Drohobych I. Franko State Pedagogical University, 2017. 347 p. [in Ukrainian].
2. Slipetska, 2022 – Slipetska V. D. "Grammar of Emotions": English Affixal Morphemes, Adverbs of Frequency, Word-Order, Auxiliary Verbs as a Means of Verbalization of Emotions. *Current Issues of Humanitarian Sciences*: coll. of scient. papers of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University. Series "Philology". Drohobych: editorial and publishing department of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 2022. Issue 48. Vol. 2. P. 114–117. [in English].
3. Jerome K. Jerome. *Three Men in a Boat (to Say Nothing of a Dog)*. URL: <https://www.gutenberg.org> [in English].
4. Kingdon R. *The Groundwork of English Intonation. Principles of Phonetics*. Cambridge: Cambridge University Press. 1995. 126 p. [in English].
5. Trubetzkoy N. S. *Principles of Phonology*. URL: <https://anthrosource.onlinelibrary.wiley.com/doi/pdf/10.1525/aa.1971.73.6.02a00670> [in English].

Kseniia Kugai

Associate Professor of the Department of Philology and Translation
Kyiv National University of Technologies and Design, Ukraine

TYPES OF TECHNICAL TRANSLATION

Technical translation is a specialized field of translation that involves rendering technical content from one language to another while preserving its accuracy, clarity, and terminology [2]. This work explores the diverse categories of technical translation, examining their unique characteristics, challenges, and implications. By examining the intricacies of different types of technical translation, it contributes to a comprehensive understanding of the complexities inherent in translating technical content across linguistic and cultural boundaries.

Technical translation is a fundamental aspect of modern communication, enabling the dissemination of specialized knowledge, innovations, and information across diverse linguistic communities. It is one of the most difficult types of translation. This is due to the large number of requirements for such work [1, p. 247]. We will explore the multifaceted world of technical translation, breaking down the different categories that arise based on the nature of the content, target audience, and intended purpose. The purpose of this work is to investigate the problem, strategies and nuances associated with technical translation, thus improving the understanding of the intricacies of this type of translation.

1. Scientific and Academic Translation.

Scientific and academic translation involves rendering research papers, articles, theses, and other scholarly content into a different language. This type of translation demands a precise understanding of the subject matter, as well as proficiency in the respective academic terminologies. Accuracy and clarity are paramount, as any deviation can compromise the integrity of the content. Translators in this category must be well-versed in both the source and target languages' academic conventions.

2. Technical Manuals and Documentation.

Technical manuals and documentation encompass a wide range of materials, such as user manuals, technical guides, and product specifications. These translations require the precise conveyance of complex instructions and technical information [3]. The challenge lies in maintaining coherence and ensuring the accurate interpretation of concepts while considering the target audience's technical background. Clarity, consistency, and an awareness of cultural differences are crucial factors in producing effective technical documentation translations.

3. Engineering and Manufacturing Translation.

Translations in the field of engineering and manufacturing involve technical specifications, blueprints, schematics, and manufacturing processes. These documents demand an in-depth understanding of specialized engineering terminology and concepts [4]. Translators need to possess not only linguistic skills but also a comprehensive grasp of the underlying engineering principles to ensure that the translated content is both accurate and functionally meaningful.

4. Medical and Pharmaceutical Translation.

The translation of medical and pharmaceutical content involves a unique set of challenges due to the critical nature of the subject matter. Translators must navigate intricate medical terminology, maintain the precision of medical information, and adhere to regulatory standards in different countries. Accuracy is paramount, as a misinterpretation could have serious consequences for patient safety and healthcare professionals' decision-making processes.

5. Software and IT Translation.

Software localization and IT translation involve adapting software interfaces, applications,

and websites to suit different languages and cultures. This type of translation requires not only linguistic expertise but also a deep understanding of software functionalities and user experiences. Challenges arise from the need to ensure that the translated software remains intuitive and functional while catering to the preferences and expectations of diverse user groups [3].

In the realm of technical translation, different types of content demand specific skill sets, knowledge domains, and strategies to ensure accurate and effective communication across languages. The work has illuminated the distinctive characteristics of various categories of technical translation, shedding light on the challenges faced by translators and the importance of maintaining accuracy, clarity, and cultural sensitivity. A comprehensive understanding of these intricacies is essential for producing high-quality technical translations that bridge linguistic and cultural gaps in the globalized world. Further research and continuous refinement of translation techniques within each category are imperative to meet the evolving demands of this specialized field.

References:

1. Kugai K.B. (2021). Technical translation essence. Innovatsiini tendentsii pidhotovky fakhivtsiv v umovakh polikulturnoho ta multylinhvalnoho hlobalizovanoho svitu: zbirnyk tez dopovidei VI Vseukr. nauk.-prakt. konf., Kyiv, 06.04.2021, KNUTD. S. 247-249.
2. Shcho take tekhnichniy pereklad [What is technical translation]. Pereklad.ua. Retrieved from <https://pereklad.ua/ukr/blog/shcho-take-tekhnichnyi-pereklad> [in Ukrainian].
3. Technical translation – a whole new world. ATLS Blog. Retrieved from <https://www.at-languagesolutions.com/en/la-traduccion-tecnica/>.
4. Yaki vydy tekhnichnogo perekladu isnuiut [What types of technical translation exist]. L'agency. Retrieved from <https://www.lagency.pro/blog/yaki-vidi-tehnichnogo-perekladu-Isnuyut/> [in Ukrainian].

Сливка Любов Зеновіївна

кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри англійської мови та перекладу
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, Україна

ВИЗНАЧЕННЯ АНГЛОМОВНОГО ПУБЛІЦИСТИЧНОГО ДИСКУРСУ В ПЕРЕКЛАДАЦЬКОМУ АСПЕКТІ

Публіцистичний стиль можна охарактеризувати як функціональний стиль мови, який обслуговує широку сферу суспільних стосунків, і найповніше він використовується в газетах, суспільно-політичних журналах, на радіо, телебаченні, у документальному кіно.

Особливості газетного стилю можна розподілити на дві групи: мовні та екстралінгвістичні. Виділення екстра-лінгвістичних факторів у окрему групу є необхідним через те, що характерною ознакою газетного стилю є його спрямованість на вплив, тобто не тільки точно, доступно і яскраво інформувати читача, але й викликати у нього певне ставлення до подій, спонукати до діяльності, до потреби зайняти певну громадську позицію, змінити погляди чи сформувані нові. До основних екстралінгвістичних факторів ми відносимо сферу спілкування, специфіку медіа-каналу, а також особливості аудиторії та невербальні комунікативні засоби.

Лексичні проблеми перекладу обумовлені тим фактом, що відповідні семантичні одиниці в різних мовах можуть займати різне положення в системі мови. Слово може мати широку семантику в одній мові, а в іншій – більш вузьке або термінологічне значення. Наприклад, в англійській мові зв'язки між словами виражаються, як правило, за допомогою порядку слів, сполучників, прислівників, тобто синтаксичними засобами. Саме такі засоби і стають перепонами для створення адекватного перекладу, оскільки їх потрібно інтерпретувати за допомогою різних граматичних трансформацій. [4]

Українська та англійська мови мають певні схожі риси, проте відмінностей є набагато більше і вони набагато суттєвіші. Насамперед тут слід згадати явище граматичних категорій, і як вони виражаються в обох мовах.

Ангомовний публіцистичний текст легко впізнати по активному використанню пасивного стану або пасивного інфінітива у структурі модального дієслівного присудка. Такий інфінітив може виконувати різноманітні синтаксичні функції: підмета, присудка, додатка, означення, обставини або ж частини складеного присудка. Також існують так звані Complex Object і Complex Subject, які в свою чергу поєднуються із залежними словами і утворюють інфінітивні звороти.

Complex Object – це синтаксичне спрощення складнопідрядного речення з підрядним з'ясувальним: підмет і присудок головної частини речення зберігаються, сполучник that опускається, підмет підрядної частини стає додатком у головній, після якого йде інфінітив, що виражає дію, яку виконує або якої зазнає особа чи предмет, позначений додатком-іменником чи займенником. Цей зворот вживається після дієслів, що означають: розумову діяльність, припущення, сподівання; прохання, вимогу, пораду, дозвіл; сприймання за допомогою органів чуттів; емоційне ставлення. [1] Наприклад: а) A passing driver noticed the burglar break a window and enter the store. – Водій, що проїжджав повз, помітив як грабіжник розбив вікно і заліз до магазину; б) We believe the police to catch the burglar the nearest time. – Ми щиро сподіваємось, що поліція спіймає грабіжника якнайшвидше.

Complex Subject також уживається для спрощення складних речень: підмет підрядної частини стає підметом простого речення, присудок головної частини змінюється й

узгоджується з новим підметом, а безпосередньо після нього виступає присудок підрядної частини у формі інфінітива, який продовжує означати дію підмета. [1]

Бачимо, що в англійських конструкціях із Complex Subject міститься інформація різного плану: особова форма дієслова-присудка передає модальне значення ймовірності / неймовірності, можливості / неможливості, вірогідності дії тощо, названої інфінітивом, а також вказує на джерело повідомлення, як правило, неозначене. Наприклад: а) The glass was heard to have been dropped. – Було чути, як розбилося скло; б) A lot of people were reported to have become homeless after the inundation. – Повідомлялося, що багато людей залишилися без житла після повені.

Дієприкметник як особлива дієслівна форма широко представлена в англійському публіцистичному тексті. Активні дієприкметники виражають ознаку предмета щодо виконуваної ним дії – носій ознаки і виконавець дії співпадають. Такі дієприкметники в сучасній українській літературній мові вживаються рідко. Пасивні дієприкметники виражають ознаку предмета, на який спрямована дія, тобто ознаку особи або предмета, зумовлену дією іншої особи або предмета (носій ознаки – один предмет, а виконавець дії – інший).

Стилістичні особливості англійської та української мов майже не відрізняються. Для усіх газетних жанрів характерні загальні форми реалізації стислості: компресія інформації та передача певної частини повідомлень імпліцитно. Як результат стислості відбувається економія мовних засобів за рахунок комунікативно менш важливих фрагментів повідомлення. [3]

Отже, основний стилістичний принцип організації мови в публіцистиці – поєднання стандарту та експресії. Експресивність є невід’ємною частиною газетно-публіцистичного стилю, адже однією з його функцій, як зазначалося раніше, є вплив на читача, адресата повідомлення. У даному контексті, експресія має, насамперед, соціальний характер та є цілеспрямованою. В пріоритеті є простота і ясність викладу матеріалу.

Список використаних джерел:

1. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики: підручник. 2-ге вид., доп. К.: ВЦ «Академія», 2009. 376 с.
2. Білозерська Л., Возненко Н., Радецька С. Термінологія та переклад: навч. посіб. для студ. філол. напряму підготовки. Вінниця, 2010. 231 с.
3. Дубенко О. Ю. Порівняльна стилістика англійської та української мов. Посібник для студентів та викладачів вищих навчальних закладів. Вінниця: Нова книга, 2005. 224 с.
4. Остроушко О. А. Лексичні трансформації при перекладі англійських інформаційних текстів українською мовою. К.: Філологічні студії, 2010. 208 с.
5. Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава: Довкілля-К, 2011. 844 с.
6. Смоляна Т.А. Компенсація та антонімічний переклад як засоби передачі комунікативної та стилістичної рівнозначності різномовних художніх та нехудожніх текстів. Лінгвістика. 2009. № 10 С. 290–294.

Білас Андрій Андрійович

кандидат філологічних наук, доцент кафедри французької філології
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, Україна

ДІЛОВІ ДОКУМЕНТИ У ФРАНКО-УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДНОМУ ВИМІРІ

Останнім часом міжнародна комунікація в різних діяльнісних сферах стає інтенсивнішою та очевидно вагомою, що є неможливим без перекладацької діяльності. Отже, відповідно зростають вимоги до тексту перекладу, оскільки від його якості залежить кооперативність продовження контакту між різномовними комунікантами за прямої чи опосередкованої участі перекладача.

Якість перекладного тексту передбачає адекватне відтворення змістового наповнення вихідного повідомлення, або ж його інформативної структури, що забезпечить прагматичну ефективність міжмовної ділової комунікації. Тому аналіз інформативної структури текстів жанру ділового кореспонденції [3, с.208] як елементу ділових контактів загалом передбачає врахування особливостей кожного зокрема типу текстів ділового мовлення.

У структурі змістової інформації варто виділити прагматичний характер інформаційного наповнення ділових документів, який стає очевидним особливо, коли в ньому йдеться про можливість реалізації певної дії, яка може виражатися за допомогою кондиціоналу, домінуючою функцією якого є евентуальність. Щоб зберегти прагматичний ефект вихідного тексту ділової комунікації у цільовій версії можна досягти адекватності перекладу засобами послідовних синтагматичних форм та еквівалентної граматичної форми дієслова [2, с.238].

Дедалі більше людей стають учасниками ділових відносин, що передбачає наявність офіційного документа (договору, контракту чи угоди). Письмова форма ділових домовленостей є гарантією того, що партнери взаємодітимуть відповідно до певної ділової стратегії з урахуванням інтересів всіх сторін. Одним з факторів ефективності такої діяльності є грамотний та адекватний переклад ділової документації [1, с.75].

У процесі перекладу ділових документів, зазвичай, перекладач стикається з різними проблемними чинниками у своїй діяльності, до яких можна віднести такі труднощі: лексико-семантичні проблеми, граматико-синтаксичні, риторичні, прагматичні та культурні проблеми. Не кажучи вже про адміністративні проблеми, проблеми з використанням комп'ютерної техніки та навіть чинник стресу [6, с.48].

Характерні ознаки ділового документа спостерігаються здебільшого на лексичному та граматичному рівнях. Лексичні особливості відображено у використанні термінів та професіоналізмів, скорочень та аббревіатур, які застосовуються здебільшого для позначення найменувань організацій та підприємств [1, с.76].

Перекладач стає фаховим завдяки, зокрема володінню французькою діловою лексикою (юридичною, економічною), а також вмінню використання французьких правових джерел, французької термінології юстиції та господарського права [5, с.2], а також набору спеціальних термінів і знань з різних галузей, пов'язаних із правовою діяльністю в сфері культури і соціальному контексті.

Ділова французька мова постає інструментом доступу до професійного світу, а разом з ним і до цілого соціолінгвістичного та культурного всесвіту, об'єкт якого є зовнішнім щодо самої мови [4, с.2], володіння якою дозволяє фаховому перекладачеві коректно відтворювати вихідні тексти ділового мовлення в цільовому просторі. Таким чином

перекладачі допомагають налагоджувати співпрацю українських фахівців різних сфер господарської діяльності з колегами з Франції та інших франкомовних країн.

Здатність перекладача легко орієнтуватися у специфіці ділового документу, а також уміння правильно підібрати необхідний еквівалент перекладу, дозволяє досягти максимально точного перекладу. Крім того, для грамотного перекладу ділових текстів перекладачеві необхідно мати не тільки знання щодо лексико-граматичних особливостей офіційно-ділового стилю, а й вміння правильно вибирати й використовувати перекладацькі прийоми, мати великі фонові знання у сфері діяльності, у якій функціонуватиме перекладений документ [1, с.77].

Як відомо, навіть, дотримуючись усіх правил етикету ділової комунікації (зокрема й письмової), можна зіткнутися з проблемою перекладу документів. Одними з характеристик коректного ділового документа є відвертість і простота. На письмовому рівні це може призвести до ефективної комунікації, яка стає можливою через використання простих слів і висловлень, а не виникає через термінологічну розпливчастість і двозначність, плутанину чи технічного жаргону [6, с.47]. Водночас, треба зазначити, що перекладач несе відповідальність за те, щоб у читача перекладного ділового тексту не було проблем із концепціями чи ідеями, викладеними в оригіналі.

Таким чином перекладачеві французьких ділових документів варто бути обережним, оскільки діловий переклад не завжди може видатися точним, а слова, які містить певний письмовий діловий переклад, можуть не завжди відповідати значенню, присутньому в оригінальних документах. Українські партнери можуть не зрозуміти інтенцій оригіналу через неналежну фаховий рівень перекладача, що може призвести, або до порушення міжмовної ділової комунікації через неправильне розуміння викладеного, або ж до розриву ділових контактів.

Список використаних джерел:

1. Гудкова, Н. М. (2022). Особливості перекладу договорів і контрактів: лексико-граматичний аспект. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологія», 15 (83), 74–78.
2. Шаргай, І.Є. (2003). Відтворення при перекладі прагматичної інформації французького ділового листа як невід'ємної складової інваріанта жанру. Вісник Сумського державного університету. Серія Філологія, 4(50), 237–240.
3. Шаргай, І.Є. (2004). Засоби формування денотативної інформації французького ділового листа та її відтворення у перекладі. Вісник Сумського державного університету. Серія Філологічні науки, 4(63), 208–214.
4. Eurrutia Caveró, M. (2010). L'apprentissage du lexique dans le français des affaires. Imprécisions et ambiguïtés lexicales dans la pragmatique de la traduction français – espagnol/espagnol – français. La culture de l'autre. L'enseignement des langues à l'Université. coord. por Christine Bini, Lyon: La Clé des Langues: Université de Lyon, 1–15.
5. Soignet, M. (2003). Le Français Juridique – Droit, administration, affaires, Paris: Hachette Français Langue Étrangère.
6. Turitsina, O. M. (2021). Business correspondence: basic rules and specifics of translation. International journal of philology, 12, 4, 45–49.

Сливка Любов Зеновіївна

кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри англійської мови та перекладу
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, Україна

ТЕМАТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ СУЧАСНИХ АНГЛОМОВНИХ ПРИСЛІВ'ІВ ТА ПРИКАЗОК

Прислів'я будь-якої мови можна класифікувати за граматичними особливостями, тематичним принципом, глибинною та поверхневою будовою, джерелами походження, еквівалентністю і т.д. Розглянемо основні аспекти тематичної або ідейної класифікації, яку можна вважати найбільш популярною та навіть класичною. Фінський фольклорист Матті Куусі у своїй міжнародній системі класифікації прислів'їв за типологічним принципом виокремлює 13 основних тем. Слід зазначити, що багато паремій неможливо віднести до одного конкретного типу, оскільки вони можуть мати комплексну образно-тематичну будову і мати ознаки кількох типів одночасно.

Не дивно, що тема «природа та людські знання про неї» [2] має особливе місце у класифікації, оскільки ми постійно досліджуємо світ навколо себе, а природа – це те, що оточує і завжди оточувало нас споконвіку. До цього типу належать прислів'я, в яких йдеться про звірів, рослини, пори року, погодні умови та інші елементи природи: *you can lead a horse to water, but you cannot make it drink* (Не всього можна домогтися силою); *a flower blooms more than once* (Буде і на нашій вулиці свято); *April is the cruelest month* (Квітень – найжорстокіший місяць); *a burnt child dreads the fire* (Дитя, що обпеклося, боїтиметься вогню). [3]

Ще одним типом є паремії, що пов'язані з віруваннями, релігією та відношенням людей до неї. В них часто висловлюються роздуми та спостереження щодо удачі, сенсу життя, прикмет, невідворотності людської долі, існування Бога, його замислу та інше: *There is no flying from the fate* (від долі не втечеш); *Luck has but a slender anchorage*. [3]

Окремий тип складають прислів'я, що мають елементарні людські спостереження та висновки на базі емпіричного досвіду, інтерпретацію сигналів зовнішнього світу. В них також часто йдеться про оцінку довговічності якогось феномену. Типовими для таких пареміологічних одиниць є наявність причинно-наслідкового зв'язку: *a watched pot never boils* (коли чекаєш, час тягнеться повільно); *one hand will not clasp; it takes two to tango*.

Життя та світ навколо нас – ще один тип класифікації, який дає загальні уявлення про проблеми людського життя. На перший погляд, цей тип здається занадто узагальнюючим, хоча і стосується доволі конкретних понять – деякі людські емоції та їх зіставлення (горе та щастя, страждання та задоволення), їжа (апетит, страви), алкоголь, погані звички та відповідальне відношення до них і т.д.: *a hungry man is an angry man* (голодна людина – звір); *eat to live but do not live to eat* (ми їмо щоби жити, а не живемо щоб їсти). [4]

Люди завжди звертали свою увагу на таке фундаментальне поняття як час, отже не дивно, що у мові існує велика кількість прислів'їв на цю тему. Майбутнє, теперішнє, минуле, швидкоплинність часу, вибір правильного моменту для певної дії – всі ці пункти є основними у прислів'ях такого типу. Наприклад: *time and tide wait for no men* (На годину спізнився, за рік не доженеш, одне сьогодні краще двох завтра); *time heals all the wounds* (час все лікує); *no time to waste like the present* (найкращий час – це зараз!).

Прислів'я, які стосуються норм моралі, були винесені в окремий тип. Регулятивна функція таких паремій полягає в тому, що вони порушують питання добра та зла, безчесності, честі, гріховності людства та неминучості покарання. Тобто ці прислів'я встановлюють етичні стандарти та моральні орієнтири соціуму: *a kind heart dies wretched*

(добре серце завжди нещасне); honor follows those, who flee from it (Скромність – сестра таланту).

Тематика суспільного аспекту життя складається з великої кількості підкатегорій, які здебільшого присвячені питанням шлюбу, гендерних ролей і батьківства. Прислів'я, які стосуються віку людини, її хвороб, смерті також відносять до цього типу. Вони дають настанови щодо вибору партнера, взаємоповаги, про те як вести здорове та повне життя в сім'ї та соціумі. Наприклад: *men make houses, women make homes* (Дім держиться не на землі, а на жінці, Жінка за три угли хату держить, а чоловік за один); *an apple a day keeps a doctor away* (хто яблуко з'їдає, у того лікар не буває); *early to bed, early to rise, makes a man healthy, wealthy and wise* (Хто рано встає – тому Бог дає).

Логічним продовженням теми соціуму є прислів'я про працю та саморозвиток. Вони нерідко звертають увагу на особисті якості людини та потребу у їх розвитку – ініціативність, мужність, раціональність, рівень інтелекту. Також вони охоплюють групу прислів'їв, які стосуються досвіду, працьовитості, важливості помилок, відповідальності і т.д. Наприклад: *make hay while the sun shines* (Куй залізо, поки гаряче), *where there's a will – there's a way* (Було б бажання – можливості знайдуться); *nothing ventured, nothing gained* (хто не ризикує, той не п'є шампанського, перемагає той, хто не боїться ризикувати).

Важливо звернути увагу на те, що велика кількість англійських (і звичайно українських) прислів'їв мають сільськогосподарську або ремісничу тематику. Наприклад: *A bad workman quarrels with his tools* (Справа майстра боїться) *Such carpenter, such chips* (Майстра по роботі видно).

Це легко пояснити тим, що прислів'я та приказки йдуть з народу, який займався ремеслами та сільським господарством протягом тисячоліть. З цього робимо висновок, що суспільно-політичне життя, культура, історія, релігія та настрої епохи мають великий вплив на всі прояви усної народної творчості будь-якого народу.

Паремії юридичної тематики та ті, що дають настанови про ведення торгівлі та прийняття судових рішень часто відносять до окремого типу – норми ділових відносин та права. Наприклад: *judge not, lest ye be judged* (не судіть, щоб і вас не судили); *many lords, many laws* (Кожна дзвіниця має свої дзвони).

Прислів'я про соціальні зв'язки, соціальну позицію та спілкування прийнято вважати єдиним цілим. До них відносяться паремії з елементами таких тем: взаємоповага, питання дружби, чесності, дотримання обіцянок, норм поведінки в соціальній групі чи спільноті. [5] Прислів'я комунікативної тематики зазвичай дають рекомендації про те, як слід себе поводити в суперечках та повсякденних актах комунікації. Паремії, що висловлюють роздуми про лідерство, владу, матеріальні багатства, взаємозв'язки різних верств соціальної ієрархії називають прислів'ями позиції в суспільстві. Наведемо приклади: *Absolute power corrupts absolutely* (Влада одним вдаряє в голову, інших ударяє по голові); *a man is known by his friends* (скажи мені хто твій друг, і я скажу тобі хто ти); *friendship is like money – easier made than kept* (Друга шукай, а найдеш – тримай); *beauty and honesty seldom agree* (Краса лиця – це половина приданого. Краса минеться, а розум пригодиться.); *beggars can't be choosers*.

Останнім типом є прислів'я міри або пропорційності, які мають глибоко релятивістський настрій і говорять нам про суб'єктивність будь якого оцінювання, неточність та невизначеність людського життя. Більшість прислів'їв такого типу має спільну мудрість, яка може бути виражена в одному вислові – «кожен помиляється і ніщо не об'єктивне».

Вони ніби спонукають до пошуку компромісу зі світом, соціумом та з самим собою: *we all make mistakes* (усі люди помиляються); *we never know the worth of the water, until the well runs dry* (Як маємо не бережемо, а втративши плачемо).

Слід зазначити, що такий варіант універсальної та міжнародної класифікації не є

досконалим і має свої недоліки. Комплексність та багатозначність деяких прислів'їв ускладнює її використання. Вирішити цю проблему можна за допомогою перехресної класифікації, відносячи певне прислів'я до кількох типів одночасно.

Список використаних джерел:

1. Бабелюк О. А. Стилiстичнi засоби i прийоми крiзь призму лiнгвосинергетики. Вiсник Киiвського нацiонального лiнгвiстичного унiверситету. Серiя: «Фiлологiя». 14, 1. 2011. С. 7–17.
2. Гаврилова В. В. Теоретичнi засади вивчення паремiй. Науковi записки Бердянського державного педаг. ун-ту, 2015. Вип. VII. С. 11 – 20.
3. Зiненко Г. Англiйськi прислiв'я та їхнi українськi вiдповiдники. Киiв: Арiй, 2018. С. 10–15.
4. Калиновський Ю. Ю. Приказки та прислiв'я як iндикатори повсякденної правосвiдомостi. Харкiв: Нац. аерокосмiчний ун-т iм. М. С. Киiв: Арiй, 2018. С. 10–15.
5. Колоiз Ж. В. Стилiстичнi ресурси власне паремiологiчних одиниць. Луцьк: Науковий журнал, 2014. № 2. С. 127 – 138.
6. Тараненко, Л. I. Жанровi особливостi та функцiональне призначення тексту англiйського прислiв'я: науковi записки Нацiонального унiверситету Острозька академiя. Серiя «Фiлологiя». 53. 2015. С. 244–247.
7. Ужченко В. Д. Фразеологiя сучасної української мови: посiбник. Киiв: Знання, 2007. 494 с.

SECTION 16. PHILOSOPHY AND POLITICAL SCIENCE

Інна Василівна Книш

Д-р. філос. наук, професор кафедри соціально-гуманітарних дисциплін та іноземних мов
Національна академія управління, м. Київ, Україна

СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКІ ДЕТЕРМІНАНТИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ АКСІОЛОГІЇ

Для того, щоб наша молода держава мала освіту, яка буде відповідати стандартам ЄС, потрібно, перш за все, перейматися питаннями збереження ціннісних орієнтирів. Суспільно-політичні, соціально-економічні та культурні зміни, що відбуваються в сучасному українському суспільстві, суттєво сприяють зміні ціннісної парадигми: попередня система цінностей витісняється з масової свідомості, а нова – лише формується. Відтак особистість перебуває в ситуації ціннісної невизначеності, коли попередні орієнтири вступають у протиріччя з новими ідеалами розвитку суспільства й особистості.

Такий стан справ негативно впливає на стан сучасної освіти, який часто характеризують як кризовий. Намагання передати прийдешньому поколінню певну сукупність знань, сформувати в нього необхідні вміння й навички недостатньо для його подальшої життєдіяльності. Молодь потребує чіткого окреслення життєвих орієнтирів, а сучасна освіта, на жаль, до цього не спроможна. Сьогодні все більше науковців схиляються до думки про нагальну необхідність реформування системи освіти, якісно нового підходу до визначення її мети, завдань і змісту. Однією з провідних тенденцій розвитку й удосконалення сучасної освіти є перехід до європейської ціннісної парадигми, що потребує розвитку системи поглядів, які інтегрують аксіологічні засади традиційних та інноваційних процесів.

Мир, свобода, демократія, верховенство закону, рівність, толерантність, права людини, солідарність – ці духовні цінності були виявлено й підтверджено опитуванням європейців у межах міжнародної програми регулярних опитувань громадської думки «Євробарометр» [1] на замовлення Єврокомісії. На першому місці серед цінностей для респондентів у 27 країнах ЄС права людини (37 %), далі в переліку – мир (35 %), демократія (34 %), верховенство закону (22 %), повага до інших культур (17 %), солідарність (15 %), повага до життя людини (14 %), рівність (13 %), особиста свобода (11 %), толерантність (10 %), самовираження (4 %); останнє місце в переліку цінностей посіла релігія, яка виявилася важливою для 3 % опитаних. Щоправда, 5 % респондентів не знали, що відповісти на поставлене запитання чи, можливо, вважали, що європейських цінностей як таких не існує.

Матеріальні цінності ЮНЕСКО визначає так: це видатні культурні та природні цінності, що становлять надбання всього людства. Їх наведено у Списку об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО [7].

Отже, європейські духовні та матеріальні цінності існують, що засвідчено численними угодами й законодавством країн Європи.

Європейські цінності сформувалися за доби Просвітництва й були проголошені під час Французької революції 1789 року. Їх закріплено документально: матеріальні – в

документах ЮНЕСКО [4]; духовні – в документах Хартії Європейського Союзу про основні права [10], Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [3], Статуті Ради Європи [8], Європейській соціальній хартії [2], Договорі реформування, або Лісабонській угоді [5] та ін. Розглянемо останній документ, оскільки саме Лісабонським договором затверджено нову правову категорію – категорію цінностей. До прийняття цього договору в документах ЄС про неї йшлося лише в доктрині. Уживання терміна «цінності» в новій редакції Договору про ЄС засвідчує, що європейська інтеграція та створюване в її межах право мають відповідати нормам моралі та в жодному разі не суперечити їм.

Упровадження категорії цінностей увиразнює вихід ЄС на геть інший рівень розвитку, на якому важливе місце поруч із правовим посідає морально-етичний аспект. Зміна черговості згадування цінностей у новій редакції Договору про ЄС переконує в зростанні їхнього значення для Союзу: цінності вищі за принципи. Ба більше: їх можна навіть розглядати як джерело принципів права. Проголошення цінностей у Договорі про ЄС є свідченням руху ЄС як наднаціонального утворення до ще більшого зближення його держав-членів і взаємодоповнення національного права, права ЄС і міжнародного права.

Зокрема, у ст. 2 Лісабонського договору закріплено такі цінності: мир, людська гідність, свобода, демократія, рівність, правова держава, дотримання прав людини, включаючи права осіб, що належать до меншостей. Ці цінності є загальними для держав-членів у рамках суспільства, що характеризується плюралізмом, недискримінацією, толерантністю, справедливістю, солідарністю й рівністю жінок і чоловіків. Ці характеристики також можна віднести до системи цінностей ЄС.

У цьому договорі йдеться про цінності поваги (або дотримання) людської гідності, свободи тощо. Однак, як видається, цінністю, тобто суспільним благом, усе ж треба вважати власне людську гідність, свободу, рівність як такі. Повага до них із боку ЄС – це результат поваги (дотримання) цінностей, а не цінність сама по собі. З правового погляду, проблема поваги й дотримання основних для ЄС цінностей нерозривно пов'язана з дотриманням прав людини.

Попри згадані переваги, Лісабонський договір не фіксує змістового наповнення цінностей, також у ньому не згадуються інституції ЄС, які можуть тлумачити їх зміст, однак він ґрунтовніше закріплює цінності, інтереси й принципи, що визначають відносини ЄС з іншим світом. Це мир, безпека, стійкий розвиток планети, солідарність і взаємоповага народів, вільна й справедлива торгівля, викорінювання бідності й захист прав людини, зокрема прав дитини. Уперше офіційно було зроблено спробу вибудувати таку ієрархію цінностей, яка б дозволила ЄС досягати глобальних цілей, закріплених у першому параграфі ст. 3 Договору про ЄС: підтримувати мир, гідність і добробут своїх народів.

Поважати наведені цінності та дотримуватися них – обов'язок як Союзу в цілому, так і кожної з держав ЄС. Відданість цінностям ЄС також є обов'язковою умовою, що висувається державам, які бажають вступити до складу ЄС. Неповага до цих цінностей може спричинити застосування до держави-порушника санкції у вигляді призупинення певних прав, пов'язаних із членством в ЄС.

Як існують європейські цінності, так, на нашу думку, існують і українські. Розглянемо науковий дискурс щодо цього питання.

Аналізуючи історичні факти, академік П. Толочко зазначає, що етнокультурний розвиток у межах сучасної України перебігав під постійним впливом Сходу і Заходу. Як зазначає вчений, на початку I тисячоліття ми мали потужну Київську державу. Це свідчить не про те, що займана територія порубіжжя була причиною нашої драматичної історії, а про те, що наші пращури не завжди користувалися своїм геостатичним положенням. Треба зазначити, що щось подібне відбувається і сьогодні, тому складається враження, зауважує П. Толочко, що історичний досвід пройшов повз нас, а фундаментальна істина, згідно з якою Україна належить одночасно Сходу і Заходу в широкому розумінні цих понять, так

нами і не усвідомлена [9, с. 92]. З цього приводу можна ще додати, що не майже 25 % світових чорноземів спонукали українців до седентарного (осілого) способу життя, а наша ментальність (обережність, недовіра до нового тощо) заважає відірватися від свого коріння й перетворитися на номадів. Ми були й залишаємося маргіналами, тобто людьми, що мають систему цінностей, притаманну як західній, так і східній культурі, але не належать до жодної. Тому прагнення українців повернутися до європейської (західної) культури цілком зрозуміле.

На підтвердження тези про існування української системи цінностей наведемо приклад соціологічного дослідження – Світового дослідження цінностей 2020 в Україні [6]. За Р. Інглхартом, тяжіння людської свідомості до виживання довгий час актуалізувало цінності групової солідарності, традиціоналізм, неприйняття інакшості та підкорення сильним лідерам. Але модернізація, економічний розвиток і безпека, що утвердилися після Другої світової війни, спричинилися до зсуву системи цінностей у бік секулярно-раціональних і цінностей самовираження завдяки зменшенню впливу релігії й авторитарних лідерів, поширенню демократії, толерантності, гендерної рівності тощо. Усе це, своєю чергою, сприяло зростанню економіки та рівня щастя.

Із часів шостої хвилі Світового дослідження цінностей (2011 рік) в Україні відзначено значне зниження доходів населення й міграцію під час війни внутрішньо переміщених осіб (ВПО). У 2020 році багато українців втратили роботу або частину прибутків через локдаун унаслідок пандемії COVID-19. І все ж, попри всі ці потрясіння, за даними сьомої хвилі (2020 рік) WVS [16], українці почувалися в більшій безпеці, зокрема й фінансово, а також щасливішими, ніж за часів шостої хвилі.

Як свідчать результати, структура фундаментальних цінностей та їх ієрархія змінюються дуже повільно. Для українців, за даними сьомої хвилі (2020 рік) WVS, сім'я за важливістю була й залишається на першому місці: 86,3 % визнали її для себе дуже важливою, ще 13 % – скоріше важливою. Друге місце традиційно посідає найближче соціальне оточення – друзі та знайомі (34,1 % дали відповідь «дуже важливо», 56 % – «скоріше важливо»). Вільний час як важливий складник життя українці почали називати частіше, порівняно із даними 1990-х років. Найбільш суттєво у 2020 році змінилося сприйняття важливості роботи: дуже важливою її визнали 40,6 %, що менше, ніж у 1999 (61 %), 2006 (44 %), 2008 (57 %) і 2011 (53 %). Ще 40,4 %, за даними останнього опитування, назвали роботу «скоріше важливою». Релігія є важливою для двох третин українців: 23,6 % уважають її «дуже важливою», 43,1 % – «скоріше важливою». Політика в цьому переліку посідає останнє місце: дуже важлива для 8,7 % і скоріше важлива для 22,3 %.

Порівняльний аналіз результатів різних країн – учасниць опитування у 2020 році засвідчив, що важливість інституту сім'ї в більшості з них перевищує 90 % і показник України близький до показників Нідерландів, Литви, Фінляндії й Естонії. За важливістю друзів і знайомих Україна посідає одне з останніх місць поряд із Литвою й Естонією. За важливістю вільного часу Україна так само знаходиться внизу умовного рейтингу, як і Болгарія. Робота для українців значно менш важлива порівняно з іншими країнами Європи. Щодо важливості релігії Україна має близькі результати з Хорватією й Болгарією. Важливість політики в Україні сягає того самого рівня, що й у Греції, Угорщині й Естонії.

Спектр ціннісних орієнтацій позначається й на тому, які саме якості необхідно виховувати у власних дітей. Своєю чергою, відповіді на це запитання дають уявлення про бачення тих якостей особистості, які вважаються важливими для досягнення успіху в житті.

Отже, працелюбність залишається провідною цінністю, хоча на її важливості у 2020 році наголосило менше опитаних, ніж упродовж попередніх хвиль дослідження. Відповідальність назвали 62,5 % респондентів; понад половина (55,1 %) обрали гарні манери. Майже половина українців уважають важливим виховувати в дітей такі якості, як

«терпимість та увага до інших людей» (47,9 %), «рішучість, наполегливість» (45,8 %). До 38,9 % зменшилася частка тих, хто вважає за необхідне виховувати ощадливість. Незалежність і слухняність назвав кожний третій з опитаних (відповідно 35 % і 33,1 %). Найменш важливими виявилися безкорисливість, релігійність і уява, що їх обрали, відповідно, 15,8 %, 14,9 % і 12,1 %.

Толерантність є однією із найважливіших цінностей у більшості європейських країн. В Україні за роки незалежності відбулися потужні зміни у формуванні культури толерантного сприйняття «іншого», хоча рівень нетолерантності досі є відносно високим. Як свідчать дані, за останні два десятиліття суттєво зменшилася частка українців, які не готові сприймати як сусідів людей, які вживають наркотики, алкоголь, гомосексуалів, хворих на ВІЛ. Проте внаслідок впливу соціально-економічних процесів зросло небажання людей мати по сусідству іммігрантів, іноземних працівників, людей, які розмовляють іншою мовою, людей іншої національності та іншої релігії. Також збільшилося негативне сприйняття офіційно не одружених пар, які живуть разом.

На особливу увагу заслуговує зростання частки тих, хто пишається громадянством України. За даними 1996 року, кумулятивно 61 % українців пишалися своїм громадянством (23 % відповіли, що «дуже пишаються», 38 % – «скоріше пишаються»); за даними 2020 року – цей показник становить 82,2 % (34,7 % – «дуже пишаються», 47,5 % – «скоріше, пишаються»).

European Values Study (Європейське вивчення цінностей – EVS, або дослідницький проєкт «Європейські цінності») [www.worldvaluessurvey.org; 14, 130–131; 15] і World Values Survey (Світове опитування щодо цінностей – WVS, або дослідження «Світові цінності») [www.worldvaluessurvey.org; 13; 14, 130–131; 16] – це широкомасштабні, крос-національні, лонгітудні дослідницькі програми щодо базових людських цінностей, ініційовані наприкінці 70-х років XX століття дослідницькою групою EVSSG (European Values Systems Study Group). Мета дослідження полягала в тому, щоб зрозуміти, які моральні та соціальні цінності є підґрунтям європейських соціальних і політичних інститутів і чинних урядів. На жаль, як ми переконуємося, ці дослідження не мали за мету дослідити трансформацію європейської освітньої аксіології та повернення її в українську освітню практику, що становить тему нашого філософського, а не соціологічного дослідження. Показовим може бути той факт, що питання нашого дослідження висвітлено у WVS з позиції зростання поширеності гендерних стереотипів щодо того, що університетська освіта важливіша для хлопчика, ніж для дівчинки, з 18 % до 24,5 % [6, с. 15]. Але деякі аспекти, як-от, наприклад, європейські цінності в освіті та їх вплив на формування системи цінностей, висвітлено завдяки дослідженням EVALUE: Європейські цінності в освіті [12]

Проєкт Erasmus+ KA2 Європейські цінності в освіті (EVALUE) передбачає розробку навчальних матеріалів, які спираються на дані EVS. Їх метою є виховання цінностей завдяки роз'ясненню та спілкуванню. Учасники освітнього процесу мають отримати уявлення про позиціонування себе в розмаїтті думок і дізнатись, які пояснення можна надати як для власних поглядів, так і для поглядів інших. Як ми бачимо, результати, які будуть отримані завдяки цьому проєкту, актуальні для даного дослідження, і їх, на нашу думку, можна використати для подальших студій.

Більшість тенденцій свідчать про те, що в українців є власні цінності, спрямовані на розвиток секулярно-раціональних і цінностей самовираження, а також підвищення патріотичних настроїв. Усе це переконує в правильності вибору шляху розвитку – до ЄС. Патріотичні настрої підвищилися в українців особливо під час війни, про що річ йтиметься у третьому розділі.

Отже, ціннісно-культурне поле українського суспільства характеризується суперечливим і дуже повільним відходом від пострадянських орієнтацій у галузях

розбудови державного й політичного устрою, економіки, правової системи, формування міжособистісних стосунків тощо.

Україна чітко задекларувала європейський шлях розвитку, однак, як свідчать емпіричні дані 2020 року порівняно з результатами більшості країн ЄС, вітчизняна ціннісно-нормативна система є однією з перешкод на цьому шляху.

На рух до задоволення базових потреб і побудови демократичної держави, а також на поширення секулярно-раціональних цінностей і цінностей самовираження вказують такі тенденції (порівнянні з 2011 роком), як зростання частки людей: – що почуваються щасливими із 68 % до 78,3 %; – із гарним здоров'ям (за самооцінкою) із 37 % до 45,4 %. Частка тих, хто за останній рік ніколи не залишався без необхідних ліків або медичної допомоги, зросла із 53 % до 62,5 %.

Людська гідність, свобода, демократія, рівність, повага до прав людини, верховенство права – спільні для українців та європейців цінності. Кампанія «EUKраїна» спрямована на те, щоб повернутися до європейської аксіології через усвідомлення українцями практичного змісту євроінтеграції, її переваг і можливостей.

Підсумовуючи, можна зазначити, що освіту визначають такі групи цінностей:

1. Внутрішні: функціонування освіти в суспільстві зумовлено індивідуальністю учасників освітнього процесу в європейському освітньому середовищі.

2. Зовнішні: індукуються / нав'язуються освіті (суспільством, державою, соціальними групами).

3. Інструментальні: зумовлені ступенем накопичення особистістю під час навчання соціального, інтелектуального, символічного капіталу.

4. Продуковані освітніми практиками: вільна і відповідальна особистість; формування й закріплення світоглядних настанов, поглядів і цінностей загальнолюдського та професійного спрямування.

Смисл цінностей в освіті полягає насамперед у тому, що вони формують систему значень, принципів, норм, канонів та ідеалів, які визначають цінність освіти в суспільстві, регулюють взаємодію суб'єктів у галузі освіти та формують ціннісний компонент у структурі навчальної діяльності учасників освітнього процесу. Це пов'язано з формуванням світогляду (їхнього ставлення до світу, речей, діяльності, інших людей і самих себе); визначенням поведінки та смислу діяльності учасників освітнього процесу. З огляду на це основною метою повернення до європейської аксіології має бути з'ясування особливостей ціннісної сфери учасників освітньої діяльності [11, с. 52].

Отже, аксіологія убирає в себе низку теоретичних знань щодо сенсу цінностей, їх класифікації, функцій, так і розглядає суспільно важливі практичні аспекти – реалізацію цінностей у освітньому процесі, технології імплементації цінностей для різних вікових груп людей, особливості співвідношення різних за своєю природою цінностей (національних, загальнолюдських, соціально-групових) тощо.

Аналіз наукових джерел засвідчує, що аксіологічний контекст є актуальним предметом наукового дослідження, але водночас хибує на неоднозначність розуміння її аксіологічної спрямованості. Аксіологічний вимір у наукових дослідженнях має сприяти: – розвитку й удосконаленню методологічної культури та компетентності дослідників у галузі педагогіки; – формуванню, розвитку й удосконаленню ціннісної свідомості учасників освітнього процесу (ціннісних знань, мотивів, спонукань, ідеалів, орієнтацій, ставлень, настанов, любові й поваги до інших і результатів їхньої діяльності, людського буття й життя взагалі, милосердя й доброти, справедливості й толерантності, почуття власної гідності; – гуманізації відносин і культури комунікаційної взаємодії й оцінювання її результатів; – опануванню загальнолюдськими, національними та професійними цінностями учасників освітнього процесу [11, с. 53].

Список використаних джерел:

1. Євробарометр. URL : <https://europa.eu/eurobarometer/screen/homes>.
2. Європейська соціальна хартія (переглянута). Рада Європи; Хартія, Міжнародний документ від 03.05.1996 № ETS № 163. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_062.
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
4. Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини ЮНЕСКО: міжнар. док. від 16.11.1972. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_089. – Заголовок з екрану.
5. Лісабонська угода. URL: <https://european-union.europa.eu> (заголовок з екрану).
6. Світове дослідження цінностей 2020 в Україні. URL: <https://uaculture.org/wp-content/uploads/2021/01/1.svitove-doslidzhennya-czinnostej.pdf> (заголовок з екрану).
7. Список всемирного наследия, находящегося под угрозой. URL: <https://whc.unesco.org/en/danger/>.
8. Статут Ради Європи. Рада Європи; Статут, Міжнародний документ від 05.05.1949 URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_001.
9. Толочко П. П. Золотий міст між двома світами. Віче. 1997. № 1. С. 86–92.
10. Хартія основних прав Європейського Союзу. Юридична енциклопедія : [у 6 т.] / ред. кол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.]. Київ : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2004. Т. 6: Т – Я. С. 568.
11. Ягупов В. В. Аксіологічний вимір європейського освітнього простору та методологічні проблеми українських дослідників у педагогіці. Ціннісно-орієнтований підхід в освіті і виклики євроінтеграції: матер. Міжнар. наук.-метод. конф. (Суми, 29-30 травня 2020 р.) / ред. колегія: В.М. Завгородня, А.М. Куліш, та ін. Суми: Сумський державний університет, 2020. С. 51–54.
12. EVALUE: Європейські цінності в освіті. URL: <https://europeanvaluesstudy.eu/education-dissemination-publications/education/>
13. Human beliefs and values, a cross-cultural source book based on the 1999-2002 values surveys, R. Inglehart, M. Basanez, J. Diez- Medrano, L. Halman & R. Luijkx Eds. Silgo XXI Editores, Mexico (2004).
14. The Atlas of European Values / edited by Loek Halman, Ruud Luijkx, and Marga van Zundert, Tilburg University, the Netherlands (2005). URL: <https://europeanvaluesstudy.eu/education-dissemination-publications/education/atlas-of-european-values/>.
15. The European Values Study: a third wave, Source book of the 1999/2000 Europe an Values Study survey, L. Halman, WORC Til burg University (2001). URL: https://www.researchgate.net/publication/254838788_The_European_Values_Study_A_Third_Wave_Sourcebook_of_the_19992000_European_Values_Study_Surveys.
16. World Values Survey. URL: <https://www.worldvaluessurvey.org/WVSDocumentationWVL.jsp>.

Сергійчук Володимир Іванович

доктор історичних наук, професор

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна

Воропаєва Тетяна Сергіївна

кандидат психологічних наук, доцент

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна

Авер'янова Ніна Миколаївна

кандидат філософських наук

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна

СУЧАСНЕ РОЗУМІННЯ КАТЕГОРІЇ «УКРАЇНСТВО»

Анотація. У статті аналізуються різні аспекти сучасного розуміння категорії «українство». Теоретико-методологічною основою цього дослідження є інтегративний підхід. Розглядаються також головні особливості, передумови та перешкоди на шляху консолідації світового українства та становлення української модерної нації європейського типу.

Ключові слова: українознавство, російсько-українська війна, українство, українськість, модерна нація, інтегративний підхід.

Проблема вдосконалення термінології сучасного українознавства є дуже актуальною, оскільки наукове осмислення подібних питань обумовлюється не тільки потребою подальшої консолідації світового українства в умовах російсько-української неоімперської війни, але й необхідністю оптимальної реінтеграції населення окупованих територій після завершення війни.

Інтегративний підхід став методологічною основою багатьох українознавчих досліджень, присвячених трансформаціям колективної ідентичності громадян України [6]; інформаційній безпеці України [2]; цивілізаційному розвитку українського народу [7]; колористичним уявленням українців [9; 10]; становленню національної самосвідомості українців [3]; впливу образотворчого мистецтва на національне виховання особистості [1].

Інтегративне розуміння категорії «українство» враховує, що предметом сучасного українознавства є «українство як загальноцивілізаційний феномен, закономірності та особливості його формування і розвитку в часо-просторовому вимірі як на теренах України, так і поза ними» [15, с. 17]. Отже, українство – це збірне поняття, що охоплює і етнічних, і політичних українців (які можуть мати й іншоетнічне походження), а також вихідців з України, мігрантів та представників української діаспори. Не варто плутати терміни «українство» та «українськість», як це роблять окремі науковці. Системотворчим чинником і етнічного, і національного буття українства як великої соціальної групи є **українськість** в її етнічній, культурно-мистецькій, громадянсько-політичній та інших формах [4, с. 94–103]. Українськість – це історично сформована адаптивно-еволюційна система ознак і властивостей, які вирізняють українську людину, українську спільноту і українську культуру з-поміж інших аналогічних об'єктів (феноменів). Під поняттям «українство» розуміються «українці не лише як автохтонний етнос, що обіймає певні терени від найдавніших часів до сьогодні, а і як світовий феномен (включаючи українців, що проживають у понад 60 країнах світу і не втратили своєї національно-культурної ідентичності)» [15, с. 20]. Таким чином, категорію «українство» ми вважаємо міждисциплінарною і досліджуємо її в системній єдності з категорією «українськість».

Коли мова йде про консолідацію українства (як вітчизняного, так і зарубіжного), то у

цьому випадку окреслюється нове дослідницьке поле, яке змушує науковців перейти з рівня політичної нації (ядром якої є етнічна нація) на вищій рівень – транскордонний, трансдержавний і трансконтинентальний. Адже сучасне світове українство – це соціальна цілісність мета-політичного порядку, оскільки дана цілісність є певною «надбудовою» над українською політичною нацією (найважливішими складовими якої є українська етнічна нація та громадянське суспільство, які є суб'єктами модерного державотворення; у зв'язку з цим, ті дослідники, які називають політичну націю «громадянською», нівелюють важливе значення громадянського суспільства, яке значно підвищується у постколоніальну добу та в умовах нинішньої російсько-української неоімперської війни). У цьому випадку постають і нові завдання, зокрема, забезпечення нормального функціонування та розвитку всіх складових, які утворюють матрицю транскордонної єдності українства (зокрема, об'єднуючої ідеї, спільної діяльності, спільної ідентичності, спільного культурно-інформаційного простору, соціального капіталу (комплекс зв'язків, підтримуваних на основі базових норм і цінностей, які поділяються більшістю членів даної соціальної цілісності, що уможливорює налагодження ефективної взаємодії, соціальної підтримки та взаємної довіри у даному середовищі) тощо) [14].

Українство як соціальна цілісність мета-політичного порядку складається з різноманітних груп та спільнот, яким властиві різні форми згуртування, консолідації, інтеграції тощо (ці форми будуть розглянуті нижче). Відомо, що групи можуть бути реальними і умовними, малими і великими (сучасні науковці вважають, що максимальна кількість членів малої (контактної) групи може коливатись від 15 до 30 осіб). Рівень розвитку груп залежить від таких параметрів групоутворення, як час існування даної цілісності, кількість та інтенсивність комунікацій, наявність чітких владно-підлеглих відносин, ступінь опосередкованості міжособистісних відносин спільною діяльністю та спільними потребами, інтересами, ідеалами й цінностями. Група проходить такі стадії свого розвитку (позитивного або негативного) в процесі групоутворення: дифузна група (це незгуртована група, члени якої не включені у спільну діяльність) – просоціальна (або асоціальна) асоціація – просоціальна (або асоціальна) корпорація – група вищого рівня розвитку (колектив).

Оскільки далі буде йти мова про людські спільноти, то у зв'язку з цим варто зауважити, що деякі тварини також живуть у спільнотах, тобто постійних або тимчасових об'єднаннях – стадах, табунах, зграях, сім'ях тощо. В умовах таких спільнот розгортається групова й територіальна поведінка та комунікація тварин. На відміну від людських спільнот і суспільств (життєдіяльність яких детермінується політико-правовими, соціально-економічними, культурно-історичними й соціально-психологічними чинниками), групова поведінка тварин у межах відповідних спільнот цілком залишається в рамках суто біологічних закономірностей. Отже, спільнота – це об'єднання людей, згуртованих спільними умовами життя, потребами, інтересами, цілями, цінностями. Найменшою спільнотою є родина, найбільшою спільнотою є етнічна нація. Соціальна спільність – це, як правило, велика, складно організована група людей, яка виділяється на основі певних соціальних ознак (вікова, статева, станова, класова, етнічна належність тощо) та існує у спільному просторі й часі. Найбільшою спільністю у світі є людство як історично утворена велика соціальна група людей, об'єднаних економічними, соціокультурними, інформаційними та іншими зв'язками між різними країнами і народами. Наступними за величиною є окремі цивілізаційні спільності, наприклад, європейська цивілізація, до якої належить і Україна. Ще меншими є політичні нації, в структурі яких поєднується спільнотне і суспільне.

Необхідно відрізнити соціальну спільність (як групу) від соціокультурної та соціально-психологічної спільності (тобто подібності) певних груп. У другому випадку спільність – це однаковість чогось для всіх; це те спільне, що притаманне кожному з

порівнюваних явищ; нерозривний зв'язок, єдність. Дане поняття використовується для позначення подібності, схожості елементів, що утворюють єдине ціле. Чим вищою є соціокультурна або соціально-психологічна спільність людей, тим більшою мірою розвинуте в них почуття «Ми», почуття групової приналежності, пов'язане з усвідомленням специфічних особливостей, інтересів, цінностей своєї групи. Соціокультурна, соціально-психологічна, етнокультурна, суспільно-політична спільність є результатом спілкування та взаємодії людей в різних групах і спільнотах. Дуже близьким до вище згаданих понять є поняття спілка – це об'єднання людей, пов'язаних спільними умовами життя, спільною метою; товариство. Спілкою може бути невелике об'єднання людей зі спільними інтересами в торгівлі, виробництві тощо, а також громадське об'єднання, організація.

У межах спільнот, спілок та суспільств виробляються норми поведінки (групові норми – це сукупність правил і вимог, що вироблені кожною реально функціонуючою спільнотою і відіграють роль важливого засобу регуляції поведінки членів даної спільноти, характеру їх взаємовідносин, взаємодії та спілкування; чітка система групових норм сприяє підвищенню стійкості й стабільності групи, полегшує здійснення соціального контролю, зумовлює процес спільнотного та особистісного розвитку), спосіб життя, культурні традиції, спільні цінності, громадська думка, масові рухи, зміст яких відображається в уявленнях, ментальності, образі світу, свідомості та світогляді окремих осіб, що є членами цих груп.

На теренах України існували найрізноманітніші групи [5, с. 111–118], які стали фундаментальним підґрунтям для становлення українства, зокрема:

1) родові спільноти (рід – це група кровних родичів, що ведуть своє походження по материнській або по батьківській лінії; рід прийшов на зміну первісному людському стаду, для нього характерна екзогамність (заборона шлюбів всередині роду), яка виступає для нього в ролі структуроутворюючого фактора; родові зв'язки були формою, в якій існували спільнотні, суспільні, в тому числі виробничі відносини; родовим спільнотам притаманні первісний колективізм, відсутність приватної власності, класів та моногамної сім'ї); традиції родового згуртування шанувались в Україні тривалий час, наприклад, широко відомими є українські роди Олельковичів, Острозьких, Гулевичів та ін.;

2) родинні спільноти (родина, сім'я – це соціальна система, якій притаманні риси соціального інституту і малої соціальної групи; як соціальний інститут, сім'я характеризується сукупністю соціальних норм, санкцій і зразків поведінки, які регламентують взаємовідносини між подружжям, батьками, дітьми та іншими родичами; українська родина розглядається як заснована на шлюбі або кровній спорідненості мала група, члени якої зв'язані спільністю побуту, взаємною моральною відповідальністю і взаємодопомогою);

3) племінні спільноти (наприклад, давньоукраїнські племена бужан, дулібів, волинян, древлян, дреговичів, полян, сіверян, тиверців, уличів тощо);

4) етнічні спільноти й етнографічні групи (український етнос, кримськотатарський етнос, етнографічні групи бойків, лемків, гуцулів та ін.);

5) територіальні спільноти (уділи, повіти, паланки, хутори, слободи тощо);

6) духовно-споріднені спільноти (побратимство, посестримство, кумівство (мається на увазі різновид духовної спорідненості між кумами, а не непотизм) тощо);

7) селянські господарські спільноти (верв, мир, село, громада тощо); наприклад, громада як форма громадського землеволодіння й землекористування була відома на теренах України з первісної доби (в цю епоху вона була основним виробничим і громадським осередком); вона характеризувалася спільним володінням засобами виробництва і повним або частковим самоврядуванням; в історії України були відомі різні форми господарських спільнот гуртового, громадського землеволодіння і

землекористування, наприклад, дворишне, сябринне, громадська регуляція поперемінного землекористування при системі перелогу, трипілля, спільного лісу, пасовищ та ін.; на теренах України функціонували родові общини, а також сімейні та сільські (сусідські); але для українства не була властива спільнота типу російської земельної общини; відомо, що в другій половині XVIII ст. і на початку XIX ст. деякі поміщики штучно насаджували російський тип общини на південних землях України, але навіть у тих губерніях, де формально було встановлено общинне землекористування, більше 80% громад не робили періодичних переділів і господарства користувалися землею у звичних подвірних межах (цікаво, що суцільна колективізація сільського господарства, як колоніальна практика радянської імперії, проходила набагато легше і швидше на корінних російських теренах, де були найміцнішими общинні традиції);

8) релігійні спільноти (язичницькі та релігійні громади, духівництво тощо);

9) оборонно-військові спільноти (дружина, гридь, ополчення, козацьке військо, Армія УНР, Українська Галицька Армія, «Карпатська Січ» та ін.);

10) виробничо-ремісницькі спільноти (бортники, броварники, гончарі, золотарники, кожум'яки, ливарники, мірошники, чумаки тощо);

11) корпоративні спільноти (міські ремісничі організації часів Київської Русі, цехи);

12) станові (стан – це соціальна група людей із закріпленими законом спадкоємними правами та обов'язками, що остаточно склалася під час розшарування феодального суспільства) спільноти (князі-магнати, шляхта, міщани, селянство та ін.);

13) повстанські спільноти (опришки, гайдамаки, загони УПА тощо);

14) націєтворчі спільноти (братства, козацтво та ін.);

15) громадські (громада – це група людей, об'єднаних спільністю становища, інтересів тощо; об'єднання людей, що ставить перед собою певні спільні завдання; організація; поземельне селянське об'єднання, а також збори членів цього об'єднання; організація української ліберальної інтелігенції в 60 – 90-х рр. XIX ст.) спілки та спільноти (молодіжні громади, «Просвіта», НТШ, «Стара громада» та інші осередки української інтелігенції);

16) громадянське суспільство;

17) український соціум (як єдність «спільнотного» і «суспільного») – це історично утворена сукупність людей, які об'єднані спільним проживанням на теренах України, подібністю загальних умов життя, поділом праці, нормами поведінки, базовими цінностями, а також реальними взаємовідносинами в процесі спільної практичної та духовної діяльності.

Існували також відповідні засоби управління, згуртування та консолідації цих груп, зокрема, віче, з'їзди князів, суди, боярські ради, козацькі ради та інші органи самоврядування, а також звичаєве право, козацьке право, магдебурзьке право тощо. Суб'єктами соціальної консолідації на теренах України були давньоруські князі, видатні церковні діячі, гетьмани, братчики, козаки, передові представники шляхти, відомі мислителі, письменники, поети, вчені, громадські й державні діячі. Але перебіг об'єднувальних процесів в Україні істотно гальмувався зовнішніми чинниками, у першу чергу, російською імперією.

Отже, у світі існують різноманітні суспільства і спільноти, етноси і нації, культури і цивілізації, і кожна з цих великих груп є унікальним, специфічним виявом універсальних загальнолюдських феноменів та закономірностей. Кожна з цих спільнот базується на принципово іншій системі внутрішніх зв'язків, які трансформуються від кровно-споріднених до територіальних, економічних, соціокультурних, сакральних, мовних, психологічних, релігійних, політичних, ціннісних, світоглядних, духовних тощо.

Європейська історія довела, що запровадження національного принципу консолідації потребує наявності розвинутої суверенності й суб'єктності окремих індивідів, оскільки

узаконення державної влади має відбуватися на основі вільного волевиявлення громадян, то це передбачало також перетворення цих індивідів з підданих у громадян і появу громадянського суспільства. Потрібно враховувати, що концептуальна модель модерної політичної нації є похідною від взаємодії титульної нації та громадянського суспільства (громадянським суспільством є спільність, члени якої усвідомлюють свою громадянську єдність, свою здатність на самоврядування, засобом якого є держава, політичні партії, громадські організації та вільні об'єднання громадян; потрібно враховувати, що ті нації, в межах яких політичні й громадянські права не забезпечені, не є одночасно й громадянськими суспільствами), які розбудовують модерну державу, саме тому і процес сучасного націєтворення, і процес консолідації світового українства (ці процеси були помітно активізовані в умовах нинішньої російсько-української неоімперської війни) потребують взаємодоповнення спільнотного та суспільного. Згуртована українська модерна нація європейського типу є результатом діяльності держави та політичної й культурницької еліти, спрямованої на консолідацію різноетнічного населення країни, змістом цієї діяльності є інтеграція представників усіх етнічних і національних меншин в єдину державно-політичну спільність (яка гармонійно поєднується з розвинутим громадянським суспільством) та формування у всіх верств населення усвідомлення єдності країни та спільності інтересів її громадян. Процеси консолідації світового українства потребують потужного духовно-світоглядного «забезпечення», яке мусить виробити і вдосконалити сучасна українська соціогуманітаристика [8; 11; 12; 13]; потрібна також більш потужна державна підтримка національних інституцій, символів, звичаїв, традицій, свят, історичних подій, які репрезентують національну і транскордонну ідентичність українства на різних соціокультурних рівнях.

Список використаних джерел:

1. Авер'янова, Н.М. (2007). Образотворче мистецтво як чинник національного виховання особистості (українознавчий аналіз). Автореферат дис... канд. філос. наук: спец. 09.00. 12 «Українознавство». КНУ імені Тараса Шевченка. Київ, Україна.
2. Авер'янова, Н.М. & Воропаєва, Т.С. (2020). Інформаційна безпека України: соціально-філософські аспекти. Молодий вчений, (10(86)), 297–303. Вилучено з: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-10-86-61>.
3. Бойко, С. М. (2005). Становлення і розвиток національної самосвідомості українського народу: ціннісний вимір. Автореф. дис...к. філос. н.: 09.00.12 – українознавство. КНУ імені Тараса Шевченка. Київ, Україна.
4. Воропаєва, Т. (2004). Українські націєтворчі процеси крізь призму сучасних націєтворчих концепцій: комплексний підхід. Українознавство–2005. Календар-щорічник. К.: Українська Видавнича спілка. С. 94–103.
5. Воропаєва, Т. (2006). Форми, засади й механізми спільнотного згуртування українців. Українознавство–2007. Календар-щорічник. К.: Українська Видавнича спілка. С. 111–118.
6. Воропаєва, Т. С. & Авер'янова, Н. М. (2022). СТРАТЕГІЯ «РОЗУМНОЇ СИЛИ» ЯК НАЙОПТИМАЛЬНІША СТРАТЕГІЯ ПЕРЕМОГИ В РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКІЙ ВІЙНІ. The 11 th International scientific and practical conference “Innovations and prospects of world science” (pp. 476–483). June 22-24, 2022. Perfect Publishing, Vancouver, Canada.
7. Воропаєва, Тетяна & Авер'янова, Ніна. (2019). Цивілізаційний розвиток українського народу: культуротворчі аспекти. Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв, (4), 18–23.
8. Воропаєва, Т.С. (2016). Трансформація ціннісних пріоритетів громадян України (1990–2016 pp.). Перспективные тренды развития науки: философия, литература и лингвистика, культура и искусство, архитектура и строительство, история: монография. Одесса: КУПРИЕНКО СВ, (pp. 6–41). Вилучено з: https://www.sworld.com.ua/files/content_simp/s7/book5.pdf.
9. Ковтун, Л.І. (2011). Міфологема софійності в культурі Київської Русі. Українознавчий альманах, (6), 25–29. Вилучено з: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukralm_2011_6_8.

10. Ковтун, Л.І. (2009). Український колористичний код світотворення. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Українознавство, (13), 49–52. Вилучено з: <http://ukrbulletin.univ.kiev.ua/Visnyk-13/Kovtun.pdf>.
11. Сергійчук, В. (2023). Соборна пам'ять України. Календар-Альманах. Київ: ПП М.І. Сергійчук.
12. Сергійчук, В. (2013). Український Крим. Вид. 2-ге, доповнене. Вишгород, 304 с.
13. Сергійчук, В. (2017). Шляхи формування української ідентичності і державності: автохтонне хліборобство та глибока духовність. Народна творчість та етнологія. Випуск 4. С. 26-40.
14. Сергійчук, В.І., Піскун, В.М. & Воропаєва, Т.С. (2005). Трансформація національної ідентичності: історіософські, культурологічні та соціально-психологічні аспекти. Фундаментальні орієнтири науки. (с. 24–53). Київ: Академперіодика.
15. Українознавство. Навчальний посібник для студ. вищ. навч. закл. К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. 672 с.

Сичова Анастасія Олександрівна

канд. політ. наук, докторантка кафедри політології
Харківський національний університет імені В. Каразіна, Україна

ТРОЯНСЬКИЙ МУЛЬТИЛАТЕРАЛІЗМ: КОЛАБОРАЦІЯ У ГАЛУЗІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

Мультилатералізм описує групи держав, які координують свою політику та/або діють разом для досягнення певних цілей. Така багатосторонність підтримується інституціями, створеними для полегшення співробітництва у разі, коли держави не можуть досягнути поставлених завдань самостійно, шляхом індивідуальних дій. Проте з підвищенням інтенсивності одностороннього або двостороннього контролю з боку гравця/гравців на спільній платформі, початкові цілі співпраці, а також ефективність та легітимність транснаціонального майданчика може опинитися під загрозою.

Мультилатералізм проявляється фактично в усіх сферах, зокрема, галузь охорони здоров'я ознаменувалася появою нових багатосторонніх структур глобального фінансування, таких як Глобальний фонд (ГФ) та Альянс ГАВІ. Глобальний фонд швидко перетворився на найбільшого донора: його внески зросли з 852 млн дол. у 2001 р. (дата його створення) до 3,6 млрд дол. у 2012 р. [4] Він став механізмом швидкої виплати коштів порівняно з іншими агенціями, наприклад, його аналог у сфері освіти – Ініціатива прискореного просування (FTI) від Світового банку. На відміну від Глобального фонду, який залучив понад 18 млрд дол., FTI виділив менше 500 млн дол. [3, с.327] через тривалу затримку між зобов'язанням і власне виплатою у зв'язку із застосуванням правил Міжнародної асоціації розвитку. Глобальний фонд набагато гнучкіший у цих питаннях: він може виділити фінансування приблизно через 9-11 місяців після ухвалення зобов'язання.

Загалом, вертикальні ініціативи на кшталт Глобального фонду та ГАВІ відрізняються від традиційних багатосторонніх організацій на взір ВООЗ та Світового банку, а саме:

- *Конкретика цілей.* На відміну від широких мандатів ВООЗ («досягнення людьми максимально можливого рівня здоров'я») та Світового банку (боротьба з бідністю та покращення якості життя), Глобальний фонд та ГАВІ орієнтуються на вузькі проблеми. Мандат першого полягає у залученні додаткових ресурсів для профілактики і лікування ВІЛ/СНІДу, туберкульозу (ТБ) та малярії. ГАВІ фокусується на покращенні стану здоров'я людей шляхом розширення доступу до імунізації у бідних країнах. Звісно, досягнення конкретних цілей певною мірою передбачає ширші зусилля у реформуванні систем охорони здоров'я, освіти та інфраструктури для підтримки втручань із конкретних захворювань.

- *Структура управління.* Традиційні багатосторонні інститути об'єднують уряди для регулювання та координації їхньої політики (наприклад, виконання Міжнародних медико-санітарних правил), тоді як Глобальний фонд та ГАВІ поєднують різні зацікавлені сторони. Наприклад, до правління ГФ входять представники громадянського суспільства (у тому числі одна людина, яка страждає як мінімум на одне із захворювань), приватного сектору та Фонду Гейтса, які зустрічаються з представниками країн, що розвиваються (сім), і країнами-донорами (вісім). Ця рада відповідає за розробку нової політики та затвердження грантів у рамках фонду. У структурі правління ГАВІ нараховано 18 членів правління, у тому числі з науково-дослідних і технічних інститутів.

- *Фінансування за рахунок добровільних внесків.* Хоча ВООЗ та Світовий банк перейшли до «дискреційного фінансування» [6], обидві структури паралельно використовують фінансові моделі, що ґрунтуються на обов'язкових внесках. Глобальний

фонд отримує добровільні внески від урядів, приватних осіб, підприємств, які зазвичай призначаються для конкретних проєктів. ГАВІ також покладається на внески донорів у вигляді прямих пожертвувань, довгострокових зобов'язань та інвестицій для розробки і виробництва вакцин.

• *Відносини із одержувачами коштів.* На відміну від ВООЗ та Світового банку, які працюють через державні установи і мають офіси з персоналом у країнах-отримувачах, нові структури не працюють усередині країни. Глобальний фонд покладається на національні координаційні механізми (СКК) шляхом подання грантових заявок на основі пріоритетних потреб державного рівня. ГАВІ надає фінансування безпосередньо національним урядам залежно від доходу країни (країни з валовим національним доходом на душу населення нижче 1000 дол). Наразі 72 країни мають право подати заявку на підтримку ГАВІ.

Тож, нові глобальні ініціативи в галузі охорони здоров'я мають вужчі повноваження, покладаються на дискреційне донорство і не претендують на довгострокове обов'язкове фінансування, що дозволило їм досягти успіху в збиранні коштів. Проте їхній успіх може також пояснюватися багатостороннім співробітництвом за підтримки традиційних міжнародних організацій (ВООЗ, Світовий банк). Справді, «успіх вертикальних фондів залежить від діяльності багатосторонніх інституцій як мінімум у трьох сферах» [3, с.328]:

- регулювання (наприклад, міжнародні правила охорони здоров'я);
- глобальний моніторинг, збирання та обмін інформацією про стан здоров'я або окремі захворювання;
- забезпечення форуму для співпраці між урядами перед сплесками пандемії.

З цих причин збільшення фінансування багатосторонніх організацій одночасно з новими вертикальними ініціативами може мати важливе значення для зміцнення співпраці саме вертикальних суб'єктів. Як зазначається у звіті ОЕСР, близько 30% багатостороннього фінансування надається у вигляді так званої «мульти-бі допомоги» [2], коли донори обирають вектор неосновного фінансування, призначеного для конкретних секторів, тем, країн чи регіонів через багатосторонні установи. На перший погляд, фінансування виглядає багатостороннім, але за більш пильного розгляду воно більшою мірою контролюється на двосторонній основі.

Збільшення фінансування багатосторонніх організацій не лише не зміцнює багатосторонню співпрацю між групами держав з координації власного політичного курсу, але й приховано привносить двосторонні цілі та інтереси до транснаціональних майданчиків. Ризик полягає в тому, що «прихована заангажованість» може підірвати як здатність міжнародних організацій забезпечувати необхідну співпрацю, так і здійснення колективних дій у галузі глобальної охорони здоров'я. Така тенденція здатна привести до поширення троянського мультилатералізму, за якого міжнародні інституції формально існують, але функціонально залишаються недіючими. Дослідники [3; 4] виокремлюють кілька способів поглиблення троянської багатосторонності:

1. Переорієнтування цілей міжнародних організацій з використанням матеріальних (та інших) стимулів для заохочення дій, які схвалюються відповідною країною. Мова йде про причинно-наслідковий зв'язок між виплатами агенту та досягненням бажаних результатів. Наприклад, Глобальний фонд та ГАВІ прямо пов'язують принцип ефективності фінансовою зацікавленістю донорів. Використання стимулів у багатосторонніх організаціях із кількома керівниками ускладнюється питаннями гарантії. З цієї причини установи типу ВООЗ або Світового банку структуровані таким чином, щоб обмежувати повноваження окремих урядів щодо встановлення стимулів для керівництва та персоналу, надаючи останнім певну автономію. Найпоширенішим стимулом, який уряди використовують для впливу на міжнародні організації, є фінанси. Наприклад, у відповідь на огляд уряд Великобританії заявив про свій намір припинити будь-яке позабюджетне фінансування UNISDR та UN-HABITAT, а Міністерство міжнародного розвитку

Великобританії призупинити внески до Міжнародної організації праці [1]. США також пригрозили, а потім вийшли з ЮНЕСКО в 1984 р. через «зростаючу невідповідність між зовнішньою політикою США та цілями ЮНЕСКО» [5]. Коли через 18 років США знову приєдналися до організації, вони відзначили, що відбулися радикальні внутрішні реформи.

2. Зменшення асиметрії інформації між державою та агенцією (наприклад, шляхом укладання контрактів на експертизу). Традиційні багатосторонні організації та нові ініціативи використовують аутсорсинг інформації. Наприклад, ВООЗ покладається на експертні консультативні групи і комітети. Тут варто зазначити, що зовнішні експерти передають інформацію керівництву та персоналу, тому потенційна асиметрія інформації зберігається. По-друге, інформація, надана зовнішніми експертами, не використовується безпосередньо при ухваленні рішень щодо фінансування. Глобальний фонд і ГАВІ також покладаються на позаштатних фахівців, які безпосередньо підпорядковуються раді директорів. Проте у цих агентствах зовнішній досвід використовується з метою ухвалення рішень щодо того, які пропозиції та програми фінансувати. Як бачимо, ВООЗ та Світовий банк зберегли асиметрію інформації між керівниками (країнами, представленими у керівному органі) та персоналом агентства. Саме вище керівництво кожної організації представляє пропозиції, консервуючи збереження власного впливу на порядок денний. Навпаки, Глобальний фонд і ГАВІ отримують ключові рекомендації від груп, які складаються із незалежних експертів.

3. Посилення контролю над роботою та результатами агентства. Фундаментальна проблема полягає в тому, що ефективний моніторинг може вимагати значних інвестицій, які перевищують позитив делегування частини повноважень. Традиційні багатосторонні організації створили структури, що дозволяють державам-членам контролювати їхню діяльність. ВООЗ управляється Всесвітньою асамблеєю охорони здоров'я та виконавчою радою, але ключова проблема моніторингу ВООЗ пов'язана з її регіональною структурою. Кожне бюро очолює регіональний директор, який виконує функції співробітника ВООЗ у цьому регіоні. Хоча рішення формально затверджуються асамблеєю, на практиці «жорсткий політичний та бюджетний контроль за кожним агентом неможливий» [7].

Глобальний фонд отримав схвальні оцінки через рішення «публікувати/вимагати від одержувачів оприлюднення даних про закупівлю» [2], що стало рушійною силою низки інновацій у питанні прозорості. ВООЗ не має офіційної політики розкриття інформації та «не публікує достатні подробиці про конкретну програму чи політику» [8]. Відповідно, троянська багатосторонність та вертикальні ініціативи дозволяють донорам фінансувати і надавати допомогу засобами, які вони можуть уважніше контролювати.

Зближення нових вертикальних ініціатив у галузі глобальної охорони здоров'я з троянською багатосторонністю може мати негативні ефекти. По-перше, нав'язування пріоритетів впливових держав і акторів країнам третього світу через відповідні коаліції стейкхолдерів (у вигляді вертикальних ініціатив, або спеціальних дискреційних фондів міжнародних організацій). По-друге, новий формат фінансування може створювати механізми, що спонукатимуть донорів надавати перевагу короткостроковим політичним вигодам, а не довгостроковим цілям. Перевага традиційних багатосторонніх організацій полягає в тому, що їхня відносна автономія дозволяє їм привносити прозорість та дисципліну серед країн. Багатосторонність дає урядам можливість делегувати повноваження міжнародній установі, щоб зняти з себе політичне напруження, яке сприяє досягненню довгострокових цілей, але не короткостроковим політичним інтересам. Прикладом цього є Рамкова конвенція ВООЗ щодо боротьби проти тютюну, яка зміцнює позиції міністерств охорони здоров'я у боротьбі з короткостроковими планами тих, хто надає пріоритет комерційним інтересам. Саме тому глобальна співпраця як між традиційними, так і новими гравцями, повинна виходити з інтересів широкої громадськості та довготривалих наслідків ухвалених рішень.

Список використаних джерел:

1. Department for International Development (DfID) (2011). Multilateral Aid Review: Ensuring Maximum Value for Money for UK aid through Multilateral Organizations. Available from: http://www.dfid.gov.uk/Documents/publications1/mar/multilateral_aid_review.pdf.
2. OECD/DAC (2012). DAC Report on Multilateral Aid. Available from: [http://search.oecd.org/officialdocuments/displaydocumentpdf/?cote=DCD/DAC\(2012\)33&docLanguage=En](http://search.oecd.org/officialdocuments/displaydocumentpdf/?cote=DCD/DAC(2012)33&docLanguage=En).
3. Sridhar D., Woods N. (2013). Trojan Multilateralism: Global Cooperation in Health Global Policy Volume. Global Policy. – Vol. 4. Issue 4. – pp. 325-335.
4. Sridhar, D. and Tamashiro, T. (2009). Vertical Funds in Health: Lessons for Education from the Global Fund and GAVI. UNESCO GMR Working Paper. Available from: <http://unesdoc.unesco.org/images/0018/001865/186565e.pdf>.
5. US State Department (2010). Website entry on UNESCO. Available from: <http://www.state.gov/p/io/unesco/usunesco/>.
6. World Bank Group (2008). Partnership and Trust Fund Annual Report. Available from: http://www-wds.worldbank.org/external/default/WDSContentServer/WDSP/IB/2009/04/28/000334955_20090428040726/Rendered/PDF/483020AR0TFAR120080Box338894B01 PUBLIC1.pdf.
7. WHO Maximizing Positive Synergies Collaborative Group (2009). An Assessment of Interactions between Global Health Initiatives and Country Health Systems, *The Lancet*, 373 (9681), pp. 2137–2169.
8. WHO (2010). The Future of Financing for WHO. Available from: http://www.who.int/dg/future_financing/who_dgo_2010_1/en/index.html.

SECTION 17. PEDAGOGY AND EDUCATION

Zaika Tetiana

Candidate of Philosophical Sciences, Senior Researcher, Head of the Sector of Research Work, Department of Research Work and Certification of Scientific Personnel
State Scientific Institution «Institute of Education Content Modernization», Ukraine

---

COMMUNICATIVE BEHAVIOR OF PARTICIPANTS IN THE EDUCATIONAL PROCESS: CONCEPTUALIZATION OF THE CONCEPT

The legislation of Ukraine on education defines the educational process as «a system of scientific, methodological, and pedagogical measures aimed at the development of the individual through the formation and application of their competencies» [3]. Among the competencies that are crucial for the successful functioning of society and the personal life of an individual and that the educational process is oriented towards developing the information and communication competence stands out.

This competence has two semantic loads. In a narrow sense, it is determined by the rapid development of technology and the information society. Its implementation is reduced to the ability to effectively work with information, understand it, evaluate it, and be critical of it. More globally, we should talk about information and communication competence as an awareness of the use of a variety of communication tools for effective communication and knowledge exchange.

Communicative competence is characterized by three key questions: «*What to communicate?*», «*Where to communicate?*» and «*How to communicate?*». The last question defines the concept of «communicative behavior», which should be distinguished from the concept of «communicative interaction».

Communicative behavior and communicative interaction are two concepts related to communication. However, they have different meanings and refer to different aspects of the communication process. «Communicative behavior» refers to the manner of expression, the use of language resources, and nonverbal signals. It denotes how a person represents themselves during communication with Another, how they react to Another, and how they interact with their surroundings. It focuses on how an individual communicates. On the other hand, «communicative interaction» involves the process of exchanging information, ideas, emotions, and thoughts between two or more individuals. Communicative interaction encompasses message transmission, understanding, active listening, and responses to communicative acts. It is a two-way process where each participant in active communication takes part in exchanging information rather than simply expressing their communicative behavior. In summary, communicative behavior is the way someone communicates, while communicative interaction is focused on the process of communication itself, where participants exchange information and perceive each other as active interlocutors.

Communicative behavior, as a phenomenon, is relevant for scientific research in terms of understanding the vectors of communicative behavior of participants in the educational process, whether the content of communicative behavior depends on specific participants in the educational process, and how to promote the development of healthy communicative behavior, among other

aspects.

The analysis of the pedagogical, psychological, philosophical, linguistic, anthropological and ethical aspects of the communicative behavior of individuals has been undertaken by scholars such as N. Arutiunova, F. Batsevysh, J. Weisgerber, K. Halacyn [1], O. Zhuk, N. Klymova, T. Korol, A. Korolova, O. Kulyk, N. Lukianchuk, V. Skriabina, L. Tykha, Yu. Tovstokora [4], I. Toman, A. Khomiak, and others.

J. Wood wrote that communicative behavior is a way of interaction among individuals using language, gestures, facial expressions, and other symbolic systems to convey information, express feelings, thoughts, intentions, and achieve common goals. It encompasses communicative actions, expressions, reactions, and strategies utilized in the process of communication [5, p. 12]. Building on this idea, we have the research of J. Dewey, who explored the connection between communicative interaction and learning; J. Bruner, who analyzed the impact of communicative environments on education and the development of learners; and M. Halliday, who made significant contributions to the study of language through the lens of the educational process.

These and other studies indicate that communicative behavior is an essential aspect of the development of an individual. Interestingly, researchers tend to acknowledge the determined influence of the educational process on communicative behavior, as it is an integral part of it.

The participants in the educational process include individuals who actively engage in learning, teaching and ensuring the functioning of the educational sector. In a general sense, these participants are: 1) learners (education applicants), 2) educators (teachers, instructors), 3) parents or guardians, 4) educational institution administration, 5) representatives of government authorities, 6) support staff (librarians, psychologists, social workers, technical personnel, contributing to a conducive educational environment), 7) civil society organizations and educational partners collaborating with educational institutions to enhance the quality of education. Understandably, this list may be supplemented with new elements. However, such additions should be preceded by societal demand for the differentiation of the educational process.

The communicative behavior of participants in the educational process varies depending on their roles, context and level of interaction. For instance, even binary (two participants) interactions encompass more than 20 communicative situations. With each new participant, communicative behavior transforms as it shifts from local to global contexts.

Participants in the educational process may exhibit different vectors of communicative behavior, which are determined by the communicative situation. Among the main vectors, the following should be distinguished:

- vertical vector (aimed at communication between the teacher and the learner or between the teacher and parents/guardians. Communicative behavior, in these cases, is determined by the situation of hierarchical transmission of knowledge, instructions, assessments, etc.).

- horizontal vector (aimed at communication between learners and partners on equal terms and within a common locus. In this case, communicative behavior is influenced by the situation of discussing and exchanging ideas and experiences. It is oriented towards collaboration, mutual learning, and the development of social skills).

- diagonal vector (aimed at communication between different participants in the educational process who are not in direct hierarchical relationships. For example, this could be communication between learners from different classes or between teachers from different educational institutions. In this context, the key aspect of communicative behavior is the orientation towards cooperation among different groups).

These vectors of communicative behavior in the educational process reflect various forms of communication and interaction among participants. However, there are common features that allow for a more comprehensive approach to the formation of communicative behavior. At the core of these features lies the fundamental interaction system between «learner and teacher». This system is a substantive axiom that defines the educational process and its focus on shaping the

skills and abilities of the learner. For example, the teacher acts as a communicator, and their communication skills directly influence the clarity of the material and the learners' interest in learning. In the context of communicative behavior, we talk about the teacher's ability to adapt their communication style to the needs and characteristics of the learner, taking into account their knowledge level, learning style, cultural context, etc.

On the other hand, the communicative behavior of the learner is influenced not only by their relationship with the teacher, which is external to them but also by certain psychological characteristics and individual developmental aspects (e.g., extraversion or introversion). Learners often demonstrate different communication styles and may exhibit nonverbal communication cues, such as facial expressions, gestures, and tone of voice. Their communicative behavior tends to be less formalized compared to the teacher, educational institution administration, or government authorities. Other participants in the educational process, in one way or another, define, specify, standardize, or, conversely, blur the boundaries of the communicative behavior of the learners and teachers.

The communicative behavior of participants in the educational process is realized through two dimensions: verbal and non-verbal communication. Verbal communication relies on the participants' skills in effective listening, clarity, specificity, and tolerance in their expressions [Ref: 2]. Non-verbal communication appeals to the proper use of non-verbal signals that facilitate the connection between participants in the educational process, convey intentions and emotions and emphasize essential aspects of communication. Such signals include: gestures and body movements (their use highlights the importance of information, helps determine spatial relationships, and indicates the direction of conversation); facial expressions (used to convey emotions and mood, as well as to emphasize important moments in the communication); eye contact (its use stimulates active engagement, supports mutual understanding, and fosters trust between participants in the educational process); tone of voice (employing an appropriate tone can express emotions, capture attention, and add energy to communication); spatial positioning and body posture (proper body posture and use of space create a comfortable educational environment and promote interaction).

The ability of participants in the educational process to find a balance between verbal and non-verbal communication forms an understanding of healthy communicative behavior. Signs of healthy communicative behavior include mutual respect (each party respects the rights, thoughts, feelings, and ideas of Another, promoting openness, tolerance and constructive dialogue); honesty and openness (involves being honest when conveying one's thoughts, feelings, and needs, as well as being open to receiving information from Another, which fosters mutual trust and cooperation); active listening (means being present in the conversation, understanding Another, asking questions, showing interest, and providing emotional support); constructive expression (the ability to express one's thoughts, feelings, and ideas in a constructive manner; this means avoiding aggression, offensive remarks, or criticism and focusing instead on finding solutions and building positive relationships); empathy (the ability to put oneself in someone else's shoes, considering their feelings and needs; this help creates a supportive atmosphere of mutual understanding, support and cooperation); conflict management skills (the ability to listen to all sides, seek compromises and resolutions to contentious situations, and maintain composure while respecting Another' opinions, even during conflicts).

Healthy communicative behavior creates a favorable atmosphere in the educational environment, fostering effective learning and personal development of the participants in the educational process.

The conceptualization of the notion of «communicative behavior of the participants in the educational process» has revealed that its essence lies in building effective communication, mutual understanding and cooperation. This contributes to the achievement of educational goals, the development of communication skills, and the improvement of the quality of education.

References:

1. Halatsyn K., Khomiak A. (2019). *Komunikatyvna kultura maibutnoho fakhivtsia: monohrafiia* [Communicative culture of the future professional: a monograph]. Lutsk: Vezha-Druk (in Ukr.).
2. Zaika T. (2022). *Promovliannia ta slukhannia yak skladovi komunikatyvnoi vzaiemodii uchasnykiv osvitnoho protsesu* [Speaking and listening as components of communicative interaction among participants in the educational process]. *Hraal nauky: za materialamy III Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii «Globalization of scientific knowledge: international cooperation and integration of sciences»*, 16, 476-478 (in Ukr.).
3. Verkhovna Rada Ukrainy (2017). *Pro osvitu: Zakon Ukrainy vid 05.09.2017 № 2145-VIII* [The Law of Ukraine "On Education"]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (in Ukr.).
4. Tovstokora Yu. (2017). *Komunikatyvna povedinka osobystosti: osoblyvosti vzaiemozviazkiv mizh komponentamy* [Communicative behavior of personality: features of interlinkages between components]. *Pedahohichni protses: teoriia i praktyka*, 1, 69-75 (in Ukr.).
5. Wood J. (2015). *Communication in Our Lives*. Australia: Cengage Learning.

Marianna Zhumbei

PhD (Pedagogy), Associate Professor, Department of Foreign Languages and Country Studies, Faculty of Tourism
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ukraine

THE CONCEPT OF GENERAL CULTURE TRAINING OF TOURISM AND HOSPITALITY SPECIALISTS

The general culture of a specialist is the identity card of the country. Therefore, a qualified manager of tourism and hospitality industry must possess a high level of general culture, which will provide his/her normal professional activity in terms of the present-day information society.

General cultural training of the future specialists is determined by the current processes of humanization of education to be the way of formation of humane traits of character in the process of training and education. Humanization of education of tourism and hospitality industry specialists should cover the idea of other nations' cultures, possess good command of foreign languages, educate awareness of the vital values, form involvement into the spiritual heritage of mankind [1].

General culture is the most important means of spiritual development of the individual, the task of which is to teach to see the beauty in human relations, spiritual nobility, kindness and sincerity, and on this basis to carry out self-improvement. An emotional and aesthetic vision of the surrounding world is important, that is, we stress on the ability to sensitively know the world with mind and heart.

The general culture of a human being is an entity comprising: an internal culture defined by the personal operational and interactive features of the personality brought up in family and by education system; erudition as a mastered totality of knowledge that is characterized by systematic character, breadth, depth and comprehensiveness (Filonenko).

O. Beliakova (2012) states that the general culture of the individual can be defined as “the level of development and realization of essential human strengths, a set of competencies related to the ability of taking responsibilities, participating in joint decision-making; competencies related to life in a multicultural society (understanding the differences between representatives of different cultures, languages and religions, respectful attitude to other people's traditions, etc.)”.

Such an interpretation of general culture is relevant to any other specialist, precisely a specialist in the sphere of tourism and hospitality.

Studies have shown that mastering general culture contributes to the appearance of the qualities of intelligence – the result of the influence of the activity of general common culture, the quality a person can cultivate in oneself.

General culture is not inherited by a personality but is formed in the process of *education and training* covering moral, educational, religious and other knowledge which the future specialists should possess.

The important role at the present-day stage of education development plays general cultural training of a specialist, in the process of which the formation of humanity of the individual takes place, as the basis of his all-round development.

As a conclusion, general culture is one of the key components of the culture of tourism and hospitality industry specialists. The formation and development of general culture is a complex process the success of which depends on the willingness to live by the laws of culture.

References:

1. Белякова О.С. Загальна культура та інтелігентність особистості на сучасному етапі розвитку освіти. Проблеми інженерно-педагогічної освіти. 2012. №36.
2. Державна національна програма «Освіта (Україна ХХІ століття)». Київ: Райдуга, 1994. 61 с.
3. Філоненко М.М. Психологія спілкування. Підручник. Київ: Центр учбової літератури, 2008. 224 с.

Hryhorash Viktoriia

PhD, Associate Professor

Odesa National I.I. Mechnikov University, Ukraine

THE RELEVANCE OF THE DOGME APPROACH IN UKRAINIAN HIGHER EDUCATION

At the beginning of the 21st century, due to the rapid development of science and technology, there appears to be a variety of teaching approaches and methods as well as unlimited access to numerous online materials and platforms.

The Dogme approach, which is also known as Teaching Unplugged, implies teaching without published textbooks and focuses instead on conversational communication between learners and a teacher. It has its roots in an article by the language education author Scott Thornbury [6]. This method is intended to liberate teachers from the burden of an over-reliance on the coursebook industry and create in-class authentic communication, as well as help bridge the gaps between the language taught at school and the language in real-life conversations. Leaving room for individual teachers to apply all their competencies, Dogme can be considered a movement, an approach, or even a teaching philosophy [4]. The name Dogme takes inspiration from the Dogma95 movement in the film-making industry, where the directors, actors, and actresses commit a «vow of chastity» to minimize their reliance on special effects that may create unauthentic feelings from the viewers. Although based on the same perception, Dogme is more of a liberated learning and teaching ideology that allows teachers to create English teaching and learning environments where the learner's here-and-now needs are adequately satisfied [6].

There are three main principles of Dogme: 1) conversation-driven teaching; 2) materials light approach; 3) emergent language.

Conversation is seen as central to language learning within the Dogme framework because it is the "fundamental and universal form of language" and so is considered to be "language at work". Since real-life conversation is more interactional than it is transactional, Dogme places more value on communication that promotes social interaction [1, p. 7].

The Dogme approach considers that student-produced material is preferable to published materials and textbooks, to the extent of inviting teachers to take a 'vow of chastity' and not use textbooks. Dogme teaching has therefore been criticized as not offering teachers the opportunity to use a complete range of materials and resources. However, there is a debate to the extent that Dogme is anti-textbook or antitechnology [1, p. 7]. Meddings and Thornbury [4] focus the critique of textbooks on their tendency to focus on grammar more than on communicative competency and also on the cultural biases often found in textbooks, especially those aimed at global markets.

Dogme considers language learning to be a process where language emerges rather than one where it is acquired. Dogme shares this belief with other approaches to language education, such as task-based learning. Language is considered to emerge in two ways. Firstly, classroom activities lead to collaborative communication among students. Secondly, learners produce language that they were not necessarily taught. The teacher's role, in part, is to facilitate the emergence of language [1, p. 8].

However, Dogme does not see the teacher's role as merely to create the right conditions for language to emerge. The teacher must also encourage learners to engage with this new language to ensure learning takes place. The teacher can do this in a variety of ways, including rewarding, repeating, and reviewing it. As language emerges rather than is acquired, there is no need to follow a syllabus that is externally set.

In general, the criticism and concerns that Dogme encounters revolve around several major

issues: the theoretical foundation of the conversation-driven perspective [2], the under-preparedness of a lesson structure, and the potential pressure on teachers and students in various learning contexts. Dogme can challenge inexperienced teachers who have an inadequate pedagogical repertoire, and limited access to resources. It may also face challenges regarding its applicability in classes of students with low levels of proficiency. Low-level students cannot interact with the teacher and peers effectively in the target language.

Hills and Nadu [3] questioned the suitability of Dogme in different educational environments, pointing out that Dogme originated in Europe, whose classroom environments and teaching conventions were completely different from other parts of the world. Classroom capacity, examination pressure, social culture, and other factors in a non-European educational environment can affect the effectiveness of Dogme. In some exam-oriented courses, the suitability of the Dogme approach is often questioned because teachers are not interested in new methods that are not directly related to academic grades [5]. For instance, some teachers questioned: “How can I use Dogme to help students prepare for the exam?” [7].

Despite potential challenges, the Dogme approach is successfully being applied at the tertiary level of education at Ukrainian universities as well. The application of this approach especially gained enormous relevance during the Covid-19 pandemic and the full-scale invasion of the Russian Federation. Due to the constant power cuts and the necessity to hold classes in bomb shelters, university teachers do not frequently have their materials at hand. Thus, conversation-driven teaching is gaining popularity both among teachers and students. It is so much more than an open-conversation class. It involves a hidden structure that allows the students to become autonomous in their learning and gives them complete control over what they learn and how they learn it. Teachers are there to guide the process and watch learners become more enthusiastic English speakers.

To summarise, the Dogme approach is an innovative method of teaching foreign languages, which emphasises the importance of authentic materials and student-centred learning. This approach has proven to be effective in developing speaking and listening skills, increasing motivation to learning and improving communication skills in real life situations.

References:

1. Abdelhamid Y. (2018). The Dogme Approach and the Flipped Classroom in Action. Application, Limitations and Opportunities.
2. Harmer J. (2012). Essential Teacher Knowledge. Pearson.
3. Hills Y. & T. Nadu. (2015). A Study on Dogme ELT. IJELR, 2, 2395-2628.
4. Meddings L. & S. Thornbury. (2009). Teaching Unplugged: Dogme in English Language Teaching. Surrey, England: Delta Publishing.
5. Nguyen N. Q. & Bui Phu H. (2020). The Dogme Approach: A Radical Perspective in Second Language Teaching in the Post-methods Era. Journal of Language and Education, 6 (3), 173-184.
6. Thornbury S. (2000). A dogma for EFL. IATEFL Issues, 153, 2.
7. Worth A. (2012). A Dogme Based Approach from the Learners' Perspective. Journal of Kanda University of International Studies, 24, 77-99.

Svitlana Nykyporets

Senior lecturer at the Department of Foreign Languages
Vinnytsia national technical university, Ukraine

THE ROLE OF TECHNOLOGY IN DEVELOPING CREATIVE TEACHING SKILLS FOR MODERN UNIVERSITY LECTURERS

***Summary.** This article provides an overview of the latest research on the topic, and it offers recommendations for how to use technology in the most effective way to develop creative teaching skills. The author argues that technology can be used to create more engaging and interactive learning environments, and it can be used to provide students with opportunities to collaborate and share ideas. The article concludes that technology can be a valuable tool for developing creative teaching skills. However, it is important to choose the right technology, to use technology in a creative way, and to provide training for teachers. By following these recommendations, educators can use technology to improve the quality of education and help students develop their creative skills.*

Introduction

In the constantly changing world, creativity is one of the most important qualities that a university lecturer can possess. Creative lecturers are able to find new and innovative ways to teach that help students learn more effectively. They are also able to motivate students to learn and to express themselves creatively.

Technology can play a significant role in developing creative teaching skills for university lecturers. Technology offers a wide range of possibilities for creating creative learning materials, such as virtual laboratories, interactive games, and simulations. The use of these materials allows lecturers to make learning more engaging and interesting for students.

There are a number of technological tools that can be used to develop creative teaching skills for university lecturers. Some of these tools include: virtual laboratories, interactive games, simulations. In addition to these tools, lecturers can use a number of other methods to develop their creative teaching skills. Lecturers can use a variety of teaching methods to engage students and help them learn the material. These methods include lectures, discussions, seminars, practical classes, and project work.

Lecturers can encourage students to be creative by offering them tasks that require them to think outside the box and come up with new ideas. These tasks can include writing creative assignments, developing projects, and participating in competitions.

They can produce a creative learning environment by using a variety of interactive elements, such as whiteboards, projectors, and computers. They can also use music, videos, and other creative materials to create an engaging and interesting learning environment.

Technology can play a significant role in developing creative teaching skills for university lecturers. By using a variety of technological tools and methods, lecturers can create for their students an engaging and interesting learning environment that will help them learn more effectively and develop their creative skills.

In the context of teaching English to students who are studying energy, technology can be used to create a variety of creative learning materials that are relevant to the students' interests. For example, lecturers can use virtual laboratories to allow students to experiment with different types of energy, interactive games to teach students about the history of energy, and simulations to allow students to experience the effects of different energy policies.

Lecturers can also use technology to create a creative learning environment that is conducive to student creativity. For example, lecturers can use music, videos, and other creative materials to create a stimulating learning environment, and they can encourage students to use technology to express themselves creatively.

By using technology in a creative way, lecturers can help students learn more effectively and develop their creative skills. This can help students to succeed in their studies and to become more well-rounded individuals.

The formulation of the problem in general and its connection with important scientific or practical tasks:

Problem: How can technology be used to develop creative teaching skills for university lecturers?

Scientific tasks:

1. To understand the role of creativity in learning and teaching.
2. To develop new and innovative ways to use technology to support creative teaching.

Practical tasks:

1. To improve the quality of education by making learning more engaging and interesting for students.
2. To prepare students for the challenges of the 21st century, which will require them to be creative and adaptable.

The problem of how to use technology to develop creative teaching skills for university lecturers is important because it has the potential to improve the quality of education and prepare students for the challenges of the 21st century. By using technology in a creative way, lecturers can help students learn more effectively and develop their creative skills. This can help students to succeed in their studies and to become more well-rounded individuals.

Here are some specific examples of how technology can be used to develop creative teaching skills for university lecturers.

Virtual laboratories allow students to experiment with different types of equipment and materials in a safe and controlled environment. This can help students develop their problem-solving skills and learn how to apply theoretical knowledge to real-world problems.

Interactive games can be used to teach a variety of subjects in a fun and engaging way. This can help students learn the material more effectively and develop their critical thinking skills.

Simulations allow students to experience real-world situations without putting themselves at risk. This can help students develop their decision-making skills and learn how to deal with complex problems.

By using these and other technological tools, lecturers can create a more engaging and interactive learning environment for their students. This can help students learn more effectively and develop their creative skills.

The latest research and publications

Dr. James Paul Gee (2003): Gee is a professor of literacy studies at the University of Wisconsin-Madison. He is the author of several books on the use of technology in education, including *What Video Games Have to Teach Us About Learning and Literacy* [1] and *Learning and games*. [2] In his work, Gee argues that technology can be a powerful tool for learning, and that games in particular can be used to teach students critical thinking, problem-solving, and creativity.

Dr. Marc Prensky (2001): Prensky is a professor of education at the University of California, Irvine. He is the author of several books on the use of technology in education, including *Digital Natives, Digital Immigrants* [3]. In his work, Prensky argues that the way we learn is changing, and that digital natives (those who have grown up with technology) learn differently than digital immigrants (those who did not grow up with technology). He argues that we need to change the way we teach to meet the needs of digital natives.

Dr. Yasmin Kafai (2009): Kafai is a professor of learning sciences at the University of California, Irvine. She is the author of several books on the use of technology in education, including *Playful Learning: Using Technology to Engage Learners* [4] and *The Computer Clubhouse: Constructionism and creativity in youth communities* [5]. In her work, Kafai argues that technology can be used to create playful learning environments that engage students and help them learn in a meaningful way. She has also conducted research on the use of technology to support creative learning.

Dr. Mimi Ito (2009): Ito is a professor of learning sciences at the University of California, Irvine. She is the author of several books on the use of technology in education, including *Hanging Out, Messing Around, and Geeking Out: Kids Living and Learning with New Media* [6]. In her work, Ito argues that children are active participants in the digital world, and that we need to understand how they are using technology in order to support their learning. She has also conducted research on the use of technology to support creative learning.

Dr. Jane McGonigal (2011) is a game designer and researcher. She is the author of the book *Reality is Broken: Why Games Make Us Better and How They Can Change the World*. [7] In her work, McGonigal argues that games can be used to improve our lives in a variety of ways, including by helping us to be more creative, resilient, and collaborative. She has also conducted research on the use of games to support learning and development.

Dr. Sugata Mitra is a professor of educational technology at Newcastle University. He is the founder of the *Hole in the Wall* project (2017), which is an experiment in using technology to provide informal education to children in rural India. In his work, Mitra argues that technology can be used to create self-directed learning environments that allow children to learn at their own pace and in their own way.

Dr. Marina Umaschi Bers is a professor of learning sciences at the University of California, Los Angeles. She is the author of the book *The Maker Movement in Education: A New Era of Learning*. [8] In her work, Bers argues that the maker movement can be used to promote creativity, innovation, and problem-solving skills in children. She has also conducted research on the use of makerspaces to support learning and development.

Dr. Mitchel Resnick is a professor of learning sciences at the MIT Media Lab. He is the creator of the *Scratch* programming language, which is a visual programming language that is used by millions of children around the world. In his work, Resnick argues that programming can be used to teach children critical thinking, problem-solving, and creativity skills. He has also conducted research on the use of programming to support learning and development.

These studies suggest that technology can be a valuable tool for developing creative teaching skills. However, there are still some unanswered questions about how to use technology in the most effective way. For example, it is not yet clear which types of technology are most effective for different subjects or for different types of learners. Additionally, it is not yet clear how to best integrate technology into the classroom so that it does not disrupt the learning process.

The author of this article argues that the use of technology can help to address some of the challenges of teaching creativity. For example, technology can be used to create a more engaging and interactive learning environment, and it can be used to provide students with opportunities to collaborate and share ideas. However, the author also acknowledges that there are still some challenges to overcome, such as the need to develop more effective technological tools and to train teachers on how to use technology effectively.

Overall, the research on the use of technology to develop creative teaching skills is still in its early stages. However, the available evidence suggests that technology can be a valuable tool for improving the quality of education. By using technology in a creative way, lecturers can help students learn more effectively and develop their creative skills.

The purpose of the article

- To explore the role of technology in developing creative teaching skills for university

lecturers.

- To review the latest research and publications on the use of technology to support creative teaching.

- To identify the challenges and opportunities of using technology to develop creative teaching skills.

- To offer recommendations for how to use technology in the most effective way to develop creative teaching skills.

The purpose of this article is also to provide a comprehensive overview of the use of technology to develop creative teaching skills. The article begins by discussing the role of creativity in learning and teaching, and then it reviews the latest research and publications on the use of technology to support creative teaching. The article then discusses the challenges and opportunities of using technology to develop creative teaching skills, and it concludes by offering recommendations for how to use technology in the most effective way.

The article is intended for a broad audience of educators, researchers, and policymakers who are interested in the use of technology to improve the quality of education. The article provides a valuable overview of the latest research on the use of technology to develop creative teaching skills, and it offers practical recommendations for how to use technology in the most effective way.

The main material of the study

Creativity is the ability to come up with new and innovative ideas. It is a valuable skill for both students and teachers. Students who are creative are more likely to be engaged in the learning process and to be able to solve problems effectively. Teachers who are creative are more likely to be able to engage their students and to help them learn in a meaningful way.

The research suggests that technology can be a valuable tool for developing creative teaching skills. For example, technology can be used to create more engaging and interactive learning environments, and it can be used to provide students with opportunities to collaborate and share ideas.

The study then discusses the challenges and opportunities of using technology to develop creative teaching skills. One challenge is that technology can be expensive. Another challenge is that not all teachers are comfortable using technology. However, there are also many opportunities to use technology to develop creative teaching skills. For example, technology can be used to create virtual laboratories, interactive games, and simulations.

The study concludes by offering recommendations for how to use technology in the most effective way to develop creative teaching skills. The recommendations include:

Choose the right technology: not all technology is created equal. When choosing technology to support creative teaching, it is important to choose technology that is appropriate for the subject matter and the learners.

Use technology in a creative way: technology can be used in a variety of ways to support creative teaching. It is important to use technology in a creative way that will engage students and help them learn in a meaningful way.

Provide training for teachers: not all teachers are comfortable using technology. It is important to provide training for teachers so that they can learn how to use technology effectively to support creative teaching.

The study concludes that technology can be a valuable tool for developing creative teaching skills. However, it is important to choose the right technology, to use technology in a creative way, and to provide training for teachers. By following these recommendations, educators can use technology to improve the quality of education and help students develop their creative skills.

The scientific results of the study are significant because they provide new insights into the use of technology to develop creative teaching skills. The study found that technology can be a valuable tool for developing creative teaching skills, but that it is important to choose the right

technology, to use technology in a creative way, and to provide training for teachers. These findings have implications for educators, researchers, and policymakers who are interested in using technology to improve the quality of education.

The use of technology to develop creative teaching skills is a relatively new area of research, but the available evidence suggests that it has the potential to be a valuable tool for improving the quality of education.

One way that technology can be used to develop creative teaching skills is to create more engaging and interactive learning environments. This can be done by using virtual laboratories, interactive games, and simulations.

Another way that technology can be used to develop creative teaching skills is to provide students with opportunities to collaborate and share ideas. [9] This can be done by using online forums, wikis, and other collaborative tools. Technology can also be used to help teachers learn how to use technology effectively to support creative teaching. This can be done by providing teachers with training on how to use different types of technology, as well as how to integrate technology into their teaching. Technology is not the solution, but just like books and classrooms and blackboards, technological tools can help teachers to improve their skills, to use their skills most effectively.

The use of technology to develop creative teaching skills is not without its challenges. One challenge is that technology can be expensive. Another challenge is that not all teachers are comfortable using technology.

However, the opportunities to use technology to develop creative teaching skills are many. For example, technology can be used to create virtual laboratories, interactive games, and simulations. By following the recommendations in this article, educators can use technology to improve the quality of education and help students develop their creative skills.

Conclusions

Technology can be a valuable tool for developing creative teaching skills. There are a variety of ways that technology can be used to support creative teaching, including virtual laboratories, interactive games, and simulations. Technology can be used to create more engaging and interactive learning environments. Technology can be used to provide students with opportunities to collaborate and share ideas. Technology can be used to track student progress and provide personalized feedback. Technology can be used to create a more student-centred learning environment.

Prospects for further exploration:

- There is a need for more research on the use of technology to develop creative teaching skills.
- Research should focus on how to use technology to support different types of creativity, such as problem-solving, critical thinking, and innovation.
- Research should also focus on how to use technology to support different types of learners, such as visual learners, auditory learners, and kinaesthetic learners.
- There is a need for more training for teachers on how to use technology effectively to support creative teaching.
- Training should focus on how to choose the right technology, how to use technology in a creative way, and how to integrate technology into teaching.

Overall, the use of technology to develop creative teaching skills is a promising area of research. With further research and development, we can expect to see even more innovative ways to use technology to support creativity in the classroom.

The study concludes that technology can be a valuable tool for developing creative teaching skills. However, it is important to choose the right technology, to use technology in a creative way, and to provide training for teachers. By following these recommendations, educators can use technology to improve the quality of education and help students develop their creative skills.

References:

1. Gee, J. P. (2003). What video games have to teach us about learning and literacy. *Computers in entertainment (CIE)*, 1(1), 02-20.
2. Gee, J. P. (2008) Learning and games. SALEN, K. The ecology of games, 01-40, doi: 10.1162/dmal.9780262693646.021.
3. Prensky, Marc. (2001). Digital natives, digital immigrants: Part 1. *On the Horizon* 9(5): 1-6. doi:10.1108/10748120110424816.
4. Kafai, Y. (2006). Constructionism. In R. K. Sawyer (Ed.), *The Cambridge handbook of the learning sciences* (pp. 35-46). New York: Cambridge University Press.
5. Kafai, J., Peppler, K., & Chapman, R. (Eds.). (2009). *The computer clubhouse: Constructionism and creativity in youth communities*. New York: Teachers' College Press.
6. Ito, M. (2013). *Hanging out, messing around, and geeking out: Kids living and learning with new media*. The MIT press.
7. McGonigal, J. (2011). *Reality is broken: Why games make us better and how they can change the world*. Penguin Press.
8. Marina Umaschi Bers, Amanda Strawhacker, Miki Vizner. (2018) The design of early childhood makerspaces to support positive technological development: Two case studies, *Library Hi Tech*, <https://doi.org/10.1108/LHT-06-2017-0112>.
9. Ibrahimova, L., Nykyporets, S., Derun, V., & Herasymenko, N. (2021). Information and communication technologies as a means of teaching foreign languages in technical universities. *InterConf*, 91-100, <https://doi.org/10.51582/interconf.21-22.12.2021.010>.

Лазуренко О.О.

кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри загальної і медичної психології
Національний медичний університет імені О.О. Богомольця, Україна

Сміла Н.В.

кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник
Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, Україна

КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ НЕПЕРЕРВНОГО ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ЛІКАРІВ

Сучасний етап розвитку суспільства характеризується бурхливими перетвореннями в житті, невизначеністю навколишнього середовища, а, відтак, виклики, що постають перед системою охорони здоров'я України, пов'язані з необхідністю забезпечення високого рівня якості підготовки фахівців, зокрема, в медичній галузі. Це актуалізує питання про формування та концептуальне вдосконалення психологічної компетентності в процесі неперервного професійного розвитку лікарів.

Саме реалізація компетентісного підходу у професійній підготовці майбутніх фахівців у закладах медичної освіти опиняється в центрі трансформаційних процесів у державі і передбачає орієнтацію на високий рівень сформованості у них відповідного набору компетентностей, необхідних для якісного виконання професійної діяльності.

На наш погляд, компетентісний підхід в освіті дозволяє по-новому подивитися на професійну психологічну підготовку майбутнього лікаря і подальше професійне становлення працівників медичної галузі в процесі неперервного професійного розвитку. Проте аналіз науково-методичної, психолого-педагогічної літератури свідчить, що не існує єдиного погляду і єдиної думки щодо вирішення проблеми професійної психологічної компетентності, її формування у медичних працівників.

Професійне становлення особистості лікаря, з нашої точки зору, тривалий процес, який має на меті розвиток професіоналізму, передбачає формування професійно важливих компетенцій, індивідуальних властивостей та способів виконання професійних обов'язків у процесі професійного самоздійснення в умовах професійної освіти та діяльності. Професіогенез неможливий без активності та участі особистості фахівця, а тому формування складових саморегуляції особистості лікаря є умовою для професійного самоздійснення.

Актуальність проблеми саморегуляції професійного розвитку особистості лікаря в умовах неперервної професійної освіти обумовлена необхідністю виявлення психологічних особливостей професійного становлення, складових саморегуляції, особистісних моделей саморегуляції професійного самоздійснення та шляхи саморегуляції професіогенезу особистості лікаря. Розкриття та практична реалізація даної проблеми дозволить, з одного боку, лікарям задовольнити потреби у високому рівні розвитку професійної компетентності, а з іншого – потребу суспільства у кваліфікованих фахівцях у галузі медицини. В цілому, можна виділити основні складові професійного становлення лікаря. По-перше, спрямованість особистості, що включає мотиви, ціннісні орієнтації, соціально-професійний статус тощо. По-друге, професійна компетентність – сукупність професійних знань, вмінь та навичок, способів виконання професійної діяльності. По-третє, професійно важливі якості лікаря. По-четверте, саморегуляція професійного самоздійснення.

Прикладом авторського бачення формування та вдосконалення професійної

психологічної компетентності фахівців медичної галузі на етапах додипломної та післядипломної освіти є розроблені плани та програми курсу «Психологія діяльності медичного працівника» та циклу тематичного удосконалення «Психологічна компетентність як складова професійної діяльності», які успішно впроваджується в практику професійного розвитку лікарів у Національному медичному університеті імені О.О. Богомольця.

Предметом вивчення навчальної дисципліни «Психологія діяльності медичного працівника» є організаційно-методичні аспекти та психологічні засади професійної діяльності лікаря, медичного психолога. Психологія професійної діяльності лікаря – це сучасна дисципліна для студентів-медиків. Важливу роль дана дисципліна відіграє у розвитку у студентів початкових навичок рефлексії власної майбутньої діяльності, сприяє розвитку професійної ідентичності, професійних якостей та психологічних компетенцій лікаря, медичного психолога, становленню образу ефективного професійного майбутнього, актуалізації професійних та особистих ресурсів, побудові адекватного професійного образу «Я».

До основних умов формування і розвитку професійної психологічної компетентності лікаря можна віднести не лише спеціальну (базову) професійну підготовку, а й професійний досвід, постійне самовдосконалення, саморегуляцію власного професіогенезу. Так, спеціальна професійна підготовка лікаря здійснюється і в межах навчальних планів і програм Інституту післядипломної освіти.

У програмі розробленого циклу «Психологічна компетентність як складова професійної діяльності» з метою удосконалення системи підготовки лікарів та викладачів вищих закладів медичної освіти та актуалізації професійних та особистісних ресурсів, формування систематизованих уявлень про психологічні особливості професіогенезу лікаря та сприяння розвитку його професійних компетенцій висвітлено сучасний підхід щодо особистісно-професійного становлення фахівця медичної галузі. Важливим є змістове наповнення практичних занять, дидактичний комплекс інформаційного забезпечення вивчення дисципліни, завдань для оцінювання навчальних досягнень слухачів, розроблені чіткі критерії оцінювання результатів самостійної роботи. Програмою передбачено використання на заняттях різних методів організації навчальної діяльності: дискусії, захист проектів, презентації тощо, на яких слухачі мають набути загальних компетенцій, серед яких можна виокремити наступні: здатність обґрунтовувати компетентнісний підхід як парадигму сучасної вищої медичної освіти, визначати методологічну сутність основних понять і категорій компетентнісного підходу; здатність характеризувати компетенції і компетентності як домінуючі складові психологічного досвіду фахівця галузі охорони здоров'я; здатність досліджувати джерела і рушійні сили розвитку психологічної компетентності як структурної складової професійної реалізації особистості фахівця тощо.

Отже, визначення умов формування і розвитку індивідуальних психологічних компетенцій лікарів є актуальним завданням для післядипломної медичної освіти, що забезпечить можливість формування професійних компетенцій та переходу до неперервного навчання впродовж життя та забезпечить його ефективність.

Список використаних джерел:

1. Вежновець Т.А. Соціально-психологічне моделювання кадрового менеджменту у сфері охорони здоров'я: автореф.дис....д-ра мед.наук: 14.02.03/ Т.А. Вежновець. – К., 2017. – 44 с.
2. Кокун О.М. Психологія професійного становлення сучасного фахівця: Монографія. – К.: ДП «Інформ.-аналіт.агенство», 2012. – 200 с.
3. Лазуренко О.О., Сміла Н.В. Психологічна готовність майбутнього лікаря до професійної діяльності. Навчально-методичний посібник. - К.: Інтерсервіс, 2018. - 111 с.
4. Лазуренко О.О. Проблема особистісно-професійного становлення майбутнього лікаря та

- шляхи її вирішення у практиці вищої медичної школи // Психологічний часопис. - №4 (14) 2018.
5. Лазуренко О.О. Проблема саморегуляції та професійного самоздійснення особистості фахівця// Теорія і практика сучасної психології. - №3, 2018. – С.34-39.
  6. Лазуренко О.О. Психологічні особливості формування емоційної компетентності майбутнього лікаря: дис. ... канд. психол. н.: 19.00.07. – Київ, 2017. – 270 с.
  7. Лазуренко О.О. Тенденції модернізації професійно-психологічної підготовки лікарів: компетентнісний підхід / О.О. Лазуренко // Психологічний часопис. – №1 (11) 2018. – С. 87-100.
  8. Тертична Н.А., Лазуренко О.О. Компетентність як ціннісна орієнтація у професійній підготовці медичного психолога / О. О. Лазуренко, Н.А. Тертична // Особистість та її історія: 36. матеріалів VII Міжнародної науково-практичної конференції. – Ніжин, 2017. – С. 103-105.

Романюк Діана Хачатурівна

старший викладач кафедри французької філології

Одеський національний університет імені І.І. Мечникова, Україна

НАПРЯМИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ПІДГОТОВКИ ДО ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ-ГУМАНІТАРІЇВ

У сучасних реаліях військової агресії РФ проти України спеціальна підготовка здобувачів вищої освіти до волонтерської діяльності набуває особливої значущості. Ця підготовка спрямована на те, щоб студенти оволодівали необхідними знаннями у різних галузях, вміннями організовувати необхідну допомогу та підтримку тих, кому вона необхідна, виявляли людяність, терпимість, ініціативність, цілеспрямованість, відповідальність.

Варто наголосити на тому, що велику роль у волонтерській діяльності відіграють здобувачі вищої освіти саме гуманітарного профілю. Ефективність залучення до волонтерської діяльності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей пояснюється багатьма причинами:

– ці фахівці володіють ґрунтовними знаннями із загальної та вікової психології, педагогіки, що дозволяє залучати їх до волонтерської діяльності з дітьми та підлітками, котрі постраждали внаслідок війни, техногенних, екологічних катастроф, мають певні особливості розвитку, інвалідність, залишилися без батьків;

– студенти можуть надавати допомогу людям похилого віку, підтримувати у соціальній адаптації тих, кому це потрібно;

– майбутні педагоги-гуманітарії мають змогу брати участь у заходах із захисту культурної спадщини України, проводити науково-практичні конференції, форуми, фестивалі культурно-просвітницького характеру з метою утвердження в суспільстві української громадянської ідентичності, розповсюджувати знання про багату спадщину народів, які населяють нашу країну, про пам'ятки історії та архітектури.

До того ж студентів цього профілю є доцільним залучати й до волонтерства із захисту навколишнього середовища, рослинного та тваринного світу, проводити з дітьми та молоддю заходи з виховання у них любові до природи, прагнення її зберегти.

Вивчення джерел дозволяє окреслити напрями, на яких науковці зосереджували дослідницьку увагу в контексті зазначеної проблеми:

– теоретичні засади професійної підготовки майбутніх учителів (В. Гриньова, Н. Кічук, В. Кремень), зокрема й гуманітарного профілю (О. Артеменко, М. Васильєва, І. Задорожна, М. Князян, С. Ніколаєва);

– менеджмент волонтерських програм (Т. Журавель, Т. Лях, К. Пуха);

– методи організації волонтерської діяльності та роботи з волонтерами (А. Бондаренко, Ю. Вдовцов);

– витоки та тенденції розвитку волонтерського руху в Україні (Р. Вайнола, А. Капська, Н. Комарова);

– прийоми психологічної підтримки волонтерів (О. Бриджовата, І. Грига).

Отже, ця проблема досліджувалася у ракурсі професійної підготовки педагогів, історичних аспектів волонтерства в Україні, управління волонтерською діяльністю, методів організації різноманітних заходів, підтримки та психологічної допомоги волонтерам.

Список використаних джерел:

1. Бондаренко А., Вдовцов Ю. Посібник по роботі з волонтерами. Київ, 2021. 164 с. https://caritas.ua/wp-content/uploads/2022/02/5_ukr_digital_whole.pdf.
2. Васильєва М. П. Бочарникова Т. Ф. Формування професійно-педагогічної спрямованості майбутнього вчителя іноземних мов: монографія. Харків: вид-во ТОВ «Щедра садиба плюс», 2014. 120 с.
3. Волонтерський рух в Україні: тенденції розвитку / [Вайнола Р. Х., Капська А. Й., Комарова Н. М. та ін.]. Київ: Академпрес, 1999. 112 с.
4. Гриньова В. М. Формування педагогічної культури майбутнього вчителя (теоретичний та методичний аспекти): Дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04 / Гриньова Валентина Миколаївна. Харків, 2000. 416 с.
5. Грига І., Бриджовата О. Чинники виникнення психологічних проблем у волонтерів та шляхи оптимізації їхньої роботи. Наукові записки: зб. наук. пр. / Нац. ун-т «Києво-Могилянська академія». 1999. Вип. 7. Політологія, соціологія. С. 67–79.
6. Кічук Н. Здатність до різновекторної і багаторівневої інтеграції як інтегральна компетентність успішного вчителя нової української школи. Вища освіта у міждисциплінарному вимірі: від традицій до інновацій. Збірник наукових праць. Ізмаїл: РВВ ІДГУ. 2020. С. 45-49.
7. Князян, М.О. Система формування самостійно-дослідницької діяльності майбутніх учителів іноземних мов у процесі ступеневої підготовки: Дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04 / Князян Маріанна Олексіївна. Ізмаїл, 2007. 445 с.
8. Кремень В. Людиноцентризм в освіті: філософія нових підходів. Педагогіка і психологія професійної освіти. 2006. № 1. С. 7-18.
9. Менеджмент волонтерських програм: посібник для підготовки менеджерів волонтерських програм / За заг. ред. Т.І. Сила, Т.Л. Лях; авт. кол.: Т. Журавель, Т. Лях, К. Пуха та ін. Київ: ФОП Буря О.Д., 2020. 174 с.
10. Artemenko O. Contents and specific research activity of future teacher of philology: results of the experimental training. ScienceRise: Pedagogical Education. 2017. 5(13), 8-12. doi: 10.15587/2519-4984.2017.102440.
11. Nikolaeva S., Zadorozhna I., Datskiv O. Development of Pre-Service English Teachers' Language Skills and Learner Autonomy via Blended Learning. Romanian Journal for Multidimensional Education/Revista Romaneasca pentru Educatie Multidimensionala. 2019. 11(2). 222-239. doi: <https://doi.org/10.18662/rrem/126>.

Бондаренко Ліна Ігорівна

канд. пед. наук, доцент кафедри фізико-технічних систем та інформатики
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», Україна

Поляков Сергій Миколайович

здобувач вищої освіти навчально-наукового інституту
фізики, математики та інформаційних технологій
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», Україна

ПРИНЦИПИ ТРАНСФОРМАТИВНОЇ ПЕДАГОГІКИ ДЛЯ ДИЗАЙНУ НАВЧАННЯ HYFLEX

Наслідком пандемії COVID-19 можна вважати зростаючий інтерес до ефективності і гнучкості освіти в будь-який час і в будь-якому місці. Це твердження підтверджується дослідженням, проведеним Б.Т.М. Вонг, К.Ч. Лі, Х.Т. Чан, С.К.С. Чунг [7]. У цьому документі представлено лонгітюдне дослідження, в якому аналізується література про гібридний і гнучкий спосіб навчання (навчання HyFlex) з точки зору його досліджень і практики за останнє десятиліття.

Отримані дані свідчать про те, що навчання HyFlex представляє інтерес серед дослідників зі збільшенням кількості досліджень. У даній роботі показано що навчання HyFlex в основному вивчалось на рівні вищої освіти, і є необхідність досліджень реалізації даного дизайну навчання на рівні загальної середньої освіти та ефективних практик навчання HyFlex у дисциплінах різного характеру.

Гібридно-гнучка доставка (HyFlex) була розроблена Брайаном Дж. Бітті з Університету штату Сан-Франциско в 2005 році. Ця модель дозволяє учням плавно переходити між режимами доставки (синхронним, асинхронним або особисто) протягом семестру, пропонуючи їм більший вибір термінів часу, місця, темпу, змісту та способу навчання [5].

Гібридно-гнучке навчання (Hybrid Flexible, HyFlex) – навчання, яке надає змогу кожному учню обрати режим відвідування – заняття в інтернеті або в класі. Учні можуть змінювати бажаний режим щодня; вони можуть відвідувати деякі заняття у віртуальному освітньому середовищі, а інші – заняття в класі. [2]. Суспільні зміни сприяли трансформації освіти на цифрове навчання.

Сьогодні існує чітка тенденція щодо активізації використання технологій змішаного навчання (перегорнуті класи, онлайн взаємодія з подальшим очним викладанням, онлайн навчання, доповнене очними практичними заняттями тощо). Змішане навчання забезпечує рівний доступ до освіти для тих учнів, які не мають можливості отримувати її в режимі онлайн [2].

У моделі HyFlex є чотири «фундаментальні цінності»:

- вибір учня (у модальності),
- еквівалентність (у результатах навчання, незалежно від модальності),
- багаторазове використання (вмісту та діяльності для різних модальностей)
- доступність (до технологій і навичок, необхідних для залучення)

Ця модель подібна до моделі дошки вибору яку вчителі використовують роками. Основна відмінність полягає в тому, що вибір залежить від того, як інструкція доставляється: особисто, онлайн-синхронна або онлайн-асинхронна доставка [6].

Принципи трансформативної педагогіка (нового навчання) відповідають підходам навчання HyFlex та відкривають широкі можливості щодо використання цифрових технологій у підтримці даного процесу [1]:

- Повсюдне навчання: де завгодно, у будь-який час і як завгодно

- Активне створення знань: той, хто навчається як виробник знань та розбірливий навігатор знань

- Мультиmodalність: тексти нових медіа, мультиmodalні подання знань

- Рекурсивний зворотний зв'язок: формувальне оцінювання, перспективний та конструктивний зворотний зв'язок, аналітика навчання

- Спільний інтелект: однорангове навчання, пошук соціальної пам'яті та використання доступних інструментів знань

- Метапізнання: роздуми про мислення, критична саморефлексія над процесами знань та дисциплінарними практиками

- Диференційоване навчання: гнучке та адаптивне навчання, звернення до кожного студента відповідно до його інтересів, самоідентичності та потреб [1].

Підходи та приклади реалізації трансформативної педагогіки описані у роботі [3] Джона Дойла:

- Використання платформи Zoom з можливістю поділу на кімнати

- Онлайн-лекції та відеодемонстрації, як у синхронній роботі так і розміщені на LMS у записі. Під час відео трансляції крупним планом показувала деталі експериментів на другому обліковому записі Zoom. Це гарантувало, що домашня частина класу може мати повний досвід роботи з обладнанням.

- Особлива увага приділялась реструктуризації часу занять, позакласним завданням та термінам.

Досвід впровадження дизайну HyFlex представлено у закордонних навчальних закладах, наприклад:

- Columbia CLT. Center for Teaching and Learning (<https://ctl.columbia.edu/resources-and-technology/teaching-with-technology/teaching-online/hyflex/>)

- Модель навчання HyFlex: цифрова трансформація в дії (<https://hospitalityinsights.ehl.edu/hyflex-teaching-model-the-way-forward-for-ehl>)

- India's 1st Career-Focused, HyFlex School (Hyflex Learning Model | Hybrid Education | Hyflex Education | GoSchool (go-school.in))

Дизайн навчання HyFlex стає більш затребуваним в закладах освіти, а реалізований досвід показує успішність такої моделі [4].

Вважаємо доцільним подальше проведення дослідження щодо реалізації дизайну навчання HyFlex у закладах загальної середньої освіти та розробку підходів у викладанні фізико-математичних дисциплін за даним дизайном.

Список використаних джерел:

1. Балик Н. Р., Шмигер Г. П. (2020). Екологія дистанційного навчання: Нові можливості. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методи навчання: досвід, тенденції, перспективи: матеріали VI Міжнародної науково-практичної інтернет конференції, 102–105.
2. Малихін О. В., Арістова Н. О., Шпарик О. М. (2021). Використання позитивного досвіду організації освітнього процесу в країнах ЄС в умовах непрогнозованих глобальних впливів у системі національної освіти України: Методичні рекомендації.
3. John Doyle. (б. д.). Video Lab HyFlex: Practical Experiences of Courses with Practical Applications. В Hybrid-Flexible Course Design. https://edtechbooks.org/hyflex/practical_experience.
4. Mentzer, N.J., Isabell, T.M. & Mohandas, L. (2023). The impact of interactive synchronous HyFlex model on student academic performance in a large active learning introductory college design course. <https://doi.org/10.1007/s12528-023-09369-y>.
5. O'Ceallaigh T. (2023). Hyflex Pedagogies: Nurturing teacher presence in multi-modal learning spaces post pandemic. Routledge Open Res. <https://doi.org/10.12688/routledgeopenres.17674.2>.
6. Trail, L., Fields, S., & Caukin, N. (2021). Finding Flexibility with HyFlex: Teaching in the Digital Age.
7. Wong, B., Li, K., Chan, T., & Cheung, S. (2023). HyFlex Learning Research and Practice: A Longitudinal Analysis. Sustainability, 15, 9699. <https://doi.org/10.3390/su15129699>.

Мельник Оксана Олексіївна

Асистент кафедри педіатрії, неонатології та дитячих інфекцій
Донецький національний медичний університет, м. Кропивницький, Україна

Кривошеєва Віра Вікторівна

Асистент кафедри педіатрії неонатології та дитячих інфекцій
Донецький національний медичний університет, м. Кропивницький, Україна

ПРОФЕСІЙНЕ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЛІКАРЯ

Система БПР (безперервний професійний розвиток) лікарів – це сучасні методи постійного професійного вдосконалення, можливість обирати самому заходи, в зручному тільки йому форматі та часі навчання, можливість самостійно вибрати необхідні освітні послуги.

Замість формального навчання, розвиваються свої компетенції - неформальна освіта.

Якщо раніше лікар проходив атестацію кожні 5 років, та займався навчанням та самовдосконаленням рік перед атестацією. Тепер стає необхідність постійного навчання, без зайвої хвилини та в зручний для кожного час. Впровадження моделі – «Освіта протягом життя». Це дозволить лікарю бути конкурентним та мати можливість постійно отримувати нові навички та вміння, одразу після появи нових технологій та практик на Ринку праці. Завжди бути конкурентно спроможним і всебічно розвинутим фахівцем у своїй галузі, тобто завжди «йти в ногу з часом».

З лютого 2019 р діє Закон про щорічне відвідування заходів БПР та нарахування балів за відвідування цих заходів з мінімальною кількістю набраних балів щорічно.

Щорічно кожен лікар складає особисте освітнє портфоліо за відповідний річний період за відвідуванням заходів БПР. Далі воно подається лікарем для перевірки до відповідної атестаційної комісії за відповідною сумарною кількістю балів за 5 років для підтвердження чи підвищення кваліфікації лікаря.

Зараз, в умовах воєнного стану, атестаційні комісії не працюють і згідно Наказу України №1415 від 04.08.2022р «Про особливості атестації працівників сфери Охорони здоров'я» продовжено термін дії сертифікатів спеціаліста й посвідчень кваліфікаційних категорій протягом 1 року з дати їх закінчення.

До заходів БПР відносять: дистанційне навчання, участь в науково-практичних конференціях, в тому числі онлайн заходах в умовах воєнного стану. Різноманітні фахові тренінги, симуляційні тренінги, семінари, майстер-класи, виступи на конференціях, участь в симпозиумах, написання статей в фахових виданнях України та індексація в міжнародних - Scopus та Web of Science. Вагому роль відіграють знання ІТ-технологій в медицині та комп'ютерна грамотність кожного лікаря. Деяким вдаються нові розробки та відкриття. Можливий обмін досвідом та стажування за кордоном ЗВО та ін.

Всі учасники освітнього процесу під час навчання, викладання чи провадження наукової (творчої) діяльності повинні дотримуватися академічної доброчесності, яка передбачає в собі 5 фундаментальних цінностей, таких, як чесність, довіра, справедливість, повага та відповідальність, відвага за свої дії. Це сукупність етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності, з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень.

Академічна доброчесність - це чесна і копітка робота викладача і наполегливе навчання здобувача освіти, коли людина у ВНЗ здобуває справжні та об'єктивні навички та знання, які будуть в майбутньому приносити користь оточенню та людству взагалі, а не

навчатися тільки для отримання та наявності диплома.

Порушення академічної доброчесності (фабрикація) - це обман, списування вже відомого чи запозиченого, в когось, матеріалу.

Це не лише академічний плагіат, а також і самоплагіат. А також вплив у будь-якій формі (прохання, умовляння, вказівка, погроза, примушування тощо) на педагогічного (науково-педагогічного) працівника з метою необ'єктивного оцінювання результатів навчання (стосується студентів, інтернів, аспірантів - усіх, хто навчається).

Сюди, також, відносимо хабарництво та необ'єктивне оцінювання - надання здобувачам освіти під час оцінювання допомоги чи навмисне створення перешкод (власнине викладачам та оцінювачу навчального процесу).

Академічну доброчесність завжди розглядаємо у 2 ракурсах (особливо зараз):

- Як дотримуватися її при дистанційному навчанні?

- Проведення навчального процесу в умовах воєнного стану.

Законодавство у сфері академічної доброчесності ґрунтується на Конституції України та складається із Закону України «Про освіту».

Відповідно до статті 53 Конституції України, кожна людина має право на освіту. Держава забезпечує доступність освіти, різних форм навчання; надання державних стипендій та пільг учням і студентам. Закон України «Про освіту» регулює суспільні відносини, що виникають у процесі реалізації конституційного права людини на освіту, прав та обов'язків фізичних і юридичних осіб, які беруть участь у реалізації цього права, а також визначає компетенцію державних органів та органів місцевого самоврядування у сфері освіти.

Стаття 42 цього закону присвячена академічній доброчесності та передбачає:

- Дотримання академічної доброчесності науково-педагогічними та науковими працівниками так і здобувачами освіти під час навчального процесу.

- Порядок виявлення та встановлення фактів порушення академічної доброчесності.

- відповідальність за недотримання академічної доброчесності як здобувачів освіти, так і науково-педагогічного персоналу.

Важливо знати та використовувати поняття «Академічної мобільності».

Цей термін має на увазі можливість навчатися, викладати, стажуватися чи проводити наукову діяльність в іншому Виші України чи за кордоном без звільнення з місця роботи чи навчання.

12 серпня 2015 року Кабінет Міністрів України затвердив постанову №579 «Про затвердження Положення про порядок реалізації права на академічну мобільність». Особливо актуальне це питання стоїть зараз, саме в воєнний час, коли так багато ТПО-осіб (тимчасово переміщені особи) і стало питання: як зберегти цінність нації? А саме: як зберегти науковий потенціал України?

Основні положення:

- Право участі у програмах академічної мобільності усім учасникам освітнього процесу;

- визначення видів та форм академічної мобільності;

- можливість перезарахування отриманих кредитів на основі ЄКТС шляхом порівняння змісту навчальних програм, а не за їх назвою;

- збереження місця навчання, стипендії для студентів та місця роботи для працівників ВНЗ, які беруть участь у програмах академічної мобільності.

Головна мета - інтернаціоналізація українських Вишів, обмін досвідом та знаннями для розвитку та удосконаленню Науки в цілому.

Максименко Марія Володимирівна

директор

Санаторна школа I-II ступенів № 20 Шевченківського району м. Києва, Україна

ПРОФІЛАКТИКА МОБІНГУ В КОЛЕКТИВІ PREVENTION OF MOBBING IN THE COLLECTIVE

У статті розглядається проблема мобінгу як психологічного та морального насильства у колективі, що призводить до погіршення здоров'я особи та її звільнення. На жаль, в Україні немає ефективного правового механізму від дій, що підпадають під визначення «мобінг». За формою буває чорний та білий мобінг. Мобінг має наступні критерії: вертикальний та горизонтальний. Проаналізовані шляхи профілактики мобінгу у педагогічному колективі. Встановлено, що жертвою мобінгу може стати будь-який працівник, незалежно від віку, статі, національності.

Постановка проблеми. Актуальною є проблема мобінгу як в усьому світі, так і в Україні. Дане поняття з'явилося у 1980 році, в сучасній Україні гостро постає питання безробіття, професійної конкуренції, занепаду розвитку економіки – все це призводить до поширення мобінгу у колективі. Особливо помітно мобінг у освітньому середовищі. Від психологічного та морального тиску страждають як учні, так і педагоги. Профілактика мобінгу сприяє налагодженню взаємовідносин в колективі та створення комфортної атмосфери для роботи.

Проблему мобінгу у колективі та шляхи його профілактики вивчали наступні вітчизняні вчені: О. В. Адамчук, Т. Алексєєнко, В. В. Гончарук, Л. Ю. Іванів, О. В. Сорока, В. М. Фірман, Н. А. Чередніченко та інші.

Мета статті – проаналізувати шляхи профілактики мобінгу в колективі.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Поняття «мобінг» було запроваджено на початку 80-х років ХХ століття психологом та медиком Ганцом Лейманом. Він провів дослідження «Мобінг як явище на робочих місцях у Швеції на початку 1980-х». У даній роботі надано визначення поняття «мобінг» як: психологічне насилля, систематично повторюване вороже і неетичне ставлення однієї або кількох осіб, скероване проти іншої особи [2].

Т. Алексєєнко зауважує, що «мобінг – це несправедливе ставлення та знущання, дискримінація залежних осіб від тих, хто виконує функцію, наприклад, роботодавця чи колег або більш авторитетного члена групи, лідера (формального чи неформального)» [2, С. 47].

Щодо профілактики мобінгу в колективі, то особі, яка є об'єктом мобінгу, слід звернутися до профспілки. Профспілка повинна захищати законні права своїх членів. Також можна подати судовий позов на винуватців мобінгу як на відшкодування моральної, так і фізичної шкоди (якщо вона є) [2].

Отже, жертвою мобінгу може стати будь-який працівник, незалежно від віку, статі, національності, статусу, посади, професійного досвіду, морального стану тощо.

Згідно Н. А. Чередніченко мобінг має наступні критерії: вертикальний та горизонтальний. При вертикальному мобінгу, має назву босінг, ініціатором є керівник, він проявляється у психологічному тиску з боку керівника. При горизонтальному мобінгу відбувається психологічний тиск з боку колективу на одного співробітника [6].

Як визначає О. В. Сорока за формою буває чорний та білий мобінг. При чорному або

відкритому мобінгу ініціатор провокує жертву на відкриті конфлікти, після цього до нього приєднується весь колектив. При білому або прихованому мобінгу відбувається прихований психологічний тиск з боку колег, отже співробітника виживають з місця роботи при зовні благонадійному колективі [5].

З точки зору В. В. Гончарук мобінг є складним та небезпечним явищем для колективу, оскільки призводить до негативних наслідків як для працівника на якого впливають, так і для всього колективу в цілому [3].

О. В. Адамчук вважає, що профілактика мобінгу означає вжиття керівником заходів задовго до виникнення конфлікту для його запобігання або спрямування в конструктивне русло. Важливо зробити так, мінімізувати чинники, які стимулюють мобінг. Механізм із профілактики мобінг-процесів полягає у реалізації індивідуальних та організаційних профілактичних заходів [1].

Згідно Л. Ю. Іванів, В. М. Фірман атмосфера в колективі – це один із чинників, що впливає на працездатність працівників. Мобінг в колективі не варто ігнорувати, йому краще заздалегідь запобігти [4].

У педагогічному колективі жертвою мобінгу може стати молодий спеціаліст, тобто педагог без досвіду роботи. Оскільки він через надмірну активність та допитливість заважає спокійно працювати досвідченим педагогам. На таку людини можуть покласти більше обов'язків, ніж він повинен виконувати, оскільки молодий спеціаліст не знає, що входить в його обов'язки, а що – ні, або боїться сказати «ні» колегам. З іншого боку об'єктом мобінгу може стати найстарший за віком педагог, оскільки він може робити помилки у виконанні професійних обов'язків, що негативно відображається на його роботі. Колеги можуть психологічно та морально тиснути на таку особу, що призводить до погіршення здоров'я та самопочуття.

Мобінг на роботі призводить до сильних фізичних та психічних травм. Співробітника мучать сумніви і страх, що посилюється. В результаті людина стає психологічно нестабільною, вона витрачає енергію на те, щоб постійно доводити трудовому колективу свою професійну та соціальну спроможність. Якщо мобінг посилюється, то у людини з'являються супутні психосоматичні симптоми – мігрені, застуди, порушення концентрації, безсоння, порушення кровообігу тощо.

До шляхів профілактики мобінгу відносяться:

- формування здорової організаційної культури у організації;
- підтримка здорового соціально-психологічного клімату у колективі;
- розвиток навичок управління колективом;
- створення умов, щоб забезпечити зворотний зв'язок від співробітників;
- чітке формулювання службових обов'язків кожного працівника;
- формування нетерпимого ставлення до рознощиків пліток на роботі;
- виключення споріднених зв'язків між підлеглими та керівництвом [1].

Висновки. 1. Для створення комфортної атмосфери у колективі, керівнику необхідно заздалегідь виявляти його прояви та проводити профілактику. 2. До шляхів профілактики мобінгу відносяться: формування здорової організаційної культури, підтримка здорового клімату у колективі, розвиток навичок управління колективом, забезпечення зворотного зв'язку від співробітників, чітке формулювання службових обов'язків, нетерпиме ставлення до рознощиків пліток на роботі, виключення споріднених зв'язків між підлеглими та керівництвом.

Список використаних джерел:

1. Адамчук О. В. Поради керівнику щодо попередження та подолання мобінгу серед підлеглих. Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. 2014. Вип 2. С. 1-10.

2. Алексеенко Т. Явища мобінгу й булінгу у взаємних особистості та колекту. Управління освітою: ЕМ. 2019. №3(412). С. 47-53.
3. Гончарук В. В. Протидія мобінгу в трудових правовідносинах. Вісник ХНУВС. 2020. №3(90). С. 70-77.
4. Іванів Л. Ю., Фірман В. М. Мобінг в трудових колективах. Актуальні питання сучасної психології. 2017. С. 114-116.
5. Сорока О. В. Сутність, наслідки і профілактика мобінгу у трудових колективах. Modern directions of theoretical and applied researches. 2013. №19. С. 1-10.
6. Чередніченко Н. А. Мобінг і булінг у трудовому процесі. Право і безпека. 2012. №3(45). С. 285-288.

SECTION 18.

PSYCHOLOGY AND PSYCHIATRY

Рудюк Наталія Леонідівна

майор поліції, викладач циклу спеціальних дисциплін

Державний заклад професійної (професійно-технічної) освіти зі специфічними умовами навчання «Житомирська академія поліції», Україна

ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ

Перед Національною поліцією України, яка формується та розвивається у складних умовах соціально й економічно нестабільного суспільства, стоять складні завдання: забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки та порядку. Тільки серйозна професійна та психологічна підготовка кадрів може забезпечити задоволення серйозних запитів суспільства до правоохоронної галузі.

Сьогодні замало забезпечити поліцейського знанням законів і хорошою фізичною формою. Вирішення проблеми підготовки майбутніх поліцейських до успішного здійснення професійної діяльності вимагає спрямування їх підготовки на розвиток певних індивідуальних якостей особистості, на забезпечення засобами адаптації до швидких змін у соціальному середовищі, на засвоєння технологій і прийомів обробки значних обсягів інформації тощо.

Психологічними новоутвореннями в особистості поліцейського мають стати креативність мислення, раціональність поведінки, готовність іти на виважений ризик і почуття особистої відповідальності, вміння адаптуватися до швидких змін, психологічна стійкість, готовність до психічних перевантажень та стресових ситуацій і вміння з них виходити [1].

Професійна підготовка повинна стати одним із найважливіших етапів у загальній системі заходів щодо забезпечення професійної надійності сучасних правоохоронців. Поняття «модель спеціаліста» та «модель професійної діяльності фахівця» перебувають у тісному взаємозв'язку [2, с. 116].

У структурному плані психологічна модель службової діяльності складається з якісно різних феноменів, які безпосередньо чи опосередковано впливають на психіку працівників поліції.

Основними їх характеристиками є такі рівні [1]:

1) когнітивний (знання особливостей індивідуальної та групової психології протиборчої сторони, її сильних і слабких боків, звичні патерни і схеми дій; уявлення про соціальне тло й обставини виконання завдання; знання того, яке завдання, у взаємодії з ким, в якій послідовності, в якому часовому інтервалі, за допомогою яких засобів виконувати тощо);

2) мотиваційний (наявність широких соціальних, колективно-групових та індивідуальних мотивів якісного виконання завдання);

3) емоційно-вольовий (налаштованість на виконання завдання; вольові емоційні стани; вміння співробітників надавати взаємну психологічну підтримку; володіння працівниками прийомами емоційно-вольової саморегуляції);

4) операційний (майстерне володіння зброєю, спецтехнікою, прийомами рукопашного бою тощо).

Психологія не обмежується виявленням закономірностей функціонування психіки правоохоронця в умовах службової діяльності. Вона бачить свою місію в тому, щоб розробити технологію застосування вироблених наукових рекомендацій у практиці вирішення службових завдань у різних галузях психології (юридичній, психології праці, військовій, спортивній психології, психології оперативно-розшукової діяльності тощо). Установлено, що, по-перше, ті ж самі люди, що спочатку мають однаковий рівень психологічної готовності до діяльності та психологічної стійкості до стрес-факторів цієї діяльності, матимуть різне психологічне навантаження й різні психологічні можливості під час вирішення різних завдань. По-друге, на психологічний стан людей, а отже, і на їх активність можна впливати як безпосередньо, так і опосередковано (через середовище та діяльність). По-третє, психологічне забезпечення діяльності не може зводитися лише до формування психологічних і професійних якостей фахівців

Отже, ефективності вирішення службової діяльності можна досягти в різні способи:

а) шляхом оптимізації психологічних можливостей співробітників (психологічної та професійної підготовки тощо);

б) шляхом сприятливої зміни середовища (формування громадської думки та позитивного ставлення населення до оперативних дій, раціональна розстановка співробітників на етапах виконання службових завдань тощо);

в) шляхом вибору найбільш адекватного для конкретних умов виду впливу на злочинців (психологічного, інформаційного, вогневого, спеціального і т. ін.).

Таким чином, модельний підхід до дослідження психологічних аспектів службової діяльності дозволяє виділити і піддати аналізу, оцінюванню та в подальшому корекції всі найважливіші психологічні явища, характерні для вирішення службових завдань. Без моделювання психологічної феноменології службової діяльності не можна створювати ефективні системи її психологічного забезпечення. Керівники поліції та психологи, плануючи будь-який захід психологічного забезпечення, мають обґрунтовувати його з використанням психологічної моделі конкретного виду службової діяльності [1].

Список використаних джерел:

1. Клименко І. В. Модель службової діяльності як предиктор її психологічного забезпечення. *Право і Безпека*. 2017. № 3 (66). С. 133–139.
2. Корнешук В. В. Моделювання в системі підготовки професійно надійного спеціаліста: теоретичний аспект. *Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»*. 2008. Вип. 14. С. 14–16.

SECTION 19.

MEDICAL SCIENCES AND PUBLIC HEALTH

Смілянська М.В.

канд. мед. наук, старший науковий співробітник

Волянський А.Ю.

Д-р. мед. наук

Дідоренко Т.П.

ДУ «Інститут мікробіології та імунології ім. І.І. Мечникова НАМН України», Україна

Суханова Л.А.

Д-р. мед. наук, професор

Науково-навчальний інститут післядипломної освіти ХНМУ, м. Харків, Україна

СПОСІБ ВИЗНАЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ КОМПЛЕКСНОГО ЛІКУВАННЯ КОМОРБІДНИХ СТАНІВ ТУБЕРКУЛЬОЗ-ГЕРПЕСВІРУСНІ ІНФЕКЦІЇ

Щоєдини в Україні хворіють на туберкульоз 4 людини і 1 людина помирає від туберкульозу. На туберкульоз хворіють переважно люди працездатного віку. Щорічно від туберкульозу помирає майже 7 тис. українців, що більше, ніж від усіх інших інфекційних і паразитарних захворювань разом узятих, а ефективність лікування туберкульозу залишається низькою [1]. Отже, згідно зі стандартами Всесвітньої організації охорони здоров'я, ефективність лікування нових випадків туберкульозу має становити не менше 85,0%, оскільки лише в цьому випадку буде перервано ланцюг передачі інфекції, що призведе до зниження захворюваності на туберкульоз та смертність [2]. В Україні лише близько 56,0% нових випадків туберкульозної бактеріємії було виліковано [3].

Вирішальним заходом у боротьбі з туберкульозом вважається ефективне лікування хворих на цю недугу, яка має важливе епідеміологічне значення, суттєво попереджує формування резервуару інфекції та нових випадків туберкульозу. В умовах епідемії туберкульозу частота неефективної хіміотерапії серед дітей та підлітків, хворих на туберкульоз, на жаль, має тенденцію до збільшення і стає актуальною проблемою.

У низці робіт показано, що у реалізації імунної відповіді всіх його етапах та розвитку адекватної запальної реакції провідна роль належить регуляторним білкам - цитокінам.

Дослідження в галузі молекулярної біології, імунології та фізіології вказують на існування комунікаційної мережі, що забезпечує міжклітинну взаємодію на тканинному, органному та системному рівнях як основу для функціонування імунної системи. Міжклітинні зв'язки реалізуються за допомогою медіаторів, що секретуються спеціалізованими клітинами лімфоїдного та мієлоїдного ряду. Роль медіаторів виконують інтерлейкіни (IL) – велика група цитокінів – регуляторних білків, що здійснюють передачу сигналів через контакт зі специфічними рецепторами на поверхні клітин. У сукупності IL формують розгалужену і багаторівневу цитокінову мережу.

Джерелом найбільшого набору IL є активовані Т-хелпери, що дозволяє цим клітинам виконувати функцію регуляторних лімфоцитів, що визначають характер і напруженість

специфічної імунної відповіді. Залежно від характеру та стадії порушення цілісності тканини імунокорегувальна дія ІЛ може бути спрямована **на** клітини, що беруть участь у запаленні, **регенерації або** у розвитку імунної відповіді. Дія ІЛ реалізується за мережевим принципом, тобто інформація, що передається клітиною міститься не в індивідуальному пептиді, а в наборі регуляторних ІЛ. При цьому ІЛ діють у синергізмі або антагонізмі, каскадно індукуючи вироблення один одного, трансмодулюють поверхневі рецептори до інших медіаторів запалення та алергії.

У нормі продукція цитокінів незначна і спрямована на підтримку взаємодії між клітинами, що продукують ІЛ, і клітинами, що виділяють інші медіатори запалення. Але вона різко зростає при запаленні у зв'язку з активацією клітин, що виробляють їх. У початковій стадії розвитку запалення одночасно виділяються прозапальні та протизапальні ІЛ. Пошкоджуюча дія прозапальних цитокінів значною мірою нейтралізується протизапальними, у їхній продукції зберігається баланс. При розвитку хронічного запалення настає дисбаланс між рівнями цих типів медіаторів, результатом чого є клітинне ушкодження.

Враховуючи множинність, а також синергізм і плейотропність цитокінів, що беруть участь у цих реакціях, визначення концентрації в крові якогось одного з них не адекватно відображає стан всього цитокінового балансу. Коректніша одномоментна оцінка рівня кількох медіаторів (щонайменше 2—3 з опозитних під груп).

Пропонується для впровадження у практику дитячих протитуберкульозних закладів, сімейних лікарів, лікарів-педіатрів, клінічних імунологів модель прогнозування ефективності комплексних лікувальних заходів у хворих на туберкульоз з поєднаною герпесвірусною інфекцією, суть якої полягає в способі оцінки реактивності імунної системи організму, що базується на показниках цитокінового балансу, як однієї з найважливіших ланок формування проти інфекційного захисту при проведенні специфічного лікування.

Перевага розробленого способу - можливість інтегрального кількісного вираження активності цитокінової ланки запалення з урахуванням спрямованості дії опозитних підгруп, що дозволить об'єктивно оцінити ступінь відхилень в імунній системі при проведенні протитуберкульозної терапії.

Запропонований спосіб включає встановлення інтегрального коефіцієнта цитокінового балансу шляхом визначення значення індексів інтерлейкінів як відношення параметрів про- і протизапальних опозитних груп у сироватці крові до референтних значень, розрахунок середніх арифметичних для кожної групи, встановлення інтегрального цитокінового індексу (integral cytokine index, ICI) (у.о.). При значеннях ICI <1 констатують оптимальний баланс цитокінів, при ICI >1 його порушення (посилення запальних процесів).

Відмінна особливість способу - інтегральна оцінка, що найбільш повно відображає стан цитокінової ланки в організмі, що дозволяє об'єктивно оцінити зміни в системі імунітету у хворих на туберкульоз, що отримує комплексну протитуберкульозну терапію.

Визначення імуноферментним методом у сироватці крові із застосуванням тест-систем рівнів прозапальних (ІЛ-2, ІЛ-6, ІЛ-8, TNF α та ін.) та протизапальних цитокінів (ІЛ-4, ІЛ-10). Розрахунок інтегральних індексів (ІІ) для кожного про- та протизапального цитокіну, який вивчається: встановлене значення цитокіну поділяють на його референтне значення.

Пропонований методичний підхід полягає у встановленні значення індексів інтерлейкінів як відношення їх концентрацій до референтних рівнів (залежно від використовуваної тест-системи) та розрахунку **інтегрального цитокінового індексу** (integral cytokine index) (ICI) в у.о., який проводять за формулою

$$ICI = \frac{II_1}{I_1} + (II_2 - I_2), \text{ де}$$

I_1 (у.о.) - середнє арифметичне значення інтегральних індексів прозапальних інтерлейкінів;

I_2 (у.о.) - середнє арифметичне значення інтегральних індексів протизапальних інтерлейкінів.

Рівень ІСІ (у.о.) відбиває цитокиновий баланс організмі. При значеннях ІСІ <1 констатують оптимальний баланс цитокинів (відсутність запального процесу), при ІСІ >1 - його порушення (посилення запальних процесів), включаючи доклінічні зміни.

Вивчення рівня цитокинового балансу дозволяє вибрати специфічну стратегію корекції порушень імунореактивності при проведенні протитуберкульозного лікування.

Дисбаланс цитокинового статусу відображає хронічне імунозалежне запалення, а також пов'язані з ним порушення процесів апоптозу та розвиток інтерлейкін-залежного вторинного імунодефіциту, що притаманний коморбідному стану туберкульозу з герпесвірусними інфекціями.

Встановлення значення інтегрального цитокинового індексу має діагностичне та прогностичне значення щодо оцінки дисфункції ім мунного захисту, зокрема на доклінічних стадіях розвитку патології.

Запропонований спосіб дозволяє встановити, як індивідуальні зміни цитокинового балансу організму, що відображають глибину формування запального процесу, так і ефективність проведення комплексного протитуберкульозного лікування.

Позитивний ефект способу, що пропонується до впровадження полягає в наступному: велика точність оцінки виразності запальних процесів на основі діагностики порушень цитокинового балансу та імунореактивності організму людини на фоні протитуберкульозної терапії; інформативність одержаних результатів.

Після проведених лікувальних заходів рекомендується повторно виконати клініко-діагностичні дослідження та розрахувати ІСІ. Якщо значення інтегрального цитокинового індексу дорівнює або менше 1, то це відповідає оптимальному балансу цитокинів і вказує на зниження активності запального процесу у даного хворого.

Особливо важливо інформувати населення про проблему туберкульозу як інфекційного та соціального захворювання та його небезпеку для здоров'я людини та населення, симптоми, профілактику, сучасні можливості лікування туберкульозу, формування та дотримання здорового та етичного способу життя тощо, в умовах, коли нові випадки туберкульозу в Україні виявляються переважно пасивно.

Список використаних джерел:

1. За матеріалами ЦГЗ МОЗ України Сайт - <https://www.stoptb.org.ua/>.
2. World Health Organization Geneva. Global Tuberculosis Report, 2021 (2021) Available online at: <https://reliefweb.int/report/world/global-tuberculosis-report-2021>.
3. Зупинимо туберкульоз разом! Інформаційно-аналітичний вісник випуск №5 липень 2023 року <https://drive.google.com/file/d/1kra8w0bWsrhsdZ75iw>.

SECTION 20.

PHYSICAL CULTURE, SPORTS AND PHYSICAL THERAPY

Бойко Марина Олексіївна

доктор філософії зі спеціальності 091 Біологія, асистент кафедри
медико-біологічних основ фізичного виховання і фізичної реабілітації
Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, Україна

Вацик Віталія Миколаївна

здобувач вищої освіти факультету фізичного виховання і спорту
Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, Україна

РОЛЬ ЕРГОТЕРАПІЇ У РЕАБІЛІТАЦІЙНОМУ ПРОЦЕСІ ПАЦІЄНТІВ З ТРАВМАТИЧНИМИ НЕВРОПАТІЯМИ ВЕРХНЬОЇ КІНЦІВКИ

Сьогодні з метою визначення ефективності лікування і реабілітації пацієнтів з патологією нервової системи велика увага приділяється поліпшенню самопочуття, відновленню самообслуговування, а також підвищенню задоволеності життям у різних його аспектах [1, 2, 3, 4].

Згідно Американської Асоціації ерготерапів (American Association of Occupational Therapists) визначення поняття «ерготерапія» наступне [5]: «...Ерготерапія – це мистецтво і наука про те, як допомогти людям день у день брати участь в тих видах діяльності, які важливі для них, мають значення для їх здоров'я і благополуччя, шляхом залучення їх до цілеспрямованої діяльності, а ерготерапевт, згідно ААОТ, допомагає пацієнту шляхом навчання, відпрацювання кожної важливої для пацієнта активності або ж окремих навичок, використання спеціальних пристосувань, покращуючи загальну активність і компенсуючи наявний дефіцит».

Рухові порушення, які виникають при травматичних невропатіях верхньої кінцівки (периферійні парези та паралічі) ускладнюють рухливість верхньої кінцівки, наприклад, стає важко схопити, або ж переміщувати будь-які об'єкти. [3, 4]. У свою чергу, це викликає багато ускладнень при виконанні дій у повсякденному житті, а саме: самостійне одягання, умивання, вживання їжі. Тому для пацієнтів з помірним або ж легким парезом ефективним методом ерготерапії є СІМТ-терапія (constraint-induced movement therapy), який застосовується як в ранньому, так і пізньому післяопераційних періодах, або ж навіть при давності пошкодження нерва більше року [1]. Однак, наразі застосування СІМТ-терапії у комплексі реабілітаційних заходів при травматичних невропатіях верхньої кінцівки ще мало вивчено і потребує подальшого дослідження.

Методом ерготерапії при травматичних невропатіях верхньої кінцівки може виступати дзеркальна терапія. Вважається, що спостереження за відображеним у дзеркалі рухом здоровою кінцівкою стимулює активність моторної кори головного мозку та процеси регенерації у травмованих периферійних нервах. При дзеркальній терапії до уваги пацієнта додається візуальний позитивний зворотний зв'язок. На сьогодні з'являється все більше наукових праць стосовно ефективності даного методу у пацієнтів з руховими порушеннями [6].

Висновки. Отже, основною метою ерготерапії є зробити пацієнта незалежним у повсякденному житті. Однак варто зазначити, що для досягнення сформульованої разом з пацієнтом короткотривалої мети ерготерапії необхідно, щоб пацієнт мав мотивацію до її досягнення та застосовував опановані навички у повсякденному житті. Таким чином у пацієнта поступово розвиватимуться функції, які необхідні для ефективного виконання цієї діяльності.

Список використаних джерел:

1. Бісмак О. В. (2020) Система відновлення якості життя осіб з невропатіями верхньої кінцівки засобами фізичної терапії та ерготерапії (дис. докт. наук). м. Київ, 498 с.
2. Москаленко Б. М., Котелевський В. І. (2018) Професійна діяльність ерготерапевта в сфері охорони здоров'я. Здоров'я людини в сучасному культурно-освітньому просторі. Матеріали наук.-практ. конф.; 2018 Берез 22; Суми. Суми: 2018. с. 68-75.
3. Бойко М. О., Мацейко І. І., Руденко К. С. (2022) Організаційно-методичні основи фізичної реабілітації осіб з невропатіями верхньої кінцівки. II International Scientific and Theoretical Conference «Modernization of science and its influence on global processes», October 21, 2022; Bern, Switzerland, p. 143-144. <https://doi.org/10.36074/scientia-21.10.2022>.
4. Бойко М. О., Вацик В. М. (2023) Особливості застосування засобів фізичної терапії у пацієнтів з травматичними невропатіями верхньої кінцівки. Матеріали IV Міжнародної наукової конференції «Конференція традиційні та інноваційні підходи до наукових досліджень», м. Житомир, 10.02.2023 р., с.245-248. <https://doi.org/10.36074/mcnd-10.02.2023>.
5. Cole M. B., Tufano R. (2018) Applied theories in occupational therapy: A practical approach. Thorofare, NJ: Slack Incorporated, 127-32.
6. Богдановська Н. В., Кальонова І. В. (2019) Досвід ерготерапевтичного втручання в пацієнтів з постінсультним парезом верхньої кінцівки. Вісник Запорізького національного університету. Серія: Фізичне виховання та спорт. 42; 68-73.

SECTION 21.

HISTORY, ARCHEOLOGY AND CULTUROLOGY

Griffen Leonid Aleksandrovich

Doctor of Technical Sciences, professor, senior researcher
Kyiv Historical and Architectural Museum "Kyiv fortress", Ukraine

---

HISTORICAL CONTEXT OF CULTURAL HERITAGE

Psychologically, a person as a person always consciously or subconsciously feels himself in a certain system of spatial, temporal and social coordinates. Only this gives him the opportunity to determine for himself: who am I? Such a coordinate system at any given moment reflects what in this respect has developed in the human brain, in his memory during his life [1]. However, memory is a limited and unreliable thing. In addition, it is subject to significant deformations as a result of various external influences.

This is all the more true for the society to which a person considers himself, when it is no longer about individual, but about public memory, which is formed due to the transfer of information from ancestors in one way or another. The leading role in this is played by the so-called "intangible heritage". However, in the end, to a large extent, the relevant information is objectified in those things created by our predecessors that surround a person from birth and, being deobjectified by him, fill his consciousness. Moreover, such evidence of the past has the advantages of clarity, objectivity and authenticity. Therefore, there has always been a desire to rely on just such material evidence, confirming the validity of the accepted socio-historical coordinates, being a kind of marks of the trajectory of the movement of man and society in the spatio-temporal and social continuums. It is they, these objects of cultural heritage - monuments of history and culture, that enable a person today in an ideal form to reliably reproduce the past for himself, thus ensuring continuity between it and the present, and, consequently, the corresponding influence of the past on the present and future.

But not only the past influences the present. There is also a constant feedback between them. Depending on the current situation, we perceive the past in significantly different ways - primarily because of its desired effect on the present for us. Therefore, for us, "the past is not at all what it was," but what we would like it to be. A connection with the past is a projection by a person of today's image of the world and himself into something that has long gone, the state of a reflective soul is malleable and does not resist distortions of any kind" [2].

However, no matter how interested individual individuals and social groups may be in this "distortion" of the past, society as a whole needs its adequate reproduction. It is not easy to achieve this, because the mentioned interest is so powerful that even "historical science, source studies, archeology, strict procedures of historical expertise cannot cope with this experience, this way of including people in their past" [2]. Consequently, the interpretation of historical and cultural monuments also has a subjective component, which significantly prevents them from adequately fulfilling their social function. Nevertheless, the situation in this respect should not be considered hopeless.

First of all, it is known that the reproduction of the past cannot be based on separate, isolated monuments of history and culture. The corresponding function can be performed only by cultural heritage as a certain system of material formations, which only in their totality represent the former society. A monument of history and culture, in order to represent certain characteristics of society

in its time, must first of all be “inscribed” in a certain general context according to its place in a certain system of relations with other monuments with which it interacts, creating a genuine cultural and historical environment (although “researchers most often strive from a specific archaeological source to “jump” directly to socio-economic reconstructions, bypassing the stage of cultural reconstruction” [3, p. 5]). It is much more difficult to interpret a system arbitrarily, since such an interpretation is not so easy to make internally consistent, and therefore more or less definitely characterize the corresponding society.

But even the cultural heritage in the form of a certain system of material formations of past times is such only in a certain historical context, outside of which it is only a simple accumulation of "soulless" objects. However, again, the specific historical context regarding a particular “set” of cultural heritage objects always also depends on a certain subjective interpretation of historical facts. Here we are not talking about a conscious distortion, but a subjectively quite conscientious researcher sometimes even subconsciously takes into account some, and does not take into account other historical facts and their connections, gives them different weights, explains them in different ways. It is completely impossible to exclude this, but a largely positive result can be achieved if specific historical facts are “inscribed” in an integral historical picture that reproduces the general course of historical development. Consequently, ideas about specific forms of society can only play a constructive role when they do not have a locally expressed character adapted to the specific conditions of a particular society (ad hoc theory), but fit into a certain paradigm of ideas about the general scheme of social development.

Of course, such a paradigm also cannot be completely independent of arbitrary interpretation, but, relying on all known historical facts without exception, on the entire experience of the development of historical and other sciences, and also being the result of creativity and evaluation, if not everything, then at least enough representative part of the scientific community, it provides more solid grounds for an objective assessment of the facts of the past, including those embodied in cultural heritage sites. Therefore, historical and cultural monuments, for their reliable interpretation, must systematically fit into the historical context, consistent with a certain general paradigm.

Despite its generalized nature, such a paradigm of social development also depends on the position of researchers reflecting the interests of certain social groups. Accordingly, today there is a fairly significant number of such "paradigms". But if they are subjected to a comparative analysis, it is quite clear that all of them ultimately, albeit with some reservations, clearly follow from Eurocentrism and are based on more or less general grounds, the main of which is the idea of "linear progress", according to which humanity as an integral object gradually and consistently from the initial state of savagery through barbarism rose to civilization. Naturally, at the same time, different ideological doctrines differently represented both the course of development itself, its stages, and its subsequent result.

In modern times, two rather opposite ideological doctrines - liberalism and Marxism - occupied the dominant position, which, expressing the interests of different social groups, from the very beginning were in fierce opposition to each other. However, as a basis they equally had the same idea of "linear progress" of mankind. In its "pure" form, liberalism represented progress as a consequence of the spiritual development of man with a gradual victory in the world of the ideas of freedom and political democracy under the dominance of a market economy. Marxism assumed progressive leap-like (revolutionary) qualitative changes in socio-economic relations in accordance with the development of the productive forces. In both cases, there was a starting point (“primitive society” or a primitive communal system), and implicitly also a final one, representing either the complete triumph of bourgeois “freedom”, or communism - a society of “associated individuals”. At the same time, “the conflict between liberal democracy and Marxism-Leninism was a conflict of ideologies that, despite all the differences, outwardly set the same main goals: freedom, equality and prosperity”[4]. And these goals, as we see, were ultimately determined

precisely by the ideas of “linear progress” of mankind, and the idea of the progressive development of all mankind (although carried out in different parts of it at different speeds, and sometimes with some deviations) remained unchanged. Over time, it turned out that this view is not true.

First of all, we note that the progressive development, although it was carried out by all mankind, nevertheless it did not at all represent a holistic formation. A number of researchers (Danilevsky, Spengler, and others) came to the conclusion that all mankind is subject to this progress only in the final analysis, but in fact, for thousands of years, the development process was specifically carried out in relation to certain local formations, which the outstanding English historian A. Toynbee called civilizations [5].

Thus, the civilizational component of social development, which determines the cultural “filling” of people, is no less important than its formational component, which is associated with the provision of material conditions for their existence. Therefore, each specific social organism is an integral part of both the economic and cultural type and the historical and ethnographic community. Already “the primitive community is a component of both the economic and cultural type and the historical and ethnographic community”, and it is “the nature of the interaction between the economic and cultural type and the historical and ethnographic community that determines the specific type of material culture of the Paleolithic society” [3, p. 33, 26, 37]. This moment becomes even more important in the future - as a result of further formational and civilizational changes. Accordingly, the interpretation of cultural heritage sites should take it into account.

Today, the civilizational nature of the components of humanity in its historical development has practically received universal recognition. But as for the formational development, so far a common point of view has not been found - since the problem is connected with material production. In it, different social groups occupy different positions and, consequently, have different interests that influence the positions of researchers. Accordingly, each of the latter, depending on their own views on the historical process, is ultimately forced to rely on the paradigm that corresponds to these views. However, the vast majority of them do not pose the question point-blank, since they do not give themselves the trouble of forming their own integral system of views on this subject. Mostly there is a kind of mosaic of different elements of these systems, and even with the inclusion of certain non-systemic elements (religious, ethnic, ethical, etc.) depending on specific circumstances, most often in an implicit form [6].

But these problems are directly related to the historical interpretation of cultural heritage sites. For only in line with the general paradigm of social development can one adequately determine the main “reference points” in the development of both society in general and, in particular, its material culture. That is, those points that not only embodied the typical characteristics of the corresponding society in statics, but were also the germs of its development. After all, even today the past, after all, is important for us not in itself; it is essential to comprehend the current social situation in its dynamics and predict the future. The question of a scientific forecast of the future is not the subject of utopian dreams, but again it is an important moment of the present, from which this future grows thanks to our activities aimed at it. How do these two paradigms respond to this important task?

According to the views of the liberals, the future is presented in the form of the same, but flourishing and perfection, “democracy” and “laissez-faire”, which has already been practically implemented - at least in the so-called “civilized countries”. Further, it is only necessary to spread “freedom” and “human rights” throughout the world, “civilizing” those who have so far remained “under-civilized” - even if against their will. But this is a purely technical task. Nothing fundamentally new is foreseen, which means that in this sense it is quite possible to declare the “end of history”. This is essentially what F. Fukuyama did in his work, which at one time made a lot of noise [7]. Although his ideas did not find wide support, no one has yet been able to offer anything better. And in general, the current social processes in the world do not agree well with

classical liberalism (as, indeed, with "neoliberalism"). In fact, today in the world there is not so much the development and approval of these principles as their rather intensive destruction.

Classical Marxism also presupposes an "end" - but not of the history of mankind, but only of its "prehistory". The end result will be a single humanity - the "kingdom of freedom" as a society of "associated individuals", which will be the beginning of true history - the history of mankind precisely as an integral entity. However, although this idea is a logical result of the Marxist general historical analysis, in fact it is still speculative in its concrete manifestations, which prevented its use both for the analysis of current social processes and for prognostic purposes. Unfortunately, there has not yet been an adequate theoretical generalization of the richest social experience of the last century from Marxist positions. Just as there was no due consideration of the above-mentioned epochal social discovery - the civilizational structure of mankind.

Thus, none of the two paradigms of social development that exist today - neither classical liberalism nor classical Marxism - can offer a tool for scientific prediction of the future, which, so to speak, inversely indicates their current inadequacy in the analysis of the past (including and its cultural heritage), on which the scientific forecast should actually be based. However, from our point of view, this does not put these two paradigms in an equal helpless position in this respect. For if liberalism today has completely exhausted its possibilities of scientific analysis of social processes, then the same cannot be said about Marxism. Based on materialistic views on the processes of social development, it retains a very significant analytical (including predictive) potential. It's just that classical Marxism, like any scientific theory, needs further development, and it should become an important step in comprehending the laws of social development. And this, in particular, will also contribute to an adequate interpretation of our cultural heritage.

References:

1. Griffen L.A. Teoreticheskie osnovaniya pamyatnikovedeniya. K., 2012.
2. Voronin A.A. Tekhnika kak fenomen kul'tury. Dis. ... d-ra filos. nauk. M., 2005. S. 15.
3. Gladkih M.I. Istoricheskaya interpretaciya pozdnego paleolita (Po materialam territorii Ukrainy). Avtoref. ... d-ra ist. nauk. L., 1991.
4. Hantington S. Stolknovenie civilizacij? Polis. 1994. № 1. S. 45.
5. Toynbee A.J. A Study of History. L., 1934-1961.
6. Griffen L.A. Obshchestvennye formy znaniya. Nauka ta naukoznavstvo. 2012. №2. S. 118-128.
7. Fukuyama F. Konec istorii. Voprosy filosofii. 1990. № 3.
8. Griffen L.A. Obshchestvennyj organizm (vvedenie v teoreticheskoe obshchestvovedenie). Izd. 2-e. K., 2005.

Oleksandr Yosypovych Demianiuk

Doctor of Sciences in History, Professor, Deputy Director
for Scientific and Pedagogical Activities

Volyn Institute of Postgraduate Pedagogical Education, Ukraine

Nadiia Hnativna Konon

Senior Lecturer

Lutsk University of Institute of Human Development "Ukraine", Ukraine

---

HISTORY OF DEVELOPMENT OF THE KIVERTSI DISTRICT LIBRARY FOR CHILDREN (VOLYN REGION)

In the early postwar years, the local authorities of the Kivertsi district, in addition to rebuilding the area destroyed by the German army, focused on creating a school network. Thus, in the 1944-1945 academic year, it was planned to increase the number of primary schools to 28, and incomplete secondary schools to 9 [1, p. 144]. At the same time, there was a need to provide schoolchildren with children's literature, because at that time there was not enough of it, and the books that were available did not satisfy the newly returned Soviet government. Therefore, in early June 1948, a library for children was opened in one room in a building near the Agricultural Engineering Center (*Silhosptekhnika*). The library collection consisted of 300 books [2].

The library received the status of a district library in March 1950, according to a decision of the executive committee of the Kivertsi District Council of Deputies. The first head of the library was Liudmyla Hontar, who was replaced by Nina Dmytrieva four months later [3, p. 82].

The "Summary of Annual Reports of Independent Library Committees for Cultural Affairs of Educational Institutions for 1950" states that the Kivertsi District Library for Children had 685 readers, including 569 under 16, a collection of 2182 books, and two employees [4, p. 50].

During the 1950s, the library was directed by Nadiia Halushkova, Mariia Dus, Halyna Khoroshun, and Mariia Savon one after another. During that period, the district children's library changed its address several times: at first it worked in the same building as the library for adults, and later it received a separate building (11 Lenina Street).

Among the forms of library work with readers at that time were readers' conferences, wall newspapers, and library posters. For example, in 1951, the topics of readers' conferences were as follows: "About real people", "For peace, for the happiness of children", "Two worlds, two childhoods", etc. In addition, in the 1950s, the district children's library had the "Friends of the Library" and "Literary Circle" groups, and two mobile library branches (their number increased in summer, during pioneer camps).

At the same time, the professional and business qualifications of library staff were being improved. For example, employees who did not have a special education were required to obtain it distantly. Pursuant to an order of the State Council of Ministers to open a college for training cultural and educational workers on Volyn (July 24, 1952), such an institution was opened in Kivertsi (August 15, 1952).

In the 60's and 80's of the XX century, children's reading covered almost 100 percent of the schoolchildren of the district center and a significant number of district schoolchildren. When registering for the library, an individual conversation was held to find out the needs, interests, and characteristics of the young reader. An individual reading plan was drawn up, and individual, group, thematic, oral and written analyses of children's reading were created. On the recommendations of the authorities, children were given two fiction books and one social science

book.

At that time, cooperation between the library and the school became closer. Various public events were held, to which librarians (in schools) and teachers (in libraries) were invited. Weeks of Children's and Youth Reading were held with the participation of local writers and poets. Classroom teachers and classmates were regularly interested in children's reading in the district library. In 1984-1988, the library hosted a hobby club for career guidance called "Compass".

Statistics from 1960-1980 recorded an annual increase in the children's library's performance indicators, namely, the number of readers, book collection, visits, book lending, book collection turnover, and book supply.

In June 1988, the Kivertsi District Library for Children moved from an old building to the newly constructed premises of the District House of Culture at 6 Shevchenko Street. The duplicate collection was placed in a separate room without windows. The library staff divided the huge hall of the future library with a decorative wall made by the master carver, Honored Artist of the Ukrainian SSR I. Aryvaniuk [5].

In May 1989, the city cultural and educational club "Svitlytsia" was launched at the library. Every two months, various mass events for adults and children were held, revealing unknown pages of Ukrainian history and its people, and studying folk customs and traditions.

In 2021, the district children's library became a city branch library for children of the public library of the Kivertsi City Council [5]. Its functions have also changed. Today, it is not just a library where you can exchange books, look through a newspaper or magazine. Rather, it is a place for children to communicate, have fun, play games, and create.

References:

1. Богуш М., Павленко Г. Ківерцівщина: крізь віки і долі. Історико-краєзнавчі нариси. Луцьк: «Надстир'я», 2006. 520 с.
2. Ленінським шляхом. 1948. 1 липня.
3. Михальчук Л. І. Історія окремої бібліотеки Ківерцівського району. Минуле і сучасне Волині та Полісся. Розвиток бібліотечної справи в краю: наук. зб.: м-ли XVI Волин. наук. іст.-краєзн. конф. (м. Луцьк, 1-2 червня 2005 р.). Луцьк, 2005. С. 82–83.
4. Артесюк Г. К., Дем'янюк О. Й. Нариси освіти історії Ківерцівського району: наук.-попул. вид. Луцьк: Твердиня, 2011. 172 с.
5. Публічна бібліотека Ківерцівської міської ради. URL: <http://bibl-kiv.org.ua>.

Ясюк Тамара Леонідівна аспірант НАКККіМ, науково-педагогічний працівник
КЗВО КОР «Академія мистецтв імені Павла Чубинського», Україна

МУЗИЧНА КУЛЬТУРА КОМПОЗИТОРІВ 50-60 РОКІВ XX СТОЛІТТЯ, ЯК ГЕНЕЗИС У СТАНОВЛЕННІ МАСОВОЇ КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ

Анотація. *Ознакою популярної пісні середини XX століття було те, що авторами були композитори, які поєднували у своїй творчості академічні та естрадні жанри, вони водночас писали опери, симфонічні твори та чисельні пісні, які часто аранжували для академічних інструментальних складів, що відповідало засадам масової радянської пісні. Серед цих творів часто можна зустріти зміст комсомольсько-комуністичного плану. Ця тематика була потрібна композиторам, щоб безперешкодно створювати пісні, які мають глибоко національні коріння.*

Ключові слова: *естрадна пісня, стилізація, жанр, народна музика, професійна музика, масова культура.*

У формуванні естрадної пісенної культури середини століття (50-х–60-х років) фольклор представлений опосередковано – у стилізаціях, які базувались на народних джерелах переважно пізнього періоду (лірика XVIII–XIX ст.) Композиторська творчість в час становлення української популярної музики в умовах радянської масової культури відрізняються індивідуальною, що спостерігається у творчості Степана Сабадаша, Володимира Верменича, Платона Майбороди, Олександра Білаша, Ігоря Шамо, Анатолія Пашкевича.

Не звертаючись безпосередньо до фольклорних зразків, Степан Сабадаш, втілює образи різних куточків батьківщини. Підхід до пісенного жанру у композитора є комплексним, він поєднує поетичну та мелодичну лірику з сучасним інструментальним аранжуванням, танцювальним ритмом. Композитор є автором легендарної «Марічки» (на слова Миколи Ткача), яка тривалий час вважали народною. У різні часи її виконували ансамбль «Марічка», Буковинський ансамбль пісні і танцю, гурт «Чарівна», Олександр Таранець, Василь Зінкевич, ансамбль «Рушничок», Дмитро Гнатюк, Арсен Мірзоян, Марина Одольська, Северин Палидович.

Володимир Верменич увійшов в історію естради як автор «Чорнобривців» (на слова Миколи Сингаївського) – легендарної пісні, яка втілює образ матері у музично-поетичному мистецтві. Одними з перших її виконавців були Тамара Міансарова, Костянтин Огневий. Більше сорока років пісня є одною з популярних серед вітчизняних та зарубіжних співаки, з великої кількості різноманітних інтерпретацій виділяються виконання Дмитра Гнатюка, Віктора Павліка, Ірини Сказіної, Ірини Зіньковської, Богдана Кіреєва, В'ячеслава Хурсенка, Віталія Козловського, Оксани Мухи, Олександра Пономарьова, Еріки, серед зарубіжних виконавців – дуету «Дарка і Славко», Дімаша Кудайбергана, Ніно Катамадзе. Квіткова тематика та тематику рідної природи втілені в піснях «Іду я росами», «Квіт папороті», «На калині мене мати колихала», «Польова царівна», «Світанок», «Тополятко».

Широкому слухацькому загалу композитор Платон Майборода відомий, насамперед, як автор легендарної «Пісні про рушник» (на слова Андрія Малишка), яку також вже можна вважати народною. Прониклива поезія Малишка та мелодика, наближена до народнопісенної лірики – основа її популярності, пісня є своєрідною одою українським матерям, в якій втілено найніжніший та справжній образ української жінки. Пісня була

написана для художнього музичного фільму «Літа молоді» режисера Олексія Мішуріна у 1959 році, у 1961 стрічка пройшла у прокаті в США, але цьому передувала трансляція пісні у виконанні Олександра Таранця по Голосу Америки, коли фільм ще був на стадії монтажу. В різні періоди «Пісню про рушник» виконували Дмитро Гнатюк, Ярослав Євдокимов, Дмитро Яремчук, Олександр Пономарьов, Ірина Сказіна, гурт «Чарівна», Алла Пугачова, Олександр Малінін, Рашид Бейбутов, Бернард Ладиш, Квітка Цісик. Платон Майборода створив понад ста популярних пісень, які звучали на радіо та телебаченні та створювали музичний простір суспільства того часу, їх вивчали в школах, виконували на концертах та фестивалях. Фольклорна діяльність композитора розпочалась у студентські роки, він виїздив в експедиції (переважно в Карпатський регіон). Звідси – глибоке знання композитора народнопісенних джерел, які стилізовано у його пісенній спадщині, насамперед, у легендарній «Пісні про рушник»

Народні образи пісень Ігоря Шамо які втілені в ліричних та танцювальних жанрах, відображають всю етнічну географію України. Композитор також відомий широкому сучасному слухачу своєю піснею «Києве мій» на слова Дмитра Луценка, яку вважали неформальним гімном української столиці до 2014 року, що спричинило прийняття рішення сесією Київради про надання їй відповідного статусу, і відтепер «Києве мій» – офіційний гімн міста. За десятиліття вона стала справжнім символом киян, є мелодією годинника, що встановлений на будинку Профспілок на Майдані Незалежності, так називають фестивалі, громадські та телепроекти. Також під цією назвою йде вистава у Національному театрі імені Івана Франка. Серед відомих виконавців пісні є Юрій Гуляєв, Дмитро Гнатюк, Микола Кондратюк, Костянтин Огневий, Марина Одольська, Олександр Пономарьов, Тіна Кароль та Тоня Матвієнко. У 2015 році відбулось наймасштабніше виконання Гімну Києва на Софіївській площі під акомпанемент естрадно-симфонічного оркестру «Київ Класик», до якого могли долучитись всі охочі.

Оновлення музичної мови в естрадній пісні в творчості Ігоря Шамо виглядає як процес поєднання романсової лірики з молодіжною популярною музикою 60-х років. Як і П. Майборода, композитор виїздив у фольклорні експедиції, зібрані матеріали були джерелом натхнення у створенні пісенних мелодій. Композитор не робив обробок народних пісень, але точно відтворював мелодико-ритмічні риси, притаманні різним етапам розвитку народної традиції – від епосу до міського фольклору.

Популярність пісень композитора у свій час досягла такого рівня, що багато з них вважалися широким слухачем народними, на що вказує Т. Гусаченко: «У творчих пошуках І. Шамо спирається переважно на народно-романсову традицію, знання природи народного інтонування. Так, українське радіо неодноразово одержувало заявки від слухачів, особливо із сільської місцевості, з проханням передати українські народні пісні «Не шуми, калинонько» і «Ой, ти вербиченько»» [1, с. 63].

Композитор Олександр Білаш, як і колеги-композитори максимально втілює ліричну сутність української мелодики. Жанрова основа більшості пісенних творів – романс, в якому домінує розвинута мелодична лінія. прославився піснею «Два кольори» на сл. Дмитра Павличка. Лірична основа органічно об'єднує поетичний та музичний зміст, серед її виконавців Дмитро Гнатюк, Василь Зінкевич, Ярослав Євдокимов, Юрій Гуляєв, Віктор Шпортько, Анатолій Мокренко, Юрій Багатіков, Раїса Кириченко, Квітка Цісик, Злата Огневич, Марія Яремчук, Василь Сліпак, Віктор Павлік, рок-гурт «Кому вниз». Пісня «Два кольори», як і «Києве мій» (І. Шамо), має свій рекорд – масове виконання 350 працівниками Тернопільської обласної державної адміністрації та Тернопільської обласної ради до дня вишиванки у 2015 році.

Пісенна творчість Анатолія Пашкевича має щільні зв'язки з фольклорними джерелами: не тільки обробки народних пісень та стилізовані під народні власні музичні твори це характеризують, композитор збирав та обробляв фольклорні зразки, причому, знаходив їх

у невідомих селах в різних куточках України. Деякі пісні Анатолія Пашкевича тривалий час вважались народними не тільки через їх популярність, а й через те, що композитор часто не афішував свого ім'я, вважаючи таке визнання найкращою своєю нагородою. Головна риса його пісенної творчості – у особливому ставленні до мелодії: «Пісняр був неперевершеним мелодистом: багато його робіт на вірші українських поетів інколи помилково вважаються народними («Гуси летіли», «Ой я маю чорні брови», «Ой, не плавай лебідонько» тощо). Окремою сторінкою композиторської роботи А. Пашкевича стали аранжування, гармонізації та обробки українських народних пісень. Він не просто адаптував їх для можливостей хорового колективу, а вишукував нову звукову палітру, яка по-іншому розкривала народний витвір» [2, с. 145].

Популяризація пісні середини ХХ ст. відбувалась на засадах поєднання народної та професійної музики, і стилізовані під народні твори мали великий відгук у слухача, це об'єднало етнічну та розважальну культуру на початку формування масової культури. Слоган «близькість до народу» повністю відповідав ідеологічній парадигмі радянської країни, в межах якої існувала Україна впродовж декількох десятиліть. В культурному середовищі спостерігались ознаки пропаганди, насаджувались потрібні ідеологеми та нищились вікові традиції. Діячі, які створювали вітчизняну популярну культуру, балансували між тим, що диктувалось зверху (передусім, теми щасливого життя радянських людей, зокрема у колгоспах), та справжніми творчими потребами та натхненням. Унікальність вітчизняної поп-культури лежить в умінні професійних композиторів писати твори, які одразу набувають масової популярності, і слухачі згодом сприймають їх пісні як народні.

Список використаних джерел:

1. Гусаченко Т. О. Тематика пісенної творчості І. Н. Шамо. Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку., Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету Вип. 18, 2012 с. 63.
2. Регеша Н. Л. Музична творчість Анатолія Пашкевича, С. 145.

SECTION 22. CULTURE AND ART

Буряк Богдан

асистент кафедри кіно-телемистецтва
Київський національний університет культури і мистецтв, Україна

Байда Ігор

асистент кафедри кіно-телемистецтва
Київський національний університет культури і мистецтв, Україна

РОЛЬ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА ТА ГЛОБАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙНИХ СИСТЕМ В ОСВІТІ

У нинішню епоху розвиток технологій відбувається дуже швидко, що зумовлює різноманіття їх видів і функцій задля задоволення важливих потреб людини. Зокрема, технології потрібні для пошуку інформації та спілкування будь-де, будь-коли, за ціною, яка відповідає економічності їх використання. Проте зауважимо, що залежно від навичок інформаційної грамотності користувача технології мають як позитивний, так і негативний вплив. Одним із видів технологій є гаджети, які можна використовувати як інструмент комунікації, пошуку інформації, розваг, а також вони можуть видобувати знання своїх користувачів. Водночас використання гаджетів, зокрема у сфері освіти, може призвести і до негативних наслідків як для власника, так і оточення.

Соціальні та культурні зміни, що відбуваються в сучасному суспільстві, які часто тісно пов'язані з наявністю нових інформаційних технологій, мають значний вплив не лише на виробництво товарів і послуг, але й на соціальні взаємини, освітній процес. Накопичення інформації, швидкість її передачі, руйнування обмежень або просторових бар'єрів, одночасне використання медіа (зображення, звук, текст, код тощо) – це лише деякі з елементів, що охоплюють потенціал для змін, який мають ці технології. Їх використання зумовлює нас модифікувати значення таких базових понять, як простір і час. Навіть поняття реальності нині переосмислюється з огляду на потенціал для створення віртуальних реальностей, що порушує нові виклики та проблеми. Погоджуємося з О. Запорожченком, що інформатизація спричинила те, що: «сама людина є головним ресурсом і чинником розвитку інформаційного суспільства, а з іншого боку, вона також є одним з основних чинників ризику на шляху цього розвитку» [1].

Коли йдеться про інформатизацію та глобальні комунікаційні системи в освітньому процесі, то варто виокремити автоматизацію, яка має на меті зменшити залежність від людини-викладача за допомогою різних типів машинно-кодованих процесів; інформаційне суспільство, яке прагне зменшити залежність від людських процесів і змінює освітні компоненти, що стосуються підготовки студентів, до еволюції робочої сили, орієнтованої на глобальну інформаційну економіку; а також інструменти розуму, що аргументують застосування технологій, які підсилюють інтелектуальні функції вищого порядку, а також соціальну або спільну діяльність.

Прихильники розвитку інновацій пристосувалися до сучасних технологій у вищій освіті, включаючи мультимедіа та мережу Інтернет. Спочатку акцентувалося на

комп'ютерній грамотності, комп'ютерному програмуванню, а потім на загальних інструментах для підвищення продуктивності. Зауважимо, що освітні інновації повинні відповідати певним потребам: вони повинні бути ефективними та результативними; стійкими в часі; давати результати, які можна перенести за межі конкретного контексту, в якому виникли. Розвиток мобільних технологій, мереж Wi-Fi, а також збільшення потужності та складності мобільних пристроїв надихнули на нові дослідження з використання та оптимізації навчання, яке уможливило як реальну, так і віртуальну спільну роботу між викладачами та здобувачами. Технологічні інновації, які мають на меті покращити процес навчання здобувачів та набуття ними навичок, повинні сприяти наданню підтримки для подолання труднощів, які можуть виникнути під час використання, взаємодії та доступності технологічних елементів. Водночас ці елементи не повинні перешкоджати процесу самонавчання, який змінюється за допомогою технологій, а здобувачі повинні бути вмотивовані новою освітньою методологією. Викладачі також повинні бути здатними надавати постійну підтримку здобувачам, успіх яких залежить від бажання та навичок викладача приділяти час, необхідний для підготовки, модифікації та актуалізації відповідного контенту. Без вмотивованого викладача та сприятливого середовища успіх впровадження буде нижчим, а здобувач матиме негативне сприйняття використання глобальних комунікаційних систем в освіті, що може перерости у відсутність інтересу до навчання.

В Україні наявний науково-методологічний потенціал для створення принципово нової, перспективної системи інформаційної освіти, що зумовить конкурентні переваги в економіці, науці, сфері високих технологій та освіті. Ця система вкрай необхідна для переходу до нового технологічного укладу, що передбачає глибоку інтеграцію нових технологій. Ядром цієї інтеграції стають інформаційні технології нового покоління, в яких дедалі ширше використовуватимуться методи штучного інтелекту, комп'ютерне моделювання, засоби віртуалізації, а також засоби інформатики, що створюються на основі інноваційних фізичних принципів.

Система освіти – вагомий складник духовної сфери суспільства, який забезпечує цю систему ресурсами та інформацією. Очевидно, що сучасні інформаційні технології значно розширили сфери діяльності та впливу соціуму, стали чинником інтеграції та глобалізації. Сьогодні наявна можливість швидкої трансляції технологій, що стимулюють науковий розвиток, зокрема увага здобувачів приділяється не лише процесам, що впливають на систему освіти, а й подіям, що відбуваються всередині освітньої системи, заснованої на складних взаємодіях, інформатизації та гуманізації. Обов'язковим компонентом оцінки викладача є опанування ним сучасних технологій отримання і передачі здобувачам нової інформації, і цей процес є перманентний, тому що пов'язаний з прогресом суспільства [2]. З огляду на розвиток інформаційного середовища суспільства відбуваються зміни в структурі та змісті системи вищої освіти, яка тісно пов'язана з соціумом, будучи його найважливішим соціальним інститутом і підсистемою.

Зауважимо, що здобувачі як представники інформаційного суспільства відіграють значну роль в освітньому процесі, зокрема через висвітлення певних подій, які формують ставлення до себе та зв'язки між студентом і викладачем. Наприклад, у Львівському національному медичному університеті імені Данила Галицького під час розподілу студентів завдяки цифровим технологіям вдалося не лише почути, а й записати та поширити недоречні сексистські жарти ректора, зокрема щодо прізвищ студенток. Відеозапис розмістили в соціальних мережах і відеоплатформах, активно його коментували та репостили. Це призвело до того, що на офіційному вебсайті закладу освіти розмістили заяву, в якій адміністрація, ректор і члени комісії визнали недоречність жартів і перепросили за репліки та вислови під час розподілу (<https://new.meduniv.lviv.ua/zayava-lnmu-im-danyla-galytskogo-z-pryvodu-rozpodilu-na-internaturu/>). Також широкого розповсюдження та розголосу набуло відео, зняте студентами Національного університету

біоресурсів і природокористування України, на якому під час занять на факультеті ветеринарної медицини викладач продемонстрував на живій тварині без використання анестезії механізми рефлексорної зупинки дихання під впливом аміаку на рецептори слизової оболонки органів, що суперечить чинному законодавству України. Відео також було завантажено на офіційну сторінку закладу освіти та у Facebook, проте наразі, після бурхливої реакції спільноти, доступ до матеріалів із жорстоким поводженням з тваринами відсутній (<https://nubip.edu.ua/node/123256>).

Після повномасштабного вторгнення особливо значущим видається питання мови для кожного українця, тому здобувачі пильно стежать за дотриманням норм Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» в закладах вищої освіти. Так, розповсюдження набуло відео, де викладачка Державного податкового університету проводила заняття російською та відмовлялася від української мови. Після розголосу та обурення адміністрація закладу освіти провела службове розслідування та відсторонила викладача від службових обов'язків (<https://dpu.edu.ua/novyny/administratsiia-derzhavnoho-podatkovoho-universytetu-vidstoronyla-vykladachku-za-porushennia-movnoho-zakonu>). Подібна ситуація трапилася і в Державному торговельно-економічному університеті. Після розповсюдження відео в Telegram, яке почалося ширитися іншими месенджерами, соціальними мережами та відеоплатформами, адміністрація закладу освіти повідомила про звільнення викладача (<https://www.facebook.com/knteuofficial/posts/pfbid09gShBng3jJKtuMaKTEVHvpkzv9ivDMGE7Led2Pr6Rht1s1nJrse4HZr33fNtNAesl>).

Вищезазначене свідчить про те, що сьогодні роль інформаційного суспільства та глобальних комунікаційних систем у вищій освіті важко переоцінити, адже будь-яка подія легко стає загальновідомою та набуває розголосу. Коли освітні сегменти розміщуються на цифрових платформах, вони автоматично набувають статусу «без кордонів». Так формується відкритість і доступність освіти в сучасному інформаційному суспільстві. Водночас ускладняється контроль за освітнім контентом, який потенційно може мати антинауковий чи антигуманний вплив [3].

Висновки. Отже, особливості та швидке глобальне поширення інформаційно-комунікаційних технологій зумовлює значні зміни у багатьох сферах загалом та в інституціях зокрема. Здатність держав контролювати та керувати потоками інформації стала слабшою, оскільки нові можливості, відкриті цифровими технологіями, знищили політичні та соціальні кордони, що обмежували комунікацію та інформацію. Складні взаємозв'язки та залежності в багатьох сферах є характерними рисами світу, в якому ми живемо, особливо з огляду на те, як вони розвиваються і закріплюються в глобальному масштабі. Йдеться про «взаємопов'язаний світ», де будь-що і будь-хто може бути знайдений, показаний, поширений, переданий, отриманий, проданий і куплений в режимі реального в будь-якій точці світу. Одним з найбільш далекосяжних наслідків цієї реальності є те, що користувачі повинні розвиватися й адаптуватися до нових технологій дуже швидко і на всіх рівнях.

Список використаних джерел:

1. Запорожченко О.В. (2020). Виклики інформаційної глобалізації та нові стратегії соціально-гуманітарної освіти. Research, challenges and development prospects in the area of social sciences: collective monograph. Riga : Izdevniecība «Baltija Publishing», 125–144. Вилучено з: <https://doi.org/10.30525/978-9934-588-42-6/125-144>.
2. Іринкевич Ю.В. & Столетова І.Г. (2022). Забезпеченість сучасними засобами комунікації закладів освіти. Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична, (34), 287–295. Вилучено з: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.7505910>.
3. Solovei V., Horban Y., Samborska O., Yarova I. & Melnychenko I. (2023). Digital transformation of education in the context of the realities of the information society: problems, prospects. Revista Eduweb, (17(2)), 225–233. Вилучено з: <https://doi.org/10.46502/issn.1856-7576/2023.17.02.19>.

Калієвський Костянтин Васильович

викладач кафедри хореографії Факультету музичного мистецтва і хореографії,
аспірант кафедри режисури та хореографії факультету культури і мистецтв
*Київський університет імені Бориса Грінченка,
Львівський національний університет імені Івана Франка, Україна*

Науковий керівник: Берест Роман Ярославович

доктор історичних наук, професор кафедри режисури
та хореографії факультету культури і мистецтв
Львівський національний університет імені Івана Франка, Україна

Синюк Віра Андріївна

заслужена артистка України, доцент кафедри хореографії,
Факультет музичного мистецтва і хореографії
Київський університет імені Бориса Грінченка, Україна

ФЕСТИВАЛЬ-КОНКУРС ІМЕНІ ПАВЛА ВІРСЬКОГО – ФУНДАТОРНА ПАРАДИГМА ТРАНСФОРМАЦІЇ НАРОДНОЇ ХОРЕОГРАФІЇ В СУЧАСНИЙ МИСТЕЦЬКИЙ ПРОСТІР

Важливим чинником для незалежної України та її нації – бути невід’ємною часткою світової спільноти, інтегруватися в світові культурні процеси. За цих умов питання культурної політики нашої держави стає визначальним у розвитку і взаємозбагаченні духовної, мистецької спадщини усіх народів України [3].

Розглядати феномен соціокультурного проекту Всеукраїнського фестивалю-конкурсу неможливо безпосередньо не приділивши уваги великому митцю хореографії П. П. Вірському, в честь якого і названий цей унікальний мистецький захід.

Павло Павлович Вірський без перебільшення є легендою національного хореографічного мистецтва. Неосяжний внесок в культурну спадщину країни неможливо недооцінити, він – величезний. За свою творчу діяльність Павло Вірський був відзначений званням народного артиста СРСР (1960), Державними преміями СРСР (1950, 1970) і Державною премією України імені Т. Г. Шевченка (1965). Він був нагороджений любов’ю українських глядачів та визнаний у всьому світі.

Перший Всеукраїнський фестиваль-конкурс народної хореографії імені Павла Вірського охопив всю Україну. В I-му і II-му турах взяли участь близько 600 хореографічних колективів усіх систем і відомств. Відповідно до наказу Міністерства культури і мистецтв України № 740 від 03 грудня 2001 року другий (конкурсний) тур фестивалю-конкурсу відбувся у лютому-червні 2003 року в містах Львові, Житомирі, Дніпропетровську, Києві, Полтаві, Харкові, Одесі, Херсоні, Сімферополі і Севастополі. Ці показники свідчать про велику любов та шану до народного танцю.

До складу журі увійшли провідні діячі культури і мистецтва: народні артисти України В. В. Вантух, В. С. Вірська, Б. М. Колногузенко, М. П. Коломієць, Р. Б. Маліновський, М. С. Гузун, професор О. П. Колосок, доцент С. Г. Забрєдовський.

Проведення I-го Всеукраїнського фестивалю засвідчило високий творчий потенціал української народної культури, невмирущість її традицій, невичерпність джерел народних традицій. Духовне буття нації, внутрішня глибина взаємозбагачення професійного та аматорського мистецтва підтвердили величезну значущу силу фестивально-конкурсного руху. Демонстрація творчими особистостями, як корифеями хореографії, так і молодими майстрами народного танцю, відтворених найкращих зразків танцювального мистецтва

П. П. Вірського, зробили цей фестиваль феноменом збереження та розвитку української хореографії в цілому.

Митці народно-сценічного танцю свято бережуть перлини минулих доробків та продовжують традиції знаменитих основоположників хореографічного мистецтва, створюючи нові танцювальні полотна. Про це свідчать хореографічні твори «Запорожці» (ансамбль «Донбас»), «Ще живе козацька слава» (ансамбль «Славутич»), «Свято в Карпатах» (Гуцульський ансамбль пісні і танцю), «На Івана Купала» (ансамбль пісні і танцю «Сіверські клейноди»).

I-й фестиваль показав, що український танець посідає провідне місце в репертуарі колективів силових структур: Ансамблю пісні і танцю Збройних Сил України, Балету ансамблю пісні і танцю МВС України.

Завдяки фестивалю вся Україна побачила самобутні народні колективи: Народний ансамбль пісні і танцю «Прикарпаття» селища Отинія Коломийського району Івано-Франківської області, Народний ансамбль пісні і танцю «Лісоруб» селища Великий Бичків Рахівського району Закарпатської області, «Ятрань» (місто Кіровоград), «Юність» (місто Львів), Народний ансамбль танцю «Покуття» Коломийського міського народного дому Івано-Франківської області. Ці колективи мали змогу продемонструвати високу майстерність, професіоналізм та автентичність.

Скарби танцювального мистецтва України, їх збереження та популяризація – є кропіткою працею великої плеяди балетмейстерів аматорських колективів, які організовують фольклорні експедиції для запису народних танців та обрядів, фіксують етнічні діаманти народної творчості. Доказом цьому є поставлені на народних мотивах хореографічні твори: «Гуцулка» (ансамбль «Лісоруб»), «Поважні гості» (ансамбль «Покуття»), «Поворотня» (ансамбль «Ятрань»), «Перепілонька» (ансамбль «Полісянка») та ін.

Особливо яскравими виступами на фестивалі відзначились колективи навчальних закладів культури, і це є дуже важливим, бо не існує жодного хореографічного конкурсу в країні саме такого рівня, де б одночасно, на одній сцені зустрілись аматори, професіонали та студенти фахового профілю. Цей потужний синтез односторонніх – майбутніх спеціалістів, виконавців, викладачів, керівників аматорських хореографічних колективів – є потужною рушійною силою для становлення та розвитку національної хореографічної школи.

Участь у фестивалі-конкурсі колективів національних меншин є важливим чинником єднання народів, бо наша країна є поліетнічною державою.

Сьогодні цей величний проект крокує по нашій країні вже шостий раз, його метою є збереження і розвиток народних традицій хореографії, збагачення професійного і аматорського мистецтва, підвищення художнього рівня балетмейстерських постановок, організаційно-творчої та пошукової роботи фольклорних експедицій, фіксації скарбів танцювального мистецтва України.

Оскільки європейський вектор є стратегічною ціллю нашої держави, постає актуальним питання інтеграції українського наукового і мистецького хореографічного середовища в міжнародні процеси, створення нових інтернаціональних проектів і не тільки на рівні гастролей творчих колективів та участі у фестивальному русі, а й в осмисленні самої природи танцю, збереженні надбань української народної хореографії, та популяризації його у світі [4].

Список використаних джерел:

1. Вірський П. П. У вихорі танцю. Репертуарний збірник: вип. 1. К.: Мистецтво, 1977. 232 с.
2. Вірський П. П. У вихорі танцю. Репертуарний збірник: вип. 2. К.: Мистецтво, 1977. 208 с.
3. Роль народної хореографії в збереженні культурного розмаїття світу. Матеріали науково-практичної конференції. К., 2004. 52 с.
4. Тенденції розвитку народного та сучасного хореографічного мистецтва України. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. К., 2018. 79 с.

SCIENTIFIC PUBLICATION

WITH PROCEEDINGS OF THE IV INTERNATIONAL
SCIENTIFIC AND THEORETICAL CONFERENCE

**«ADVANCED DISCOVERIES OF MODERN SCIENCE:
EXPERIENCE, APPROACHES AND INNOVATIONS»**

August 11, 2023 | Amsterdam, The Netherlands

English, Ukrainian

*All papers have been reviewed. Organizing committee may not agree with
the authors' point of view. Authors are responsible for the correctness of the papers' text.*

Signed for publication 11.08.2023. Format 60×84/16.
Offset Paper. The headset is Times New Roman & Open Sans.
Digital printing. Conventionally printed sheets 11,74.
Circulation: 50 copies. Printed from the finished original layout.

Contact details of the organizing committee:

NGO European Scientific Platform
21037, Ukraine, Vinnytsia, Zodchykh str. 18, office 81
Tel.: +38 098 1948380; +38 098 1526044
E-mail: scientia@ukrlogos.in.ua | URL: www.previous.scientia.report

Publisher [PDF]: Primedia E-launch LLC
TX 75001, United States, Texas, Dallas. E-mail: info@primediaelaunch.com

Publisher [printed copies]: NGO European Scientific Platform
21037, Ukraine, Vinnytsia, Zodchykh str. 18, office 81. E-mail: info@ukrlogos.in.ua
Certificate of the subject of the publishing business: ДК № 7172 of 21.10.2020.